RPR

BIBLIOTECA CENTRALA
A
UNIVERSITAŢII
DIN
BUCUREŞTI

Nr. Curent 18730 Format 8°
Nr. Inventar 23805 Anul 1915
Secţia Raftul

2090/94 III

BIBLIOTECA CENTRALĂ BUCUREȘCI

B. P. HASDEU

DIN

ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIAE

FUNDAT DE M. Ş. REGELE CAROL I

BUCĂŢI ALESE ŞI ADAPTATE PENTRU CLASELE SECUNDARE SUPERIÓRE

EDIŢIUNEA III.

BIBLIOTECA CENTRALĂ

BUCURESCI
EDITURA LIBRĂRIEI E. GRAEVE & Comp.
70, CALEA VICTORIEI, 70
1894.

HASDEU

ROMANIA

N° 2090/R.T./10/3894
Inv. A. 1499
Inv. 18030
17371
BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREȘTI
327525

B. P. HASDEU.

DIN ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIAE

FUNDAT DE M. S. REGELE CAROL I

BUCĂȚĬ ALESE ȘI ADAPTATE PENTRU CLASELE SECUNDARE SUPERIÓRE

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ CAROL I

EDIȚIUNEA III.

23805

BUCURESCI
EDITURA LIBRĂRIEI E. GRAEVE & Comp.
70, CALEA VICTORIEI, 70
1894.

459.0

BIBLIOTECA ... UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI
COTA 18030

1956

RC 103/06

1961

B.C.U. Bucuresti
C23805

DICȚIONARE ȘI DICȚIONARE

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. 2, P. IX—XVIII.)

— Óre pînă la ce literă aĭ ajuns? mĕ 'ntreba într'o ḑi un bărbat cu véḑă în lume.

— Hm! respunseĭ eŭ printr'o altă întrebare — pînă la ce literă aĭ citit?

Aci, firesce, o mare încurcătură, căcĭ omul meŭ cunoscea cartea numaĭ din svon. Românul însă nu se pré încurcă maĭ nicĭ o-dată. Prefăcêndu-se că n'a auḑit întrebarea, el se apucă, cu o măiastră uşurinţă, a mĕ lăuda pe mine, a lăuda Etimologicul, a lăuda Academia, a lăuda câte în lună şi în sóre, dară — fără un «dară» nu se póte — îşĭ încheiă acatistul printr'un adânc suspin şi o duiósă urare:

— Numaĭ să'ţĭ dea Dumneḑeŭ anĭ mulţĭ ca să poţĭ isprăvi!...

A! iată ce-va care trece peste competinţa mea, şi chiar peste votul unanim al înaltuluĭ Corp Academic. Ar fi de minune, negreşit, dacă Stăpânirea ar puté să vină în Parlament cu un proiect de lege, prin care să mĕ opréscă de a muri pînă la

terminarea Etimologiculuĭ, ba încă să'mĭ maĭ lungéscă ḑilele şi peste litera *z* pentru ca să fac un suplement. Nu sciŭ, dacă ţéra ar câştiga prin acésta; eŭ însă unul aş fi pe deplin mulţumit. Dar fericitele timpurĭ, când se potcoviaŭ purecĭĭ, aŭ trecut de mult. E fórte cu putinţă ca eŭ să mor mâĭne saŭ poĭ-mâĭne, şi într'un asemenea cas, fără îndoială, nimenĭ nu va ḑice: după ce a murit, câte ḑile a maĭ trăit ca să isprăvéscă?...

Ceea ce mĕ liniştesce întru cât-va, este că paguba n'ar fi tocmaĭ mare. In adevĕr, dacă lucrarea mea nu e nicĭ caldă nicĭ rece, aşa şi aşa, cât duce cĭurul apă, lesne se vor găsi mulţĭ ca s'o urnéscă maĭ departe; dacă însă, din potrivă, ea ar fi cumva atât de bună încât anevoiă să se găséscă cineva ca să mĕ înlocuéscă la muncă, atuncĭ, orĭ-cât va rĕmâné dela mine, un volum, doŭĕ saŭ treĭ, va fi un dar bine venit, o pîrgă nu de prisos pentru sciinţa în genere şi pentru românime în parte. Punêndu-mĕ la mijloc între ambele ipotese, eŭ îmĭ permit a crede că opera mea, fără a fi ce-va de tóte ḑilele, nu este totuşĭ vre-o grozăviă peste puterile orĭ-cuĭ va întruni în sine un temeiŭ de cunoscinţe istorice şi filologice ču un dram de bun simţ şi de bună voinţă.

Cu asemenĭ cunoscinţe filologice şi istorice pe de o parte, cu bună voinţă şi bun simţ pe de alta, nu va avé cine-va, ca să pótă merge înainte cu desăvîrşirea lucrărĭĭ, decât să se pătrundă de planul general, de mărginile în carĭ el se desfăşóră,

de cugetarea cea călăuză pe calea ce 'l duce la capĕt.

Al meŭ, în tótă puterea cuvîntuluĭ, este numaĭ acest plan, prin care — după ḑisa d-luĭ Dimitrie Sturdza — eŭ isbutiĭ «a cuprinde înțelesul intim al ideeĭ M. S. Regeluĭ» și pe care din capul loculuĭ îl încuviințase Academia. In tomul I, pe cele 1,120 de colóne, se vede deja destul de limpede chipul de realisare al aceluĭ plan.

Dar ce ḑic? Nicĭ acest plan, cu a căruĭ paternitate aș vré să mĕ fălesc, nu este al meŭ. El resultă aprópe întreg din starea actuală a Sciinței limbeĭ. De nu l'aș fi zămislit eŭ, trebuia s'o facă astădĭ saŭ mâine un X saŭ un Y. Prioritatea este aci o simplă întâmplare; iar zăbava din partea altora nu e de mirare, de óră-ce însăș Linguistica s'a născut abia de jumătate de secol. Câte și maĭ câte de dres îĭ maĭ rĕmâne de aci încolo!

Dacă sarcina mea ar fi de a lucra un Etimologic al limbeĭ francese saŭ al celeĭ germane orĭ italiene, este învederat că aș avé la îndemână un material însutit maĭ mare, studiat maĭ dinainte de o pleiadă de cărturarĭ; povara, prin urmare, ar fi nespus maĭ purtărĕță; dar să nu se crĕḑă că atuncĭ eŭ aș procede alt-fel decât acuma; să nu se crĕḑă iarăș că alt-fel aș procede, când mi s'ar da vre-un graiŭ sălbatec din Africa saŭ din America, lipsit de orĭ-ce monumente, de orĭ-ce cultură, de orĭ-ce năzuințe literare; nu alt-fel aș procede, nu și nu, căcĭ planul — încă o dată — nu este o nepregetată nă-

scocire a creeruluĭ meŭ stăruitor, ci mi se impune vrênd-nevrênd din afară prin Sciința limbeĭ.

Dela Bopp și Diez, dela Schleicher saŭ dela Curtius încóce, nicĭ chiar un mic manual de gramatică pentru clase primare nu se maĭ scrie așa cum se scriea altă-dată. Cu atât maĭ vîrtos, este un abis între cea maĭ voluminósă gramatică a orĭ-cărĭ limbĭ de pe la 1800 și între orĭ-ce gramatică sciințifică de astădĭ, fie ea și maĭ mititică decât acea a luĭ Brachet. Cum dară se întâmplă, că numaĭ Dicționarul n'a făcut în principiŭ aprópe nicĭ un pas înainte?

Nu vorbin nemic despre acele dicționare așa ḑise practice, pe carĭ Francesul pretinde a le purta în busunar: «dictionnaire de poche», iar Némțul le ține în mână: «Handwörterbuch», uniĭ și alțiĭ servindu-se cu ele pentru a'și tălmăci bine-reŭ o frasă saŭ o vorbă străină; acele vocabulare elementare, cu ajutorul cărora nu este de mirare dacă la noĭ unul din vulgarisatoriĭ romanțurilor parisiene de pe la 1850 tradusese pe «plateau de Waterloo» prin «talerul dela Waterloo». Despre asemenĭ ABC aĭ lexicografieĭ nu se vorbesce. Nu vorbim iarăși despre acele dicționare, așa ḑicênd imperative, prin carĭ un areopag oficial, o Academiă Francesă saŭ o Academiă della Crusca, se crede în drept a legifera asupra limbeĭ curat literare a uneĭ națiunĭ, făcênd din graiŭ un fel de selecțiune nu naturală, ci de tot artificială, cel mult artistică. Este un gust, iar despre gusturĭ nu se dispută. Noĭ avem aci în ve-

dere numaĭ Lexica totius linguae, numaĭ Thesauros, numaĭ acele repertorie colosale, pe carĭ Littré le definesce: «un enregistrement très-étendu des usages de la langue, enregistrement qui, avec le présent, embrasse la passé.»

Să luâm excelentul dicţionar latin al abbateluĭ Forcellini din secolul trecut şi să'l punem alăturĭ cu cea maĭ nouă mare operă lexicografică: «A new english dictionary on historical principles», pe care dela 1884 încóce a început a o publica James Murray, după ce în curs de 25 de anĭ o societate întrégă îĭ adunase şi'ĭ grămădise materialurĭ peste materialurĭ.

Înţelegem ca Forcellini să nu ne dea alt ce-va decât clasicitatea latină, căcĭ «populus romanus» nu maĭ trăesce; graiul luĭ cel viŭ s'a metamorfosat de vécurĭ în dialectele romanice de astădĭ, fără a ne fi lăsat maĭ nicĭ o urmă propriă; cântecele sale, poveştile, ghicitorile, bócetele, rîsurĭ şi plânsurĭ, totul s'a prăbuşit, acoperindu-se cu giulgiul uitărĭĭ. Dar óre în aceiaşĭ poziţiune se află Murray? El are a face cu cea maĭ junĕ din naţiunile cele marĭ ale Europeĭ, o naţiune plină de sucul vieţeĭ, o naţiune căreĭ i se datoréză însuşĭ cuvîntul folklore, care însemnéză tóte prin câte se manifestă spiritul unuĭ popor, obiceiele luĭ, ideile 'ĭ despre sine şi despre lume, literatura luĭ cea nescrisă, miĭ şi miĭ de trăsurĭ caracteristice cu rădăcinĭ în inimă şi cu muguri în graiŭ. Eĭ bine, cărturăria englesă, veche

și nouă, se găsesce la Murray, dar poporul engles — nu.

Popor! iată ceea ce deosebesce pe Sciința limbeĭ, născută în secolul nostru, de acele studie linguistice de altă dată, carĭ n'aŭ lipsit pe icĭ pe colea nicĭ chiar în negura véculuĭ de mijloc. Óre de ce nu s'a putut plăsmui acéstă sciință în mințile cele semi-ḑeescĭ ale unor uriașĭ ca Aristotele saŭ ca Bacon? De ce? — fiind-că orĭ-care națiune ce-va maĭ înaintată se credea pe atuncĭ a fi pré superióră celor-lalte maĭ puțin desvoltate, și fiind-că în fruntea fie-cărĭĭ națiunĭ se păuna câte o clasă socială rădicată cu mult maĭ pe sus de straturile cele de jos, creḑêndu-se datóre a le desprețui și a nu le băga în samă, după cum strălucitul păun — se ḑice — nu se uită nicĭ o dată la piciórele sale, căcĭ sînt aspre și întunecóse. Sub o asemenea aristocrațiă între națiunĭ și sub o asemenea aristocrațiă între clase, orĭ-ce altă sciință saŭ artă putea să propășéscă, dar nu Linguistica, al cărĭa material brut se află maĭ-maĭ întreg în cătune, în colibe, în bordeie, nu în palaturĭ.

Se crede, cum că creștinismul ar fi dat nascere Sciinței limbeĭ. O spuseră o dată Pott și Max Müller; de atuncĭ o tot repetă alțiĭ. In adevĕr, neminea înainte de Crist n'a șters deosebirea dintre om și om, înfrățind pe șerb și pe stăpân, pe Elin și pe barbar. Dar vorba Românuluĭ: Vodă vrea, Hâncu ba! una a fost cugetul Mântuitoruluĭ, și alta a hotărît Papa. In locul graiurilor celor viue, pe

carĭ eraŭ trimiși să le învețe apostolii, eclesia ulterióră a încărcat omenirea, ca un sŏiu de monopol, cu câte-va limbĭ mórte și prohodite, maĭ ales ebraica, gréca și latina; în locul frăției evangelice, cârja Sfîntuluĭ Petru a concurs la desfășurarea și crescerea aceluĭ feudalism, care turtĭa sub călcâie elementul poporan; contra limbilor celor rĕposate, contra nimiciriĭ morale a glótelor, dacă protesta cine-va, apoĭ numaĭ dóră ereticiĭ, numaĭ dóră aceĭ pretinși schismaticĭ, pe carĭ îĭ spulberaŭ fulgerele Vaticanuluĭ. Este adevĕrat, de treĭ orĭ adevĕrat, luĭ Crist i se datoréză principiul metafisic al Sciinței limbeĭ; nascerea eĭ însă, întruparea'ĭ cea pipăită, nu putea fi opera Papilor, ci este resultanta spirituluĭ celuĭ egalitar, care de un véc și maĭ bine pregătise Revoluțiunea francesă și pe care Revoluțiunea francesă l'a transmis înjghebat și întărit secoluluĭ nostru. Și fără a se fi desgropat limba sanscrită, deși póte ce-va maĭ anevoiă, Linguistica trebuĭa să se nască din dată ce aŭ devenit egale de'naintea sciinței limbile cele maĭ culte cu graĭurile cele maĭ necioplite, iar toțĭ cetățenii, dela vlădică pînă la opincă, egalĭ pe tărîmul politic. Linguistica fusese prevĕdută abia pe la începutul secoluluĭ trecut de către marele Neapolitan Giambattista Vico, care trăsese cel de'ntâiŭ luarea aminte asupra literatureĭ poporane, asupra idiotismilor vulguluĭ, asupra aceleĭ împregiurărĭ că fiecare popor posedă câte o enciclopediă a sa, o geografiă, o cosmografiă, o astronomiă etc., carĭ tóte

constituă o nepreţuită comóră a cugetării sub învălişul graiuluĭ.

Un mare dicţionar, în care poporul nu este cuprins c e l p u ţ i n tot pe atâta pe cât se cuprinde acolo statul major al naţiunii; în care o odă saŭ un sonet nu primesc în clubul lor un cântec bĕtrânesc saŭ o doĭnă; în care citaţiunile dintr'o nuvelă s'ar crede pângărite alături cu citaţiunĭ dintr'un basm; în care ar fi un scandal nesuferit de a se întâlni la o-laltă un vers din «Vicleem» cu o strofă dintr'o tragediă, şi'n care se descrie menuetul, dar nu se pomenesce «ca la uşa cortuluĭ»; un asemenea mare dicţionar este un anacronism astădĭ, căcĭ Sciinţa limbeĭ urmăresce cu stăruinţă evoluţiunea vorbeĭ nu într'o samă de capete alese, nu în individualitatea cutare saŭ cutare, nu în cercurĭ sociale restrînse, ci tocmaĭ în popor maĭ pe sus de tóte.

Să constatâm însă că Linguistica este óre-cum ea însăşĭ de vină, dacă G r a m a t i c a a mers cu mult maĭ repede decât D i c ţ i o n a r u l. Preocupaţiunea aprópe exclusivă a coriteilor sciinţeĭ a fost în trecut, şi nu încetéză încă de a maĭ fi, curat gramaticală. După aşa ḑisa «şcólă gramaticală veche» urméză aşa ḑisa «şcólă gramaticală nouă»; dar «alt-grammatische Schule» şi «neu-grammatische Schule» sînt ambele de o potrivă «grammatische Schule». Mulţumită acesteĭ grijĭ unilaterale, Gramatica a făcut paşĭ gigantiĉĭ; Dicţionarul însă a rĕmas departe în urmă, profitând întru

cât-va abia-abia sub raportul fonetic și morfologic. Lexicografiĭ aŭ început a întemeĭa derivațiunea materială a vorbelor pe corelațiunea regulată a sonurilor, și aŭ început a da loc printre cuvinte elementelor celor formative ca prefixurĭ saŭ sufixurĭ; dar atâta e tot. Modelându-se Dicționarul după Gramatică, s'a scăpat din vedere că sfera Dicționaruluĭ e cu mult maĭ vastă decât acea a Gramaticeĭ.

S'a ḍis adesea că cuvîntul resultă din treĭ factorĭ quintesențialĭ: son, formă și sens. Când noĭ rostim «fac», înșirâm sonurile *f*, *a*, *c*, a cărora unire formézĕ un verb la prima persónă a presinteluĭ indicativ, avênd sensul cutare. Din ceĭ treĭ factorĭ, cu sonul se ocupă în acelașĭ grad Gramatica și Dicționarul, căcĭ el este rudimentul órecum zoologic al graĭuluĭ, prin care limba umană nu se deosebesce în principiŭ de miorlăitul pisiceĭ saŭ de ciripitul vrabieĭ. Rĕmân forma și sensul. Gramatica are a face în specie cu forma, iar cu sensul numaĭ întru cât se atinge de relațiunĭ logice între o formă și alta. Cele doĕ ramure proprie ale Gramaticeĭ sînt morfologia și sintaxa, ambele avênd de obiect forma și iarășĭ forma, căcĭ orĭ-ce categoriă morfologică, bună-óră «j'ai dit», este identică în fond cu o construcțiune sintactică: «ego habeo dictum». In opositiune cu Gramatica, Dicționarul are a face în specie cu sensul, obiect al doctrineĭ numite semasiologiă; însă aprópe tot pe atâta și cu forma, fără care rare-

orĭ se póte limpedi înțelesul unuĭ element lexic. Sensul cuvîntuluĭ isolat este pururea șovăitor. Óre ce însemnéză «scap»? Negreșit nu tot una în «s c a p téfĕr din foc» și în «s c a p căcĭula în puț». Sensul particular al luĭ «scap» în casul cutare saŭ cutare se cunósce numaĭ în frasă, în propositĭune, în întrebuințarea'ĭ cea sintactică. Totușĭ Dicționarul nu se mărginesce cu atâta, ci sgândărescе maĭ departe. El caută sensul cel fundamental, din care să se pótă desfășura divergința între cele doĕ saŭ maĭ multe sensurĭ particulare, și 'l găsesce în prototipul latin vulgar «excapare», compus din prepositĭunea «ex» și din «capa = mantă», de unde derivă atât românul «scap», precum și francesul «échapper», spaniolul «escapar» etc. «Excapare» însemna literalmente «a eși din mantă», adică pe de o parte: «a se desbăra de ce-va», pe de alta: «a lăsa jos»; în primul cas: «s c a p din foc», în cel al doilea: «s c a p căcĭula». Dar la Stockholm saŭ la Moscva, într'o climă vitregă, acolo unde nicĭ chiar cojocul nu ajunge pentru a înfrunta năvala crivățuluĭ, s'ar fi desvoltat óre vre-odată ideia de «scăpare» din acea de «eșire din mantă»? Ea nu putea să se nască decât într'o țéră dela amiadi-ți, unde mantaua este bună din când în când la nevoiă, dar maĭ adesea e nesuferită în toĭul căldureĭ. La Romanĭ «capa» înfășura tot corpul omuluĭ: «totum c a p i a t hominem» după expresiunea luĭ Isidor. O purtaŭ maĭ ales călătoriĭ plecând la drum; și pe dată

ce sosiaŭ la cine-va, era obiceiŭ ca gazda s'o iea de pe umeriĭ óspeluĭ, să 'l s c a p e de o asemenea belea: «aufertur capa». Iată-ne dară, pentru ca să putem înțelege pe al nostru s c a p, siliți a ne strămuta în traĭul intim al străbunilor, în datinele lor, în folklor'ul Romeĭ antice. Și așa este aprópe tot-d'a-una.

Gramatica cuprinde o parte dintr'o sferă fórte întinsă, pe care Dicționarul o îmbrățișéză întrégă. Raportul sinoptic dintre ambele s'ar puté representa prin următórea figură, din care vedem tot o-dată că Gramatica nu numaĭ se intercaléză órecum în Dicționar, dar încă — chiar când o considerâm în deosebĭ — se întemeiéză pe el:

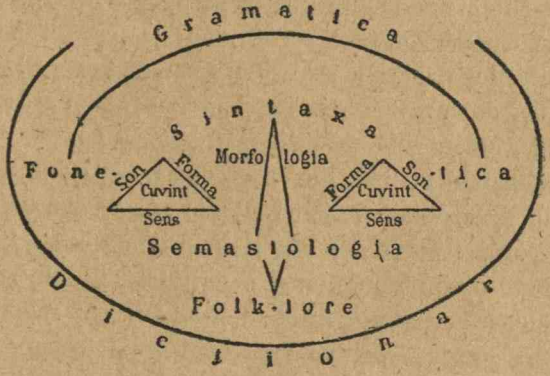

Prin «folklore» se înțeleg aci nu acele texturĭ poporane, carĭ sînt nu maĭ puțin trebuincióse Gramaticeĭ, fiind o prețiósă fântână pentru Linguistica peste tot; ci se înțelege întregul traiŭ presinte și trecut al unuĭ popor, viéța luĭ materială și morală în treptata'ĭ desfășurare, cu tóte ale eĭ, multe și mărunte. Cu cât acest traiŭ ne este maĭ cunoscut, cu cât noĭ ni-l putem înfățișa într'un chip maĭ intuitiv, maĭ vĕdut cu ochiĭ, cu atâta maĭ limpede ne dâm samă de sensul cel mlădios al cuvintelor. Cine óre n'ar pricepe și maĭ bine nascerea lógică a luĭ s c a p din «excapo = es din mantà», dacă ar avé dinainte-ĭ chiar imaginea aceleĭ mantale, care înfășura pe drumețul roman obosit? Un dicționar e dator, după putință, a 'șĭ împinge cercetările pînă la acea margine extremă, căcĭ ținta luĭ, în starea actuală a sciinței, este de a ne împărtăși în istoria fie-căruĭ cuvînt genesa totală a uneĭ asociațiunĭ de ideĭ.

Pe lîngă «capa», poporul roman maĭ avea și alte felurĭ de mantale, numite «lacerna», «birrus», «sagus», «mantum» etc. Putem noĭ óre cunósce cu deplinătate pe una din ele, dacă nu o scim deosebi de cele-lalte? Și nu numaĭ când e vorba de lucrurĭ, ci nu maĭ puțin și în privința cea immaterială a simțimintelor și a speculațiunilor intelectuale, orĭ-ce graiŭ, fie cât de necioplit sub raportul literar, posedă pentru orĭ-ce categoriă o samă de sinonimĭ, pe carĭ le distinge unele de altele, fiecare din ele avênd o nuanță propriă și dând na-

scere unor derivate diferite, une-orĭ chiar divergințĭ. Alt-ceva este «scap» și alt-ceva sinonimul «mântuesc», derivat din «mantum», adecă din aceĭașĭ noțiune fundamentală ca și «capa». Deminutivul «mantellum» ne apare deja la Plaut (Capt. III, 3 v. 5-6) cu sensul de «scăpare» :

Nec mendaciis subdolis mihi usquam m a n t e l l u m est [meis.
Nec sycophantiis, nec fucis ullum m a n t e l l u m obviam [est...

«Mântuesc», care n'are a face cu maghiarul «menteni», este format din latinul «mantum» și însemnéză literalmente «acopĕr cu o mantă», de unde pe de o parte sensul de «sauver», pe de alta — la Moldovenĭ — acela de «achever», nicĭ o-dată «laisser tomber», căcĭ la Romanĭ «mantum» era scurt și ușor, «breve amictum», nu supĕrăcĭos ca lunga «capa.» Fără sinonimică, accepțiunea celor maĭ multe vorbe ne apare într'o umbră, în care ochĭul zăresce figurele, dar confundă fețele.

Dela Festus pînă la Suidas, dela Suidas pînă la Henricus Stephanus, dela Henricus Stephanus pînă maĭ în ḑilele nóstre, dicționarele cele marĭ se mulțumesc cu arĕtarea sensuluĭ immediat vechiŭ saŭ noŭ al unuĭ cuvînt prin întrebuințarea-ĭ curat literară într'o construcțiune sintactică. Dar pînă și acéstă citare a texturilor este generalmente pré trunchiată, uitându-se că adesea înțelesul cel intenționat al cuvîntuluĭ nu se lămuresce fără

23805

un lung pasagiŭ reprodus in-extenso. Littré cel d'întâiŭ a sciut să citeze, şi tocmaĭ de aceea cel d'întâiŭ el a reuşit să indice într'o mulţime de casurĭ nu numaĭ sensurile, dar pînă şi nuanţele cele maĭ fine ale fie-căruĭ sens în parte. Graţiă citaţiunilor bine alese, bine cumpĕnite şi bine clasificate, graţiă tot-o-dată uneĭ pĕtrunzĕtóre şi interesante sinonimice, opera lexicografuluĭ frances este nu numaĭ un registru de consultat, ci pînă la un punct o carte de lectură; pe când publicaţiunea Englesuluĭ Murray se aséměnă maĭ mult cu o diagramă: pe una o poţĭ primi ca pe acel tovarăş cu care vorbescĭ fără să ţi se urască şi — după ḑicĕtórea română — vorba vorbă aduce; cea-laltă este un fel de schelet, un specimen anatomic, o hîrcă cu oscióre numerotate într'un mod fórte simetric, pe care trebue s'o studiezĭ câte o dată, dar cu care uneĭ firĭ nervóse nu'ĭ pré vine la socotélă a rĕmâné singură în odaiă.

Orĭ-ce mare dicţionar al uneĭ limbĭ ar trebui să fie cartea de lectură cea maĭ rĕspândită, cea maĭ atrăgĕtóre, căcĭ acolo şi numaĭ acolo se află deplinul γνῶθι σεαυτὸν al uneĭ naţiunĭ: «cunósce-te pe tine însăţĭ». In loc de acésta, ni se dă maĭ tot-d'a-una o stenografiă de abreviaţiunĭ peste abreviaţiunĭ, un nămol de terminologiă scolastică, un laconism pe care nu'l întrece nicĭ chiar stilul telegramelor, nisce litere microscopice menite a face economiă de hârtiă şi a da ochilor orbul găinilor, ş'apoĭ unul şi acelaşĭ tipic monoton aplicat la biografia

fie-cărîĭ vorbe, deşi fie-care vorbă trăesce ca o individualitate propriă. Tóte astea sînt nisce pĕcate moştenite, în carĭ se resfaţă de bună-voe Murray, de carĭ într'o parte s'a scuturat Littré, şi de carĭ n'a putut să scape ilustrul Iacob Grimm în monumentalul seŭ dicţionar german, deşi ne spune el-însuşĭ că ar fi dorit să'ĭ dea caracterul uneĭ cărţĭ de lectură, ast-fel încât să pótă fi citit ca o petrecere de familiă serile pe la gura sobeĭ. Tocmaĭ acésta aş vré şi eŭ, dar străduinţa e cam anevoiósă, căcĭ isbânda atîrnă nu dela talentul cel problematic al autoruluĭ, ci maĭ cu samă dela temperamentul naţiuniĭ cu care are a face. Un Engles saŭ un German citesc césurĭ întregĭ, tără a moţăi, aceleaşĭ pagine carĭ ar adormi într'o clipă pe un Frances, pe un Italian, pe un Român ; iar ceea ce place natureĭ vioĭ şi neastîmpĕrate a ginţiĭ latine, póte să se pară nu sciŭ cum şi nu sciŭ ce duhurilor născute şi crescute într'o alt-fel de atmosferă. Eŭ unul am lucrat şi lucrez între Românĭ.

Carte de lectură pentru toţĭ fiiĭ naţiuniĭ, un mare dicţionar, zămislit şi săvîrşit după planul de maĭ sus, ar pută şi'n şcólă să înlocuéscă acele compilaţiunĭ adesea insipide, maĭ tóte indigeste, prin carĭ un spirit, fraged încă, se desgustă de citire, departe de a se instrui petrecênd saŭ de a petrece instruindu-se. Incepênd dela clasele cele maĭ elementare şi pînă la bacalaureat, fie pentru băeţĭ, fie pentru fete, ar fi lesne de a spicui, potrivit cu vîrsta fie căruia, câte un şir de c u v i n t e de o

varietate extremă, carĭ nu numaĭ să placă şi să înveţe, dar în acelaşĭ timp să atingă o ţintă cu mult şi maĭ înaltă: a sădi pînă în baierele inimeĭ cultul raţionat al graiuluĭ părintesc...

La întemeiarea Etimologiculuĭ, dorul Augustuluĭ Suveran, rostit de pe tribuna Academieĭ, a fost de a mântui din peire: «tóte cuvintele vechĭ, carĭ altmintrelea vor fi perdute pentru generaţiunile viitóre...»

Orĭ-ce cuvînt oglindesce un lucru, o fiinţă, o ideiă, o datină; aceste lucrurĭ, aceste fiinţe, aceste ideĭ, aceste datine, eŭ m'am încercat şi mĕ încerc a le apuca câne-cânesce din ĭerĭ şi din astăḑĭ al poporuluĭ român; dar pentru ca ele cu adevĕrat să nu fie perdute, pentru ca să pótă rodi cu îmbelşugare în brasdele cele adâncĭ ale ḑileĭ de mâine, mĕ tem a le da secĭ, sarbede, reteḑate, ci m'am silit şi mĕ voiŭ sili a le aduce palpitânde de viéţă pe ogorul némuluĭ românesc.

STRAT ȘI SUBSTRAT

GENEALOGIA POPÓRELOR BALCANICE

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. III, P. V—XXXVII)

<table>
<tr><td>Dela secolul VII pînă astăḑĭ</td><td rowspan="4">GRECIĬ</td><td colspan="2">SERBIĬ BULGARIĬ</td><td rowspan="4">ROMÂNIĬ</td><td rowspan="4">ALBANESIĬ</td></tr>
<tr><td>Dela secolul III pînă la secolul VII</td><td colspan="2">LATINIĬ</td></tr>
<tr><td>Dela 1500 înainte de Cr. pînă la sec. III</td><td colspan="2">TRACIĬ</td></tr>
<tr><td>Circa 2000 anĭ înainte de Crist</td><td colspan="2">PELASGIĬ</td></tr>
</table>

Cine sînt Grecii de astăḑĭ?

De unde vin Albanesiĭ?

Bulgariĭ și Serbiĭ sînt eĭ óre, în adevĕr, înrudiţĭ maĭ de aprópe cu Rușiĭ decât cu ceĭ-lalţĭ Slavĭ?

Românii din Carpaţi venit'aŭ eĭ de peste Dunăre în vécul de mijloc, după cum ne asigură uniĭ? și dacă n'aŭ venit de acolo, atunci carĭ anume să fie legăturile lor de ném cu Macedo-Românii și cu Istriano-Românii?

In fine, Grecii, Albanesii, Serbii, Bulgarii și Românii, grămădiți toți pe aceiași Peninsulă Balcanică, sînt ei óre în realitate nisce deosebite naționalități străine una alteia, după cum s'ar păré a fi la prima vedere?

Acestea sînt problemele cele marî de limpedit în studiul de față, probleme pe carî de-mult le-ar fi deslegat sciința, dacă într'una. pe fel de fel de câi piezișe, nu s'ar fi silit să le tot încurce politica.

Negreșit, politica unuĭ stat póte și chiar trebue să se foloséscă de istoriă la aședarea instituțiunilor interne și a raporturilor externe ale națiunii, tot așa precum profită de astronomiă pentru marină saŭ de geometriă pentru cadastru; dar o politică uneltind falsificarea veritățiĭ istorice este ca și când ar cere să dispară din spațiŭ planeta Marte saŭ să se schimbe proprietățile triunghiuluĭ.

Eŭ unul, dacă aș sci că Românii sînt Țigani saŭ că Ungurii aŭ descoperit America, 'mĭ-ar păré reŭ, fórte reŭ, din punctul de vedere al simpatiilor și al antipatiilor mele personale; totuși nu m'aș sfii o singură clipă de a spune adevĕrul în fața tuturora.

După acéstă profesiune de credință, care nu e de prisos, întru d'a-dreptul în materiă.

Orĭ-unde istoria ne arétă vre-o ginte temeinic aședată, pretutindenea sub acéstă ginte ea ne lasă a vedé, saŭ măcar a zări pe furiș, nisce rĕmășițe

mai mult saŭ puțin stăruitóre dintr'o altă ginte mai veche, cucerită saŭ cotropită. Ori-ce ginte se compune, ca terenurile în geologiă, dintr'un strat actual și din substraturi succesive anterióre.

Pe Peninsula Balcanică, întru cât ne putem urca ce-va mai sigur pe scara timpului cu ajutorul scriitorilor și al monumentelor, cinci-șése-șépte vécuri înainte de Crist, ne întîmpină doŭ straturi etnice învecinate: gintea grécă și gintea tracică, ambele suprapuse unui substrat comun pelasgic.

Cine anume să fi fost Pelasgii, aceĭ autoctoni între Marea-Négră și Marea-Adriatică, mai presărați óre-când în Italia, póte și în Spania, și din cari în epoca lui Herodot abia mai rĕmânea licărind o urmă? Acésta întrebare este, fără îndoială, mai întunecósă decât aceĭa despre originea Bascilor de astădi; dar cum-că Pelasgii aŭ existat într'o vreme, e tot așa de positiv ca și existința în timpul nostru propriŭ a enigmaticului element bascic.

Este probabil că Pelasgii n'aŭ fost nici Indo-Europeĭ, nici Semiți, ci mai curând Hamiți. Aședămintele lor în Asia-mică și apoi în Europa sudică sînt în dreptul continentului african, unde Egiptul strălucĭa ca centru al hamitismului. Zidurile ciclopice ale Pelasgilor par a fi surori piramidelor egiptene, cu cari le și aseměna în vechime Pausanias, pe când Semiților, și chiar Indo-Europeilor, nu le plăcea nici odată construcțiunile gigantice. Dacă Pelasgii aŭ fost Hamiți, după cum credem noĭ, atunci o personificațiune mitică a lor pe Peninsula

Balcanică ar fi Egipténul Danaos, fratele luĭ Aegyptos, cu vr'o 1500 de anĭ înainte de Crist, — să ḑicem cu 2000 de anĭ, — acel Danaos al căruĭa ném clădi minunata cetate dela Tiryns.

Orĭ-cum, fie Hamiţĭ, fie Semiţĭ, fie Indo-Europeĭ, Pelasgiĭ n'aŭ fost Grecĭ şi n'aŭ fost Tracĭ; însă Traciĭ şi Greciĭ, descălecând în Europa, găsiseră pretutindenĭ o grósă pătură pelasgică şi pretutindenĭ s'aŭ amestecat cu ea, ast-fel că eĭ scieaŭ că nu sînt Pelasgĭ, dar scieaŭ tot-o-dată că se trag din Pelasgĭ, de unde aserţiunile cele contraḑicĕtóre în aparinţă la scriitoriĭ anticĭ, carĭ deosebesc fórte lămurit pe Pelasgĭ, pe Grecĭ şi pe Tracĭ uniĭ de alţiĭ, şi totuşĭ adesea îĭ împleticesc la olaltă.

Cu acest prim raport de strat şi substrat se începe istoria Peninsuleĭ Balcanice, şi se desfăşóră apoĭ de atuncĭ, la intervaluri depărtate, prin alte doĕ raporturĭ analóge:

1) peste cea maĭ mare parte din stratul tracic, devenit la rîndul seŭ substrat, se aşéḑă Latiniĭ, dând nascere naţionalităţiĭ traco-latine a Românilor;

2) peste cea maĭ mare parte din stratul român, devenit la rîndul seŭ substrat, se aşéḑă Slaviĭ, dând nascere naţionalităţiĭ romăno-slavice a Serbilor şi naţionalităţiĭ romăno-slavice a Bulgarilor.

Din prima amalgamare — latinisarea Tracilor — se sustrage numaĭ némul albanes, unicul supraviĕţuitor nemijlocit al stratuluĭ ante-latin şi acela mulţumită căruĭa noĭ putem sci astăḑĭ cam ce fel de ginte a fost acea tracică, ceea ce n'am sci a-

própe de loc după puținele date linguistice și etice, împrăștiate pe ici-colea în literatura clasică.

Din amalgamarea a doua — slavisarea Latinilor — s'aŭ sustras numaĭ Românii din Dacia. Repetâm încă odată: *numaĭ Românii din Dacia*, căcĭ așa numiții Macedo-Românĭ și Istriano-Românĭ, *Armânii* din Pind și *Rumerii* din Dalmația, după cum ne vom încredința maĭ la vale, nu se pogóră din Latinii de acolo din epoca cea ante-slavică, ci se trag din numeróse cete de D a c o-R o m â n ĭ din Carpați, trecute peste Dunăre abia în secolul X.

Pe Grecĭ, din causa înalteĭ lor culture literare, de'naintea căriia se închinaŭ cu entusiasm Scipionii și Cesarii, Romanii n'aŭ putut și chiar n'aŭ vrut să-ĭ latiniseze. Din ce în ce maĭ scăpětați sub raportul moral și intelectual, Grecii totuși și-aŭ păstrat astfel străvechea lor naționalitate, o păstréză și o vor păstra și de acum înainte. Amestecul medieval cu Slavĭ, cu Albanesĭ, cu Românĭ, cu cine maĭ scie cine, — un amestec care făcea pe al-de Fallmerayer să tăgăduéscă elenismul palicarilor de astădĭ, — acel amestec grecisa pe ceĭ ce se însoțiaŭ cu dînșii, dar pe dînșii nu i-a românisat, nicĭ albanisat, nicĭ slavisat. Ca naționalitate, Kir-Iane se trage d'a-dreptul din Leonidĭ și din Aristotelĭ, din Temistocli și din Platonĭ, din acea pleiadă de capete sublime și de inimĭ uriașe, a cărora rĕsărire pe un petecuț de spațiŭ într'un petecuț de timp este un fenomen fără pereche în istoria omenirii. Grecii actualĭ sînt

o continuitate directă a vechilor Elinĭ, tot așa precum Copțiĭ actualĭ, fără graĭul cărora nu s'ar fi putut descifra hieroglifele, sînt o continuitate directă a vechilor Egiptenĭ.

Numaĭ și numaĭ legionariĭ romanĭ ar fi fost în stare să desnaționaliseze pe Grecĭ, și eĭ n'aŭ făcut'o. In Grecia cea cucerită — observă Mommsen (Röm. Gesch. V. 249) — se învĕța maĭ puțin latinesce, decum se învĕța grecesce în Roma cea cuceritóre. Maĭ mult decât atâta: Romaniĭ îngăduiaŭ de bună voe Grecilor să greciseze întrĕga parte meridională a Peninsuleĭ Balcanice, în care de altmintrelea procesul de grecisare se începuse deja sub Filip și sub Alexandru cel Mare. La umbra aquileĭ capitoline, acéstă propagandă grecéscă se întindea pînă la Balcanĭ. In Tracia propriŭ ḑisă, devenită provinciă romană cu un secol înainte de cucerirea Dacieĭ, inscripțiunile pînă la Traian, sub Traian și după Traian sînt aprópe tóte grecesce; ba chiar și legionariĭ ceĭ maĭ curațĭ Romanĭ, bună-óră un *Aurelius Mucianus*, cum s'ar ḑice la noĭ un «Aurel Mucénu», își făceaŭ fală de a nu scrie în latinesce, ci: *Αὐρελιὸς Μουκιανὸς πρετωριανὸς κωόρτης τρίτης πρετωρίου*, etc. (Dumont, Inscr. de la Thrace p. 11; cfr. Heuzey et Daumet, Mission de Macédoine, Paris 1864; О. Антонинъ, Поѣздка въ Румелію, Petersb. 1880). Este arheologicesce absurd de a crede, că Românii de astăḑĭ din Macedonia, din Epir, din Tesalia, s'aŭ format acolo în acea epocă; și vom vedé maĭ jos că acésta este ab-

surd nu numaĭ archeologicesce. La nord însă, între Balcanĭ și între Dunăre, apoĭ pe întregul teritoriŭ iliric, ocupat astădĭ de elementul serbo-croat, cu atât și maĭ vîrtos în Dalmația cea pe atuncĭ privită ca o parte a Italieĭ, cultura latină și numaĭ latină se lățîa fără nicĭ o pedecă de-asupra substratuluĭ tracic, pe care'l metamorfosă și prin care se metamorfosă ea însăși într'o națională românéscă trans-danubiană, paralelă cu națională românéscă cis-danubiană din Carpațĭ, născêndă ce-va maĭ târdiŭ din aceleași doĕ ingrediente — din Latinĭ și din ramura tracică a Dacilor. In Epir, grație unor fericite împregĭurărĭ topice excepționale, Traciĭ-scăpaŭ și de Grecĭ și de Romanĭ, însă numaĭ acolo.

Româniĭ și Greciĭ împărțiaŭ dară atuncĭ, între secoliĭ III — VII, în doĕ jumătățĭ aprópe d'o potrivă întinderea Peninsuleĭ Balcanice: uniĭ la nord de Balcanĭ, ceĭ-lalțĭ la sud. Greciĭ maĭ aveaŭ pe deasupra insulele și fășiĭ grecisate din Asia și din Africa, ba încă și orașele din Dobrogea și de lîngă Dunăre, iar Româniĭ, pe lîngă Oltenia, Banat și o parte din Ardél, îșĭ tindeaŭ ramure peste Pannonia, unde maĭ în urmă îĭ găsi năvala maghiară. Cât se atinge de Muntenia propriŭ dișă și de Moldova, să nu căutâm acolo pe Românĭ în acea epocă, în care vîjîĭa pe țermul nordic al Mărĭĭ-Negre rostogolirea hórdelor răsăritene spre gurile Dunărĭĭ. Dela Nistru și pînă la Olt era o adevĕrată vale

a plângerii, de unde nu scăpaĭ decât numaĭ dóră înfundându-te în creeriĭ Carpaților.

E comic, și totuși este fórte adevĕrat, că cel maĭ vechĭu monument al limbeĭ române, un monument istoricesce maĭ prețios pentru noĭ decât însăși Columna luĭ Traian, se datoréză unuĭ catâr, «τῷ ἡμίονῳ», despre care vorbesc pe larg doĭ scriitorĭ bizantinĭ din secolul VI: Theophanes în Ἱστοριῶν βίβλοι δέκα, și Theophylactus Simocatta în Ἱστορία οἰκουμενική. Incepênd dela Thunmann și pînă la Cipariŭ, începênd dela Cipariŭ și pînă la mine, toți pe rând sîntem nevoiți a încăleca pe acel năsdrăvan catâr, fără care n'am fi în stare astădĭ a dovedi printr'un text neîndoios vechea latinisare a Tracilor între Balcanĭ și între Dunăre. Era pe la anul 580, sînt acum treĭ-spre-ḑece vécurĭ. Chaganul Avarilor pustĭa Imperiul Oriental. Doĭ hatmanĭ romanĭ, Comențiol și Martin, ascunși în codrĭĭ Balcanilor, aŭ năvălit de acolo pe neașteptate asupra barbarilor. Isbânda era sigură, să nu se fi întâmplat catârul de maĭ sus, care purta o povară. Povara alunecând și căḑênd de pe catâr, fără ca s'o bage de samă stăpânul dobitocului, un alt ostaș strigâ, cât îĭ ținea gura, să se întórcă ca s'o rădice: τόρνα, τόρνα φράτρε = t ó r n ă, t ó r n ă, f r a t r e! Așa ḑice Teofane, și tot așa povestesce Teofilact, la care însă este forma r e t ó r n ă: ῥετόρνα, și se maĭ adaugă că aceste cuvinte eraŭ în limba țĕrĭĭ, adecă în graĭul lòcuitorilor din regiu-

nea Balcanilor : «ἐπιχωρίῳ τε γλώττῃ». Intréga óste a luĭ Comenţiol şi a luĭ Martin fiind compusă din Românĭ, ţipĕtul «tórnă, fratre!» produse între dînşiĭ o mişcare de spaimă, căcĭ el însemna retragere : înturnare saŭ re'nturnare. Româniĭ dară aŭ fugit, însă «tórnă, tórnă, fratre» ne-a remas, încât istoricul trebue să bine-cuvinteze acea fugă, datorită unuĭ catâr.

Acésta se petrecea, încă o dată, în a doua jumătate a secoluluĭ al VI-lea.

Precum la nord în Dacia peste substratul tracic se aşternuse stratul latin, tot aşa dară aŭ dispărut Traciĭ sub Latinĭ şi la sud în antica Mesiă, iar cu atât maĭ vîrtos nu puteaŭ să nu dispară în regiunea Ilirieĭ, unde elementul tracic fusese cel d'în tâĭ cucerit şi latinisat.

In locul numeróselor dialecte tracice de altă dată, trebuiaŭ să se formeze treĭ marĭ dialecte traco-latine : dialectul daco-latin în Carpaţĭ, dialectul meso-latin în Balcanĭ şi dialectul iliro-latin spre Adriatică; treĭ dialecte carĭ, dela apus spre rĕsărit, alcătuiaŭ o prelungire organică a grupuluĭ dialectelor italiene.

Afară din Epir, Tracĭ nu maĭ era nicăirĭ, adecă nicăirĭ nu se maĭ vedeaŭ pe de-asupra.

Acum, în secoliĭ VI şi VII, se arétă un noŭ strat : stratul slavic. Intr'un mod sporadic şi fără a rĕmâné pe loc, ci numaĭ năvălind, prĕdând, învîrtindu-se şi apoĭ întorcêndu-se, Slaviĭ făcuseră cuno-

scinţă cu Peninsula Balcanică deja cu mult maĭ dinainte, maĭ ales amestecaţĭ printre Goţĭ, printre Hunĭ, printre Avarĭ. In deşert însă slaviştiĭ de altă dată cu generalul Čertkow în frunte, şi d. Drinow maĭ încóce (Заселеніе Балканскаго полуострова Славянами, Moscva 1873), şi-aŭ bătut şi-şĭ bat capul de a găsi locuinţe compacte statornice de Slavĭ în Dacia pînă la secolul VI, iar peste Dunăre pînă cu un secol maĭ târdiŭ.

Pentru a ajunge la scopul lor, Čertkowiĭ şi Drinowiĭ sînt siliţĭ a alerga la următórele mijlóce:

1. Dînşiĭ ieaŭ invasiunile momentane de Slavĭ, şi chiar aparițiunile individuale de câte un Slav, drept aşeḍăminte etnice permanente, ca şi când — de pildă — ar susţinè cine-va că România a fost colonisată de Germanĭ, fiind-că armate austriace aŭ trecut pe la noĭ nu o dată, saŭ fiind-că un Winterhalder a fost sub-ministru la Finance, iar un Van Saanen la Externe;

2. dînşiĭ restălmăcesc prin lexiconul slavic vechea nomenclatură topică şi personală a Peninsuleĭ Balcanice, adecă nesce cuvinte al cărora sens nu se scie şi, prin urmare, e lesne orĭ-şi-cuĭ, când apucă o vorbă *en bloc* fără s'o descompună în tulpină şi 'n sufix şi fără a se întemeĭa pe vr'o lege fonetică, să-ĭ dea tot felul de sensurĭ cu ajutorul unor aseměnărĭ curat materiale, de exemplu un *Hasdeŭ* prin cele treĭ sonurĭ *h-s-d* póte să devină latinul *Hosidius* saŭ evreul *Khisdaï* saŭ olandesul *Heusde*;

3. în fine, dînşiĭ resping mărturia contrariă a texturilor celor maĭ necontestabile, bună-óră a împĕratuluĭ Constantin Porfirogenet, şi se întemeiază pe vre-o interpolaţiune posterióră dintr'un text indiferent, bună-óră pe pasagiul despre cele «şépte némurĭ slavice» în Tracia la Arménul Moïse de Choren, scriitor din secolul V, dar a căruĭa cronică a fost refăcută în secolul X, când s'a şi intercalat în ea pasagiul în cestiune, luat din Anastasius Bibliothecarius, scriitor din secolul IX.

Nicĭ o dovadă seriósă despre aşeḑarea Slavilor pe Peninsula Balcanică înainte de secolul VII nu există.

Cele «şépte némurĭ slavice» ne întîmpină pentru prima óră la Bizantinul Teofane sub anul 678, o sută de anĭ după «tórnă, tórnă, fratre.»

Pe când Româniĭ din Balcanĭ strigaŭ : t ó r n ă t ó r n ă, f r a t r e, — tot atuncĭ trăia Gotul Iornande, ajuns episcop al Ravennelĭ în Italia, şi trăia Grecul Procopiŭ, devenit prefect al Bizanţuluĭ, cele maĭ sigure doc̆ isvóre despre începuturile Slavilor pe Peninsula Balcanică, cele maĭ sigure nu numaĭ prin aceea că eraŭ contimpuranĭ, dar maĭ ales prin călătoriile lor şi prin înalta poziţiune politică a amîndurora. Pe timpul luĭ Procopiŭ şi a luĭ Iornande, adecă în secolul VI, la méḑi-ḑi de Dunăre nu se află încă nicăirĭ nicĭ un aşeḑământ slavic, ci numaĭ la nord, şi anume în sus dela gurele Dunăriĭ. Iornande, maĭ ales, descrie pe cât

se póte de limpede marginile topografice ale celor doŭ marĭ ramure slavice orientale de atuncĭ: Anțiĭ și Slaviniĭ. Slaviniĭ — ḑice el — se întind dela Dunăre pînă la Nistru și apoĭ spre nord pînă la Vistula, iar Anțiĭ dela Nistru spre rĕsărit pînă la Nipru.

Noĭ am tradus din textul luĭ Iornande numaĭ partea care se cuprinde în tóte edițiunile și în tóte manuscriptele. Am lăsat fără traducere pasagiul, pe care slaviștiĭ, cu Schaffarik în cap, îl tăgăduesc sub cuvînt că: «n'are nicĭ un înțeles» (Abkunft d. Slawen, 115.) Acel pasagiŭ însă se găsesce atât într'un manuscript fórte important, precum și în primele edițiunĭ, și dacă el nu avea nicĭ un înțeles pentru Schaffarik, l'a căpĕtat totuși pentru Zeuss, iar dela Zeuss încóce se maĭ întărésce printr'o descoperire archeologică. Pasagiul în cestiune sună într'un manuscript: «a civitate novi et Sclavino rumunnense et lacu qui appellatur Musianus»; în primele edițiunĭ, începênd dela a luĭ Bonaventura Vulcanius: «a civitate nova et Sclavino Rumunnensi et lacu qui appellatur Musianus.» «Lacus Musianus» se scie că este lacul Ramsin în Dobrogea. Aci se împacă toțĭ comentatoriĭ. Ceea ce nu plăcea luĭ Schaffarik este anume: «Sclavinum Rumunnense». Zeuss, un cap genial ca linguist și ca istoric tot-odată, acela care — după expresiunea luĭ Rösler (Ub. d. Zeitpunkt d. slaw. Ansiedlung, în Sitzungsb. d. wien. Akad., phil-hist. Cl. t. LXXIII p. 96) — «ne minu-

néză cu atât mai mult cu cât mai bine îl cu nóscem ;» Zeuss, reproducênd pasagiul de mai sus (Die Deutschen u. die Nachbarstämme p. 593 — 4), constată că «Civitas Nova» se numîa la Bizantinî orașul Nicopole, iar «Sclavinum Rumunnense» — ḑice el — ar puté să fie actualul sat Slăvenî în districtul Romanațî, ast-fel că textul întreg din Iornande însemnéză că: «locuințele Slavinilor se întindeaŭ în jos pînă la gurile Dunării și pînă la Olt.»

Și când ḑicea acestea pe ghicite prin puterea geniuluî seŭ, Zeuss nu sciea că satul Slăvenîi de lîngă Olt a fost în adevĕr un punct fórte însemnat deja în epoca romană. Cu alte cuvinte, Zeuss nu putea să scie ceea ce va vorbi în urmă despre Slăvenî d. A. Odobescu bună-óră, când — profitând de săpăturile altora de mai înainte — ne dă în studiul seŭ despre «Antichitățile din Romanați» (Scrierî t. II, p. 414, 447) următórea notiță: «Mai «spre nord la Slăvenî, alături cu calea luî Traian, «este o cetate pătrată cu șanț întreit și cu un turn «lîngă dînsa, așeḑate drept pe malul înălțat al Ol-«tuluî. În rîpa de sub cetate și sub curtea d-luî «Murgășénu s'a deschis la 1837 o boltă subterană, «din care s'aŭ scos mai multe tăbliță de pétră sculp-«tate cu icónele ḑeuluî Mitra și cu inscripțiunile: «SOLI. INVICTO. MITHRAE., și un altar purtând «cuvintele: ARA. SOLIS...» Și apoî mai jos adaugă: «Iată acum informațiunile ce ne veniră «dela Slăvenî (plasa Ocoluluî): în acéstă comună

«Slăveniĭ se află în centrul seŭ ruinele uneĭ *vechĭ* «*cetăţuĭ*, care, după cercetările făcute prin bătrâniĭ «comuneĭ, nu se scie de când şi de cine este zi-«dită, ale căriĭ şanţuriĭ se vĕd a fi fost numaĭ de «pământ, iar nu de pétră saŭ de cărămidă. *Bănuţĭ* «*cu inscripţiunĭ* fórte vechĭ s'aŭ găsit adesea de «locuitoriĭ pe ruinele acesteĭ cetăţĭ. Se maĭ află încă «prin acéstă comună, ruinat, un *drum aşternut cu* «*pétră* măruntă, avênd direcţiune dela miédi-nópte «spre miédi-di prin comună, care se dice a fi fost «făcut de împĕratul Traian (subscr. P. Ionescu...).»

In România sînt maĭ multe sate numite «Slăvescĭ», dar — afară de acel sat de lîngă Olt — nicĭ o localitate nu pórtă numele de S l ă v e n ĭ, în care se păstréză atât de viŭ «S c l a v i n u m» al luĭ Iornande, «S c l a v i n u m R u m u n n e n s e», adică «S l ă v i n u l R o m â n e s c», marginea cea apusénă a stăpâniriĭ slavice la noĭ în secolul VI. Sufixaţiunea românéscă cea maĭ obicĭnuită a nomenclatureĭ de sate fiind în «-escĭ» şi în «-enĭ», *Slăvenĭ* este o formă posterióră analogică în loc de vechiul *Slăvin*, «Sclavinum», în care ne întimpină sufixul «-in», un sufix mult maĭ rar, dar fórte caracteristic în numiriĭ topice oltene: Severin, Marotin, Potopin, Scorcodin, Robotin, Sâmbotin etc., şi în cele personale ca: Tudorin, Florin, Sorin şi altele. Fie topic, fie personal, sufixul nostru «-in» este vechĭul latin onomastic -īnus, -īna, -īnum, maĭ adesea numaĭ amplificativ, ca în «Severinus» din «Severus», «Justinus» din «Justus», «Constantinus» din

«Constans», «Paulinus» din «Paulus» etc. Topicul «Slavin» cată dară să se fi născut din personalul «Slăvin», o amplificaţiune printr'un sufix curat românesc din numele «Slav», fórte întrebuinţat altă dată la toţi Slavii: Slavata, Slavek, Slavko, Slaven etc. (Морошкинъ, Именословъ, p. 179—85; cfr. Венелинъ, Граматы p. 348). Românii, ca şi alte popóre, împrumutaŭ numi personale de pe la toţi vecinii, adesea fără nici o schimbare; pe «Slav» însă el l'aŭ românisat în «Slăvin» printr'o sufixaţiune de tot romanică. Mai este de observat că *v* între doŭ vocale s'a conservat în «Slăvin» ca şi în «Severin», căci fonetica numirilor topice şi personale diferă în acéstă privinţă de fonetica vorbelor comune, în carî un asemenea *v* tinde a se vocalisa ca în «cal = ital. cavallo». Identificarea între Slăvenii de astădi şi între «Sclavinum» din secolul VI, bănuită de Zeuss printr'o interpretare exclusiv istorică a textului lui Iornande, se confirmă dară pe deplin prin archeologiă şi prin linguistică tot-o-dată.

Intregul pasagiu: «Sclavini a Civitate Nova et «Sclavino Rumunnensi et lacu qui appellatur Mu«sianus usque ad Danastrum et in boream Vi«stula tenus commorantur; hi paludes sylvasque «pro civitatibus habent», însemnéză ast-fel: «Ho«tarele Slavilor se încep în centru dela Dunăre «în faţa Nicopolei, apoi la stânga dela Olt în drep«tul Slăvinului românesc, iar la drépta dela la«cul Ramsin în Dobrogea, mergênd de aci spre

«nord și spre resărit pînă la Vistula și pînă la «Nistru, pe unde nu sînt orașe, ci numaĭ bălțĭ «și păduri.»

Cele treĭ puncturĭ sudice, Iornande le înșiră în ordinea importanțeĭ lor relative: Nicopole, Slăvin, Ramsin; iar la «Sclavinum» el adaogă epitetul «rumunnense», «românesc», tocmaĭ pentru a se feri de confusiune, de óră-ce în pasagĭul întreg e vorba de poporul Slavinilor, cărora «Sclavinum» nu le aparținea, ci aparținea Românilor.

Acest «rumunnensis» ne aduce aminte că sufixul «ensis» devenise așa ḍicênd specific pentru numirile etnice din Dacia: *Ἀλβοκήνσιοι*, *Πιαρήνσιοι*, *Τρικορνήνσιοι*, *Ποτουλατήνσιοι*, *Σαλδήνσιοι*, *Καυκοήνσιοι*, *Κοτήνσιοι*, *Ῥατακήνσιοι*, Amicenses, Picenses etc. la Ptolemeŭ, la Dione Cassiŭ, la Ammian Marcellin și la alțiĭ. Cătră aceste «numirĭ etnice din Dacia», după expresiunea luĭ Pott (Personennamen, p. 459), se maĭ adaogă acum: R u m u n n e n s e s, — prima mențiune textuală a formeĭ R o m â n saŭ R u m â n.

Pe când d. Gr. Tocilescu scormolesce cu sapa în mână și descopere în Dobrogea orașul roman Tropaeum, despre existința căruĭa nu maĭ e chip a ne îndoi, îmĭ pare bine de a descoperi și eŭ, la un alt capĕt al lumiĭ românescĭ, orașul oltenesc «S c l a v i n u m r u m u n n e n s e»; totușĭ, maĭ puțin norocos decât vechĭul meŭ elev și acuma iubit coleg, acéstă descoperire eŭ cată s'o împărțesc cu rĕposatul Zeuss, ba încă trebue să-ĭ las luĭ par-

tea cea mai frumósă. Merg cu altruismul şi mai departe: îmi pare reŭ că împărţéla nu s'a făcut mai de 'nainte între Zeuss şi între d. A. Odobescu, căruia un Zeuss ar fi trebuit să nu-i scape din vedere, când scriea tocmai despre Slăveni.

La Iornande ramura Slavinilor se întindea dela Dunăre în sus pînă la Vistula, pe când la resărit de dînşii locuia ramura Anţilor dela Nistru pînă la Nipru. Acéstă preţiósă indicaţiune «Vistula» ar fi ea singură de ajuns pentru a ne arĕta, că Slavinii eraŭ anume Poloni, iar Anţii eraŭ Ruşi saŭ mai bine Ruteni. Polonii dară aŭ fost aceia cari în secolul VI ocupaseră întréga Moldovă cu Muntenia pînă la Olt şi cari — cu câte-va ḑecimi de ani mai în urmă — s'aŭ revĕrsat peste Dunăre pentru a da acolo nascere naţionalităţii bulgare. La acest polonism al Bulgarilor noi vom reveni mai jos. De-o-cam-dată să trecem la Serbi.

Ceea ce Procopiŭ şi Iornande sînt pentru începuturile Bulgarilor, pentru începuturile Serbilor este Impĕratul Constantin Porfirogenet. Nimeni nu era mai în posiţiune decât dînsul de a cunósce tot ce se petrecea, saŭ ceea ce se petrecuse într'o epocă destul de apropiată, în marginile şi la hotarele imperiului. Ei bine, el ne spune fórte limpede, că întréga ginte serbéscă, Serbii propriŭ ḑişi şi Croaţii cu diferitele lor subdivisiuni, s'aŭ aşeḑat pe teritoriul spre Adriatică în secolul VII, sub împĕratul Eracliŭ, adecă ce-va înainte de anul 640, şi că se pogorîse acolo din părţile Bavariei (*Βαγίβα-*

ρεία), învecinate cu Franconia (Φραγγία=Francia orientalis), decî nicî de cum din Rusia, şi nicî din Galiţia, după cum, unul după altul şi unul dela altul, tot repetă slaviştiî, ci anume din ramura cea maî occidentală a Slavilor, adecă din ramura bohemă.

Se pare că însuşî cuvîntul S e r b a fost într'o vreme óre-care un nume generic pentru întréga ramură bohemă. Aşa ḑişiî Sorabî din Lusaţia, carî îşî daŭ eî-înşiî numele de «Serbî» întocmaî ca şi Serbiî din Peninsula Balcanică, vorbesc un dialect bohem, amestecat cu elemente polone. Nu e apoî fără însemnătate, că în cronica bohemă rimată a luî Dalimil, scrisă pe la anul 1300 pe basa legendelor poporane, ne întîmpină următorul pasagiŭ despre «Ceh», fabulosul părinte al naţionalităţiî boheme: «In gintea serbă este o ţéră, care se numesce Croaţia; în acea ţéră era un boier, care se numîa Ceh...» Scriind acestea pe la finea secoluluî XIII, Dalimil nu putea avé în vedere vre-o altă Serbiă saŭ vre-o altă Croaţiă decât singurele carî existaŭ atuncî şi carî există pînă astăḑî. Prin urmare, unicul sens legendar, care se póte da într'un mod firesc pasagiuluî de maî sus, este că la Bohemî era încă próspătă în secolul XIII tradiţiunea despre strînsa lor legătură de ném cu Serbiî şi cu Croaţiî şi despre vechea respândire a numeluî «Serb» peste întréga ramură bohemă. Dalimil se împacă pe deplin în acéstă privinţă cu aceea ce ne spune Constantin Porfirogenet.

Bulgarii priviți ca o colonia polonă și Serbii ca o colonia bohemă, iată ce-va cu totul nou, deși resultă d'a-dreptul din mărturia fântânelor istorice celor mai temeinice.

Acéstă mărturiă atât de positivă n'o vedeaŭ óre predecesorii mei, aceia cari citézĕ mereŭ pe Iornande și pe Constantin Porfiregenet? Negreșit că ei o vedeaŭ, dar se sbucĭumaŭ a n'o vedé, adecă a o încungĭura saŭ a o restălmăci prin fel de fel de tertipuri, numai și numai fiind-că pe ceĭ tendențioși îĭ nemulțumĭa că Slavii nu sînt destul de vechĭ pe Peninsula Balcanică, iar pe ceĭ nepărtenitorĭ îĭ încurca o teoriă linguistică cu desăvîrșire falsă, pe care dînșiĭ o îmbrățișară fără s'o fi cercetat mai de aprópe. Vom vorbi numai cu acești din urmă, a cărora rĕtăcire e de bună credință.

Dobrowsky împărțĭa pe toți Slavii în doĕ ramure: o ramură orientală, în care el bagă pe Rușĭ, pe Bulgarĭ și pe Serbĭ, și o ramură occidentală, în care el pune pe Polonĭ și pe Bohemĭ. Criteriele acesteĭ clasificațiunĭ, așa cum ni le dă Dobrowsky (Institutiones linguae slavicae, Vindob. 1822, p. I), sînt tóte fără nicĭ o greutate. Primul criteriŭ este că Slavii orientalĭ ḑic «razum», pe când ceĭ occidentalĭ «rozum»; ultimul criteriŭ este că Slavii orientalĭ ḑic «desnitza», pe când ceĭ occidentalĭ «pravitza»; și tot așa sînt și cele-lalte opt din numĕrul total de ḑece criterie. După nesce asemenea criterie, Rutenii trebuesc despărțiți de Slavii orientalĭ, căcĭ eĭ ḑic «rozum», nu «razum».

Nu după deosebirĭ lexice şi nu după forme rare saŭ isolate se clasifică dialectele uneĭ familiĭ linguistice, ci ele trebuesc clasificate după trăsurile cele fundamentale fonetice. Ast-fel, de exemplu, ceea ce caracterisă graĭul rusesc şi pe cel rutenesc după tóte dialectele şi în tóte monumentele literare, întru cât nu s'a furişat în ele limba bisericéscă paleo-slavică, este aşa numitul p l e n i - s o n (rusesce полногласіе), adecă sonurile liquide *l* şi *r* provócă o reduplicare vocalică a silabeĭ, de ex.: «golovà» în loc de «glòva» saŭ «glàva», «gòrod» în loc de «grod» saŭ «grad», «koròlĭ» în loc de «krolĭ» saŭ «kralĭ» etc. Acest pleni-son, cu care s'aŭ bălăbănit toţĭ slaviştiĭ, începênd dela Vostokov şi pînă la Potebnĭa, este atât de esenţial şi atât de circulator în graĭul Ruşilor şi al Rutenilor, încât isbesce dela cea d'întâiŭ clipă urechea orĭ-căruĭ ne-Rus saŭ ne-Rutén. Nicĭ Polonĭĭ, nicĭ Bohemiĭ, dar nicĭ Serbiĭ, nicĭ Bulgariĭ, nu cunosc câtuşĭ de puţin acest fenomen fonetic, de ajuns el singur pentru a construi o unitate dialectală deosebită ruteno-rusă.

Unitatea ruteno-rusă este aceĭa pe care Iornande o numĭa A n ţ ĭ, «Antes», spunêndu-ne că eĭ stăpânesc dincolo de Nistru şi că sînt ramura cea maĭ puternică a ginţiĭ slavice: «fortissimi eorum», ceea ce e adevĕrat pînă astădĭ.

Alăturĭ cu unitatea ruteno-rusă, fără ca să vorbim aci despre dialecte micĭ, carĭ lesne îşĭ pot găsi locul intern saŭ intermediar din dată ce se

va stabili o adevĕrată clasificaţiune a dialectelor celor marĭ, ne întîmpină alte doŭ unităţĭ slavice dialectale: unitatea polono-bulgară şi unitatea bohemo-serbă.

Pe Polono-Bulgarĭ îĭ caracterisă:

1. Vocala nasală. In vechea bulgară, adică în aşa numita paleo-slavică, acéstă vocală se represinta prin literele cirilice ѫ şi ѧ, rostite ca *on* şi *en* în francesul «b*on*» şi «f*in*»; la Polonĭ ea se scrie astăḑĭ prin *a* şi *e* cu cedilă: ą, ę. La Bulgarĭĭ actualĭ vocala nasală s'a păstrat numaĭ în unele localităţĭ saŭ în unele vorbe, dar totuşĭ s'a păstrat cu o deplină certitudine. Fenomenul a fost indicat de mult de Grigorovič, apoĭ studiat de Miklosich (Die Sprache d. Bulgaren, Wien, 1858) şi urmărit de Hattala (Knijiževnik, t. II, p. 461 sqq.). Intre vocala nasală polonă şi între cea bulgară nu există cea maĭ mică diferinţă. Nicĭ Ruteno-ruşiĭ, nicĭ Bohemo-serbiĭ nu cunosc acéstă particularitate, atât de caracteristică pentru fonetismul polono-bulgar. Luând exemple din textul publicat de Hattala, noĭ vedem bulgăresce «*enzik*» = polonul «język (ĭ*en*zyk)», pe când rusesce, rutenesce, bohemesce şi serbesce cuvîntul sună «ĭazyk» saŭ «ĭezik» fără nicĭ o nasală; bulgăresce «*răn*kă» = polonul «ręka (r*en*ka)», pe când rusesce, rutenesce, bohemesce şi serbesce: «ruka». Vorbele nóstre «por*un*că», «*râ*nd», «m*un*că», «rĕsp*in*tie», «ogl*in*dă» etc., noĭ le-am împrumutat anume din vechea bulgară, şi sub aceĭaşĭ

formă nasală le-am fi putut împrumuta dela Polonĭ, numaĭ dela Bulgarĭ și dela Polonĭ, nicĭ-o-dată dela ceĭ-lalțĭ Slavĭ. La ceĭ-lalțĭ Slavĭ vocala *on* și *en* nu ne întimpină nicĭ în graĭul de astăḑĭ, nicĭ în monumentele lor cele maĭ vechĭ, afară numaĭ de dialectul sloven, despre care vom vorbi maĭ jos.

2. Sonul *dz* pe lîngă *z* nu există nicĭ la Ruteno-rușĭ, nicĭ la Bohemo-serbĭ, ci numaĭ la Polono-bulgarĭ. In grafica cirilică *z* se scriea з și se numĭa «zemlĭa», iar *dz* se scriea ѕ și se numĭa «dzĭalo», fie-care son posedênd câte un semn grafic deosebit. Câte un semn grafic deosebit aŭ ambele sonurĭ și în alfabetul slavic cel numit glagolița. Miklosich a dovedit de-mult că litera ѕ și cea corespunḑĕtóre din glagolița exprimă tot-d'a-una anume sonul *dz* (Rad jugoslov. Akad., IX, 11—16). Tot așa în texturile cirilice românescĭ ѕ se rostesce tot-d'a-una *dz*, și este maĭ cu samă des în cele moldovenescĭ: ꙗѕѫ = ra*dz*â, брѫнѕѫ = brân*dz*ă etc., dar зѫлог = *z*ălog. Polonesce se scrie *z* și *dz*: «ziemia» și «dzień.» La Bulgariĭ de astăḑĭ sonul *dz*, ca și vocala nasală, nu se maĭ aude pretutindenea, dar pe unde s'a păstrat, acolo sună curat polonesce (frațiĭ Tzankof, Gramm. d. bulg. Spr. 7). In bulgarul *dzvăneț* «clopoțel» *dz* sună întocmaĭ ca în polonul *dzwónek* «clopoțel», rusesce *zvonok*, bohemesce *zwonec*. Nemic analog la toțĭ ceĭ-lalțĭ Slavĭ, afară de Slovacĭ, la carĭ către elementul bohem s'a adaos cel polon. Belo-rușiĭ sînt pe jumătate Polonĭ prin consonatismul lor. La Ru-

teni *dz* sună numaĭ în cuvintele împrumutate dela Poloni saŭ dela Moldoveni; iar la Muntenegreni este un italienism: «*z* dolce» ca în «razzo» saŭ «pranzo».

3. In fine, Polonii și Bulgarii se întâlnesc în sonul *ĭa*, pe care Ruteno-rușii și Bohemo-serbii îl rostesc *ĭe*. In alfabetul cirilic acest *ĭa* e represintat prin litera ѣ, numită «ĭatĭ». Imprumutând cirilica dela vechiĭ Bulgarĭ, Românii aŭ conservat luĭ ѣ valórea-ĭ cea adevĕrată, pe care Rușiĭ și Serbiĭ aŭ schimbat'o în *ĭe*. Numaĭ Bulgarii și Polonii ḑic: «v*ĭa*ra = вѣра», nu «v*ĭe*ra», «gn*ĭa*zdo = гнѣздо», nu «gn*ĭe*zdo», «nev*ĭa*sta = невѣста», nu «nev*ĭe*sta».

In acest mod, treĭ particularităţĭ fonetice de cea maĭ mare însemnătate: vocala nasală *on* și *en* (ѫ, ѧ), duplul *z* și *dz* (ꙁ, ѕ) și ĭatismul în loc de ĭetism, stabilesc o unitate dialectală polono-bulgară în oposiţiune cu unitatea dialectală cea ruteno-rusă.

Unitatea bohemo-serbă, pe de altă parte, se caracterisă prin:

1. Funcţiunea vocalică a luĭ *r*. Bohemesce și serbesce se ḑice de o potrivă *trn, prst, krk* etc., acolo unde toţĭ ceĭ-lalţĭ Slavĭ trebue să recurgă la o vocală propriŭ ḑisă: *tern, perst*. Nicĭ Ruteno-rușiĭ, nicĭ Polono-bulgariĭ nu cunosc acest fenomen.

2. Din tóte dialectele slavice, numaĭ Bohemiĭ și Serbiĭ posedă cantitatea prosodică: vocale lungĭ și vocale scurte în sensul cel clasic musical al

cuvîntuluĭ. O vocală lungă la Bohemĭ póte fi scurtă la Serbĭ şi vice-versa, după cum este chiar în unele dialecte boheme saŭ serbescĭ, dar fenomenul în sine e acelaşĭ, şi el deosebesce cu totul unitatea bohemo-serbă de cele-lalte doŭ unităţĭ: cea ruteno-rusă şi cea polono-bulgară.

Despre accentuaţiunea polono-bulgară şi cea bohemo-serbă noĭ vom vorbi maĭ jos.

A pretinde că Ruteniĭ şi Ruşiĭ aŭ avut şi eĭ odată vocala nasală saŭ vocala liquidă şi le-aŭ perdut maĭ în urmă, saŭ că Poloniĭ nu avuseseră dintru 'ntâĭu pe *dz* şi l'aŭ căpĕtat maĭ târdiŭ, este a confunda noţiunea concretă de un dialect naţional cu noţiunea abstractă de o limbă primitivă comună uneĭ ginţĭ. E vorba de Rutenĭ, de Ruşĭ, de Poloni, de Bohemĭ, de când Rutenii sînt Rutenĭ, de când Ruşiĭ sînt Ruşĭ, Poloniĭ Poloni şi Bohemiĭ Bohemĭ, iar nicĭ decum nu e vorba de o teoretică epocă anterióră unitară.

Eĭ bine, de când Ruteniĭ sînt Rutenĭ şi Ruşiĭ Ruşĭ, adecă dintr'o perióda cu mult maĭ veche decât secolul VI, — şi numaĭ acest secol ne interesă pe noĭ în studiul de faţă, — eĭ n'aŭ nicĭ o urmă de vocala nasală a Polono-bulgarilor, de vocala liquidă a Bohemo-serbilor, de *dz*, de cantitatea prosodică, etc.

Orĭ-care ar fi fost, sub raportul fonetismuluĭ, ipotetica «limbă primitivă comună» a Slavilor, ea se diferenţiase în câte-va dialecte maĭ dintr'un

timp immemorial, fie-care mare dialect dobândind un caracter propriŭ prin acelaşĭ proces prin care s'aŭ caracterisat maĭ încóce Bulgariĭ şi Serbiĭ: -s t r a t i f i c a ţ i u n e. Acéstă lucrare a substraturilor eterogene asupra diferenţiăriĭ Slavilor era cât p'aci s'o ghicéscă eminentul linguist rusesc Baudouin de Courtenay, elev al luĭ Ascoli; dar a trecut iute pe d'asupra-ĭ cu următórea observatiune nedesvoltată şi neaplicată: «Probabil o înrîurire stră«ină, de alt ném, a comunicat deosebitelor gru«purĭ de dialecte şi sub-dialecte slavice caracterul «cel distinctiv al fie-căruĭ grup.» (Программа лекцій, Kazan 1881 p. 145.

Treĭ straturĭ de o potrivă slavice aşedându-se fie-care în treĭ regiunĭ diferite peste câte un alt fel de substrat etnic, unul a devenit bohem pe Elba, cel-lalt polon pe Vistula, cel de al treilea ruteno-rus pe Nipru saŭ pe aiurea; şi din acelaşĭ moment fonetismul fie-căruĭa din ele este un fonetism a-parte. Substratul Bohemilor va fi fost tătăresc saŭ fines, nu se scie; cu maĭ multă siguranţă se póte crede că substratul Polonilor a fost anume litvan, şi numaĭ asupra acestuĭa din urmă noĭ ne vom opri o clipă.

Litvaniĭ nu sînt Slavĭ, după cum nu sînt niciĭ Germanĭ, ci o ginte indo-europeă separată. Prin încălcărĭ succesive din partea altor némurĭ, eĭ aŭ ajuns a fi puţin numeroşĭ, dar totuşĭ se împărţesc în doŭ marĭ dialecte: cel litvan propriŭ dis şi cel letic, după ce un al treilea dialect, cel prusic, a

dispărut cu desăvîrșire. Leții saŭ Latîșiĭ sînt ramura cea maĭ nordică, lîngă Marea-Baltică; Litvaniĭ propriŭ ḑișĭ, ramura cea sudică, sînt din veciĭ vecilor la cósta Polonilor, în acelașĭ chip în care Basciĭ sînt la cósta Spaniolilor saŭ Bretoniĭ la cósta Francesilor, adecă: înghițind Spaniolii substratul iberic, aŭ rĕmas neînghițițĭ numaĭ Basciĭ; înghițind Francesiĭ substratul galic, aŭ rĕmas neînghițițĭ numaĭ Bretoniĭ; înghițind Poloniĭ substratul litvan, pè care'l cotropiserĕ la așeḑarea lor în regiunea Vistuleĭ, numaĭ o parte din acel substrat a rĕmas neînghițită.

Acea vocală nasală, pe care n'o aŭ Ruteno-rușiĭ și Bohemo-serbiĭ, pe care n'o are nicĭ chiar ramura cea letică a Litvanilor, Litvaniĭ propriŭ ḑișĭ o aŭ pe deplin desvoltată, de unde dînșiĭ, ca substrat, aŭ dat'o stratuluĭ polon.

Lăsăm ca alțiĭ să urmărĕscă maĭ departe ceea ce noĭ ne mărginim aci a indica pe scurt, căcĭ nouĕ ne ajunge a constata conformitatea faptuluĭ istoric cu faptul linguistic. Când Iornande aduce pe Bulgarĭ dela Vistula, iar Constantin Porfirogenet pe Serbĭ din Bohemia, mărturia lor atât de ponderósă prin sine însășĭ, nu numaĭ că nu e în contraḑicere cu adevĕrata clasificațiune a dialectelor slavice, ci tocmaĭ se controlézĕ și se întărește prin acéstă clasificațiune.

In invasiunile Polonilor peste Dunăre, înainte de așeḑarea lor acolo, aŭ participat une-orĭ și cete

vecine de Rutenĭ de peste Nistru, adecă — în graiul luĭ Procopiŭ şi al luĭ Iornande — pe lîngă «Slavinĭ» aŭ fost şi «Anţĭ», din carĭ uniĭ n'aŭ putut să nu rĕmână şi eĭ peste Dunăre. Pe de altă parte, la năvălirea Bohemilor în laturea superióră apusénă a Peninsuleĭ Balcanice, ĭ-aŭ însoţit o samă de cete învecinate de Polonĭ, după cum ne dă a înţelege însuşĭ Constantin Porfirogenet, când ne spune că unul din principiĭ serbescĭ era venit din regiunea Vistuleĭ: «εἰς τὸν ποταμὸν Βίσλας.» Dar grosul naţionalităţiĭ bulgare s'a format din Polonĭ, cu un amestec pré mic de Rutenĭ, iar grosul naţionalităţiĭ serbe s'a format din Bohemĭ, cu un amestec pré mic de Polonĭ; în ambele casurĭ fără nicĭ un ingredient de Ruşĭ propriŭ ḑişĭ.

Aceste doŭ strtaurĭ slavice, cel polon de o parte şi cel bohem de alta, s'aŭ suprapus d'o potrivă stratuluĭ anterior românesc, aşedat el-însuşĭ dela Marea-Négră pînă la Marea-Adriatică peste substratul primitiv tracic, adecă s'aŭ suprapus celor doŭ dialecte latine trans-danubiane despărute: cel meso-latin şi cel iliro-latin. Româniĭ de peste Dunăre aŭ fost slavisaţĭ ast-fel pe de-asupra, ceea ce vrea să ḑică că Slaviĭ de peste Dunăre aŭ fost românisaţĭ ast-fel pe de-desubt: raport de strat şi de substrat.

Inainte de a trece maĭ departe, un cuvînt despre Sloveniĭ ceĭ din Carintia şi din Stiria, cărora şcóla luĭ Miklosich, saŭ maĭ bine a luĭ Kopitar, le

atribue limba paleo-slavică, dându-ĭ numele de paleo-slovenică.

Strînsa înrudire dialectală a Slovenilor cu Serbiĭ este maĭ pe sus de orĭ-ce îndoială, şi totuşĭ eĭ posedă pînă astăḑĭ pe a-locurĭ vocala nasală ca Poloniĭ şi aŭ avut'o deja în secolul X, judecând după textul aşa numit frisingian. Vocala nasală nu este singura particularitate fonetică, care-ĭ unesce cu Poloniĭ. In acelaşĭ text frisingian, bună-óră, ne întimpină contracţiunile *tva*, *me* pentru *tvoia*, *moie*, întocmaĭ ca polonesce, şi pînă astăḑĭ la Sloveni, ca şi la Poloni, circuléză de o potrivă *člek* şi *človek* = *człek* şi *człowiek*. Numele lor medieval «Sclavini», identic cu numele medieval «Sclavini» al Bulgarilor, indică iarăşĭ acelaşĭ dialect polon, despărţit în doĕ ramure. Epoca despărţiriĭ cată să fi fost secolul VI, póte chiar secolul V, când dintr'un punct comun la nord-ost de Carpaţĭ, adecă din Galiţia actuală, ramura cea maĭ orientală s'a pogorît spre gurile Dunăriĭ, unde ni-o arétă Procopiŭ şi Iornande; cealaltă ramură, maĭ occidentală, rĕmasă d'întâĭu în Galiţia, a început apoĭ, prin trecĕtorile munţilor Tatra şi Beskid, a străbate în Pannonia, nu înainte de finea secoluluĭ VII, după ce adecă o ramură a Bohemilor ocupase deja Iliria. Din Pannonia invasiunea maghiară împinse o parte din aceştĭ Poloni cătră Carintia şi cătră Stiria, unde eĭ s'aŭ amestecat cu Serbiĭ.

Sloveniĭ formézĕ ast-fel un dialect intermediar între unitatea polono-bulgară şi între acea bohemo-

serbă. In timpul petreceriĭ lor în Pannonia — o vom vedé maĭ jos — Sloveniĭ s'aŭ întălnit cu elementul românesc. Dela aceştĭ Slovenĭ, iar nu dela Bulgarĭ, aŭ căpĕtat Unguriĭ cuvintele lor cu vocala nasală: p*én*tek = пѧтъкъ, r*en*d = рѧдъ, sze-r*en*tse = съръѧща, par*an*cs = порѫчѫ, etc. Aceştĭ Slovenĭ, la rîndul lor, dela Româniĭ din Pannonia, ĭar nu dela ceĭ din Dacia, aŭ căpĕtat unele particularităţĭ linguistice, bună-óră diftongul nostru *oa* (Miklosich, Lautl. p. 228.)

Este de observat, că după cum trecerea Polonilor din Moldova în Bulgaria în secolul VII a permis Rutenilor a se aşeḍa în urmă pe malul nordic al Dunăriĭ, tot aşa Ruteniĭ aŭ profitat de pogorîrea celor-lalţĭ Polonĭ în Pannonia pentru a urma şi acolo după dînşiĭ, prin aceĭaşĭ cale a Tatreĭ şi a Beskiduluĭ, aşeḍându-se în unele părţĭ nord ostice ale Ungarieĭ, unde-ĭ găsim pînă astăḍĭ.

Cât se atinge de cestiunea, dacă limba paleoslavică este vechea bulgară saŭ dacă e vechea slovenă, apoĭ pe noĭ — întru cât vechea slovenă şi vechea bulgară represintă de o potrivă un dialect paleo-polon — ea ne preocupă fórte puţin în casul de faţă: lăsâm pe slaviştĭ să se certe eĭ-înde-eĭ.

Raportul de s t r a t şi de s u b s t r a t constituă substanţa uneĭ naţionalităţĭ. Cătră acéstă substanţă se adaogă pretutindenĭ din când în când a c c i d e n t e, adecă o intervenire superficială a unor elemente etnice străine, deja după formarea definitivă a uneĭ

naționalității. Fenicienii aŭ fost un accident la vechii Eleni. In Tracia occidentală a fost un accident elementul celtic al Scordiscilor saŭ al Tauriscilor; în Tracia orientală elementul german al Bastarnilor. Goții, Gepidii, Longobarzii, apoi Hunii, Avarii și câți alții, aŭ fost accidente pe întréga Peninsulă Balcanică. La Neo-latinii din Apus n'a fost decât un accident revĕrsarea elementul germanic peste stratul latin cel suprapus acolo substratuluĭ celtic, iberic, etrusc, pe a-locurĭ chiar pelasgic. Din strat și substrat se nasce organismul uneĭ naționalității; prin accidente se preînoesc moleculele acestuĭ organism, se activézá circulațiunea, dar organismul rĕmâne acelașĭ.

In desvoltările de maĭ sus noĭ n'am vorbit nimic despre elementele cele accidentale turanice pe Peninsula Balcanică. Bohemiĭ găsiră în Iliria stoluri de Avarĭ, carĭ aŭ perit fără a lăsa maĭ nimic fino-tătăresc în naționalitatea serbă. Asupra Polonilor, abia aședațĭ în Balcanĭ, năvăliră alte stoluri fino-tătărescĭ, așa numiții Bulgarĭ din părțile rîuluĭ Volga, carĭ se arĕtaseră din când în când și maĭ înainte în imperiul bizantin, atârnați la hórdele cele cotropitóre ale Hunilor (Zeuss, op. cit. 710—727), și carĭ de astă dată, devenind stăpânĭ, deteră «Slavinilor» luĭ Iornande și aĭ luĭ Procopiŭ pînă și numele de «Bulgarĭ». Un nume și nimic maĭ mult. Bulgariĭ sînt Tătarĭ numaĭ prin nume, după cum numaĭ prin nume sînt Germanĭ Francesiĭ: «Franken»; după cum numaĭ prin nume «Anții» luĭ Procopiŭ și aĭ

luĭ Iornande sînt Scandinavĭ, căcĭ «Rus» era numele Varegilor celor veniţĭ în Rusia din Sveḍia. De aceiaşĭ natură ne-reală este numele de «Românĭ», «*Ρωμαῖοι*», pe care şi-l daŭ Grecĭĭ moderniĭ.

Tătăresc între Grecĭ, Slavĭ şi Românĭ nu e aprópe nimic pe Peninsula Balcanică, afară numaĭ dóră de unele figurĭ cu nasurĭ turtite saŭ de unele căpĕţîne brachy-cephalice, pe carĭ le studiază antropologiştiĭ, dar carĭ nu dovedesce nimic, chiar dacă ele s'ar puté supune unuĭ serios control statistic. La Serbĭ, la Bulgarĭ, la Românĭ, pretutindenĭ némurile turanice se desnaţionalisaŭ, din dată ce se vedeaŭ isolate de restul Tătărimiĭ. Óre unde maĭ sînt astăḍĭ Cumaniĭ din Moldova?

Pentru Peninsula Balcanică întrégă, Tătariĭ aŭ fost ca o vijeliă care trece înainte, iar Slaviĭ — Poloniĭ spre rĕsărit, Bohemĭ spre apus — aŭ fost o mănósă plóiă care, intrând adânc în pămîntul cel românesc de maĭ înainte, a făcut să rodéscă acolo doĕ naţionalităţĭ noue pline de viitor: naţionalitatea bulgară şi naţionalitatea serbă.

Fiind vorba despre numele «Bulgar», pe care şi-l'aŭ însuşit maĭ târḍiŭ Slavinii luĭ Iornande şi aĭ luĭ Procopiŭ, aci este locul de a observa în trécĕt, că pînă în timpiĭ de tot nouĭ, el era cu desăvîrşire necunoscut Românilor. Moşiĭ şi strămoşiĭ noştri numiaŭ tot-d'a-una pe Bulgarĭ Ş c h ĭ a ĭ. Aşa, de exemplu, despre cucerirea Bulgarieĭ de cătră Turcĭ cronicarul oltén Moxa (Hasdeŭ, Cuv. d. bătrâni, I,

402) ḑice: «Baĭazitŭ prinse pre Șușmanŭ domnulŭ Șchĭailorŭ de-lŭtaè, ani 1395, atunce luară Turcii ţara Șchĭailorŭ cu totulŭ . . .» Cuvîntul «șchĭaŭ», ca simplu epitet, căpĕtase în gura poporuluĭ român înţelesul de «naiv» saŭ «rustic.» Mitropolitul Dosofteiŭ ḑice într'un loc (Synaxar, 1683, Dec. 29, f. 244 a): «om prostacŭ și șchĭaŭ și cu totulŭ ţărănatecŭ». Să se bage de samă că în «Șchĭaŭ», nefiind un nume personal saŭ topic, ci un termen comun, s'aŭ păzit cu rigóre legile fonetice: «Șchĭaŭ» derivă din «Sclavum» prin aceĭașĭ trecere a luĭ *cl* în *chĭ* și prin aceĭașĭ vocalisare a luĭ *v* între vocale ca în «chee» vechiŭ «chĭae» din «clavem», «chĭamă» din «clamat», «rĭŭ» din «rivum» etc. Româniĭ dară nu cunosceaŭ decât numele cel primitiv al ramureĭ polone așeḑate în secolul VII peste substratul meso-latin : « Sclavini » la Iornande, «Σκλαβηνοὶ» la Procopiŭ. Albanesiĭ, al cărora fonetism se apropiă în acéstă privinţă și în altele multe de cel românesc, nicĭ dînșiĭ nu numesc pe Bulgarĭ alt-fel decât Ștĭa, Bulgaria — Ștĭinică.

Despre rolul substratuluĭ românesc în nascerea și în desvoltarea Slavilor transdanubianĭ aŭ vorbit maĭ mult saŭ maĭ puţin uniĭ și alţiĭ, maĭ ales răposatul Miklosich, și eŭ însumĭ în stŭdiul meŭ: «O pagină din sintaxa româno-albanesă» (Cuv. d. bătr., II p. 611 — 687.) Va fi mult, mult, fórte mult de vorbit de acum înainte. Aci noĭ vom atinge un singur punct, care va întregi cele ḑise maĭ sus despre polonismul Bulgarilor și bohemismul Serbilor.

Cele treĭ unităţĭ dialectale slavice se deosebesc una de alta nu numaĭ prin fonetism, dar şi prin accentuaţiune. Ruteno-ruşiĭ aŭ o accentuaţiune de tot liberă: accentul póte să cadă pe orĭ-care silabă a cuvîntuluĭ. La Polonĭ şi la Bohemĭ, din contra, accentul este nestrămutat, şi anume: la Polonĭ tot-d'a-una pe silaba penultimă, la Bohemĭ tot-d'a-una pe prima silabă. Aşa, de exemplu, numele rîuluĭ Ialomiţa póte să fie accentat rusesce în patru feluriĭ: Ialomiţa, Ialòmiţa, Ialomiţa şi Ialomiţă; polonesce numaĭ: Ialomiţa; bohemesce numaĭ: Ialòmiţa; — treĭ sisteme de accentuaţiune cu desăvîrşire deosebite.

De aci urmézĭ că la Bulgarĭ, după cum este la Polonĭ, accentul ar trebui să cadă tot-d'a-una pe penultima, ĭar la Serbĭ, după cum este la Bohemĭ, pe prima; şi întocmaĭ aşa ar fi fost, dacă substratul românesc cel trans-danubian n'ar fi sguduit accentuaţiunea celor doŭ straturĭ slavice de acolo. Româniĭ, ca şi Italieniĭ, avênd o accentuaţiune pe deplin liberă, aŭ altoit'o Serbilor şi Bulgarilor. Acéstă libertate de accentuaţiune s'a socotit pînă acuma la Serbĭ şi la Bulgarĭ ca un semn de unitate dialectală cu Ruşiĭ, pe când în faptă Ruşiĭ, precum am vĕdut, n'aŭ avut de loc a face nicĭ cu Bulgariĭ, nicĭ cu Serbiĭ. Insă accentuaţiunea românéscă n'a putut să distrugă peste tot la Serbĭ şi la Bulgarĭ cele doŭ sisteme anterióre, ast-fel că sistema penultimară, cea polonă, se maĭ recunósce pînă a-

stăḑĭ la Bulgarĭ, iar sistema primară, cea bohemă, se maĭ recunósce pînă astăḑĭ la Serbĭ. Și iată cum:

1. Unele sub-dialecte bulgare, bună-óră Zagoriceniĭ și Costureniĭ, accentéză tot-d'a-una pe penultima întocmaĭ ca Poloniĭ: èdno, mòmče, râkă, žènă, dète, òvčar, ùmrel, galèno, ćetiri, zatvoréni, napravila, mesečina, babičkă, golèmo, kralíță etc. etc., mutând accentul în flexiune ĭarăși întocmaĭ ca Poloniĭ, de exemplu: din *òvčar* «cioban» *ovčàrkă* «ciobancă» = polonesce din «*òwczarz — owczàrka*» (Tzonev, Za udarieneto v bălgarski ezik, în Sbornik t. 6. Sofia 1891, p. 23.)

2. La Serbĭ, sdruncinându-se accentuațiunea bohemă prin înrîurirea substratuluĭ românesc, a rĕmas totuși tendința de a accentà pe cât se póte maĭ sus, ast-fel că la auḑ se pare ca și când accentul ar fi tot-d'a-una pe prima silabă. Din acéstă causă, ca o dovadă de tendința cea generală, când un nume se construesce cu o prepositiune numele póte să devină atonic, urcându-se accentul pe prepositiune, bună-óră: nà ranu, nà vodu, prèko brda etc. (Miklosich, Lautl. I, 320), întocmaĭ ca bohemesce: òb den, pòd nohou etc., ceea ce, la numĭ disilabice saŭ polisilabice, e peste putință în celelalte dialecte slavice.

Cunoscutul profesor dela Belgrad, d. Stoian Boškovič, actualul ministru al Serbieĭ în România, mĭ-a observat într'o ḑi, că din toțĭ străiniĭ, Slavĭ și ne-Slavĭ, Bohemiĭ sînt aceĭa carĭ învéță maĭ lesne și vorbesc maĭ bine serbesce. Și nu e de mirare,

de vreme ce numaĭ pe Bohemĭ nu-ĭ póte încurca vocala *r*, quantitatea prosodică şi accentuaţiunea serbéscă.

In acest chip băgarea Serbilor şi Bulgarilor în unitatea ruteno-rusă a fost pînă acum ca un fel de ilusiune optică, datorită împregĭurăriĭ că Ruşiĭ, Serbiĭ şi Bulgariĭ aŭ acelaşĭ alfabet şi aceĭaşĭ limbă bisericéscă.

Limba bisericéscă maĭ cu deosebire, adecă vechea bulgară, a servit a formà limba ruséscă cea literară, dându-ĭ un aspect fórte depărtat de graiul rusesc poporan şi apropiând'o într'un mod artificial de graiurile slavice trans-danubiane; şi aceĭaşĭ limbă bisericéscă a fost în curs de secolĭ limba oficială şi literară a Serbilor, ast-fel că — la prima vedere — rusesce, serbesce şi bulgăresce se pare a fi maĭ-maĭ tot una, deşi în realitate aceste treĭ graiurĭ aparţin la treĭ unităţĭ dialectale diferite.

Prin fonetism, pînă şi prin accentuaţiune, întru cât nu s'a amestecat în ele substratul cel românesc, bulgara este un vechĭu dialect polon, serba un vechĭu dialect bohem.

La Bulgarĭ, fără îndoiélă, înrîurirea românéscă se resimte maĭ puternic decât la Serbĭ, ceea ce însemnéză una din treĭ:

1. saŭ că stratul serbesc a fost, în provinciile pe carĭ le-a ocupat, maĭ numeros decât stratul bulgar în cele-lalte provinciĭ;

2. saŭ că Meso-latinii aŭ fost maĭ compacțĭ și maĭ energicĭ sub Bulgarĭ decât Iliro-latinii sub Serbĭ;

3. saŭ că Serbiĭ n'aŭ încetat mult timp de a fi în contact cu dialectele cele înrudite dela Iliria în sus pînă la Bohemia, pe când Bulgariĭ s'aŭ vĕ-ḑut de odată despărțiți de trunchiul Polonilor, așa că ceĭ d'întâĭu aŭ putut să resiste maĭ bine decât ceĭ-lalțĭ acțiuniĭ substratuluĭ românesc.

Câte trele causele aŭ putut să concurgă la producerea efectuluĭ; causa a treĭa însă ni se pare a fi fost cea maĭ decisivă: grabnica isolare a Bulgarilor de elementul polon și prelungita comunitate a Serbilor cu elementul bohem.

Indată după trecerea și așeḑarea Slavinilor peste Dunăre, fóstele lor locuințe dintre Olt și Nistru aŭ fost ocupate de cătră porțiunea cea maĭ apusénă a Anților, anume de cătră Ruteni, carĭ s'aŭ grăbit a apuca Moldova, unde aŭ și rĕmas în curs de maĭ mulțĭ secolĭ, luptându-se saŭ înfrățindu-se acolo cu Pecenegiĭ, cu Cumaniĭ, apoĭ cu Româniĭ. Pe lîngă Ruteni, cată să fi fost și stoluri de vechiĭ veciniĭ aĭ Polonilor Litvani, polonesce «Litwa», un ném mult maĭ sĕlbatec decât Slaviĭ și a cărora atingere de atuncĭ cu Româniĭ, deși fórte scurtă, totuși ne-a lăsat o amintire supĕrăciósă în cuvîntul «liftă» saŭ «litfă»: «liftă rea», «liftă spurcată». Acéstă «liftă» saŭ «litfă» la Moldoveni și la Munteni nu se póte trage decât numaĭ din acea epocă, de óră-ce cu Litvania propriŭ ḑisă

Românii dela Dunăre n'aŭ fost niciodată în vecinătate. Prin Ruteni dară și prin ceĭ-lalțĭ, continuitatea între Slavinĭ, adecă vechiĭ Bulgarĭ, și între Poloni a fost ast-fel ruptă pentru tot-d'a-una. Substratul românesc a putut să lucreze fără nicĭ o pedecă asupra stratuluĭ bulgăresc, și a lucrat atât de viguros, încât nu numaĭ a modificat gramatica și a sguduit accentuațiunea, dar încă a transmis Bulgarilor trăsurile cele maĭ caracteristice ale vocalismuluĭ românesc: pe *ea*, pe *oa* și pe vocala obscură mobilă. Despre *ea* și *oa* la Bulgarĭ noĭ nu vom vorbi aci; despre vocala obscură mobilă vom constata numaĭ că Bulgariĭ, întocmaĭ ca Românii și contra tuturor legilor foneticeĭ slavice, lasă pe *a* a trece în *ă* de câte orĭ *a* perde accentul: *slàtkă* și *slătkà*, ca la noĭ *bàrbă* și *bărbàt*.

Începênd de pe la finea secoluluĭ VII și pînă pe la începutul secoluluĭ X, adecă într'un interval de cel puțin doĕ sute de anĭ, s'aŭ cristalisat naționalitatea polono-română a Bulgarilor și naționalitatea bohemo-română a Serbilor, deja după ce se tradusese Sânta Scriptură în vechea bulgară, de vreme ce în limba aceleĭ traduceri nu se recunósce încă puternica lucrare a substratuluĭ românesc asupra stratuluĭ slavic. In acel interval de timp, la finea secoluluĭ IX, cade năvălirea Ungurilor în Pannonia, — un eveniment care a dat nascere Moravo-românilor pe de-o-parte, pe de alta Macedo-românilor și Istriano-românilor.

Noĭ înlăturăm cu totul pe faĭmosul *Notarius a-*

nonymus Belae regis și cele-lalte fântâne, în carĭ se afirmă că Maghiarĭĭ la intrarea lor în Pannonia aŭ găsit acolo pe Slavĭ, maĭ corect pe Slovenĭ, și pe Românĭ. Acele fântâne pot fi criticate, pot fi bănuite, pot fi spulberate, pot fi h u n f a l v i s a t e, — puțin ne pésă. Ca punct de plecare nouĕ ne ajunge un text istoric maĭ pe sus de tóte texturile: existința Românilor în Moravia. Este un text, pe care o mie de Rösleri nu vor fi în stare să-l rĕstórne și nicĭ măcar să-l restălmăcéscă în felul lor. Aceĭ Românĭ cum óre ar fi putut eĭ să nemeréscă în Moravia, dacă nu ĭ-ar fi împins într' acolo din Pannonia năvălirea Ungurilor?

Astădĭ, in urma cercetărilor luĭ Miklosich și ale luĭ Bartoš (Moravské Valašsko, în Osvĕta, 1880, p. 369—386), nimenea nu se maĭ îndoesce că Valachiĭ din Moravia sînt adevĕrațĭ Românĭ, cu desăvîrșire slavisațĭ de nu se maĭ scie de când, dar maĭ păstrând încă multe cuvinte românescĭ, unele sub forma românéscă cea maĭ veche, de exemplu «glag = chiag» din latinul rustic «clagum = coagulum» cu nemuiarea luĭ *cl* în *chĭ*, saŭ «merenda = merindă» = latinul «merenda» cu netrecerea luĭ *e* în *i*. Moravo-românĭĭ aŭ conservat chiar unele vorbe romanice despărute din graiul românesc, bună-óră «tropa» = francesul «troupe» = spaniolul «tropa». Un Moravo-român, Beneš Kulda, a publicat în doĕ tomurĭ basmele româno-morave (Morawské národni pohádky, Praha, 1874—75), în

carĭ cetitorul se isbesce mereŭ de asemenĭ românisme. Epoca slavisăriĭ acestor Românĭ din Moravia este aşa de veche, încât nicĭ un document morav nu-ĭ deosebesce de ceĭ-lalţĭ Slavĭ de acolo. In actele morave din secolul XI abia se maĭ găsesc câte-va numĭ personale românescĭ, precum «Crisan», «Bukan filius Neg» şi «Kokor» într'un act din 1052 (Boczek, Cod. Morav. I. 125), carĭ însă nicĭ acelea nu sînt pe deplin sigure. Aşeḑarea dară a acelor Românĭ în Moravia trebue urcată cu vr'o doĭ secolĭ maĭ sus, întâlnindu-se ast-fel din punct în punct cu năvălirea Ungurilor în Pannonia.

Năvălind în Pannonia despre nord şi orient, Ungurĭĭ aŭ trebuit firesce să împingă pe Românĭĭ de acolo în cele doŭ direcţiunĭ opuse puncturilor de întrare, adecă spre occident şi spre sud. Spre occident aŭ fost împinşĭ Românĭĭ pe carĭ ĭĭ găşim apoĭ în Moravia, cu totul despărţiţĭ de restul Românimiĭ şi slavisaţĭ fără nicĭ o greutate; spre sud, adecă peste Dunăre, a fost împinse alte cete de Românĭ, din carĭ unĭĭ, ceĭ din Bosnia maĭ ales, şĭ-aŭ păstrat mult timp naţionalitatea şĭ s'aŭ serbisat d'abia după secolul XV (Miklosich, Wander. d. Rumunen, 3 — 6), alţiĭ — Istriano-românĭĭ — aŭ nemerit tocmaĭ pe la Triest, unde aŭ putut să resiste bine-reŭ serbisăriĭ, mulţumită stăpâniriĭ italiene de acolo; in fine o samă, numĕrul cel maĭ mare, trecênd prin elementul serbesc şi prin cel bulgăresc, s'aŭ străcurat în Macedonia, în Epir şi în Tesalia, unde nu s'aŭ desnaţionalisat din causă că acolo se începuse deja

lupta între Grecĭ şi între Slavĭ, ast-fel că nicĭ Greciĭ nu maĭ eraŭ tarĭ, nicĭ Slaviĭ nu se întăriseră încă. Profitând de acest antagonism, Românіĭ sciură cu dibăciă a se însoţi: când cu Greciĭ contra Slavilor, când cu Slaviĭ contra Grecilor, căutând maĭ pe sus de tóte a se consolida eĭ-înşişĭ, iar după ce se consolidară, peste vr'o doĭ secolĭ şi maĭ bine, eĭ aŭ isbutit a funda imperiul româno-bulgar al Asanilor.

Aşa dară nascerea Macedo-românilor, a Istriano-românilor şi a Moravo-românilor datéză de o potrivă din secolul X, nefiind eĭ toţĭ alt-ceva decât nisce Daco-românĭ împinşĭ din Pannonia spre sud şi spre apus prin năvălirirea maghiară. Tocmaĭ acésta resultă şi din cronica ruséscă a luĭ Nestor, scriitor din secolul XI, care ḑice sub aniĭ 886 — 898 (ed. Miklosich p. 12): «aŭ trecut lîngă Kiew «Ungurіĭ, pe délul ce se numesce cel unguresc, şi «ajungênd la Nipru aŭ aşeḑat corturile lor, căcĭ «umblă şi eĭ cu corturĭ ca şi Cumaniĭ, şi venind din «părţile răsărituluĭ s'aŭ repeḑit peste munţĭ marĭ «şi aŭ început a face răsboĭu cu Românіĭ şi cu «Sloveniĭ carĭ locuiaŭ acolo, fiind-că d'întâĭu locuiseră «acolo Sloveniĭ, apoĭ Românіĭ aŭ cuprins pământul «Slovenilor, de aci Ungurіĭ aŭ gonit pe «Românĭ şi aŭ rĕmas cu Sloveniĭ, pe «carĭ i-aŭ supus, şi de atuncĭ se chiamă Ţéra-Un-«guréscă, şi aŭ început Ungurіĭ a face răsboĭu Gre-«cilor, prĕdând Tracia şi Macedonia pînă la Tesa-«lonica, şi aŭ început a face răsboĭu cu Moraviĭ şi

«cu Bohemiĭ ...» In acest preţios text nu numaĭ se constată că Ungurii aŭ găsit pe Românĭ în Pannonia («počaša voĭevati na živuščaia tu Vlahy») şi că i-aŭ alungat de acolo («Ugri prognaša Vlahy i naslĕdiša zemlĭu»), dar se maĭ constată tot-o-dată că mişcarea cea centrifugă a Ungurilor s'a făcut anume în cele doŭ direcţiunĭ, spre sud către Balcanĭ şi spre apus către Moravia: prima mişcare ne-a explicat deja maĭ sus originea Românilor transdanubianĭ de astăḑĭ, iar a doua mişcare pe aceĭa a Moravo-românilor.

In cronica luĭ Nestor trebue despărţită cu stăruinţă partea cea dela început, în care nu se află nicĭ o indicaţiune cronologică, de partea cea următóre, unde evenimentele sînt înşirate an după an, anume dela anul 852 încóce. Prima parte, o stângace ţesătură de legende, n'are aprópe nicĭ o valóre istorică. Acolo, bună-óră, Nestor ne spune d'întâiŭ că «Vlachiĭ» aŭ alungat pe toţĭ Slaviĭ din regiunea Dunăriĭ, făcêndu-ĭ să plece spre nord; apoĭ maĭ jos ne povestesce că apostolul Andreĭu a găsit pe Slavĭ tocmaĭ la Novgorod; de unde resultă că acea alungare a tuturor Slavilor din regiunea Dunăriĭ se întâmplase cu mult timp înainte de Crist, de vreme ce pe timpul apostolilor eĭ eraŭ deja aşeḑaţĭ la Novgorod, iar prin urmare numele «Vlachilor» nu se maĭ póte aplica nicĭ chiar la vechiĭ Romanĭ, astfel că şcóla luĭ Schaffarik se vĕḑu silită a preface pe aceĭ «Vlachĭ» în Galĭ şi a născoci o fantasmagoriă a unor lupte pre-istorice între Slavĭ şi Celţĭ.

Incă odată, prima parte a croniceĭ luĭ Nestor e aprópe o galimatiă. Cu totul alt-ceva este partea cea cronologică. Aci călugărul dela Kiew, înșirând lucrurĭ apropiate de timpul seŭ și despre carĭ el avea informațiunĭ precise, devine unul din isvórele cele maĭ prețióse pentru istoria medievală a Europeĭ orientale. De acéstă natură este și relațiunea de maĭ sus a luĭ Nestor despre mersul Ungurilor pe lîngă Kiew, despre trecerea lor prin Carpațĭ, despre intrarea în Pannonia, despre lupta cu Sloveniĭ și cu Româniĭ, despre gonirea Românilor. Acéstă relațiune resistă orĭ-cărĭ restâlmăcirĭ rösleriane.

Primul text, care menționéză pe Macedo-românĭ, este din anul 976, adecă numaĭ vr'o opt-ḑecĭ de anĭ după năvălirea Ungurilor în Pannonia. Acel text se cuprinde anume la Bizantinul Kedrenos (II, 435) și ne spune, că atuncĭ un principe Bulgar a fost ucis de «nesce d r u m a ș ĭ români»: «παρὰ τινων Βλαχῶν δ δ ι τ ῶ ν». Româniĭ ceĭ fugăriți din Pannonia nu eraŭ încă așeḑați nicăirĭ într'un mod statornic, ci alcătuiaŭ d'o-cam-dată cete de bejenarĭ fără adăpost.

Peste un secol lucrurile se schimbă. La Bizantinul Kekaumenos, scriitor de pe la 1070, al căruĭa text s'a descoperit abia de vr'o ḑece anĭ, ne întimpină următorul pasagiu:

Παραγγέλλω δὲ ὑμῖν καὶ τοῖς ἐξ ὑμῶν τοῦτο·	Să sciți dela mine, voĭ și aĭ voștri, că al

ἐπεὶ δὲ τὸ τῶν Βλάχων γένος ἄπιστόν τε παντελῶς (ἐστι) καὶ διεστραμμένον, μήτε εἰς Θεὸν ἔχον πίστιν ὀρθὴν μήτε εἰς βασιλέα μήτε εἰς συγγενῆ, ἢ φίλον, ἀλλὰ ἀγωνιζόμενον πάντας καταπραγματεύεσθαι· ψεύδεται δὲ πολλὰ καὶ κλέπτει πάνυ· ὀμνύμενον καθ' ἑκάστην ὅρκους φρικωδεστάτους πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ φίλους καὶ ἀθετοῦν ῥαδίως· ποιοῦντες ἀδελφοποιήσεις καὶ συντεκνίας καὶ σοφιζόμενοι διὰ τούτων ἀπατᾶν τοὺς ἁπλουστέρους· οὐδέποτε δὲ ἐφύλαξεν πίστιν πρός τινα, οὐδὲ πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους βασιλεῖς τῶν Ῥωμαίων. Πολεμηθέντες παρὰ τοῦ βασιλέως Τραϊανοῦ καὶ παντελῶς ἐκτριβέντες ἑάλωσαν, καὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Δεκεβάλου ἀποσφαγέντος καὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Δεκεβάλου ἀποσφαγέν-

Vlachilor ném e necredincios la culme şi stricat, nicĭ luĭ Dumneḑeŭ ţinênd credinţă dréptă, nicĭ împĕratuluĭ, nicĭ rudeĭ saŭ amiculuĭ, ci silindu-se a-ĭ amăgi pe toţĭ. Marĭ mincĭunoşĭ şi tâlharĭ vestiţĭ, eĭ sînt pururea gata a jura prietenilor cele maĭ grozave jurăminte, şi a le călca apoĭ cu uşurinţă, făcênd frăţiĭ de cruce şi cumetriĭ, meşterĭ de a înşelà prin ele pe ceĭ proştĭ. Nicĭ o dată n'aŭ fost eĭ cuĭ-va cu credinţă, nicĭ chiar vechilor împĕraţĭ aĭ Romanilor. Impĕratul Traian îĭ atacase, í-a strivit de tot şi ĭ-a robit, uciḑênd pe împĕratul lor Decebal, al căruia cap a

τος καὶ τὴν κεφαλὴν ἐπὶ δόρατος ἀναρτηθέντος ἐν μέσῃ τῇ πόλει Ῥωμαίων. Οὗτοι γάρ εἰσιν οἱ λεγόμενοι Ἄκαι καὶ Βέσσοι; ᾤκουν δὲ πρότερον πλησίον τοῦ Ἀνουβίου ποταμοῦ καὶ τοῦ Σάου, ὃν νῦν ποταμὸν Σάβαν καλοῦμεν, ἔνθα Σέρβοι ἀρτίως οἰκοῦσιν, ἐν ὀχυροῖς καὶ δυσβάτοις τόποις. Τούτοις θαρροῦντες ὑπεκρίνοντο ἀγάπην καὶ δούλωσιν πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους βασιλεῖς καὶ ἐξερχόμενοι τῶν ὀχυρομάτων ἐληΐζοντο τὰς χώρας τῶν Ῥωμαίων· ὅθεν ἀγανακτήσαντες κατ' αὐτῶν, ὡς εἴρηται, διέφθειραν αὐτούς. Οἱ καὶ ἐξελθόντες τῶν ἐκεῖσε διεσπάρησαν ἐν πάσῃ τῇ Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ, οἱ δὲ πλείονες αὐτῶν ᾤκησαν τὴν Ἑλλάδα... (1)

fost înfipt într'o suliță în mijlocul orașuluĭ Roma. Eĭ sînt așa numițiĭ Dacĭ și Bessĭ. De 'ntâĭu locuiseră *în vecinătatea Dunăriĭ și a fluviuluĭ Saŭ numit astădĭ Sava, unde acum locuesc Serbiĭ*, în locurĭ tarĭ, grele de străbătut, pe carĭ rezemându-se, fățărĭaŭ iubire și supunere către vechiĭ împărațĭ, pe când din întăririle lor năvălĭaŭ și pustiĭaŭ provinciile Romanilor, încât aceștia, perdênd răbdarea, precum am spus'o, ĭ-aŭ strivit. Atuncĭ *fugind de acolo*, eĭ s'aŭ răspândit în tot Epirul și Macedonia, ceĭ maĭ mulțĭ s'aŭ aședat în Elada...

(Vasilievski, Совѣты и разказы византійскаго боярина XI вѣка, Petersburg 1881, pag. 106 — 2, 169.)

In acest pasagiŭ, este o parte, pe care Kekaumenos a luat'o din lecturile sale clasice, bunăóră despre Bessĭ din Strabone (VII, 5 § 12) și despre lupta luĭ Traian cu Decebal din Dione Cassiŭ (ed. Gros, IX, 419); este o parte însă, în privința căriĭa el nu putea să aibă decât informațiunĭ personale, și anume:

1. în secolul XI Românii locuiaŭ în Epir, în Macedonia, și fórte mulțĭ în Elada;

2. aceĭ Românĭ scieaŭ să amețéscă și să înșele prin vicleniă pe toțĭ dușmaniĭ lor;

3 eĭ veniră acolo, fugind dintr'o regiune învecinată cu rîul Sava, adică nu din Dacia, ci din Pannonia.

De cătră cine fuseseră alungațĭ Românii din Pannonia? Acésta Kekaumenos n'o sciea, și de aceea el o atribue într'un mod vag «vechilor împĕrațĭ», căḑênd ast-fel în douĕ nepotrivelĭ:

1. ar fi fost absurd ca «vechiĭ împĕrațĭ» să fugăréscă pe Românĭ din Pannonia tocmaĭ în interiorul imperiuluĭ, adică să-ĭ adăpostéscă în loc de a-ĭ goni;

2. din causa aceleĭ fugăririĭ Românii veniseră a se așeḑa pînă în Elada, unde iarăși ar fi absurd de a-ĭ căuta sub «vechiĭ împĕrațĭ».

Pasagiul din Kekaumenos se póte înțelege pe deplin numaĭ întregindu-se prin cronica luĭ Nestor: invasiunea maghiară a fost aceea care alungase pe Românĭ din Pannonia.

Tuturor istoricilor noștri a rĕmas necunoscut un prețios chrisov dela împĕratul bizantin Basiliŭ Bulgaroctonul, care — după ce nimicise primul imperiŭ bulgăresc — ne spune în anul 1020 că: «în întréga Bulgariă se află împrăștiațĭ Românĭ, iar «lîngă rîul Vardari, adică în Rumelia, locuesc o «samă de Ungurĭ»: *τῶν ἀνὰ πάσαν Βουλγαρίαν Βλάχων καὶ τῶν περὶ τὸν Βαρδάριον Τούρκων* (Голубинскій, Исторія церквей, Moskva 1871 p. 263.)

Aceĭ Românĭ din 1020 nu eraŭ Meso-latiniĭ ceĭ găsiți de Slavinĭ în Balcanĭ în secolul VII și despăruțĭ apoĭ prin amestec cu dînșiĭ, ci eraŭ Româniĭ ceĭ alungați de cătră Ungurĭ din Pannonia pe la 900 — 950, pe carĭ gonindu ĭ Maghiarĭ, *„Τοῦρκοι“* în cronicele bizantine, o samă din aceĭ Maghiarĭ aŭ remas și eĭ în Rumelia.

Mențiunea Ungurilor la un loc cu Româniĭ în chrisovul împĕratuluĭ Basiliŭ Bulgaroctonul e fórte caracteristică. Pretinde-va un Hunfalvy, pentru a nu-și perde procesul cu Româniĭ, cum că și aceĭ Ungurĭ locuiaŭ peste Dunăre tot din epoca luĭ Aurelian? ca și colonia cea unguréscă de lîngă Ochrida, pe care o menționézĕ Anna Comnena: «*οἱ περὶ τὴν Ἀχριδὰν οἰκοῦντες Τοῦρκοι*» ?

Despre aceștĭ Ungurĭ vorbesce și Anonimul regeluĭ Bela, când ne spune că în invasiunea peste Dunăre, perdênd pe căpitanul lor, eĭ din prostiă nu s'aŭ maĭ întors în Ungaria: «stultus populus, quia mortuo domino suo viam non dilexit redire ad patriam suam.» Dînșiĭ aŭ rĕmas dincolo de

Balcanĭ din prostiă, fie și așa, de óră-ce nu avem nicĭ o probă contrariă; Românĭĭ însă, alungațĭ din Pannonia de némul acestuĭ «stultus populus», aŭ trebuit să rĕmână peste Dunăre de nevoiă.

Năvălirea Ungurilor a avut o importanță extremă pentru istoria Peninsuleĭ Balcanice în vécul de mijloc. Pe Românĭĭ din Dacia, tarĭ prin cetatea munților, Arpad și urmașiĭ seĭ n'aŭ fost în stare să-ĭ sfărâme saŭ să-ĭ gonéscă, ci chiar din contra aŭ fost aprópe tot-d'a-una bătuțĭ de dînșiĭ; pe Românĭĭ însă ceĭ de pe șesul Pannonieĭ, reŭ adăpostițĭ și póte și reŭ organisațĭ, Maghiarĭĭ ĭ-aŭ alungat, și de aci următórele doŭ consecințe:

de'ntâĭu, cătră națională tatea serbă, plămădită din amestecul Bohemilor cu Iliro-latinĭĭ, s'a maĭ altoit acum un element daco-latin, de astă-dată nu ca substrat, ci numaĭ ca accident, dar accident fórte însemnat prin înrudirea sa cu substratul;

al doilea, s'a născut națională tatea macedo-română, care în curs de vr'o doŭ-sute de anĭ, dela secolul X pînă la secolul XII, n'a încetat de a se tot lăți, de o parte pînă la pólele Balcanilor, de alta pînă la nordul Eladeĭ.

Calea fiind odată deschisă, din când în când puteaŭ a se maĭ adăuga cătră aceĭ Macedo-românĭ cete noue de Românĭ, saŭ din Dacia, saŭ din ceĭ eșițĭ cu dînșiĭ tot din Pannonia și carĭ se opriseră printre Serbĭ.

Să nu fi fost năvălirea Ungurílor, nu s'ar fi născut acel puternic imperiŭ româno-bulgar al luĭ Ioniță

Asén, care dete Bizanțiuluĭ prima adevĕrată lovitură de mórte.

Când alăturézĕ cine-va dialectul daco-român saŭ al *Românilor* propriŭ ḑișĭ cu dialectul macedo-român al *Armânilor* și cu cel istriano-român al *Rumerilor*, nu póte să nu constate următórele:

1. Aceste treĭ dialecte diferă între ele maĭ puțin decât dialectele provinciale din Italia și din Franța, iar prin urmare e peste putință ca rumperea continuităței între ele să fie veche. Separațiunea s'a operat târḑiŭ, după ce totalitatea uneĭ singure limbĭ românescĭ fusese deja pe deplin formată, crescută și consolidată, ceea ce s'a întâmplat anume între secoliĭ III — IX, în curs de șése-sute de anĭ, în țéra unde Traian îșĭ pusese piciorul trecênd podul dela Severin, și de unde apoĭ elementul românesc s'a întins treptat în Ardeal, în Banat, în Pannonia.

2. Dialectul daco-român presintă o desvoltare liniștită organică, în care nu ne întimpină contrastul între un pré mare conservatism pe de o parte și între o pré mare desfigurare pe de alta, ca la Macedo-românĭ și cu atât maĭ mult la Istriano-românĭ. Un asemenea contrast este resultatul uneĭ sguduirĭ. Orĭ-ce sguduire desequilibréză. Dialectul macedo-român și cel istriano-român s'aŭ sdruncinat prin colindările lor, pe când cel daco-român s'a mișcat simetricesce, rĕmânênd nestrămutat în aceleașĭ condițiunĭ teritoriale, climaterice și etnice.

Faĭmósa teoriă a luĭ Rö[illegible]aniĭ, linguistică și anti-istorică to[illegible] de vreme ce ea se întemei[illegible] a legilor de formațiunea dia[illegible] fiind-că ea uită, în genere, că [illegible] de mijloc se împingeaŭ dela n[illegible] odată dela sud spre nord, și uită în spe[illegible] mâniĭ eraŭ atuncĭ ciobanĭ, iar migrațiunile ciobanilor sînt tot-d'a-una iarășĭ dela nord spre sud, nicĭ-odată dela sud spre nord.

Când e vorba de începutul popórelor și de epoce întunecóse din viéța lor, orĭ-ce studiŭ exclusiv istoric duce la încheierĭ greșite; la încheierĭ greșite, nu maĭ puțin, duce orĭ-ce studiŭ exclusiv linguistic. Pentru a nemeri adevĕrul, saŭ încaĭ a ne apropia de adevĕr, trebue neapĕrat un studiŭ paralel istorico-linguistic. Când un text istoric se întăresce printr'un fapt linguistic saŭ vice-versa, ambele urmărite pe o cale strîns metodică, atuncĭ și numaĭ atuncĭ adevĕrul e găsit.

Isprăvind, mĕ întreb acuma: isbutit'am óre a limpeḍi problemele cele marĭ, puse în capul studiuluĭ de față?

Primul strat etnic cunoscut al Peninsuleĭ Balcanice întregĭ aŭ fost Pelasgiĭ, o ginte ne-semitică și ne-indo-europeă, sĕmĕnând la apucăturĭ maĭ ales cu vechiĭ Egiptenĭ.

Peste substratul pelasgic, amestecându-se cu el,

Asú așeḍat, cu vr'o 2000 de anĭ înainte de Crist, doŭ ginți indo-europee deosebite: Eleniĭ și Traciĭ.

Greciĭ de astăḍĭ, cu tóte ingredientele străine primite în cursul vécurilor, sînt o continuitate directă a anticilor Eleni; iar o continuitate directă a anticilor Traci sînt Albanesiĭ de astăḍĭ, carĭ însă represintă numaĭ unul din numerósele dialecte tracice.

Afară de Albanesĭ, toțĭ ceĭ-lalțĭ Tracĭ, împărțițĭ într'o mulțime de popóre marĭ și micĭ, aŭ fost desnaționalisațĭ sub dominațiunea romană, și anume Traciĭ ceĭ sudicĭ, dela Balcanĭ în jos pînă la Elada aŭ fost grecișațĭ, Traciĭ ceĭ nordicĭ aŭ fost latinisațĭ.

Latinisarea Tracilor nordicĭ, făptuită între secoliĭ III — VI, a produs treĭ dialecte traco-latine: dialectul meso-latin între Dunăre și între Balcanĭ, dialectul iliro-latin între Balcanĭ și între Adriatica, dialectul daco-latin în Carpațĭ.

In secolul VII, aprópe în acelașĭ timp, un popor slavic de ramura polonă s'a așeḍat peste Meso-latinĭ, cu carĭ amestecându-se, a dat nascere națiuniĭ româno-slavice numite maĭ târḍiŭ Bulgarĭ, iar un popor slavic de ramura bohemă s'a așeḍat peste Iliro-latinĭ, cu carĭ amestecându-se, a dat nascere némuluĭ româno-slavic al Serbilor.

Inainte, și în tot timpul acelor mișcărĭ polono-boheme, Daco-latiniĭ locuiaŭ neturburațĭ în Oltenia, în Banat și într'o parte a Ardéluluĭ, de unde cu încetul îșĭ întinseră crengile asupra Pannonieĭ, pe când în Moldova și pînă la Olt se învârtiaŭ —

parte Tătarĭ, parte Slavĭ — Pecenegiĭ, Cumaniĭ, Rutenĭ și chiar Litvaniĭ.

Năvălirea Ungurilor în secolul X n'a putut să nimicéscă saŭ să alunge pe Românĭ ceĭ din părțile Dacieĭ propriŭ ḑise, dar a reușit să împingă o samă de Românĭ din Pannonia spre Moravia, unde eĭ n'aŭ întârḑiat a fi slavisațĭ, iar pe ceĭ-lalțĭ Românĭ tot din Pannonia i-a gonit peste Dunăre, unde dînșiĭ parte s'aŭ slavisat, parte s'aŭ păstrat în Istria, partea cea maĭ mare a alcătuit sîmburele Macedo-românilor de astăḑĭ.

In acest moḑ, după secolulul X, afară de Dacolatiniĭ ceĭ vechĭ remașĭ în Carpațĭ, carĭ aŭ păstrat numele de *Românĭ*, menționat deja la Iornande, s'aŭ ivit doŭ odrasle ale lor peste Dunăre: *Armânĭĭ* la sud de Balcanĭ și *Rumerĭĭ* lîngă Triest.

Sînt acum treĭ-ḑecĭ de anĭ și maĭ bine de când, printr'o monografiă despre *Io* în titlul Domnilor românĭ și bulgarĭ și printr'un studiŭ întitulat «*Perĭ'aŭ Daciĭ?*», eŭ începusem un șir ne 'ntrerupt de cercetărĭ analitice asupra istorieĭ române. Lucrarea de față, o scurtă sintesă a aceleĭ lungĭ analise, este ultimul cuvînt al meŭ asupra unor mărețe nedumeririĭ, carĭ m'aŭ sbucĭumat peste un pătrar de secol. Căutând tot-d'a-una adevĕrul numaĭ pentru adevĕr, fără nicĭ un folos egoist și fără nicĭ o tendință șovinistă, sînt fericit de a constata că nu m'am contraḑis nicĭ-o-dată în trăsurile cele fundamentale, deși mĭ-a plăcut tot-d'a-una a mĕ completa, și une-

orĭ a mĕ rectifica eŭ însu-mĭ, în amărunte. Dar fericirea mea cea maĭ mare este, că resultatul definitiv al munceĭ mele nu împinge la desbinare, ci îndémnă la înfrățire. Tóte popórele balcanice, Românii, Greciĭ, Albanesiĭ, Serbiĭ și Bulgariĭ, ne apar acum ca o singură familiă strîns înrudită, ca un *συμπόσιον* de frațĭ, de verĭ și de cumnațĭ.

AJUNG

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. I, P. 617—636)

Ajùng s. agĭùng *(ajuns* s. *agĭuns*, *ajungere* s. *agĭungere)*, vb.; rejoindre, réunir; atteindre, saisir; arriver, parvenir, recourir; devenir, se réduire; suffire, assez. Nu cunóscem pentru acest verb, din texturĭ saŭ din popor, sensurile: «fournir, gagner, regagner, passer» (Cihac); chiar fără ele însă, ca activ, neutru, reciproc şi reflexiv, *ajung* are o mulţime de înţelesurĭ saŭ sub-înţelesurĭ, circulând fórte des nu numaĭ în graĭul obicĭnuit, dar încă în proverbĭ şi 'n idiotismĭ. Sensul fundamental este latinul a d j u n g o = a d + j u n g o «unesc la o-l'altă prin capete un ce cu un ce». Dar de aci, punctul de plecare aprópe de tot ştergêndu-se, pornesc şi une-orĭ se încrucişéză diferite sensurĭ secundare şi terţiare, pe carĭ nu le are prototipul latin şi carĭ, dintre dialecte romanice, ne întîmpină întru cât-va numaĭ în italianul a g g i u n g e r e saŭ a g g i u g n e r e, maĭ ales în vechea italiană.

Tóte sensurile luĭ *ajung* se explică prin corela-

țiunea sa cu î n t i n d. Prin î n t i n d e r e, doĕ capete se *ajung*=«se rejoignent»; prin î n t i n d e r e, cine-va saŭ ce-va *ajunge* = «atteint, saisit»; prin î n t i n d e r e, noĭ *ajungem* = «arrivons, parvenons, recourons», și așa maĭ încolo. De aceea, când *ajung* figurézĕ într'o frasă legat cu î n t i n d, este a-nevoiă adesea de a'ĭ lămuri sensul precis. Așa în doĭna:

Se' n t i n d e a și n'*ajungea* ...

(Jarnik-Bărsan, Transilv. 430)

ajung însemnézĕ tot-o-dată: «rejoindre, atteindre, parvenir, suffire.»

I°. *Ajung* «rejoindre, réunir.»

Cu sensul fundamental a d + j u n g o, al nostru *ajung* s'a păstrat abia în forma reciprocă: a s e *ajunge* «rejoindre l'un l'autre.»

Proverb: «Rótele se gonesc una pe alta și nu se *ajung* nicĭ o dată» (Pann, II, 80).

Altul: «Dél cu dél se *ajunge*, dar încă om cu om» (Conv. lit. 1877, p. 174), unde ar fi maĭ logic: «dél cu dél n u s e *ajunge*», după cum este acelașĭ proverb în maĭ tóte limbile (Düringsfels); în dialectul sicilian: «munti cu munti nun s i j u n c i mai.»

Un cântec basarabian blăstemând Prutul:

Mal cu mal nu se zărésc̆ă,
Glas cu glas nu se lovésc̆ă,
Ochĭ cu ochĭ nu se *agĭungă*
Pe-a ta pânză cât de lungă...

(Alex., Poes. pop., 233)

Printr'o transițiune semasiologică immediată: «rejoindre l'un l'autre = tomber d'accord, s'entendre», reciprocul «a s e *ajunge*» însemnéză a se înțelege unii cu alții.

Lexicon Budan: «M ĕ *ajung* c u cine-va în ce-va saŭ despre ce-va, adecă m ĕ a ș e ḑ, m ĕ n ă r ă v e s c, congruo, convenio, consentio cum quopiam super re quadam.»

De aci idiotismiĭ:

«A s e *ajunge* c u t î r g u l = faire un marché.»

Alexandri, Pétra din casă, sc. 18: «Eĭ caută să găséscă cele doŭ sălașe de Țigani, pentru care d-vóstră, ca nisce părinți buni, nu v'ați putut *agĭunge* cu tîrgu . .»

Același, Păpușărĭul: «Iacă Turcu și Cazacu, Pilaf Aga și cu Moscov Ghĭaur, dușmani de mórte, carii luaseră deprindere a'și gĭucá calu pe pămîntu nostru, de câte orĭ nu s'*agĭungeaŭ* cu tîrgu. . .»

Se ḑice și: «a s e *ajunge* d i n p r e ț». Laurian-Maxim: «Nu ne-am putut *ajunge* din preț = nu ne-am putut învoi asupra prețuluĭ.»

«A s e *ajunge* d i n ḑ e s t r e = când părinții părechiĭ se învoesc asupra ḑestriĭ» (G. Țuțuianu, Muscel, c. Valea-mare; S. Istratescu, Dîmbovița, com. Cobia).

«A s e *ajunge* l a c u v i n t e» (Baronzi, Limba p. 45).

Fiind însă că atuncĭ când unii s e *ajung* fără scirea altora este maĭ tot-d'a-una spre paguba saŭ vătămarea cuĭ-va, expresiunea a căpĕtat un sens

pejorativ, cu care ne întîmpină des în vechile texturĭ.

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 135): «Deci socotiţi binişor, că de nu sînt acolé acéle doaâ jiganii, filul adecăte şi inorogul, să nu cum-va prin scrisori cu lupul să se *ajungă*...»

N. Muste, Letop. III, p. 15: «Atunce Petriceĭco Vodă şi cu Grigorie Vodă s'aŭ sfătuit să se închine la Leşĭ, să stea cu toţiĭ să bată pre Turcĭ, să nu se aşeze Paşă în cetatea Hotinuluĭ; şi *ajungăndu*-se cu Leşiĭ, ĭ-aŭ chĭemat să vie maĭ curănd...»

Acelaşĭ, p. 42: «Mazepa Hatmanul Căzăcesc, om şi cap a toată ţara Căzăcéscă, vrănd să viclenéscă pre Moscal dela care avea milă şi cinste, s'aŭ *ajuns* cu Craĭul Şveduluĭ...»

Neculce, Letop. III p. 300: «Sfătuit'aŭ atunce [hatmanul Sinavski] pe Craĭul Avgust de s'aŭ *agĭuns* cu Moscul....»

Acelaşĭ p. 269: «s'aŭ *agĭuns* hatmanul şi cu Iordachi visternicul şi cu toţĭ slujitorĭĭ să ridice pe Dimitraşco Beĭzadé, feciorul luĭ Cantemir Vodă, Domn în locul tătăne-său...»

Acelaşĭ p. 305: «*Agĭunsu*-s'aŭ Constantin Duca Vodă atunce cu Capigi-başa...»

II° *Ajung* «atteindre, saisir».

Pentru ca să întrecĭ pe cine-va care este înainte, saŭ pentru ca să apucĭ ceea ce nu se află lîngă tine, orĭ pentru ca să nimerescĭ unde aĭ vré să fiĭ, trebuĭ maĭ întâiŭ să te mişcĭ ca să *ajungĭ*. In acest sens, *ajung* se învecinéză cu în-

trec, cu apuc, cu nimeresc, dar anume ca un moment immediat anterior. E sinonim cu a-ting, deosebindu-se în doŭ privinţe: pe de o parte, a ting nu presupune ostenélă, pe când *ajung* resultă tot-d'a-una, maĭ mult saŭ maĭ puţin, dintr'o mişcare obositóre; pe de alta, *ajung* nu implică neapĕrat un contact direct, fără care nu se póte a tingere.

Din causa elementuluĭ material al luĭ a ting, care lipsesce în *ajung*, între ambiĭ terminĭ póte fi chiar un fel de antagonism. Aşa, de exemplu, «a-ting cu cuvîntul» este ce-va duşmănesc: «blesser par un mot», pe când «*ajung* cu cuvîntul» exprimă noţiunea aprópe prietenéscă de «grăesc cătră cine-va, adpello, adloquor, adfor» (Lex. Bud.), maĭ ales atuncĭ când chiămâm pe óre-cine de departe şi isbutim, în sfîrşit, ca să ne auḑă.

Ajung cu sensul de «atteindre, saisir» se nuanţéză în circulaţiune: 1°. ca termen comun; 2°. ca termen de blăstem; 3°. ca termen juridic.

1°. In accepţiunea ordinară.

a) Ajung «atteindre».

O fiinţă alergând *ajunge* pe o altă.

Pravila Moldov. 1646, f. 66: «i-au căutatŭ numai a da dosŭ şi'au începutŭ a fugi, ĭară celalalt l'au *ağunsŭ* şi l'au omorătŭ...

Dosoftheiŭ, 1673, f. 23 b:

> Datu-mĭ-aĭ vărtute şi mĭ-aĭ lărgit paşiĭ
> Să poč călca ĭute să mĭ-*ağung* pizmaşiĭ;
> Déca'ĭ voĭ *ağunge*, să fac într'inş cărdurĭ...

Balada «Fata cadiului»:

Ș'așa bine că fugea
Mai că mai îl *agiungea*...

O doină:

Apucaĭ pe drum la vale
Ș'*agiunseĭ* pe Lena'n cale...

(Alex., Poes. pop. 2., 237)

In sens figurat, dar presupunêndu-se tot-d'a-una muncă saŭ stăruință, dacă nu alergătură materială, o ființă *ajunge* pe alta în sciință, în meșteșug, în putere, în bogăție, etc.

Tot figurat, personificându-se o abstracțiune saŭ un ce neînsuflețit, dar susceptibil de mișcare:

Mĕ tot uĭt uĭtare lungă,
Dór norocul să m'*agiungă*!
Și norocul nu m'*agiunge*,
Și mijlocul mi se frînge
De greul păcatelor,
De sarcina armelor...

(Alex., Poes. pop 2., 255)

Omiliar dela Govora, 1642, p. 73: «...ce cuget pre elu 'l va *ajunge*, cănd mulți părăși vor pune înnainté acelui judecătoriu jeluiré sa spre el...?»

Doină ardelenéscă:

Scrie doĕ-treĭ rînduri,
Și'l *ajung* niște gânduri;
Țipă condeĭul pe masă
Și mi se plimbă prin casă...

(Jarnik-Bărsanu, 120)

I. Văcărescu p. 66:

Ajunge-o, rîule, curgênd!
Fă-o să vie mai curênd!
Spune'i strigând'o c'am remas
Pe marginea ta fără glas...

Tot așa *ajunge* o săgétă saŭ un glónte: «l'aŭ *ajuns* togma în inimă = in ipsum ejus cor collineavit» (L. B.).

Ajung «atteindre» se construesce de regulă cu un nume pus în regim direct.

Legenda Sf. Parascheve, text din secolul XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov p. 65): «nu vru să mai aștépte mai multŭ să se chinuïască, ce toate înpreună lăsâ-le de se luo de fugi, și p u s t i ĭ a *ajunse* ..»

Moxa, 1620, p. 400: «(Otmanŭ) au luat multe țări despre răsăritŭ de le-au robitŭ și le-au pridâditŭ, până ce *ajunserâ* c e t a t é Brusa...»

Asemenea la Anton Pann, Prov. I, 79:

Doĭ cu picĭóre ológe
Mergênd ș'*ajungênd* u n d é l,
Unu'ncepu să se róge...

Aci aparține și:

Trimise la maĭmuță, vestită vrăjitóre,
Ce spun că sciea multe și că proorocĭa
Intâmplările tóte, după ce se trecea;
Trimise, dic, la dînsa, să'ĭ facă întrebare:
Cum póte să *ajungă* s f i r ș i t u l ce doresce...

(Gr. Alexandrescu, Dreptatea leului).

Lexicon Budan: « Rele t i m p u r ĭ am *ajuns* = in mala tempora viximus.»

In tóte aceste exemple, dacă n'ar fi regim direct, *ajung* n'ar maĭ însemna «atteindre», ci «arriver». Cu regim indirect, *ajung* îșĭ păstrézĕ sensul de «atteindre» numaĭ când arétă o înaintare în spațiŭ fără un punct bine hotărît, saŭ o mișcare a unuĭ ce ne'nsuflețit.

N. Muste, Letop. III p. 14: «Turciĭ cum aŭ trecut Nistrul, aŭ început a prăda și a da foc, căt aŭ putut *agĭunge* prin țara Leșéscă...«

Doĭnă din Basarabia:

Moscălesce-oĭu învăța
Când eŭ limba mĭ-oĭu uĭta,
Când a cresce grâu'n tindă
Ș'a *agĭunge* spicu'n grindă,
Când a cresce grâu'n casă
Ș'a *agĭunge* pâĭne'n masă!...

(Alex., Poes. pop.², 404).

«Imĭ *ajunge* veșmîntul la călcâe = mein Kleid reicht bis an die Fersen» (L. B.).

In proverbĭ, locuțiunĭ proverbiale și idiotismĭ:

«Despre un om nenorocos se ḑice: nu póte *ajunge* la crénga verde» (Preut G. Trailă, Temișóra).

«Vulpea dacă n'*ajunge*, ḑice că pute» (C. Negruzzi, Scris. XII), — proverb născut din vechea fabulă.

«Cine plécă de diminéță, departe *ajunge*...» (Pann, I, 151); în Bucovina: «cine mânecă maĭ desdiminéță...» (Marian, Descântece, 7).

Légă sacul pînă e rătund,
Nu când *ajunge* la fund.

(Pann, III, 72)

Când e omuluĭ să'ĭ vie
Vre un reŭ fără să'l scie,
Or zăbovesce
Pînă'ĭ sosesce,
Or dă fugă
Să'l *ajungă*...

(Ib. I, 144)

Sub forma reflexivă:

Cuvîntul
E ca vîntul:
Nu se *ajunge* nicĭ cu armăsarul,
Nicĭ cu ogarul...

(Ib. I, 21)

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultănica p. 10: «nu dóră c'ar fi fudulă să nu'ĭ *ajungĭ* cu strămurariţa la nas...».

Se ḑice cu acelaşĭ sens: «a *ajunge* cu prăjina la nas.»

«*Ajunge* cuţitul la os», când suferinţa nu maĭ e de rĕbdat.

I. Văcărescu p. 540:

Milă să cer, sînt fricos;
Reul mĭ-a *ajuns* la os...

In balada «Balaurul»:

Saĭ, bădiţă ortomane,
Că m'*agĭunge* la cĭolane!
Saĭ, bădiţă, de mĕ scóte
Că m'apuc fiorĭ de mórte!..

Idiotismĭ:

«Vorbesce fie-care cum îl *ajunge* mintea», sinonim cu «cum îl taiă capul», în ambele casurĭ cu sensul de: «cum o nemeresce.»

Legenda Sf. Parescheve, sec. XVI (Cod. Mss. misc. al bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 70): «a mérge la lăcuita céĭa ce nimé c u m i n t e nu o poate *ajunge*...»

Alt idiotism: «a *ajunge* d i n urmă» saŭ: «a *ajunge* d u p ă urmă».

I. Créngă, Cincĭ pânĭ (Conv. lit. 1883 p. 485): «Tocmaĭ când scóseră pânile din traiste, ĭaca un al treile drumeț necunoscut îĭ *ajunge* din urmă și se opresce lîngă dînșiĭ...»

A. Pann, Prov. III, 82:

Când plecă ca să se ducă, după dînsul s'a luat,
Ș'*ajungêndu*'l după urmă, ce facĭ, fine? l'a'ntrebat...

Alt idiotism: «pe unde *ajunge*, g e m e p ă m î n t u l.»

Zilot, Cron. p. 85: «era, pocĭu ḑice, curată cétă de tâlharĭ, că pe unde *ajungea* gemea pămîntul...»

b) *Ajung* «saisir».

Coresi, 1577, ps. VII: «de să m â n e amu draculŭ sufletulŭ mieu și să *ajungă*», acolo unde la Dosofteĭu, 1680: «ca să g o n é s c ă amu vrăjmașul sufletul mieu și să'l *agŭungă*», ĭar în Vulgata: «p e r s e q u a t u r ergo inimicus animam meam et c o m p r e h e n d a t...»

Samuil Clain, Invĕțăturĭ (Blaj 1784) p. 9: «cum pentru tine tot-dé-una în nevoĭ și în primejdiĭ

mĭ-am pus viața, ĭară astăzĭ, *ajungându*-mă nevoĭa, ĭmĭ trebue ajutorĭu dela tine...»

Cu acelașĭ sens de «apucă», *ajunge* pe cine-va bóla, oboséla, grija etc.

Balada «Blăstemul»:

De mergea ce maĭ mergea,
Greŭ zăduf il a p u c a,
Ostenéla 'l *ajungea*
Și el, măre, se culca...

(G. D. T., Poes. pop. 438)

In poesia poporană e maĭ cu samă des: *ajunge* d o r u l, în loc de: «apucă.»

O doĭnă din Ardél:

Când m'*ajunge* dor de ducă,
Mĕ duc la dél ca pe luncă;
Când m'*ajunge* dor de mers,
Mĕ duc la dél ca pe șes...

Doĭnă din Bucovina:

Duminecă pe la prânz
M'a *ajuns* un dor cu plâns:
Cum am fost și ce-am *ajuns*...

(Marian, Buc. II, 150),

unde primul *ajung* însemnéză «saisir», ĭar al doilea — «devenir».

2°. *Ajung* «atteindre, saisir» în blăstemurĭ, jurăminte, ocărĭ.

In popor se aude la tot pasul:

Să n'*ajungĭ* Pascile!

Să n'*ajungĭ* sfînta ḑi de mâine!

N'aĭ maĭ *ajunge* să veḑĭ sfîntul sóre mânĭ diminéța!

«N'aĭ maĭ *ajunge* să'ți cânte cucul la anul!» (I. Mironescu, Némț, c. Negrescĭ).

La a treia persónă: să n'*ajungă*... n'ar maĭ *ajunge*...

Din dată ce în loc de a doua saŭ a treia se pune prima persónă, tóte acestea trec din blăstemurĭ în jurăminte: să n'*ajung* Pascile, n'aș maĭ *ajunge* etc.

A. Pann, Prov. III, 84:

. . . . . ca să urmez lor și eŭ,
Iar de nu, să mĕ *ajungă* blăstemul luĭ Dumneḑeŭ...

In poesia poporană:

Să te-*ajungă*, bade,-*ajungă*
Dorul lung și jalea lungă...!

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 263)

Bădiț bădișorul meŭ,
Ajungă-te dorul greŭ
Pe șesul Sibiĭuluĭ,
Pe spatele murguluĭ...

(Ibid.)

Du-te, bade, ducă-te,
Dorul meŭ *ajungă*-te?...

(Ibid.)

Că eŭ sciŭ de ce nu vine,
Că nu'l lasă maĭcă-sa,
N'ar *ajunge*-a'l însura
Nicĭ nepoțĭ a legăna
Nicĭ nepóte-a desmĭerda...

(Marian, Bucov. II, 169)

Mĕ uscă, mĕ face ĭască
Şi mĕ dă'n bóla cânéscă
Să n'*ajung* să mănânc pască!...

(Ibid. 96 II_1).

Agĭungă-te voe rea
Und'ţĭ-a fi calea maĭ grea!
Agĭungă-te ahtul meŭ
Und'ţĭ-a fi păsul maĭ greŭ!...

(Caranfil, Valea Prutuluĭ, 75).

Balada «Blăstemul»:

Să te-*agĭungă* dorul meŭ
Unde-a fi drumul maĭ greŭ!
Să te b a t ă jalea mea
Unde-a fi calea maĭ grea!...

Balada «Mogoş vornicul:»

Noă anĭ să'ĭ tot alungĭ
Şi cu mórtea să'ĭ *agĭungĭ*!...

«Horia şi Cloşca»:

Ungurén, mustéţă lungă,
Ţis'am morţiĭ să te-*agĭungă*!....

(Alex., Poes. pop ^{2}, 238)

Românul e atât de obicĭnuit cu rolul imprecativ al luĭ *ajung*, încât i se pare că cine-va jură saŭ blastemă pe dată ce resună acest cuvînt; bunăóră în următórea glumă poporană din Moldova:

Să n'*agĭung* sórele
Cu picĭórele
Şi luna
Cu mâna!

(Preot C. Gervescu, Némţ, com. Roznovu)

De aci apoĭ, prin antitesă, «nu *ajungă*...» se iea ca o apĕrare de blăstem saŭ chiar ca o formulă de bine-cuvîntare.

Doĭnă ardelenéscă:

Codrule, frunḍă rotundă,
Pice bruma, nu te-*ajungă!*
Codrule, frunḍuță lată,
Pice bruma, nu te b a t ă!...

(Reteganu, Poes. pop. 39)

In idiotismĭ: a *ajunge* pe cine-va pĕcatul, césul reŭ, osînda, cĭuma, etc.

Balada «Badĭul:»

Turcii săria și fugea,
Dar pĕcatu'ĭ *agĭungea!*
Care scăpa de stîlpan,
Nu scăpa de buzdugan...

Zilot, Cron. p. 113: «primiții dela Mateiŭ-vodă încóce, maĭ vîrtos némul Cantacozinilor, pentru milostivire a se chivernisi aicĭ, încă și rudindu-se cu Românĭ, eĭ nu s'aŭ mulțumit pe atâta, ci aŭ rîvnit și la Scaunul Domnieĭ, pe carele în cea din urmă l'aŭ și dobândit, călcând facerile de bine și pâinea Românilor și nesocotind că pĕcatul nemulțumirĭĭ îĭ va *ajunge* vre-odinióră...»

Beldiman, Tragod. v. 4021:

Muĭerĭ ce avea prin casă, pe tóte le-aŭ desbrăcat;
Cea maĭ mare osândire, la purces ele-aŭ cercat;
Pe tóte-aŭ *ajuns* osînda, sfîrșitul a fost urît,
Căcĭ câte-aŭ fost burduhóse pe tóte le-aŭ omorît...

Moxa, 1620, p. 398: «(Isachie Comnenŭ) domniĭa înțelepțéște, ce curând l'*ajunserâ* boale gréle...»

Legenda Sf. Nicolae, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 166): «nu faceți răŭ, să nu vâ *ajungâ* răŭ...»

Basmul «Tinerețe fără bătrânețe» (Ispirescu, Leg. 5): «blăstemul părinților le-a *ajuns*, și d'aĭa s'aŭ făcut lighioĭ așa precum le veḑĭ...»

Un cântec poporan:

Vaĭ Român de capul teŭ,
Cum te-*agĭunse* césul reŭ!...

(Alex., Poes. pop. ², 238)

saŭ:

Frunḑă verde de negară!
Vaĭ sărmană bĭată țéră,
Cum te-*agĭunse* focul éră!...

(Ibid. 24⁷)

3⁰. *Ajung* «atteindre, saisir» ca termen juridic. Lexicon Budan: «*ajung* pre cine-va cu procesul, adică îl înving, causa vinco quemqiam, Jemanden den Proces abgewinnen.»

E fórte des în prețiósa Condică de Judecățĭ a luĭ Constantin Brâncovan, 1692—1713 (Mss. în Arch. Stat.); de exemplu:

P. 91: «Deci au fost rămas Șerbu cu fiĭ-săŭ Manole de judecată dinainté boĭarilor domnii-méle ce scriu mai sus, și au luat Vasilie vel căpitan și carté boĭarilor domnii-méle ce sănt mai sus zișĭ de judecată și de rămas la mâna lui și ĭar au

stăpânit acéste vii pre séama lui, precum le-au cumpărat și precum l'au *ajunsu* j u d e c a t a...»

P. 151: «când s'ar evi acéle cărți veri la ce judecată, să se ĭa dela mâna ei și să se dé la mâna Neculii Banul și a nepoților lui, după cum au *ajunsu* j u d e c ă ț i l e...»

P. 211: «ĭar Lilé și Ilie și Mateĭ să'ș ție numai parté lor ce le-au rămas nevândută, pentru că așa au *ajunsu* j u d e c a t a ș i d i r e p t a t é...»

P. 192: «Ștefan Aprodul ne-având putére ca să întoarcă banii înapoi lui Istratie, precum l'au *ajunsu* j u d e c a t a D i v a n u l u i...»

In vechea francesă, același înțeles avea «a t t e i n t et convaincu», «a t i n t de la justice li roi» etc.

Tot aci vine proverbul: «Satul mic îl *ajunge* podvóda des» (A. Pann, I, 113).

III°. *Ajung* = «arriver, parvenir, recourir».

1°. *Ajung* «arriver».

Când e vorba de m e r s, deosebirea între *ajung* «arriver» și *ajung* «atteindre» stă numaĭ în regimul indirect al celuĭ d'întâiŭ față cu regimul direct al celuĭ-lalt. Ast-fel: „*ajunseĭ* s a t u l = j'atteignis la campagne», dar „*ajunseĭ* l a sat = je suis arrivé à la campagne».

E sinonim cu s o s e s c; *ajung* însă cuprinde în sine elementul uneĭ dificultăți, pe care nu 'l are s o s e s c. Așa: «aŭ s o s i t óspeții» nu este tot una cu «aŭ *ajuns* óspeții», căcĭ numaĭ în casul din urmă se exprimă o îndoială că puteaŭ să fie împedecați de a veni.

Ion din Sân-Petru, Alexandria, 1620 (Mss. în Acad. Rom. p. 13): «merse spre răsăritŭ 10 zile şi *ajunseră* la un cămpŭ mare şi frumos...»

Noul Testament 1648, Act. Apost. XXI, 7:

. . . . . vănslămŭ deîn Tirŭ, *agĭunsemŭ* în Ptolomaida...	. . . navigatione expleta a Tyro, descendimus Ptolomaïdam...

Balada «Iordachi al Lupuluĭ»:

Şi la Eşĭ cât *agĭungea*,
Iordachi la Domn mergea...

O doĭnă:

Ţiŭ, ţiŭ, ţiŭ, murgule! sbóră
Pîn'la verdea dumbrăvióră,
S'*agĭungem* încă cu sóre...

(Alex., Poes. pop. 2., 248)

O frumósă gradaţiune la Costachi Negruzzi, «Şalul negru»:

Sbor, *ajung*, descalec rece ca de mórte,
Şi intru la ea...

Proverbĭ:

Ţiganul când a *ajuns* la mal, atunceĭ s'a înnecat (Pann, II, 86.)

Aŭ *ajuns* şi eĭ săraciĭ
După ce-a 'mpărţit colaciĭ.

(Ibid. II, 68)

A pornit în cale lungă
Şi va 'ndată să *ajungă*.

(Ibid. I, 82)

N'a *ajuns* pîn' la pîriŭ
Şi şĭ-a ardicat pólele 'n brîŭ.

(Th. Theodorescu, Ialomiţa, c. Lupşénu)

«La rîŭ n'a *ajuns*, şi pólele şĭ-a ridicat» (Baronzi, Limba p. 55.)

Locuţiune proverbială: a *ajuns* la spartul tîrguluĭ = pré târdiŭ.

Figurat: a *ajunge* la bĕtrâneţe, la nevoe, la lipsă, etc.

Inventarul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 15: «jupânésa Despa *ajungându* la adânci bătrânéţe...»

Constantin Brâncovanu, 1696 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 190): «mumă-sa Sméda *ajungând* la lipsă şi la sărăcie, au fost vândut acéste case...»

2°. *Ajung* «parvenir».

Neculce, Letop. II, 395: «Vremea viitóre va arăta, cine-va *agĭunge* să trăéscă...»

Urare la cununiă cătră naşĭ: «Cum aţĭ *ajuns* să cununaţi, să *ajungeţĭ* şi să botezaţi, să vĕ faceţĭ hinĭ din hinĭ şi să vĕ fie chefu deplin...» (A. D. Holban, Fălciŭ, c. Albescĭ).

Proverb: «Armăsarul când îmbĕtrânesce, *ajunge* la rîşniţă...»; saŭ simplu: «a *ajunge* dela móră la rîşniţă» (Pann, II, 64; III, 105).

«Scărăbuş, p'a cuĭ mână aĭ *ajuns*!» (Baronzi, Limba p. 52), locuţiune proverbială, când cade cine-va în puterea unuĭ om crud saŭ nevrednic.

3°. *Ajung* «recourir».

Proverbĭ:

«E anevoe când *ajungĭ* să cumperĭ orz dela gâsce» (Pann, III, 72).

«*Ajungĭ* în casa altuia, nu poţĭ şedé cum îţĭ place; *ajungĭ* la masa altuia, nu mănâncĭ după cum ţĭ-e gustul; *ajungĭ* în patul altuia, nu poţĭ dormi cum ţĭ-e voia» (Ibid. I, 136).

Nic. Muste, Letop. III, p. 20: «*ajungând* şi Turcii cu daruri la Ramadanovski...»

Ibid. p. 31: «*Agĭuns'aŭ* dară şi el la Poartă, şi aŭ trimis pre Panaitaki Postelnicul şi aŭ scos ferman...»

Ibid. p. 41: «şi cât cheltuìa Basarab vodă, Domnul Muntenesc, nimică asupra luĭ Mihaĭ-vodă nu putea isprăvi, ce înzădar îşĭ cheltuĭa banii, şi *ajungea* pe la toţĭ Paşiĭ, dându-le banĭ să fie întru ajutor să maziléscă pre Mihaĭ-vodă...»

Ib. p. 44: «Dar n'aŭ lăsat loc Brâncovénul Domnul Muntenesc să nu *ajungă* cu pîră şi cu daruri pre la toţĭ Paşiĭ...»

IV°. *Ajung* «devenir, être réduit».

1°. *Ajung* «devenir.»

Balada «Movila luĭ Burcel»:

De-atuncĭ n'am ce să mĕ fac,
C'am *agĭuns* un bĭet sărac...

Beldiman, Tragod. v. 557:

Se deştéptă boĭerimea, începe-a se sfătui,
Ce chip să 'ntrebuinţeze rĕul spre a 'l lecui,
C'acum *agĭunsese* rana cangrenă desevîrşit,
Nu se maĭ aştepta alta decât un cumplit sfîrşit...

A. Pann, Prov. I, 62:

Lăsându'ĭ într'a lor voe, pînă se fac marĭ ştrengarĭ
Ş'*ajung* în cele din urmă desfrînaţilor stegarĭ...

In proverbĭ:

Ţiganul când a *ajuns* împĕrat,
Întâiŭ pe tată-seŭ a spînzurat.

(Pann, III, 28).

Ajunge din cal măgar
Şi catăr din armăsar.

(Ib. III, 70).

Maĭ adesea se ḑice simplu: „*ajunge* din cal măgar» (ib. II, 64.)

«A *ajunge* la sapă de lemn = cu totul lipsit» (L. M.)

Vaĭ când *ajunge* códa cap! (Pann, II, 55.)

Vaĭ când *ajunge* lupul sameş la oĭ! (ib. II, 52.)

Omul pînă nu slujesce, stăpân nu *ajunge* (ib. II, 47.)

Stăpân nu poţĭ *ajunge*, dar slugă când veĭ vré (ib. II, 86.)

Să nu te blesteme cine-va s'*ajungĭ* slugă la caĭ albĭ (ib. II, 52.)

In locuţiunĭ proverbiale:

A *ajunge* de poveste în ţĕră (Pann, III, 128.)

Zilot, Cron. p. 117.

Săracul vultur românesc, cum s'amăgi de vulpe
Cuĭbşorul luĭ cel strămoşesc în gura eĭ să 'l surpe!
Pre tótă hĭara şi pre leŭ tăcutu-le-aŭ să crape,
Iar d'ale vulpiĭ linguşelĭ nu aŭ putut să scape!
O ascultă la sfat viclén aripele să 'şĭ tae,
Iată acum că aŭ *ajuns* al eĭ de joc bătae!...

Ibid. p. 118: «scădură de tot şi *ajunseră* batjocură Grecilor . . .»

Idiotism: «*ajunge* t r é b a = es so weit kommen, darauf ankommen» (Dr. Polysu).

A. Pann, Prov. II, 144: «Să n'*ajungă* tréba singur cu paraoa să 'mĭ găsesc beléoa. . .»

Alt idiotism: a *ajunge* c a l d e p o ş t ă = a nu maĭ avé odihnă.

Alexandri, Barbu Lăutarul: «Sărmane bĭete Barbule! aĭ *agĭuns* cal de poştă împregĭuru horiĭ. . .»

A *ajunge* o J o ĭ m ă r i ţ ă:

Fóiă verde peliniţă!
Mărită-mĕ, măĭculiţă,
C'am *agĭuns* o Joĭ-măriţă...

(G. D. T., Poes. pop. 337)

«*Ajung* b i n e, *ajung* d e p a r t e = weit kommen, es weit bringen, Fortschritte machen; *ajung* r e ŭ = ins Unglück gerathen, verarmen, sich zu Grunde richten» (Dr. Polysu).

Cu acelaşĭ sens, *ajung* fără determinare:

Vaĭ de mine, ce-am *ajuns*!

(Jarnik-Bărsan, Transilv. 81)

Reduplicat pentru maĭ multă energiă, la Zilot, p. 12:

N'aĭ gândit, sărace, n'aĭ gândit, eŭ sciŭ fără a'mĭ da [respuns,
Că de aĭ fi gâudit în adevĕr, n'*ajungeaĭ* cum aĭ *ajuns*...

2) *Ajung* «être réduit».

Locuțiune proverbială: «am *ajuns* să ne ĭea copiiĭ în picióre» (Pann, Prov. III, 150).

Zilot, p. 56:

Aceștĭ doĭ ticălóșĭ, din butcă, din odihnă,
Din așternut cu puĭ, din verĭ-ce altă ticnă,
S'*ajungă* — o, ce foc! — călărĭ pe deșelate,
Să dórmă pre pământ, vedĭ acum de se póte!...

V°. *Ajung* = «suffire, assez.»

Pravila Moldov. 1646, f. 34: «de va fi om bun și cu nume bun, *agĭunge* gĭurământulŭ, ĭară de nu, trebue altă arătare mai bună...»

1°. Proverbĭ:

Ajunge un ciomag la un car de óle (Pann, III, 133.)

Jócă danț pe mămăligă
Și 'ĭ *ajunge* cât câștigă . .
(Ibid. I. 106)

Bună e mâneca lungă,
Dar pânza nu v'a s'*ajungă*...
(Ib. I, 161)

Intinde-te cât îți *ajunge* plapoma; adecă: trăesce după mijlócele tale.

Jipescu, Opincaru p. 132: «Pĕ câțĭ nu mi ĭ-aŭ vĕdut ochi în slava ceruluĭ douo-treĭ lunĭ, și pĕ urmă dară tótă ghĭața dĕ códă 'n vale, pîntru că s'aŭ întins maĭ mult dĕcât le *ajungea* țolu...»

2°. Locuțiunĭ proverbiale:

a) *Ajunge* de glumă, *ajunge* de șagă, — când gluma saŭ șaga se pré-lungesce orĭ nu maĭ place.

Balada «Mănăstirea Argeș»:

Agĭungă'țĭ de șagă,
Că nu'ĭ bună, dragă...

b) «Cale lungă să *ajungă*,» despre o fórte lungă călĕtoriă.

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit 1877 p. 178:) «Și merg eĭ și merg cale lungă să le *ajungă*, trecênd peste nouĕ mărĭ peste nouĕ țărĭ . . .»

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultănica p. 258: «Apoĭ cale lungă să'ĭ *ajungă*, întâlni un călugăraș, îĭ dădu veștmintele eĭ și îĭ luă rasa și caucul luĭ; plecă înainte . . .»

c) Tot așa despre o luptă fórte lungă:

Se luptară
Di de vară
Pînă'n sară:
Luptă lungă
Să lĭ-*ajungă*...

(Marian, Bucov. I, 167)

3°. Imperativul *ajunge* saŭ *ajungă*, întrebuințat în locul adverbuluĭ d e s t u l.

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 35): «. . . nici în Ritorică tropul î n d e s t u l i r i i au ascultat, nici în Gramatică graĭul fără chip și cuvîntul *agiunge* au învățat . . .»

Costachi Negruzzi, «Alexandru Lăpușnénul», II: «*Ajungă* atâta sânge vĕrsat, atâte văduviĭ, atâțiа sărimanĭ . . .»

A. Pann, Prov. II, 102:

Mĕ rog, bărbățele, dă puțin cu milă,
Că nu sciŭ bătae de mică copilă,
Aoleo, *ajunge!*...

I. Văcărescu, p. 62:

Ah! *ajungă* dar, *ajungă*
Atâta mâniă lungă!...

4°. Forma reflexivă: a se *ajunge*.

Lexicon Budan: «el nu se *ajunge* cu léfa sa = non sufficit ei salarium.» Laurian-Maxim: «el nu se *ajunge* cu venitul ce are.»

Impersonal:

Caragĭa, Legĭuire 1818, p. 84: «cât nu s ă *ajunge* din averé muflujilor spre plata împrumutătorilor...»

Un ban pe ḑi de ne vine,
Cheltuim cincĭ și maĭ bine;
Pe unde nu se *ajunge*,
Scim și cu vorbe a unge...

(Pann, Prov. II, 154)

Zilot, Cron. p. 47: «și fiind-că ostașiĭ se îmulțiseră în urmă după ce s'aŭ ars Craiova, și ludele țĕriĭ se împuținaseră, măcar de și era dăjdiile grele, dar ĭar nu se *ajungea* cu venitul visterieĭ a se rĕspunde lefile...»

VI°. Particularităţĭ fonetice și morfologice.

1°. Istorice.

a) -n- în *ajung* se rostĭa ca vocala nasală francesă; de aci une-orĭ scris prin ⰰ: ⰰⰶⱄⰰⱄⱄ, alte-orĭ vocalisat de tot: ⰰⰶⱄⱄⱄ.

Pravila dela Govora, 1640, f. 109 b: «era și tineri amăndoi, și *ajuînserâ* (ⰰⰶⱄⰰⰽⰵⱃⰶ) pănâ în sămbăta cé mare...»

Act oltenesc din 1591 (Cuv. d. bătr. I, 56): «*a-jugăndu*'l (ажȣгѫндȣл) vréme de lipsă și de nevoe, el se-au dus încătroo au putut...»

b) La perfect simplu se conjuga: [eu] *ajùnșu* saŭ *ajunși* (= lat. a d j u n x i), [noĭ] *ajunsemu* (= lat. a d j u n x i m u s).

Legenda Sf. Maria Egipténă, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 371): «mâ prinse un cutremurŭ și fricâ, déca *ajunși* la ușa ce mi se închidé mainte și fărâ de gréțâ intrai în lâuntru...»; și maĭ jos, p. 373: «ĭarâ apuindŭ soarele, *ajunșŭ* la beséreca sfântului...»

Coresi, Omiliar 1580, quatern. III, p. 6: «cătrâ ușa postului *ajunsemŭ* și nevoința sufletéscâ înnainte zace...»

Pînă astăḍĭ așa se conjugă la Macedo-românĭ.

2°. Poporane.

In limba poetică, *ajung* póte să'șĭ asocieze pe *d*, ca în «dalb = alb».

O baladă din Ardél:

Déc'acolo *dajungea*,
Străjile nu'l sloboḍĭa,
Mâna'n buzunarĭu băga,
Galbenĭ jos le arunca...

(Reteganu, Poes. pop. 72.)

O colindă muntenéscă:

De departe ce'mĭ vedea?

Pe arhangelul Gavril
Şi pe sfîntul Mihail
Că'mĭ venĭa, mereŭ venĭa
Şi la mésă *dajungea* ...

(G. D. T., Poes. pop. 33)

ALBINA

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. I P. 741—752)

Albină (plur. *albine*), s. f.; abeille. O góngă de felul celor hymenoptere, care produce miere și céră, trăind in cete compuse fie-care din câte o singură *albină* femeiă și din mai multe *albine* lucrătóre și nelucrătóre, aceste din urmă bărbați, cele de'ntâiu neutre.

Omul dumesticesce, îmbunătățesce și întrebuințéză pentru folosul seŭ pe *albina*, care altfel ar fi remas numaĭ în stare selbatecă.

Un text din secolul XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 280): «... miĭaré sălbatecâ, zic, caré fac *albinele* sălbateci, caré se aflâ în lémne și în pietri...»

O frumósă descriere poporană a dumesticiriĭ *albineĭ*, la I. Créngă. Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 186): «Și maĭ merge el cât merge, și numaĭ écă se aude o băzăitură înăduşită. Se uĭtă el în drépta, nu vede nimica; se uĭtă în stânga, nicĭ atâta; și când se uĭtă în sus, ce să vadă? Un

roĭu de *albine* se învîrtĭa în sbor pe deasupra capuluĭ seŭ și umblaŭ bezmetice de colo pînă colo, neavênd loc unde să se așeḍe. Harap-alb veḍêndu-le așa, i se face milă de dînsele, și luându'șĭ pălăria din cap, o pune pe érbă la pămînt, cu gura în sus, și apoĭ el se dă într'o parte. Atuncĭ bucuria *albinelor*; se lasă jos cu tótele și se adună cĭotcă în pălăriă. Harap-alb aflându-se cu părere de bine despre asta, alérgă în drépta și în stânga și nu se lasă pînă ce găsesce un buștihan putrigăios, îl scobesce cu ce póte și 'ĭ face urdiniș; după aceea așéḍă niște ṭepușĭ într'însul, îl frécă pe dinăuntru cu cătușnică, cu sulcină, cu mătăcĭune, cu póla-sântă-Mărieĭ și cu alte buruenĭ mirositóre și prielnice *albinelor*, și apoĭ luându'l pe umĕr, se duce la roĭu, restórnă *albinele* frumușel din pălăriă în buștihan, îl întórce binișor cu gura în jos, îĭ pune deasupra niște căptălanĭ ca să nu resbată sórele și plóia înlăuntru, și apoĭ lăsându'l acolo pe câmp între florĭ, îșĭ caută de drum. Și cum mergea el mulṭămit în sine pentru acéstă facere de bine, numaĭ écă i se înfăṭișéză înainte crăésa *albinelor*...»

Din acest pasagĭu se vede deja, că crescerea *albinelor* are în popor o bogată terminologiă propriă, care câte-o-dată se deosebesce după localităṭĭ. Așa:

Albina în genere se chiamă m u s c ă, și când sporesce bine: «are multă m u s c ă» (Iașĭ); ĭar în

Banat se ḑice: b i z ă (com. Vîsagu) saŭ b â z ă (com. Bouţar);

albina femeiă: m a t c ă, pe a-locurĭ *albină* l u c r ó e (Brăila, c. Cécâru), î m p ĕ r ă t é s ă (Mehedinţĭ), *albină* î m p ĕ r ă t é s c ă (L. B.);

albina bărbat: t r â n t o r, ĭar figurat: l ă u t a r, fiind că nu face altă trébă decât bâzăe, cântă şi ḑocă (Iaşi);

albina selbatecă — b â n z a r (Covurluĭu) saŭ b ă r z ă u n (Buzeŭ);

vasul saŭ butucul găurit în care se adăpostesc *albinele*: u l e ĭ u, s t u p, ş t u b e ĭ u saŭ ş t ĭ u b e ĭ u, m a t c ă, c o ş n i ţ ă saŭ c u ş n i ţ ă;

bortecica în stup pe unde întră şi es *albinele*: u r d i n i ş;

ceea ce se pune pe stup ca să'l apere de plóiă saŭ de arşiţă: c ă p t a r, c ă p t a n, c ă p t ă l a n;

stratele unde se aşéḑă mĭerea şi din carĭ se face céră: f a g u r, peste Carpaţĭ f a g o r, la Coresi 1577 ps. CXVII:

. . . . încunĝurarâmâ ca *albinele* s t r e d i ĭ a . . .	. . . . circumdederunt me sicut apes f a v u m . . .

chilióre în carĭ se reproduc *albinele*: b o t c ă (Némţ, Sacéva);

ţepuşele de lemn prin carĭ se susţin fagurii: t r e p c e, în Oltenia p r e c ĭ (Mehedinţĭ);

locul unde se ţin stupiĭ véra: p r i s a c ă saŭ

stupină orĭ stuchină (Ialomița), érna: temnic saŭ tevnic;

păzitorul *albinelor*: stupar saŭ prisăcar;

scótereа mĭerĭ și a cereĭ din stup: retezare saŭ retezat;

exterminarea trântorilor: trântorit saŭ bătut;

instrumentul cu care «se retézĕ»: custură;

îmmulțirea *albinelor* eșind pentru a căuta un un noŭ locaș: roire, roit, «ese musca» (Iașĭ);

stupul vechĭu cu *albine* — roĭu saŭ matcă orĭ părvac, ér noul stup căpĕtat din cel vechĭu — paroĭu, de unde apoĭ verbiĭ: roesce și paroesce saŭ roeșesce;

stupul care nu roesce: buhaĭu (Iașĭ);

un mic stup purtăreț, în care se prinde noul roĭu — roĭniță;

un mic roĭu — sfîrlac (Dorohoĭu);

oul saŭ puĭul de *albină* — cățel, ĭar producerea luĭ: cățelit, cățelesce;

materia vîscósă din care se nutresce cățelul — păstură;

materia din care se formézĕ cățelul: plămadă;

fagurul lĭert din care se scosese céra — hoștină, jintiță, băbaș (Tutova);

apa prin care a trecut mĭere — mid saŭ niĭd (Németț).

Despre sonul care 'l scóte *albina*, generalmente se ḑice: bâzăe, une-orĭ: bombânesce saŭ

b o m b â e s c e (Transilv., Sibiiu) orĭ b o m b ă n é z ă (Deva), z u z ă e (Făgăraș, Huniadóra), v î j ă e s c e (Banat), s b â r n ă e (Teleorman).

Albina se resfață printre florĭ, pe al cărora suc îl prefăce în faguri.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XVII p. 9: «Căți amu tocmélei lu Dumnezeu cu dragoste nevoescu-se, trudei céĭa draga a *albinelor* închipuescu-se, că cum zboară acélé pre cămpure și deîn toate erbile și deîn toate florile adună caré e cu frâmséțe și cu folos, așa și aceșté. . .»

Legenda Sf. Vinerĭ, text din sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 71): «ca o *albină* strângé deîn toate florile primâvărie. . .»

In colinda «Plugul»:

Și se légă de fecĭorĭ
Ca *albinele* de florĭ. . .

(Alex., Poes., pop. 391)

Donicĭ (1840), I, 1 :

Vulturul pe o *albină*
Aŭ zărit'o în grădină
La răvărsatul de zorĭ
Bizĭind pe lîngă florĭ. . .

In proverbĭ și locuțiunĭ proverbiale:

«Ca *albinele* la fag s'adună» (Iordachi Golescu, Conv. lit. 1874 p. 73).

«*Albina* în gură ține mĭerea cea maĭ dulce, și în códă acul cel maĭ otrăvitor. . .» (ibid. p. 69).

Vine binele
Ca *albinele*. . .
(Pann, Prov. II, 21).

«*Albina* vine încărcată de céră și mĭere pe picĭóre, pe spate, pe burtă; de aceea se ḑice despre om strîngĕtor: vine încărcat a-casă ca o *albină*. . .» (S. Stănescu, Dîmbovița, c. Bilcĭurescii).

«Aduce ca o *albină*, saŭ încărcat ca o *albină*, se ḑice de omul care ingrijesce bine de casniciĭ seĭ, îndestulindu'ĭ de nu le lipsesce nemic. . .» (D. Georgescu, Ialomița, c. Coșerenĭ).

«. . . harnic ca *albina*, strîngĕtor ca furnica. . .» (S. Negoescu, Rîmnic-Sărat, c. Bogza; Gr. Gheorghiŭ, Botoșanĭ, c. Călinescĭ).

«Unuĭ om ce umblă de colo 'n colo, i se ḑice: ce umbli, mă, ca un r o ĭ u fără m a t c ă? Unuĭ leneș: mă t r â n t o r e, ce nu te apucĭ de trébă. . . (S. Tacu, Covurluĭu, c. Braniștea).

O înjurătură cătră caĭ la Alexandri, Surugiul: «Perire-ar *albinele* care or strînge céra de făcut lumînare celuĭ ce vĕ are!...»

In cosmogonia poporană romană, *albina* și a r i c ĭ u l jócă un rol fórte interesant, care ne aduce a-minte că în mitologia elenică *albinele*, μέλιττα, sînt dădacele luĭ Zeus, ér după Virgiliŭ:

Esse apibus partem divinae mentis. . .

Iată o narațiune în graĭul din Vâlcea:

«La început când a zîdit D-ḑău lumea, a făcut măĭ întâĭ cerĭu și pă urmă pămîntu. Dar când a

făcut pământu a avut de ajutorĭ pă aricĭ. D-ḑău a desfăşĭurat după un ghem aţă cât erea ţancu ceriuluĭ şi pă urmă a dat ghemu aricĭuluĭ. Aricĭu şiret, vrînd să facă pă D-ḑău să greşéscă, când vedea că D-ḑău să apropie de el cu zîdirea pămîntuluĭ desfăşura câte puţîn câte puţîn aţă după ghem; aşa că tomnaĭ la urmă când D-ḑău a văḑut că pămîntu ĭeste măĭ mare decât cerĭu, a priceput că aricĭu ĭ-a stricat ţancu. Atuncĭ aricĭu a fugit şi s'a pitulat în ĭarbă. D-ḑău după ce s'a gândit şi răsgândit şi n'a aflat nicĭ un mijloc ca să facă pământu să nu fie măĭ mare decât cerĭu, a trimes *albina* ca să caute pă aricĭ şi sa'l întrebe. *Albina* găsind pă aricĭ l'a întrebat, dar el a ḑîs că ştie şi nu vrea să spună. *Albina*, şi ea şirétă, s'a preţăcut că plécă. Ea însă depărtându-să puţîn s'a ascuns într'o flóre. Aricĭu creḑênd că e sîngur, a ḑîs: «Heĭ! nu să pricepe D-ḑău atâta lucru! Să ĭa pământu în mâĭnĭ pe margĭnĭ, să'l strîngă, şi aşa o să să facă munţĭ, văĭ şi déluriĭ». Cum aude *albina* lucru, sbóră din flóre, şi aricĭu auḑînd'o ĭ-a ḑîs: Eii...! aci aĭ fost, hóţo! mânca-ţ-ar ce nu se mănâncă cin'te-a trimes! — Şi de atunce *albina* face miere în loc de alt-ceva...» (I. Nisipénu, c. Nisipiĭ).

Tot aşa se povestesce de'ncóce de Olt (P. Diaconescu, Muscel, c. Godenĭ; D. Basilescu, Prahova, c. Drajna de sus; P. Michăescu, Brăila, c. Cécâru).

In acest mod poporul îşĭ explică, pentru ce numaĭ la *albine* se mănâncă «ceea ce nu se mănâncă»,

fiind-că blăstemul aricĭuluĭ silĭa tocmaĭ pe Dumneḑeŭ vrênd-nevrênd s'o mănânce.

Fiind că se pituléză atât de mâlcom într'o flóre și apoĭ sbóră băzâind numaĭ după ce o supsese bine, *albina* caracteriséză adesea în legendele poporane pe iscódă.

Basmul «Ţugulea» (Ispirescu, Legende p. 315): «... priponi caiĭ, apoĭ dându-se de treĭ orĭ peste cap, se făcu o *albină* și plecă înspre méḑă-nópte încotro ședea Smeóĭca pământuluĭ. După ce ajunse acolo, sbârn! în sus, sbârn! în jos, intră în casa Smeóĭceĭ și ascultă ce vorbĭa cu Smeiĭ...»

Pe lîngă numele seŭ de iscódă, *albina* maĭ are și pe acela de o gângónă reutăciósă.

Se scie că *albinele* cele lucrătóre înghimpă fórte dureros cu așa numitul a c, pe care'l are și matca, deși ea nu'l întrebuințéză nicĭ o dată, astfel că poporul crede că dînsa nu'l are.

O legendă din Ardél:

«Când a făcut Dumneḑeŭ tóte vietățile, a întrebat pre fie-care ca ce putere voesce să aĭbă. *Albina* a respuns că: pre cine voĭu împunge cu acul meŭ, să și móră. Atuncĭ Dumneḑeŭ a ḑis: maĭ bine să morĭ tu! Și așa se vede pînă în ḑiua de astăḑĭ, că îndată ce înghimpă cu acul seŭ *albina* pre cine-va, móre ea-însăși...» (G. Dobrin, S. Gila, I. Munténu, Făgăraș și Huniadóra).

De asemenea se povestesce în Moldova (V. Mircea, Iași, c. Copoŭ; Dumbravă, Némț, c. Uscațiĭ)

și 'n Țéra-Românéscă (P. Georgescu, Prahova, c. Proviță; N. Călinescu, Brăila).

Și totuși pe acéstă reutăciósă iscódă, poporul o privesce ca s f â n t ă.

«Dracul se póte preface în orĭ-ce féră saŭ dobitoc, numaĭ în óiă și 'n *albină* ba» (L. Iancu, Banat, c. Visagu; I. Vișoĭanu, Muscel, c. Măţâŭ; I. Bădescu, Muscel, c. Botenii etc.).

«*Albina* e privită ca sfântă, căcĭ ea face céră pentru luminărĭ de dus la biserică. Poporul crede că este păcat a da cu céră pe'n case, la podélă saŭ ceruit, după cum uniĭ din boĭerĭ aŭ obiceĭu...» (Stareț G. Theodorescu, Galațĭ, Mavromolu; M. Rădulescu, Dîmboviţa, c. Finta; Cărare, Iașĭ, c. Cucutenĭ; P. Pintea, Banat, c. Nevrincea etc.).

O rugăcĭune poporană din Banat:

Sânta Vinerĭ a avut un fecĭor,
Ca un mândru domnișor;
Din ochĭ lacrămĭ ĭĭ mergea,
Din inimă sânge'ĭ curĭa,
Nime'n lume nu sciea,
Făr de Lină
Magdalină
Și surorile luĭ Lazar,
Carĭ se duseră pe câmpul luĭ Iordan,
Culegênd florĭ de amin,
Și deteră cu picĭoru 'n spin;
Ci acela nu fu spin,
Ci fu *albin*,
Din *albinĭ* se făcu mĭerea,
Mĭerea făcu céră,

Céra s'a aprins,
Raĭul s'a deschis...

(S. Liuba, Banat, c. Maĭdan).

Din Transilvania:

Am plecat pe-o călicea,
Mĕ 'ntâlnĭĭ c'o a l g h i n e a,
Alghina a făcut céră,
Céra s'a făcut lumină,
Lumina s'a aprins,
Raĭul s'a deschis,
Pomete
Influerete,
Dumneḍeŭ sânt să ne ĭerte...

(I. Floca, Sibiŭ, c. Sina)

Din Dobrogea:

Albina face mĭere,
Mĭerea se face céră,
Céra se face lăcliă,
Făclia s'aprinde,
Raĭul se deschide,
Maĭca Domnuluĭ pe toţĭ în braţe ne coprinde...

(N. Ludovic, c. Niculiţel).

In Occident se ḍice că'n nóptea Crăciunuluĭ *albinele* cântă o minunată colindă despre nascerea Mântuitoruluĭ, şi că ele nu înghimpă cu acul lor decât numaĭ pe ómenĭ desfrînaţĭ şi pe femeĭ perdute (Rolland, Faune pop. III, 268); se maĭ ḍice că patria *albinelor* e paradisul, şi alte legende analoge (Gubernatis, Zoologic. Mythol. II, 218); dar numaĭ la Românĭ, printr'o imagine de cea maĭ înaltă poesiă, poporul ne asigură că:

«*Albina* este făcută din lacrămile Maĭceĭ-Domnuluĭ...» (Dumbravă, Németh, c. Uscați).

De aceea e mierósă, dar și te dóre tot-o-dată.

In fine, nu lipsesce o legendă comică:

«Poporul ḑice că la început *albina* a fost a Țiganilor, și ómeniĭ aŭ făcut schimb cu dînșiĭ dându-le în loc nisce bărzăunĭ marĭ, carĭ trăesc sĕlbatecĭ și de carĭ s'aŭ bucurat Țiganiĭ, creḑêndu se câștigațĭ, căcĭ *albina* e mult maĭ mică...» (Buzeŭ, com. Boziorul).

Cuvîntul s'a păstrat în tóte dialectele române: macedo-român *alghină*, istriano-român *albiră*, la noĭ după localităț̆ĭ: *albină*, *alghină*, *albghină*, și chĭar *albğină* (Năsăud). Este latinul: musca a l v i n a, literalmente «mouche de ruche», de unde pe de o parte simplul m u s c ă «abeille», după cum se aude adesea pe la ț̆ĕră, pe de alta — *albină*, substantivându-se adjectivul ca în: «făntână = [aqua] fontana», «armasarĭu = [equus] admissarius», «érnă = [tempus] hibernum» etc., saŭ precum în latina luĭ Plaut se ḑicea bună-óră: «melina = [crumena] melina». Așa dară *albină* este în cea maĭ strînsă înrudire cu a l b i ă (= lat. alveum), după cum se numĭa dentru'ntâĭu stupul saŭ ștubeĭul (Cihac). Masculinul *albin* în poesia poporană din Banat ar puté să ne amintéscă că la vechiĭ Romanĭ tocmaĭ *albina*-femeiă era privită ca bărbat: «rex» saŭ «regulus» (Virgil., Varr. etc.), astfel că *albin* ar fi «[rex] a l v i n u s», «regele stupuluĭ»; e maĭ probabil totușĭ că, după ce cuvîntul *albină* fusese deja format,

poporul l'a apropiat apoĭ printr'o asociaţiune de ideĭ de adjectivul a l b î n = lat. albīnus, nu cu sensul de «blanc», ci cu acela de «candide». Prin aceĭaşĭ asociaţiune de ideĭ s'a născut forma femeéscă a l b i n i ţ ă în loc de a l b i n é ţ ă într'o doĭnă din Ardél:

Tot mĕ mir, mĕ mir drăguţă,
Cum poţĭ fi aşa mândruţă?
Nu sciŭ cum poţĭ fi, leliţă,
Chĭar aşa de a l b i n i ţ ă?

şi maĭ jos:

Frunduliţă d a l b i n i ţ ă...

(Familia, 1886 p. 227),

ca şi când ar fi deminutivul a l b i n i ţ ă din *albină*.

Cu mult înainte de colonisarea romană, Dacia era vestită prin a l b i n e t u l seŭ, căcĭ deja pe timpul luĭ Erodot Traciĭ spuneaŭ cu emfasă Grecilor că pe aci nu poţĭ străbate de mulţimea *albinelor*: «ὡς δὲ Θρῄικες λέγουσι, μέλισσαι κατέχουσι τὰ πέριν τοῦ Ἴστρου, καὶ ὑπὸ τούτων οὐκ εἶναι διαλθεῖν τὸ προσωτέρω...» (Herod. V, 10; cfr. Aelian. d. nat. anim. II. 7). Sub dominaţiunea Romeĭ acéstă industriă n'a încetat de a se desvolta. Pe lîngă *albină*, termeniĭ m ĭ e r e, c é r ă, f a g u r, p ă s t u r ă, c ă ţ e l etc. dovedesc temelia latină a apiculturei române. Peste acéstă temeliă însă, fără a puté s'o ascundă, s'a aşedat în vécul de mijloc un gros element slavic: s t u p, u l e ĭ u, p r i s a c ă, m a t c ă, t r â n t o r şi altele. Causa e că vecinii nostri Slavĭ,

mai ales aceĭ din Polonia, s'aŭ îndeletnicit tot-d'auna mai mult decât noĭ cu crescerea *albinelor* (Hehn, Kulturpfl.², 516). E interesantă în acéstă privinţă legenda poporană despre descălecarea Moldoveĭ, povestită de Evstratie Logofĕtul, Letop. I, Apend. 5: «[Maramurăşănii], mirosindu-le fum de foc şi fiind locul despre apă, cu pădure măruntă, s'aŭ pogorît pre mirodenia fumuluĭ unde este acum mănăstirea Eţcaniĭ; acolo pre acelaş loc aŭ găsit o prisacă cu stupĭ şi un moşnég bătrân prisacarĭu, de seminţie aŭ fost Rus şi l'aŭ chĭemat Iaţco; întrebându'l aceĭ fecĭorĭ de Domní, ce fel de omu'ĭ şi den ce ţară'ĭ, el aŭ spus că este din ţara leşéscă...»

Doŭ judeţe, Vasluĭu în Moldova şi Mehedinţi în Muntenia, privindu-se cu drept saŭ cu nedrept ca cele mai bogate în stupĭ, pórtă imaginea *albinei* în chĭar marca districtuală; dar nu numaĭ ele, ci România întrégă avusese altă dată un nume european sub raportul albinăritului. Cel mai bun cunoscĕtor al ţerilor nóstre din secolul trecut ḑicea: «Una delle più pregevoli e ricche produzioni delle due Provincie sono le Api, perchè la cera che danno è senza dubbio la più bella e ricercata di tutta l'Europa...» (Raicevich, Osservazioni 1788, p. 87).

Din *albină* se formézĕ cincĭ deminutivĭ. Ieromonahul Macarie, 1778, Dicţionar slavo-român (Mss. în în Bibl. Centrală din Buc., v. пчелка): «albinuţa or albiniţa, albinica, albinioara...»,

afară de carĭ maĭ este albinea, ca într'o rugăcĭune poporană de maĭ sus. Augmentativ nu există, ci numaĭ colectivul «albinet, eine Menge Bienen, lauter Bienen» (Budai-Delénu, Dicț. Mss. în Muz. istor. din Bucur.), «o mulțime de *albine*», căruĭa corespunde albiniș «ein Ort voll Bienen» (il id.), «loc plin de *albine*». Cel ce trăesce din crescerea *albinelor* este albinar, ĭar însăș ĭndeletnicirea albinăriă (Budai-Delénu), saŭ maĭ bine albinărit (Pontbriant).

Maĭ multe localităț ĭn România se chiamă *Albină*: un munte în Argeș, un sat în Tutova, vr'o treĭ insule în Dunăre (Frundescu, Dicț. top. 4). Satul Albinescĭ în Argeș presupune un nume personal *Albină*. Numele cătunuluĭ Albinariĭ în Buzeŭ ne spune că locuitoriĭ luĭ vor fi fost dedaț ĭ óre-când cu crescerea *albinelor*.

A L E G

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. I P. 799—809)

Alèg *(ales, alegere)*, vb.; 1°. *a)* élire, choisir, d'où: *b)* préférer, opter; *c)* favoriser, être partial; 2°. *a)* discerner, distinguer, d'où: *b)* décider, trancher; *c)* délimiter, déterminer; 3°. *a)* ressortir, rester après, d'où: *b)* paraître inopinément, surgir; *c)* taquiner, importuner. A *alege* este a lua o parte din mai multe, cele-lalte fiind înlăturate, ceea ce presupune de 'ntâiu o judecată a minţii pe cât timp se face *alegere*, apoi scóterea la ivélă a lucruluĭ celuĭ *ales*. De aci cele treĭ sensurĭ fundameutale: «élire = discerner = ressortir», carĭ se împleticesc împreună şi din carĭ se desfăşóră numeróse accepţiunĭ secundare.

1°. *a) aleg* = «élire, choisir».

Moxa, 1620, p. 350: «ei răspunserâ: nice tu nu veri domni de acum, şi-şi *aléserâ* pre o slugâ a lui Solomonŭ pre nume Ierovoamŭ de şi-l puserâ domnŭ...»

Neculce, Letop. II p. 212: «eşind boĭerii înainte

Veziruluĭ, se ţinea cela de cela să'ĭ *alégă* de Domnie...»

Dosofteĭu, 1673, f. 79 b:

Direpţăĭ să vor *alíage*
Dintre ceĭ fără de lĭage...

Beldiman, Tragod. v. 247:

Şi băeţĭ de prin dughene aceĭ ce marfă purta,
Eteria nicĭ pe unul n'*alegea* nicĭ depărta;
Tuturor le daŭ cocarde, pe toţĭ îĭ împodobesc:
Uniforma Eterieĭ dându-le, staŭ de'ĭ privesc...

Zilot, Cron. p. 3: «de voĭu avé greşelĭ, d-vóstră ĭertând, *alegeţĭ* ce este bun, şi ce este reŭ îndreptaţĭ...»

I. Văcărescu, p. 120:

Cu vină, fără vină,
Cerul acum n'*alege:*
Tulbure colcăesce,
Arde şi prăpădesce...

O doĭnă, în care se cuprinde o cĭudată «electivitate a magistratureĭ»:

Lăsa-m'oĭu de rezeşie
Să apuc în haĭducie,
Ca să'mĭ fac sfînta dreptate
Cu cea ghĭógă de pe spate,
Să'mĭ *aleg* gĭudecătorĭ
Ceĭ stejarĭ nestrâmbătorĭ...

(Alex., Poes. pop. ², 227)

Proverbĭ şi locuţiunĭ proverbiale:

«Oile grămadă merg, ĭar caprele se *aleg*» (Pann,

II, 28); adecă: ceĭ bunĭ toţĭ, iar din ceĭ reĭ numaĭ cine e maĭ puţin deochĭat.

Şi pentru *alegere*, cată să scim a o face la timp, căcĭ:

Mălura din grâŭ
S'*alege* la rîŭ...

(Ibid.)

«*Alege* pînă culege» însemnéză a se păcăli din lăcomiă de a apuca ce-va. pré-bun, saŭ din despreţ pentru cele ce se pot lua maĭ cu uşurinţă.

I. Créngă, Stan Păţitul (Conv. lit. 1877 p. 29): «Apoĭ dă, măĭ Chirică; în ḑioa de aḑĭ, nu sciŭ ḑeŭ care a maĭ fi cu crucea 'n sîn, cum cauţĭ tu. Eŭ gândesc că tot om *alege*, om *alege*, pîn'om culege...»

«Multe fetiţe or *aleg* pînă culeg, or staŭ pînă le-*alege* moşu ăl din grópă...» (Jipescu, 128).

Figurat, «v î n t u l *alege* = le vent emporte», când se spulberă numaĭ o parte din ce-va.

Balada «Marcu Vitézul»:

Óse ce maĭ remânea,
El în piuă le pisa
Şi în vînt că le sufla:
— Na, *alege* vîntule,
Ingraş'-te pămîntule,
Că din ce n'*alege* vîntul
Mi se îngraşă pămîntul...

(G. D. T., Poes. pop. 669)

I°. *b) aleg* = préférer, opter».

Costachi Negruzzi, «Aprodul Purice»:

Nădejde de mântuire de nicăiurĭ așteptând
Și decât traĭu cu rușine, mórte maĭ bine-*alegênd* ...

I°. *c) aleg* f a ț a = «favoriser, être partial».

Noul Testament din Bĕlgrad, 1648, Luc. XX, 21:

. . . . . știmŭ că derept zic și înveț, și nu *alegi* f a ț a, ce într'adevărŭ calĭa lui Dumnezău învețĭ . . .	. . . . scimus quia recte dicis et doces, et non a c c i p i s p e r s o n a m, sed viam Dei in veritate doces . .

Tot acolo, Paul la Rom. II, 11:

. . . . . nu ĭaste la Dumnezău *alégere* d e f a ță . . .	. . . . non est a c c e p t i o p e r s o n a r u m apud Deum . . .

unde grecesce: προσωπολημψία.

Pentru idiotismul: *aleg* d i n r e s b o ĭ u, *aleg* c u f l o r ĭ etc., se va vorbi la cuvîntul a l e s ĕ t u r ă.

II°. *a) aleg* = «discerner, distinguer».

Lexicon Budan: «*aleg* ce-va price, adecă desfac, așed, ausmachen».

Dosofteĭu, 1680, ps. XLII:

Gĭudecă-mă, Dumnădzăule, și *alĭage* pâra mĭa . . .	Judica me, Deus, et d i s c e r n e causam meam . . .

unde în contextul grec: δίκασον.

Ureche, Letop. I, 95: «Létopiseţul nostru cel moldovenesc aşa scrie de pe scurt, că nice de viïaţa Domnilor care au fost toată cârma nu *alége*, necum lucrurile den lăuntru să *alégă* . . .»

Glosar slavo-român circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 268, 301): «*aleg* cu cugetul, s e m u e s c, j u d e c, s o c o t e s c . . .»

Moxa, 1620, p. 364: «adunâ săborŭ în Nichei de *alése* lége creştinéscâ . . .»

I. Văcărescu, p. 280:

Ale muïeriï voind s'*alégă*,
Ce duh, ce fire să le 'nţelégă?
Subţire fórte e a lor minte
Şi pe om lesne femeïa minte . . .

Descântec bucovinén de «Spălarea ureï»:

Să mĕ *alegï* dintre tóte cele-lalte fete,
Cum se *alege* păunul din pene
Şi busuïocul din buruïene . . .

(Col. l. Tr. 1882 p. 331)

Jipescu, Opincaru p. 151: «Puïcana a auḑit cu urechili ïeï dĕla un boïer bătrân, că parte din ghisuri sînt adevĕrate, parte nu, ca şi vorbili: unili secï, altili pline. Dumneḑeŭ s'*alégă!*...»

In Moldova «Dumneḑeŭ» e înlocuit printr'o fiinţă mitologică B ă l a n u l. Aşa la I. Créngă, «Stan Păţitul» (Conv. lit. 1877 p. 25): «B a l a n să'ţï *alégă* din gură ce spuï, dacă nu vorbescï deslușit . . .»

Proverb: «Nu se *alege* câştigul din pagubă» (Pann, II, 85), când folosul e cu îndoélă.

II°. *b) aleg* = «décider, trancher».

O veche dicĕtóre: «la tóte urma *alege*» (Pann, II, 87) = «finis c o r o n a t opus».

Dr. Polysu: «a se *alege* la un fel, într'un fel = ein Ende nehmen».

Nu ne putem înțelege,
Un fel nu ni se *alege*...

(Pann, II, 158)

saŭ:

Voĭu prin judecată ca or eŭ or el,
Să ni se *alégă* dreptul la un fel...

(Ibid. I, 124).

«... Tari'ĭ bolnav seracu; haĭ să chemâm niște pochĭ să'ĭ facă niște masle, că pe urmă orĭ s'a îndrepta, orĭ a muri, încalea să i se *alégă* din doĕ una...» (Corcĭovă, Tecucĭu, c. Răchitósa).

O doĭnă:

Arde-mi-te-aĭ, codri des!
Vĕd bine că s'aŭ *ales*
Din tine să nu maĭ es!...

(Alex., Poes. pop. 2., 252).

Donicĭ, «Lupul la peire»:

Lupul cinchit într'un colț
Cu ochĭ crunțĭ, cu pĕr pe dos, clănțăĭa din dințĭ la toțĭ;
Dar vĕdĕnd că nu'ĭ de șagă, că peire'ĭ s'aŭ *ales*:
— Ómenĭ bunĭ! le zisĕ, staț!
Și voĭ câĭnĭ ce 'mĭ sînteț frați...

Pravila Moldov. 1646, f. 86: «cănd̆u să va înpărți muĭarĭa de bărbatu'ș pentru frica vrâjmâșielui, cade-sâ gĭudețului să întăréscâ acestŭ lucru nu numai cu zapisŭ saŭ cu chizéșŭ, ce încâ trebue

să o pue la un locŭ ca acela cu credinţâ, să şadzâ acolo cu cheltuĭala bărbatului, pănâ să va *alége* ce cum va fi . . .»

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 26): «Cu toţii priimiră mărturia brebului, şi cu toţii într'un sfat *alĭasără*, ca vidra dintr'amândoă Mô-narhiile afară să se gonéscă. . .»

Ibid. p. 138: «şi aşa or-ce au poruncit şi au *ales*, bine au poruncit şi înţelepţéşte au *ales*. . .»

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 113): «deč judecata şi Divanul aşa s'au *ales*: rămăind el platnic, au dat satul Sălcuţa la măna fečorilor Mantii Vistier. . .»

II°. *c) aleg* = «désigner, délimiter».

A *alege* în scris = «préciser, déterminer», de ex. în Pravila Moldov. 1646, f. 33: «de vor lăsa cui-va dreptŭ sufletŭ, nu va putĭa el săngurŭ cu voĭa sa să ĭa, ce trebuĭaşte ispravâ dela gĭudeţŭ, alegăndŭ acelŭ lucru č'au lăsatŭ dreptŭ sufletŭ: ĭaste învăţătura să facâ beséricâ, sau bolniţâ. sau ospătârie ce se dzice casă de streini, saŭ grobŭnicŭ, sau altă asémenĭa acestora? pentru că atunce poate să ĭa săngurŭ cu voĭa sa şi nu-i trebue nice unŭ gĭudeţŭ, şi incâ poate să ĭa săngurŭ cándu-i va *alége* stăpănulŭ în zapisŭ; ĭară de va fi într'altŭ chipŭ etc.»

E maĭ cu samă des în vechile procese teritoriale «a *alege* partea cuĭ-va» saŭ «a *alege* moşia», fie după o hotărnicică de maĭ 'nainte, fie după mărturia veci-

nilor saŭ prin operaţiunea geometrică la faţa loculuĭ, fără care pămîntul remâne «ne-a l e s».

Act muntenesc din 1606 (Cuv. d. bătr. I, 155): «parte lu Streze cătă se va *alege* de peste tot hotarul...»

Moïse-vodă Movilă, 1634 (A. I. R. I, 72): «căte părţi să vor *alége* p r e z a p i s e în satu Săpoténi...»

Act muntenesc din 1638 (A. I. R. I. 23): «délniţa lui, cătă să va *alége* parté lui, den cămpu, den pădure, den apă...»

Act moldovenesc din 1675 (A. I. R. III, 250): «să mérgeţ acolo la acel loc şi să socotiţ cu oameni buni dinpreğur precum va hi cu dreptate, pre cătă va avé dumnélui parte de ocină acolé într'acel sat, să'i *alégeţ* din tot locul cu tot venitul...»

Inventarul mănăstiriĭ Cotrocenĭ 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 13: «au luat din Divan 24 de boïari pre răvaşe domneşti şi cu om domnescu înpreună de au mersu toţi la acest sat Pietrile de au *ales* toată parté Doamnii Elinii şi o au hotărăt dă cătră Nica slugiïarĭul de Grădişte...»

Antioh Cantemir, 1706 (A I. R. III, 270): «să aibă Lupaşco a'ş ţine moşie cu bună pace despre ginerii Stroescului, pănă or veni la Divan, şi atunci precum va *alege* Divanul aşa va hi...»

III°. A s e *alege* = «ressortir, surgir, importuner». Maĭ nicĭ o dată nu se întrebuinţéză sub forma activă, afară numaĭ de «lăpturĭ» saŭ «brânḑeturĭ»,

când *aleg* are sensul causativ de «faire ressortir»: *aleg* unt, *aleg* zĕr, *aleg* urdă etc.

III°. *a)* «ressortir, rester après».

Dr. Polysu: «a se *alege* cu ce-va = einem etwas übrig bleiben».

Lexicon Budan: «se *alege* = se arată, se vede, de ex.: la sfîrşit se va *alege* = in fine a d p a r e b i t».

A. Pann, Prov. II, 115:

Unde vede vr'o figură, vr'o tinĕră, vr'un pantof,
Stă, se uĭtă, cască gura, şi se *alege* cu of!

Jipescu, Opincaru p. 143: «Românu cu ce pórtă şi cu ce bagă 'n gură, cu aĭa s'*alege* pĕ lumea asta...»

Doĭnă muntenéscă:

Firicel de ĭarbă négră,
Dintr'atâta lume largă
M'*aleseĭ* c'o puică dragă...
(G. D. T., Poes. pop. 325)

Act moldovenesc din secolul XVII (A. I. R. I, 105): «ačasta el o au vândut dumisale lui Drăgan din Filipeşti fečorul Nechitei dereptu cinci-zăci taleri bătuţ bani gata, ca să-i fie lui diréptâ ocinâ şi cumpărătură în vĭaci, lui şi cuconilor săi şi a tot rodul său cine să va *alége*...»

Zilot, Cron. p. 103: «Aşa dar fu săvîrşirea aceşteĭ răsmiriţe a Rosilor cu Turcii, care ţinu 5 anĭ şi 10 lunĭ; şi din tótă ostenéla, vărsarea de sânge şi prăpădenia, se *alese* Rosiĭ cu 5 judeţe din ţéra Moldoveĭ pînă la Prut şi cu Basarabia,

ĭar Ţéra Românéscă, săraca, [se *alese*] cu titlul Domnuluĭ eĭ ca să fie de aicĭ şi cu primirea Rosieĭ...»

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 378): «... eŭ sciŭ ce sciŭ eŭ: degéba maĭ baţĭ apa 'n chiuă să s'*alégă* unt, că nu s'*alege* nicĭ o dată...»

«Zĕrul sĕ ferbe şi sĕ *alege* din el urdă dulce; din acésta, băgată în bădâŭ saŭ hurdoĭu, sĕ *alege* untul; din zĕrul ce rĕmâne după *alegerea* untuluĭ, se face urdă bătută...» (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

Intr'un descântec bucovinén de lîngóre:

Lungóre de noĕ felĭurĭ,
Lungóre de noĕ némurĭ,
Alege-te,
C u l e g e - t e
Din crierĭĭ capuluĭ,
Din faţa obrazuluĭ,
Din auzu urechilor,
Din vîrfu degetelor,
Din inimă,
De sub inimă,
Din tóte ciolănelele,
Din tóte 'ncheĭeturelele;
Alege-te,
C u l e g e - t e,
Că eŭ nu te-oĭu *alege*,
Nicĭ nu te-oĭu c u l e g e,
Ci cu secerea te-oĭu secera...
(Marian, Descântece p. 148)

unde «a se *alege* şi a se c u l e g e» însemnéză: «ressortir et disparaître l'un après l'autre jusqu'au dernier».

E fórte poporană maĭ cu samă locuțiunea proverbială: «nu s'a *ales* nemic», «s'a *ales* praf» și o mulțime de alte varianturĭ.

«Când din întâmplare va întra nóptea în casă o bróscă, atuncĭ femeĭa saŭ alt cine-va degrabă o caută la gură și la partea de dinapoĭ, ca să vadă dacă nu e cusută, căcĭ se crede că bróscele se prind de fermecătorĭ și, după ce le cósă gura și partea de dinapoĭ, apoĭ le menesce și le trimite la cine are cĭudă pentru a'ĭ face de urît; decĭ găsindu-se bróscа cusută, o arde în foc, și cenușa o asvîrle în vînt ḑicênd: cum nu se *alege* nimica de acéstă cenușă, așa să nu se *alégă* nimica de cel ce te-a trimes...» (Vasluĭu, c. Laza).

Basmul «Inșir'te-mărgărite» (Ispirescu, Leg. 71): «Apoĭ legâ pe Țigancă de códele cailor împreună cu un sac de nucĭ și le dete drumul să se ducă în lume, și unde cădea nuca, cădea și bucățica, pînă ce nu se maĭ *alese* nicĭ praful de dînsa...»

Jipescu, Opincaru p. 25: «pĕ unde răsbĭea óstea streină, nicĭ praf, pârjol și cenușă nu s'*alegea*...»

Zilot, Cron. p. 7:

Precum curat se arată într'al țereĭ hronograf,
Că de toțĭ Domniĭ aceștĭa nu s'aŭ *ales* stur și praf...

Alexandri, Haĭmana: «... regia tutunuluĭ, din care s'a *ales* numaĭ fum și scrum...»

III°. *b)* «paraître inopinément, surgir».

Dosofteĭu, 1673, f. 23 a:

Cu pré cuviosul cuvios ti'ĭ face,

Cu nevinovatul ţ' va fi vĭaţa 'n pace,
Iară cu a l e ş i ĭ bun te veĭ *alĭage*...

Dr. Polysu: «Tocmaĭ tu te-aĭ *ales* să... = gerade du willst...»

In graĭul ţeranuluĭ din Prahova: «Păĭ cum nu, tu ĭeştĭ măĭ bréză! Te-*aleseşĭ* maĭ moţată?..» (Jipescu, Opincaru p. 43).

III⁰. *c*) «taquiner, importuner».

In Muntenia se aude adesea: «te *alegĭ* de mine» saŭ «te *alegĭ* de cutare» cu sensul de «s u p e r ĭ pe cine-va».

Intre înjurăturile din Moldova: «*Alégă*-se B a l a n u de capul luĭ!» (Iaşĭ, c. Şipotele).

IV⁰. O r i g i n e a şi f o r m e l e.

Paralelismul între *alèg* = lat. è l ĭ g o şi «culèg» lat. «còllĭgo» înlătură orĭ-ce îndoélă asupra derivaţiuniĭ celuĭ de'ntâĭu, în ambele casurĭ accentul latin suferind de o potrivă o scădere, ca şi'n «înţelèg = intèllĭgo (intèllĕgo)». Acelaşĭ paralelism ne explică tot-o-dată netrecerea latinuluĭ *-l-* între vocale în *-r-*, după norma foneticeĭ române. Inrudirea ambelor cuvinte remânênd bine simţită de către popor, acţiunea legiĭ fonetice asupra unuĭa singur din ele era împedecată, căcĭ ea nu putea să se întindă şi asupra celuĭa-lalt, în care grupul latin -llĭ- trebuĭa să trécă la Românĭ în -le-. E curiósă, în orĭ-ce cas, coincidinţa românuluĭ *alèg* cu grecul *ἀλέγω*, cu care se 'ntâlnesce şi'n unele accepţiunĭ.

Perfectul organic pentru *aleg* este *alèşĭ* = lat.

vulg. e l è x i (class. elègi), *alèsemu* = e l è x i m u s (elegimus), ĭar participiul: *alept* = lat. e l e c t u m; în loc de actualele forme analogice: *aleseĭ, aleserăm* și *ales*. Perfectul *alèșĭ* ne maĭ întimpină une-orĭ în vechile texturĭ, de ex. la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXIII p. 13: «care e acésta, derep-ce căce'mi sinteți soți ? derep-ce că așa *aleșŭ* (ѧлєшь) pre voi. . .» Radu din Mănicescĭ, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Museum) în alăturare cu Noul Testament din 1648:

Io. XV, 16: eu *aleși* (ѧлѣши) voi și puși voi . . .	eu a m ŭ *alesŭ* pre voi și amŭ rănduitŭ pre voi . . .

Macedo-românesce se ḑice *alepșu*, latinul *x* fiind tratat nu ca în «eșire = exire», ci ca în «cópsă = coxa». La plural, în Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom. p. 84): «abia *alésemu* margiré = *μόλις τε παραλεγόμενοι . . .*» Participiul *alept* se maĭ conservă numaĭ la Macedo-românĭ, carĭ ḑic de asemenea a l e p t o r = lat. e l e c t o r în loc formațiunile daco-române analogice: a l e g ĕ t o r și a l e s ĕ t o r.

AMNAR

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. I P. 1089—1098)

Amnàr s. amănàr (plur. *amnarĭ, amănarĭ*, s. *amnare, amănare),* s. f. ou m.; 1°. fusil à allumer, fusil à aiguiser; 2°. t. de Tissanderie: partie du métier à tisser servant à étendre ou à détendre la toile; 3°. t. d'Agric.: une partie du soc de la charrue; 4°. une partie de la ridelle du chariot; 5°. t. d'Archit.: poutre verticale soutenant aux angles la toiture d'un bâtiment, solivau horizontal reliant les solives du plancher.

Afară de Dr. Polysu, care cunósce forma *amânar*, şi afară de Costinescu, care indică *amnare* în architectură, celor-lalţĭ lexicografĭ aĭ noştri aŭ fost cunoscute pînă acum numaĭ forma *amnar* şi numaĭ sensul de «briquet», astfel că eĭ toţi pe rînd n'aŭ pregetat a trage cuvîntul dintr'un prototip latin i g n i a r i u m «instrument pentru foc». Negreşit, latinul *-gn-* trece la noĭ în *-mn-* ca în «lemn = lignum» şi 'n altele; dar nicĭ o dată grupul *-nia-* nu devine *-na-*. Un i g n i a r i u m, din causa celor

doĭ *i* urmaţĭ de vocale, a cărora proprietate după fonetica română este de a muĭa consónele învecinate, ar fi dat românesce pe un «ĭaŭ», cel mult un «ĭar» saŭ «iĭar», câtu-ĭ lumea pe un *amnar*. Dar acéstă imposibilitate curat materială nu este singură. Sub raportul logic, cum óre dela «ignis» să ajungem la noţiunea de nesce stâlpĭ aĭ caseĭ saŭ aĭ morilĭ, carĭ tocmaĭ de foc trebue să fie feriţĭ? Afară de tóte acestea, se scie că «ignis» n'a trecut nicăirĭ în vre-unul din dialectele neo-latine, pretutindenĭ fiind înlocuit prin «focus». In fine, lătinesce «igniarium», în graĭul vulgar «focale» saŭ «foccaris», se chiăma nu *amnarul*, ci cremenele: «petra quae ferro percussa scintillam emittit» (Du Cange).

Tóte sensurile cuvîntuluĭ *amnar* şi tóte dificultăţile fonetice se împacă din dată ce plecăm dela forma *amănar*, fórte întrebuinţată în popor şi de unde *amnar* vine prin aceĭaşĭ scurtare ca în: destul = desătul = lat. desatullo. Macedo-românesce *amnarul* se ḑice numaĭ m â n a r şi m â n a r e (Dr. Obedenaru, Dicţ. Mss. în Acad. Rom., I p. 16). Este latinul m a n u a l e saŭ m a n u a r i u m, tot ce e la m â n ă saŭ î n d e m â n ă saŭ ca m â n a. In latina vulgară (Du Cange, ad. voc): m a n a r i a «faucille, serpette, quod a d m a n u m facilis»; m a n u a l e s «forcipes ferrarii, longum ferrarii»; m a n u a l i s «instrumentum medicorum sic dictum quod m a n u astringatur, dum plurima continet ferramenta». De aci lesne putem urmări tóte înţelesurile cuvîntuluĭ românesc, carĭ nu sînt puţine.

1°. *Amânar* saŭ *amnar* de scăpĕrat şi de ascuţit. Este un oţel care, lovind în cremene peste éscă, scapĕră scânteĭ şi aprinde, saŭ care prin frecare ascute un bricég, un cuţit, o aramă. In casul de-'ntâĭu se ḑice: a da în *amnar*; în casul al doilea: a da pe *amnar*.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 79): «Au nu pricepi că scânteĭa *amnarĭului*, până a nu să stinge, ĭasca aprinde, ĭară stingându-să, a doa şi a triĭa lovitură poftéşte?...»

Ghicitórea despre «éscă, *amnar* şi cremene»: «Mirésa 'n pădure, g i n e r e l e' n Ţ a r i g r a d şi nuna'n gârlă» (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 226), ceea ce presupune că *amnarele* ni se aduceaŭ órecând de peste Dunăre.

«Hora vinuluĭ»:

Băgaĭ m â n a 'n posunare,
Găsiĭ cremene ş'*amnare*...

(G. D. T., 333)

Balada «Enciu Săbiencĭu»:

Dar şi Enciu ce 'mĭ făcea?
Din *amnarĭ* că scăpĕra,
Ciubucul şi'l aprindea...

(Burada, Dobrogea, 178)

Puscele cele vechĭ, de carĭ se maĭ găsesce icĭ-colea pe la ţéră, în loc de piston aveaŭ cremene şi *amnare*.

Balada «Busuĭoc»:

Dar Busuĭoc ce făcea?

Mâna pe durdă punea,
De *amnare* mĭ-o 'ntindea,
Cremenea că 'ĭ potrivĭa,
Drept afară că'mĭ eșĭa,
Potera se spăiminta...

(O. D. T., 605)

Locuțiunea proverbială «cât aĭ da în *amnar*» însemnéză: într'o clipă.

Basmul «Voĭnicul cel cu carte» (Ispirescu, Legende p. 104): «lĭ dete și pe vizitiul Curțiĭ, om vechĭu, credincĭos și ĭute la slujbă, care să nu se deslipéscă de stăpânul seŭ n i c ĭ c â t a ĭ d a î n *amnar*...»

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultanica p. 83: «N'a trecut n i c ĭ c â t a ĭ s c ă p ă r a d i n *amnar*...»

Povestea «Vlad și Catrina» (Tribuna dela Sibĭu, 1885 p. 818): «C â t a ĭ d a o d a t ă d e d o ĕ o rĭ c u *amnarul*, puteaĭ s'o ducĭ cu loc cu tot...»

Un idiotism:

«Zama acră se ḑice la noĭ z a m ă de *amnarĭu* ...» (D. Pop, Transilv., Făgăraș, c. Copăcel); pe la Năsăud: «zamă de c u t e» (A. Pop, c. Sân-Georgiŭ); în ambele casurĭ, ca ce-va sec, ca și când ar fi fiert cu fer saŭ cu pétră în loc de carne.

Amnarul de ascuțit póte să fie același care servă la scăpĕrat, orĭ este ce-va maĭ mare, maĭ ales când e vorba de a ascuți o sabiă; când însă e de pétră, atuncĭ nu se maĭ ḑice *amnar*, ci c u t e saŭ g r e s i ă.

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 381): «[Stricându-se un capĕt dela căruță și nea-

vênd secure ca să taie un gârneț, moș Nichifor scóte bulicherul din técă, îl dă pe *amânar* și începe a cĭocărti un gârneț...»

Balada «Balaurul»:

Când tînăr Hușén,
Puĭu de Moldovén,
Vitéz și hiclén,
Palosul scotea,
Pe *amnar* îl da
De și'l ascuția...

(G. D. T., 456)

Balada «Marcu Vitézul»:

Palos din técă scotea,
Pe *amnar* că'l ascuția...

(Ibid. 665; cfr. 668)

Balada «Rusalín»:

Rusalin ce mi'și făcea?
Bagă mâna 'n busunarĭu,
Scóte micutel *amnarĭu*,
Bagă mâna pe turéc,
Scóte cuțit de casap,
Și se pune-a'l ascuți...

(Reteganu, Poes. pop. 25)

«Cuțit de casap» este acela pe care Italienii îl numesc m a n n a j a, la Sicilieni m a n n a r a (Traina), adecă m â n a r ĭ u, fiind că măcelarul îl pórtă tot-d'a-una cu sine, avêndu'l pururе la m â n ă, după cum țeranul român nu se desparte de *amnar*.

«Ceea ce pórtă cĭobanii la brâŭ, sînt: cuțit, fluer, *amnarĭu*, éscă și cremene» (A. Iliescu, Dîmbovița, c. Sârdanu).

Acéstă enumeraţiune ne aduce amînte dintr'un text medio-latin: «accipiens de domo manna-riam, asciam et cutellum, ascendit in montem ubi cedrina ligna caedebat» (Du Cange), unde m a n-n a r i a nu póte fi topor, dar nicĭ cuţit, căcĭ ambele se menţionézĕ alăturĭ, ci numaĭ dóră *amnar*.

După expresiunea Românuluĭ, culmea sărăcieĭ este atuncĭ când remâne cine-va chiar fără *amnar*.

O doĭnă din Bucovina:

Să nu maĭ ajungă nime
Să bee 'n crişmă ca mine!
Că 's fecĭor de gospodarĭu,
Ş'am remas făr'de *amnarĭu*;
Şi's fecĭor de gasda bună,
S'am remas cu bóta 'n mână...

(Aurora română, 1881 p. 16)

In adevĕr, servind în acelaşĭ timp a scăpĕra foc şi a ascuţi arma, *amnarĭul* este pentru ţeran unélta cea maĭ folositóre, maĭ a d m a n u m, maĭ trebuincĭósă şi maĭ purtărĕţă tot-o-dată, maĭ *amânar*.

II°. *Amânar* saŭ *amnar* la ţesut.

Termenul e fórte respândit la toţĭ Românĭĭ din Dacia luĭ Traian. Nu scim dacă nu cum-va îl va fi avênd şi dialectul macedo-român sub forma de m â n a r e.

«Intre unelte de ţesut, ca părţĭ ale r e s b o ĭ u l u ĭ, una se chiamă *amnar*» (A. Copuzén, Ialomiţa, c. Copuzu; R. Simu, Transilv., c. Orlat; A. Bunea, Făgăraş, c. Vaĭdarecea; T. Crişianu, c. Cugieru, etc).

«La r e s b o ĭ u, *amnarĭu* se ḑice acea parte cu

care se întinde pânza» (P. Popescu, Buzeŭ, c. Chiojdu-Bâsca).

«*Amnarul* dela r e s b o ĭ u se maĭ numesce câte o dată și î n t i n d ă t o r. E lung dela una pînă la doŭ palme. Prin el se fixéză întinderea n a t r e ĭ, adecă a spațiuluĭ dintre cele doŭ s u l u r ĭ. S p e t é z a servă de ajutor *amnaruluĭ*...» (C. Negoescu, Rîmnic-Sărat, c. Bogza).

«*Amnarul* dela r e s b o ĭ u stă în tot timpul țesutuluĭ în una din cele patru găurĭ a s u l u l u ĭ de 'nainte, în partea dréptă spre acela care țese. Prin ajutorul *amnaruluĭ* se ține întinsă partea țesăturei dela sulul de dinapoĭ pînă la cel de dinainte. Dacă partea țesută s'a pré lungit, atuncĭ o strîngem pe sulul de dinainte, învîrtind sulul cu *amnarul*. Are forma unuĭ diapazon saŭ camerton, dar cu cele doŭ extremități de sus unite. E de lemn...» (S. Mironescu, Némț, c. Dobrenĭ).

In Dolj, *amnarul* dela r e s b o ĭ u se chiamă î n t o r c ă t o r u l, fiind-că «prin învîrtirea luĭ se ține pânza întinsă» (N. Guran, Craĭova).

In dialectul sicilian se chiamă «mânuță» o parte a r e s b o i u l u ĭ prin care el se întinde saŭ se strînge: «m a n u z z a, regoli che servono ad allargare e stringere il telajo» (Traina), fiind-că facultatea de a strînge și a întinde aparține maĭ în specie m â n e ĭ. Tot dela m â n ă și din aceĭași causă o parte a r e s b o ĭ u l u ĭ se ₫ice românesce *amnar*, adecă *amânar*, unde noțiunea fundamentală nu maĭ este acea de a d - m a n u m ca în unélta

de scăpĕrat şi de ascuţit, ci aceĭa de m a n u : ceva care reproduce instrumentalitatea m â n e ĭ.

Aprópe în acelaşĭ sens se chiamă:

III° *Amânar* saŭ *amnar* la plug.

«La plug ferul lat este cel ce umblă prin pământ, ĭar *amnarĭu* se ḑice o bucată de fer saŭ un fel de cuĭu prin care se afundéză orĭ se rădică ferul lat...» (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

«... a n d r e a se chiamă un fer lung, care prinde f e r u l - l a t de g r i n d e ĭ u, avênd în capul de sus un alt fer ḑis *amnar*...» (Preut R. Popescu, Mehedinţĭ, c. Isverna).

Pentru a afunda saŭ a rădica t e r u l - l a t, plugarul întórce saŭ învîrtesce cuĭul numit *amnar*, după cum se întórce saŭ se învîrtesce *amnarul* dela r e s b o ĭ u pentru a da pânzeĭ trebuincĭósa întindere.

Intre lucrarea ambelor *amnare* este o deplină analogiă.

Tot ca imitând instrumentalitatea m â n e ĭ, se ḑice *amnar* saŭ *amânar* la căruţă o spetéză care, fără a se aseména câtuşĭ de puţin în formă cu unélta de scăpĕrat şi de ascuţit, cu lemnul întinḑĕtor dela resboĭŭ saŭ cu ferul cel mişcător dela plug, este un bĕţ ce ţ i n e saŭ s u s ţ i n e capetele loĭtrelor:

IV°. *Amânar* saŭ *amnar* la căruţă.

«O căruţă are doĕ părţĭ de căpeteniă: c o ş şi d r i c. La coş sînt patru d r u c ĭ: doĭ d'asupra şi

doĭ dedesupt; drucii de asupra sînt uniți cu ceĭ de desupt prin opt s p e t e z e, carĭ formézĕ d r a g i n i l e; cele patru speteze dela extremitățile draginelor se chiamă *amnarĭ...*» (Preut N. Sandovicĭ, Dorohoĭu, c. Tîrnauca).

«Deosebitele părți ale caruluĭ, una câte una, se numesc: róte, osiĭ, perinóce, inimă, *amânare*, chisc, splină...» (G. Balaban, Putna, c. Răcăcĭunĭ).

Prin capetele de jos ale celor patru *amnare*, la unele căruțe numaĭ doĕ, loĭtrele saŭ draginele sînt aședate pe dricul căruțeĭ.

Pe la Năsăud aceste *amnare* se chiamă m â n u ș e, ĭar spetezele loĭtrelor în genere se numesc b r ă ț a r e (A. Pop, c. Sân-Georgĭu).

Cele patru *amnare* dela căruță s u s ț i n loĭtrele, formând din acestea ca doĕ garduri saŭ doĭ pereți. Un rol analog de s u s ț i n ĕ t o r ĭ, cam tot în numĕr de patru, distinge pe:

V°. *Amânar* saŭ *amnar* în architectură.

Ion Ionescu, Calendar 1845 p. 115: «Stogul clădit și păluit bine opresce răsbaterea aeruluĭ într'însul, și așa nu se smintesce fînul. Nemțiĭ fac acoperișurĭ de pae, în alte locurĭ se lasă un ogég în mijlocul stoguluĭ, pe aĭurea vîrfurile de pae a stogurilor se rădică și se pogóră cu scripți, pe une locurĭ acoperișurile sînt puse pe 4 *amnare*; pe aĭure numaĭ pe unul în mijloc...»

I. Créngă, Danilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 456): «Am să durez o mănăstire pe pajistea asta, să se ducă vestea în lume; dise el. Și de o dată

se și apucă. Face mai întâiu o cruce și o înfige în pământ, de însamnă locul. Apoi se duce prin pădure și începe a chiti copacii trebuitori: ista'i bun de *amânare*, cela de tălpi, ista de grinḑi, cela de tumurugi, cela de costoróbe...»

«La mori, ca și la case, una din părțile de căpeteniă ale clădirii sînt *amânare* saŭ *amânari*. *Amânare* la móră se numesc acele lemne, cari sînt în colțuri în numĕr de patru, fiind dăltuite, ĭar prin dăltuituri întră paĭanturile. La casă, *amânare* se numesc acele lemne cari se pun în colțuri, doŭ în față, doŭ în dos, apoi câte unul la cóste, cu partea de jos fiind îngropate în pământ, ĭar pe vîrfuri d'asupra se rădică acoperemîntul caseĭ» (C. Melinte, Covurluiu, c. Gânescĭ).

«Casa moriĭ se compune din opt tălpi, pe cari se pun mai mulți *amnari* dăltuiți la doŭ părți, pentru a puté sta scândurile ce formézĕ părețiĭ: în capĕtul *amnarilor* se pun opt costoróve, pe cari se face acoperemîntul cu stuh saŭ șindrilă...» (Preut S. Vrâncénu, Iași, c. Bivolar).

«In *amnarele* moriĭ sînt băgate arepile, înțepenite prin nesce icuri ce se numesc pene...» (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

«*Amânare* la móră sînt un fel de furcĭ, pe cari se formézĕ corpul moriĭ, și sînt înfipți pe rĕscrucea dela babaluc...» (T. Coate, Covurluiu, Tîrgu-Berescĭ).

Amnarele în sensul de mai sus sînt verticale; tot *amnare* se chiamă la zidari nesce bârne ori-

zontale, «lemne scurte cu carĭ s e p r i n d grinḍile unuĭ tavan» (Costinescu).

Ceea ce a concurs a da în zidăria românéscă unor asemenĭ bârne numele de *amânare*, este acea particularitate că obicĭnuit ele se fac în f u r c ă. Şi la Sicilienĭ o furcă se ḍice m a n u z z a (Traina). Din aceĭaşĭ causă macedo-românesce se chiamă m â n a r steşnicul cel mare dela biserică (Dr. Obedenaru, Dicţ. Mss. II, 500), care î n m â n ă nu se pórtă, dar este făcut «à branches».

Tóte sensurile cuvîntuluĭ *amnar* derivă dară de o potrivă dela m â n ă, dar se pot clasifica în doĕ rubrice: 1° obiecte î n d e m â n a t e c e, ca *amnarul* de scăpĕrat şi de ascuţit; 2° obiecte în felul m â n e ĭ, ca *amnarul* dela resboĭu, dela plug, dela căruţă, dela casă, dela móră şi — la Macedo-românĭ — din biserică.

ANTINA

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. II P. 1236—1243)

Antîna, s. f. ; t d'Archéol. : 1°. ruines romaines près de Caracal dans la Petite-Valachie; 2°. brique que l'on retire de ces ruines. In districtul Romanaţĭ, la satul Reşca saŭ Recĭca lîngă rîuleţul Tesluĭu, se află urmele unuĭ oraş din epoca Romanilor, pe carĭ poporul le numesce *Antina*. Deja în secolul trecut generalul rus Baur (Mém. sur la Valachie 1778 p. 198), menţionând Recĭca «village avec une église et un pont sur le Teslui», ne spune că: «on y trouve des débris des anciens retranchements». Maĭ târdiŭ, o menţionéză la 1818 Fotino (t. I p. 153). Nemine însă n'a făcut cercetărĭ ce-va maĭ serióse la faţa loculuĭ înainte de colonelul Vladimir Blaramberg, care la 1836 a descoperit la Antina într'o movilă un sarcofag. După aceea, ruinele aŭ fost studiate pe rînd de Laurian şi Boliac, de dd. D. Sturdza, Papazoglu, Gr. Tocilescu şi V. A. Urechia, în fine de d. A.

Odobescu, care a resumat la 1878 în următorul mod tóte datele relative la cestiune: «Comuna Recîca saŭ *Antina*. Movila luĭ Alexandru şi alte numeróse movile. Ruinele aparente ale uneĭ întinse cetăţĭ romane, cu ziduriĭ de pétră şi cărămidă, cu urlóe de lut pentru apeducte, cuptóre pentru cărămidă etc. Căĭ romane cu diferite direcţiuniĭ. In sarcofage, pe lîngă schelete, sînt vase, remăşiţe de veşminte şi ornamente, şi monete romane dela Antoninĭ pînă la Sever. Altar votiv al Nemesideĭ, al luĭ Jupiter tutator, al Dianeĭ Latoide; stele funerare Claudieĭ Amba, luĭ Antonius Nicanoris» (Analele Acad. Rom. t X. secţ. II p. 332—5).

Ceea ce dovedesce maĭ cu deosebire marea însemnătate în vechime a acestuĭ punct geografic, este că tocmaĭ aci se unĭaŭ ambele căĭ romane, carĭ plecaŭ dela Dunăre spre Carpaţĭ, una din Celeĭu, cea-laltă din Islaz, astfel că *Antina* formă un centru de comunicaţiune. «Şanţurile cetăţiĭ carĭ se văd — ḍicea reposatul Laurian (Magaz. ist. II, 96) — formézĕ un poligon cu opt laturĭ, al căruĭ diametru maĭ lung face aprópe la o mie de paşĭ. Rîul Tesluĭu curge prin mijlocul cetăţiĭ; în unele locurĭ ale luĭ se află un strat de cărămiḍĭ, ceea ce face să credem că a fost constrîns într'un canal, dară acuma curge după bună plăcerea sa fără vre-o silă artificială: Româniĭ noştri nu sînt ómenĭ carĭ să maĭ constrîngă rîurile. Chĭar la podul cel zidit peste rîŭ se unĭaŭ cele doĕ drumurĭ de pétră, unul

care veniă dela Islaz și cel-alt dela Celeĭu, și duceaŭ cătră miédi-nópte la Rîmnic...»

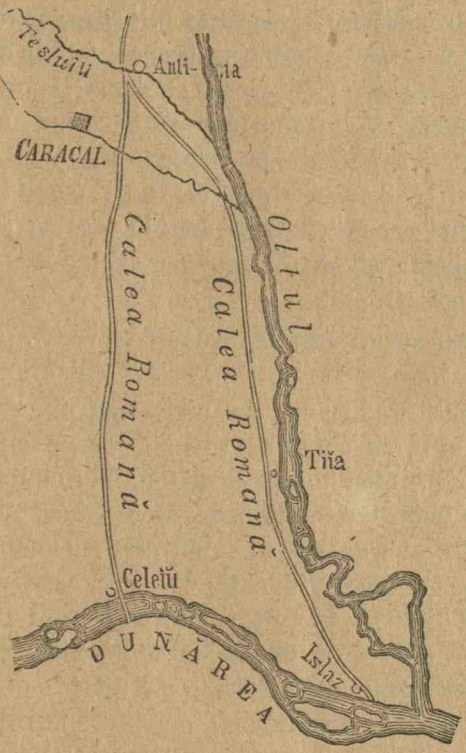

O asemenea stațiune centrală nu putea să fie uĭtată pe Tabla Peutingeriană, itinerar oficial al tuturor stațiunilor Imperiuluĭ Roman în secoliĭ III-IV; și s'a bănuit de de-mult, în adevĕr, cum-că

anume aci a fost staţiunea R o m u l a, care se menţionéză şi'n Geograful Ravennat sub forma de R o m u l a s (Tocilescu, Dacia p. 450, ed. Acad.). Acéstă bănuélă s'a şi verificat prin descoperirea la Recïca a uneĭ inscripţiunĭ din timpul luĭ Filip Arabul, unde localitatea se numesce «Colonia R o m u l a» şi se arată că «în anul 248 s'a construit un vallum în gïurul ziduluĭ oraşuluĭ» (Anal. Acad. Rom. Seria II t. 8, 1886, p. 14). Din R ò m u l a saŭ R ò m u l a s, prin trecerea luĭ *l* în *n* ca în «séměn = similem» şi chïar lătinesce «Ruminalis = Romularis»:

R u m i n a nunc ficus, R o m u l a ficus erat...
(Ovid., Fast. II, 411)

s'a făcut R ò m u n a, de unde apoĭ numele districtuluĭ R o m a n a ţ ĭ, în vechile documente R o m o n a ţ ĭ, literalmente «locuitorĭ din Romuna», cu acelaşĭ sufix -aţĭ = ates prin care se formă lătinesce numele etnic din numele unuĭ oraş cu finalul *-na-*, de ex. Casinates Arpinates, Ravennates, Antinates etc. R o m o n a ţ ĭ = R o m u n a t e s, cu un sufix etnic curat latin netrecut în graĭul românesc, probéză existinţa formeĭ R o m u n a saŭ R o m u n a s deja în epoca romană, pe lîngă primitivul «Romula» cu etnicul seŭ «Romulenses»: «ordo Romulensium» în inscripţiunĭ (Mommsen). Dar de unde vine numele *Antina*?

Fotino susţinea că pe lîngă *Antina* ar fi locuit poporul slavic A n t a e saŭ *Ἄντται*, despre ale

căruia lupte cu Imperiul Roman Oriental vorbesc Iornande, Procopiŭ, Teofilact și alții. Schafarik (Slowanské starožitnosti p. 459, 462) a demonstrat însă prin analisa tuturor fântânelor istorice, cum că tribul Anților, cunoscut numai în secolii VI —VII, era aședat pe țermul Mării-negre în regiunea Niprului, nu de 'ncóce de Prut, ér cu atât mai puțin la capĕtul apusén al Dacieĭ. Afară de acésta, chiar dacă Anții ar fi înaintat într'un moment pînă aprópe de Olt, totuși din termenĭ etnicĭ limba română nu formézĕ nicĭ o dată numirĭ topice prin sifixul -ina. După cum nu există «Serbina», «Bulgărina», «Turcina», «Grecina», «Ungurina» etc., tot așa din Anțĭ nu se putea nasce *Antina*.

Cuvîntul sună de tot lătinesce. Trecem cu vedere peste derivațiunea propusă de Vaillant: *Antina* = Constantina (La Romanie, I, 88); dar ne vom opri o clipă asupra uneĭ alte etimologiĭ mai discutabile. Incepênd dela Blaramberg, generalmente se crede că *Antina* este Antonina, după numele împĕratuluĭ Antonin Caracalla (Xenopol în Tocil., Rev. II, t. I pag. 292—3). Netrecerea silabeĭ *an-* în vocală nasală obscură n'ar fi tocmaĭ o pedecă fonetică, căcĭ în numirĭ topice latine inițialul *a-* derivă une-orĭ din prepositiune, ca în: Ad-mediam, Ad-pontes, Ad-aquas etc., adecă: *Antina* = Ad-antoninam, cu o contracțiune cam violentă, dar nu peste putință; există însă o altă dificultate mai specifică. Latinul Antonina tre-

buĭa să devină la Românĭ Tiĭa, după cum din «Vidin» s'a făcut «Diĭu»; şi localităţĭ numite Tiĭa se şi află în România, ba chĭar în Romanaţĭ, tocmaĭ pe calea romană dela Islaz spre Recĭca. Fotino confundă pe *Antina* cu Tiĭa: *Ἀντίνα ἡ Τία*, după cum le confundă şi Vaillant: «Antine ou Tia», deşi sînt doŭ puncturĭ geografice fórte depărtate unul de altul. Tiĭa póte fi «Antonina»; dar *Antìna* — nu. Numaĭ printr'un duplu -i n n a s'ar explica conservarea finaluluĭ *n* în *Antina*. Eĭ bine, în regiunea unde Tabula Peutingeriană pune pe Romula, tot acolo la Ptolemeŭ, care ne dă nomenclatura din epoca dacică, se află *Ἀρκίννα*, A r c i n n a. Unĭĭ archeologĭ o caută în Dolj (Rev. Română 1861 p. 421), alţĭĭ în Gorj (Goss, p. 51), dar de o potrivă fără nicĭ o probă, recunoscênd însă unĭĭ şi alţĭĭ că era în Oltenia. *Antina*, adecă A n t i n n a, fi-va óre numele cel vechĭu dacic al Romuleĭ, latinisat de către legionarĭ? Se scie că în latinitatea vulgară -ci- şi -ti- se confundaŭ; ĭar la Românĭĭ din Banat aceste grupurĭ fonetice se confundă pînă astădĭ. Prin *Antina* = A r t i n n a se justifică atât conservaţiunea finaluluĭ *-ina*, precum şi nescăderea iniţialuluĭ *a* la vocală obscură, de óră-ce de'naintea luĭ *r* el se păstréză tot-d'auna intact, fie tonic saŭ netonic. Maĭ rĕmâne o singură întrebare. De ce óre *-r-* a trecut în *-n-*? Ar fi fórte legitimă influinţa finaluluĭ *-n-* pentru a preface pe A r t i n n a în *Antina*, după cum s'a prefăcut *r* în *n* în «cu*n*u*n*ă = co*r*o*n*am», «se*n*i*n* =

se*renum*», «mi*nune*» etc.; forma *Antina* totuşĭ pare a se fi născut pe o altă cale. Coloniĭ romanĭ îşĭ maĭ aduceaŭ a-minte de străbuna cetate A n t ī n u m în Italia, astăḑĭ «civită d' A n t i n o», nu departe de Roma în ţéra Marsilor, şi astfel numele oraşuluĭ dacic a fost modelat după o reminiscinţă italică. In scurt, *Antina* din A r t i n n a nu e o transiţiune curat fonetică datorită Românilor din epoca post-latină, ci este o latinisare din acele timpurĭ primitive ale colonisariĭ, când era încă próspetă în memoria legionarilor nomenclatura topică din Italia.

Aşa dară aceĭaşĭ localitate se chiăma la Dacĭ A r c i n n a saŭ A r t i n n a, latinesce R o m u l a saŭ R o m u n a. Din termenul latin supravieţuesce «Romanaţi = Romunates», ca nume al districtuluĭ întreg; din cel dacic - *Antina*, ruine ale vechĭuluĭ oraş, la cóstele căruĭa ma' trăesce abia un sătuleţ numit maĭ tărḑiŭ «Rîuşor», slavonesce R e c ĭ c a, de unde se scot pînă astăḑĭ — ne spune d. A. Odobescu — «acele late şi masive cărămiḑĭ, cărora dialectul local al Romanaţenilor le-a însuşit denumirea topică a *Antineĭ*, ḑicêndu-le c ă r ă m i ḑ ĭ d e A n t i n a». Ba ce-va maĭ mult; în Romanaţĭ se ḑice cu acest sens chĭar simplu c ă r ă m i d ă -*a n t i n a*, la plural c ă r ă m i ḑ ĭ - *a n t i n a*, fără adjectivalul «de» (D. Radulescu, c. Amărescĭĭ de jos), cuvîntul *antina* ajungênd a exprime o cărămidă de calitate superióră şi funcţionând invariabil ca adverbul «gata» în: lucru gata, trébă gata, banĭ gata.

Romanaţĭ şi *Antina* ar fi de ajuns ele singure pentru a dovedi nestrămutata stăruinţă a Românilor în Dacia luĭ Traian, spulberând aşa numita teoriă a luĭ Rösler. Dacă némul românesc ar fi venit de peste Dunăre abĭa în secolíĭ XII saŭ XIII, vr'o ḑece vécurĭ în urma luĭ Aurelian, atuncĭ dela cine óre ar fi căpĕtat el o nomenclatură dacolatină atât de pipăită ca *Antina* şi Romanaţĭ?

APUC

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. II P. 1389—1416)

Apùc (*apucat*, *apucare*), vb.; saisir, empoigner, ravir, surprendre, atteindre, commencer, s'y prendre, s'acheminer, s'engager. Pe lîngă ĭ e a ŭ, care este expresiunea cea maĭ generală, se grupézĕ noţiunile maĭ mult saŭ maĭ puţin speciale de p r i n d, d o b â n d e s c, c a p ĕ t, r ă p e s c, î n h a ţ etc., sinonimĭ cu *apuc*, dar de carĭ el se deosebesce maĭ ales prin nuanţa fundamentală de ce-va neisprăvit, pe când în cele-lalte tóte acţiunea ne apare ca terminată. Tocmaĭ de aceea ele îşĭ pot prepune pe *apuc*, când noĭ voim să arătâm anume că este abia un început saŭ o parte din lucrare: *apuc* a l u a, *apuc* a p r i n d e, *apuc* a d o b â n d i şi aşa maĭ încolo; dar nu se póte ḑice: ĭ e a ŭ a *apuca* saŭ p r i n d a *apuca*. De aci se desvóltă apoĭ o mulţime de sensurĭ secundare, prin carĭ *apuc* se tot depărtézĕ din ce în ce de sinonimiĭ seĭ şi'şĭ capĕtă pe deplin — nu *apucă* a c ă p ĕ t a — o individualitate bine definită. Intr'unul şi a-

celaşĭ pasagĭu, *apuc* póte fi întrebuinţat în treĭ saŭ maĭ multe sensurĭ diferite; bună-óră la Anton Pann, Prov. I, 62:

Ca în loc să se *apuce* de negoţ saŭ meşteşug,
Eĭ, p'alţĭ asemenĭ cu dînşiĭ găsind, fac prieteşug
Şi *apuc* prin mahalale împreună înhăĭtaţĭ,
Umblă, mirósă pe uliţĭ, ca nişte învĭerşunaţĭ:
Or-ce zbóră, li se pare că îl vor puté mânca,
Intind felurite curse în mână a'l *apuca*...

Cunóscem treĭ derivaţiunĭ propuse pînă acum pentru *apuc*. Cea maĭ veche: «per metathesin a verbo o c c u p o» (Lex. Bud.), a fost susţinută de Cihac prin următorul paralelism semasiologic ingenios: «spaĭma *apucă* inimele = pavor o c c u p a t animas; a se *apuca* de ce-va = o c c u p a r i aliqua re; a *apuca* pre cine-va = o c c u p a r e aliquem». A doua etimologiă apropiă pe *apuc* de termenul juridic teodosian a p o c h o din ἀποχή «encaisser» (Cipar). A treĭa, cea maĭ nouă şi maĭ argumentată, trage pe *apuc*, prin forma metatetică intermediară a u p u c = a u c u p, din latinul a u c ú p o (Burlă). Lăsâm la o parte ipotesa dela mijloc. Din cele-lalte doŭ, prima admite trecerea iniţialuluĭ netonic *o* în *a* şi tot-o-dată o metatesă; cea a treĭa, corectă sub raportul vocalismuluĭ (*apuc* :: aupuc = ascult :: ausculto), necesitéză şi ea totuşĭ o metatesă nejustificată pe tărîmul specific românesc, de óră-ce din cele doŭ exemple citate, unul — «ruguma» (= it. rugumare) lîngă «rumega» (= lat. rumigare) — este latin rustic, nu românesc; ér altul:

«aştept = adspecto», chiar dacă ar fi sigur, nu cuprinde o metatesă, ci numaĭ o equaţiune fonetică disimilativă, căcĭ din «adspecto» se face românesce «aspept», de unde «aştept» prin disimilaţiunea «sp + p = st + p». Noĭ respingem dară câte-trele; şi le respingem cu atât maĭ vîrtos, cu cât aceĭaşĭ rădăcină ca în *apuc* ni se presintă în latinul a p i s c o r. Aşa la Plaut:

Tace sis modo, sine me hominem a p i s c i...
(Epid. V, 2 v. 3)

este românesce: «Rogu-te să tacĭ pînă ce'l voĭu *apuca*!» Aceĭaşĭ rădacină se regăsesce în sanscritul ā p (āpati, āpnoti) şi zendicul a p (apāiti) «atteindre, obtenir, acquérir»; apoĭ în grecul ἅπτω, de ex.: «ἅπτεσθαι ἀνθρώπου τινός = a p i s c i hominem».

Acum, fără a maĭ vorbi despre formele sanscrită şi zendică, să constatâm că latinul a p i s c o r, grecul ἅ π τ ω şi românul *apuc* se desbină numaĭ prin elementul sufixal. De unde însă vine al nostru -u c în *apuc?* Pe de o parte, *apuc* se află atât în dialectul daco-român, precum şi'n cel macedo-român; pe de alta, sufixul verbal -u c n'are o existinţă propriă la Românĭ. Prin urmare, forma întrégă *apuc*, ér nu numaĭ rădăcina a p, trebue să se tragă dintr'un prototip italic. In adevĕr, latinul a p i s c i derivă din simplul a p ĕ r e: «comprehendere antiqui vinculo a p ĕ r e dicebant» (Paul. Diac.). Din acest à p e r e se desvóltă o formă latină derivată a p ū c a r e, întocmaĭ după cum din m à n d e r e vine m a n d ū c a r e şi după cum din latinul vul-

gar b a t t ĕ r e s'a născut b a t t ū c a r e, de unde portugesul b a t u c a r, în carĭ -ūc- servă numaĭ la întărirea noţiunii celeĭ fundamentale. Raportul este matematicesce exact:

a p ū c a r e :: a p ĕ r e
= mandūcare :: mandĕre
= battūcare :: battĕre.

Intru cât nu se póte rădica în acéstă privinţă nicĭ o obiecţiune fonetică saŭ morfologică, românul *apuc* reconstituă dară o vorbă italică rustică perdută a p ū c o, strîns înrudită cu clasicul a p i s c o r (ad-ipiscor, ind-ipiscor, red-ipiscor, ind-episci, ind-epto).

Diferitele sensurĭ ale luĭ *apuc*, maĭ mult saŭ maĭ puţin, se desfăşóră şi se înlănţuesc cam în următorul mod:

saisir = empoigner;
empoigner = ravir;
ravir = surprendre;
surprendre = atteindre;
atteindre = commencer,
commencer = s'y prendre;
s'y prendre = s'acheminer;
s'acheminer = s'engager.

I°. *A p u c* «e m p o i g n e r».

Proverbĭ şi locuţiunĭ proverbiale:

Despre ceĭ făţarnicĭ, şi maĭ cu samă despre femeĭ ipocrite: «Ḍioa fuge de bivol, şi nóptea *apucă* pe dracu de córne (Pann, III, 65).

Amenințare pentru ceĭ șovăitorĭ pe calea cea bună: «Când te-a scăpa Dumnedeŭ, dracul te și *apucă*» (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

«Despre un om sgârcit: la acela nu'ĭ *apucă* șórecele sfărmitura de pe masă» (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Despre morțĭ: «Ce *apucă* pământul, lesne se uĭtă» (I. Călugărénu, Tecucĭu, c. Movilenĭ).

Din Iordachi Golescu (Conv. lit. 1874 p. 71): «Aĭ *apucat* pisica de códă, învîrtesce-o să nu te sgârie = pe vrăjmaș când îl supuĭ, să te îngrijescĭ de el».

Proverb juridic: «Pînă nu *apucĭ* pe cel drept, cel strîmb nu ese» (Pann, II, 30).

Despre ceĭ nenorocoșĭ:

Ce *apucă*,
Se usucă.

(Hințescu)

Pentru francesul «ôte-toi de là que je m'y mette»:

De ar muri socrul
Ca să'ĭ *apuc* locul.

(Pann, I, 103)

Cu acelașĭ sens: «De ar muri moșul, să'ĭ *apuc* toĭagul» (ibid.).

Doĭna «Florica»:

Cin'o să'mĭ *apuce* l o c u l
Să'șĭ fericéscă norocul?..

(Alex., Poes. pop. ², 278)

«A *apuca* cap de fune = trouver un point de départ».

Cantemir, Chron. II p. 17, după ce citéză un pasagĭu din Iornande, urméză: «de aice vor uniĭ să *apuce* c a p d e f u n e și să aráte, că aceștĭ Ostrogothĭ rămașĭ să fie lăcuit pre locurile Dakieĭ...»

Altă locuțiune archaică: «*apucă* ca gaĭa mațul» (Cantemir, Chron. II, p. 8) = «sans discernement».

G. D. Teodorescu, Proverbe p. 83: «Românul ḑice: pentru asta aș pune mâna'n foc! saŭ: nu pot să'mĭ puĭu mâna'n foc pentru dînsul! In Moldova se'ntrebuințéză cu acelașĭ înțeles expresiunea: *apuc* foc cu gura! ér în Muntenia: ĭ e a ŭ foc în gură».

In loc de «*apuc* cu gura», în graĭul vechĭu: «*apuc* cu rostul», literalmente «cu ciocul», «rostro», ceĭa ce este maĭ potrivit.

Dosofteĭu, 1680, ps. XLIX:

. . . drep-ce tu povestești îndereptările mĭale și *apuč* lĭagĭa mĭa cu rostul tău...?	. . . quare tu enarras justitias meas, e t a s s u m i s testamentum meum per os tuum...»

unde la Coresi, 1577: «p r i i m e ș t i zisa mé», ĭar la Silvestru, 1651: «ĭ a ĭ legătura mĭa».

«A *apuca* pe-a-mânele = a se sili să ĭea care maĭ de care».

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 375): «pe vremea aceea era bine să fiĭ hara-

bagiŭ în tîrgul Némţuluĭ, că te-*apucaŭ* p e - a m â n e l e...»

«Cât *apucă* picĭorul = în fuga mare».

Alexandri, «Româniĭ şi poesia lor» : «Cuĭ nu'ĭ place să vadă alergând pe un şes întins o poştă românéscă cu opt caĭ? Caiĭ alérgă cât le *apucă* p i c ĭ o r u l...»

In agoniă, i se pune bolnavuluĭ o lumînare în mână. Aşa fiind obiceĭul, nu e bine să móră cine-va fără lumînare. De aci, în balada «Corbea» :

Arnăuţĭ că trimetea
Pe roşul a'ncăleca;
Dar cine'l încăleca,
La pămînt trântit cădea:
L u m î n a r e n'*apuca*...

(G. D. T., Poes. pop. 530)

«Când cine-va se silesce la mâncare, ḑice : *apuc* ce-oĭu *apuca*, şi fug la trébă...» (I. Rugescu, Iaşĭ, c. Bădenĭ).

Intre locuţiunĭ proverbiale, se maĭ aude în popor :

«P'ar'că a *apucat* pe D u m n e ḑ e ŭ de p i c ĭ o r !» când arétă cine-va o bucuriă necumpĕtată saŭ când se îngâmfă de o dată, creḑêndu-se prémare, pré-fericit etc.

«Te *apuc* d e c u v î n t» = să nu uĭţĭ ce spuĭ; să te ţiĭ de vorbă.

«Il *apuc* d e s c u r t» = stăruesc să facă fără zăbavă saŭ fără şovăire.

«*Apuc* pe cine-va d e o c h ĭ» = vréŭ să'l fac a crede ce-va ce nu este...

Dosoftheĭu, 1680, ps. LXX:

. . . alergaţ de'lŭ *apucaţ*, că nu ĭaste cine'l izbăvi..	. . . persequimini et c o m p r e h e n d i t e eum, quia non est qui eripiat...

unde la Coresi, 1577: «goniţi şi p r i n d e ţ i el».

Dosoftheĭu, 1673, f. 13 b:

Tupilă s'*apuce* şi să c ă p u ĭ a s c ă,
Pre mişel să tragă'n laţ şi să'l smeréscă...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 220): «sabiĭa zavistiiĭ mănunchĭu nu are, şi orcine a-mână ar *apuca*-o, nerânit şi nebetejit să rămâe nu poate...»

Nic. Muste, Letop. III, p. 17: «... l'aŭ îmbrăcat pre dănsul (Dimitraşco Cantacuzino) cu caftan de domniea ţăriĭ în locul luĭ Petriceĭco Vodă, fiind împărăţiea la Obluciţă, şi ĭ-aŭ dat poroncă să strice toate cetăţile de aice din ţară, să nu le *apuce* Leşiĭ cu oştĭ...»

Zilot, Cron. p. 31: «de mulţĭ anĭ întrând supt jugul biruluĭ şi al supunerĭĭ, şi ne maĭ *apucând* arme, cursul anilor şi împilarea ce aŭ avut în tótă vremea ĭ-aŭ desbrăcat [pe Românĭ] de mărimea

inimeĭ, care nasce vitejia și îndrăznéla, și ĭ-aŭ îmbrăcat cu spaĭma și cu frica...»

Beldiman, Tragod. v. 139:

Unuĭa ĭĭ sbóră mâna, pe altul în cap lovesc,
Și pe altul unde-*apucă*; mórtea cât pot prelungesc...

A. Pann, Erotocrit, II, p. 86:

Însă amîndoĭ stătură pe caĭ ca nisce voĭnicĭ,
De care se îmbunară toțĭ câțĭ privĭa, marĭ și micĭ
Apucară alte sulițĭ, și s'aŭ repeḍit pe loc,
Căutând să se lovéscă tot la primejdios loc...

Balada «Mihu Copilul»:

Codrul mi'l lăsațĭ,
Gĭugul *apucațĭ*,
Că nu sîntețĭ voĭ,
Nu sînteți ca noĭ
Ómenĭ de mândrie,
Bunĭ de vitejie...

Figurat: «*apuc* sborul = prendre l'essor».
Gr. Alexandrescu, «Meditație»:

Vara 'și *apucă* sborul spre țĕrmurĭ depărtate,
Al tómneĭ dulce sóre se plécă la apus...

«A *apuca* pe cine-va pentru datoriĭ, pentru bir, pentru pagube etc. = a'l trage la respundere».

Dr. Polysu: «L'am *apucat* să'mĭ plătéscă = ich packte ihn an, mich zu bezahlen...»

Constantin Brâncovan,1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 63): «au fost *apucat* datornicii și pre jupânésa Mara sora lui Mihai Drosul...»

Acelaşĭ, 1694 (ibid. p. 89): «*apucându*'l Iorga Caușul pentru aceşti bani ce scrie mai sus, ca să'i dé, şi el neavând banii să să plătéscă...»

A. Pann, Prov. III, 46:

Apucase pe cĭobanul
Paguba să'ĭ împlinéscă...

In acest sens, *apuc* se póte construi cu d e: *apuc* de datoriă, *apuc* de chiriă, *apuc* de pagubă etc.

Cântec din Moldova:

Că te-a zări vr'un panțir
Și te-a *apuca* d e bir
Și d e posne ce-aĭ făcut
Din Vasluĭu și pînă'n Prut!...

(Caranfil, Valea Prutuluĭ, 1)

«A *apuca* D o m n i a» saŭ «a *apuca* S c a u n u l» este a ajunge la tron prin mijlóce piezișe.

Moxa, 1620, p. 376: «după Costantinŭ *apucâ* Martinŭ domniĭa...»

Ibid. p. 391: «se râdicâ unŭ fečorŭ a lui Andronicŭ Duca de adunâ voinici și se ispiti să *apuce* domniĭa, ce mainte'lŭ *apucâ* arma și i se vărsâ sângele...»

Zilot, Cron. p. 116: «mișcările Porțeĭ și ale Grecilor fanarioțĭ, carĭ vîna de mult a *apuca* și Scaunul Țĕreĭ Românescĭ cum *apucaseră* al Moldoveĭ cu anĭ maĭ nainte . . .»

Din activul *apuc* «empoigner», una și aceĭa-șĭ formă «a se *apuca*» funcționéză în patru chipurĭ, pe carĭ nu trebue să le confundâm: 1°. ca verb reflexiv, de ex.: «mĕ *apuc* de pĕr»; 2°. ca verb re-

ciproc: «eĭ se *apucă* unul pe altul»; 3° ca verb deponent: «eŭ mĕ *apuc* de cutare»; 4°, ca verb pasiv: «el se *apucă* = este saŭ póte fi prins».

a) Reflexiv: «s'empoigner soi-même».

Costachi Negruzzi, «Alexandru Lapuşnénul», III: «Ah, ce foc simt că mĕ arde! — strigâ bolnavul, *apucându*-se cu mânile de pântece...»

b) Reciproc: «empoigner l'un l'autre».

Balada «Mihu Copilul»:

Ianuş Ungurén,
Mihul Moldovén,
De-o parte se duc,
La luptă s'*apuc*...

Balada «Vidra»:

Eĭ de brâe s'*apucară*
Şi la luptă se luară,
Ḑi de vară
Pînă'n séră...

Balada «Păunaşul Codrilor»:

Eĭ de brâe s'*apucaŭ*
Şi la luptă se luaŭ...

Balada «Tudor»:

Eĭ de brâe s'*apuca*
Şi la luptă se'nclešta...

(Marian, Buc. I, 160)

c) Deponent: «a se *apuca* de = empoigner, ne pas laisser tranquille».

Pravila Moldov. 1646, f. 11: «de va avĭa neştine un dulău tare şi dărz şi va mănca pre toţŭ dulăii,

și de să va *apuca* de vre unŭ dulău mai slabŭ și'l va birui . . .»

Nic. Muste, Letop. III, p. 13: «Boĭeriĭ s'aŭ *apucat* de Stefan Petriceĭco, ce era Clucer mare, fiind bătrăn și boĭer de țară, numaĭ să'l rădice Domn . . .»

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, p. 198: «Constantin Vodă în Moldova domnĭa cu pace, *apucându*-se de capul preoților să'ĭ învețe carte . . .»

d) Pasiv: «se laisser empoigner».

I. Văcărescu, p. 64:

Când s'o *apuc*, sbóră;
Când staŭ, se scobóră;
Nicĭ va să se ducă,
Nicĭ nu se *apucă* . . .

II°. *Apuc* «ravir».

Dicționar Mss. bănățén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 424): «*Apuk*. Rapio. Apprehendo».

Despre ómenĭ lacomĭ se dice: «*apucă* ca lupul» (D. Negoescu, Dîmbovița, c. Pietroșița).

«iii! ala e sciĭ ca lupul: umblă numaĭ s'*apuce*!» (D. Gęorgescu, Ialomița, c. Coșerenĭ).

Varlam, 1643, II f. 45 a: «să ne oprimŭ urechile de-a ascultaré cântece lumești de ĭuboste, mănule de-a *apucarĭa* și de-a prâdarĭa...»

Indreptarea legiĭ, 1652, p. 360: «atunce'l *apucară* diavolii deîn mănile părinților luĭ și perirâ cu dînsulŭ . . .»

Dosofteĭu, 1680, ps. CIII:

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREȘTI

Țânciĭ leilor scâncindŭ să *apuce* . . .	Catuli leonum rugientes ut r a p i a n t . . .

unde la Coresi, 1577: «răcăiĭa să r ă p é s c â . . .»

Arsenie din Bisericanĭ circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), ps. LXXXI:

. . . *apucați* pre cel méser și pre cel mișel diĭn mănule păcâtosului . . .	. . . e r i p i t e pauperem et egenum de manu peccatoris . . .

la Coresi, 1577: «l u a ț i méserulŭ și mișelul»; la Silvestru, 1651: «s c o a t e ț i surmanulŭ și lipsitulŭ . . .»

Dosofteĭu 1673, f. 10 b:

> Dobitoc sălbetec de câmp și de luncă,
> Jigănĭĭ sirĭape ce strică *s'apucâ* . . .

III°. *A p u c* «s u r p r e n d r e».

Când voim a apĕsa asupra elementuluĭ de «ceva neașteptat», se ḑice: *apuc* f ă r ă v e s t e.

Pravila Moldov. 1646, f. 89: «de va lua bărbatul pre muĭare numai cu voĭa sa, ce să dzice să o *apuce* f ă r â d e v ĭ a s t e cu arme sau și fără de arme . . .»

Când e vorba de a pre'ntimpina pe alt cine-va, se ḑice: *apuc* i n a i n t e, o expresiune care se întrebuințéză maĭ adesea într'un alt sens, după cum vom vedé maĭ jos.

Biblia luĭ Șerban-Vodă, 1688, f. 625 (Iudith. VII, 17):

Și s'au rădicat tabăra fiilorŭ lui Amonŭ și înpreună cu ei 5000 den fiii lui Asurŭ, și s'au tăbărât în vale, și au *apucat* înainte apeleșiizvoarăle apelorŭ fiilorŭ luĭ Israilŭ . . .

Et promoverunt castra filiorum Ammon, et cum eis millia quinque filiorum Assur; et castrametati sunt in valle, et praeoccupaverunt aquas et fontes aquarum filiorum Israel . . .

Maĭ obicĭnuit însă se întrebuințéză simplul *apuc*. A. Pann, Prov. I, 108:

Și'n sat la zapciŭ se duce.
Grăbind din somn să'l *apuce* . . .

Balada «Codrénul»:

Vr'un creștin de'l întâlnĭam,
Averile 'ĭ împărțĭam:
Cu doĭ caĭ de'l *apucam*,
Unu'ĭ dam, unu'ĭ luam . . .

I. Văcărescu, p. 198:

Al nostru cés și el sosesce;
Orĭ-cum îl vom *apuca*,
Îndrăznéla izbutesce
Cât cu minte vom umbla . . .

Dosofteĭu, Liturgiar 1674 (Molitve la pĭatdesĭat f. 115 a): «carele nĭ-aĭ spodobit, pre nește păcătoșŭ, și la ačastâ dzâ să *apucăm* cu ispovédanie și cu rugâ fața sfințieĭ tale . . .»

Șépte-taĭne, 1644, p. 17: «Pentru prunculŭ de să va prileji spre moarte, și va vré preutul să'l

botédze, și să va téme că nu'lŭ va *apuca* c u s u f l e t ŭ să-ĭ cetéscâ molitvele . . .»

Despre locuțiunea «*apuc* D o m n i a», care póte să însemneze: «surprende le trône», veḑĭ maĭ sus.

Cu sensul de «surprendre», *apuc* se întrebuințézâ maĭ ales în privința bólelor celor năprasnice și a tot felul de durerĭ saŭ suferințe.

A. Pann, Prov. III, 68:

Te mirĭ ce îșĭ fac nălucă
Și f r i g u r i l e 'ĭ *apucă* . . .

Ibid. I, 121:

Eĭ mĕ veninézâ cu spirtosul duh,
Și pe loc m'*apucă* t u s e a cu năduh . .

Balada «Năluca»:

Inghițĭa de doă orĭ
Și'l *apuca* recĭ f i o r ĭ . . .

I. Créngă, Capra cu treĭ ieḑĭ (Conv. lit. 1875 p. 341): «Și bocesce el, și bocesce, pînă îl *apucă* l e ș i n . . .»

Tot așa despre factorĭĭ ceĭ mitologicĭ aĭ bólelor, de ex.: «îl *apucă* I e l e l e» saŭ: «îl *apucă* din I e l e».

Alexandri, Haĭmanà: «. .am ajuns a fi nervos de când mĕ aflu în serviciul Statuluĭ. Sciĭ că mĕ *apucă* n ă b ă d ă ĭ c e l e când vĕd un plic ministerial . . .»

«Intre blăsteme se aude: să'l *apuce* R u s a l ĭ i l e!» (G. Maĭor, Tutova, c. Plopana).

Tot așa, ba încă mai pe neașteptate, *apucă* pe om m ó r t e a.

Balada «Balaurul»:

Săi, bădiță ortomane,
Că m'agĭunge la cĭolane!
Săi, bădiță, de mĕ scóte,
Că m'*apuc* f i o r ĭ d e m ó r t e!..

Psaltirea Șcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XVII:

. . . *apucară*-me cursele morției...

. . . p r a c v e n e r u n t me laquei mortis...

unde la Silvestru, 1651: «l u a r ă-mâ pre dinainte», ĭar la Dosoftelu, 1680: «înainte mă s ă r g u i r â», și numaĭ în Biblia luĭ Șerban-vodă, 1688: «*apucatu*-m'aŭ».

Moxa, 1620, p. 360: «zicĭa toți: până nu vomŭ vedĭa fața înpăratului (Tit), să-nu ne întoarcemŭ întristați și măhniți; ce'l *apucâ* moartĭa mainte de vréme, numai ce domni doi ai...»

In acelașĭ mod ne *apucă* f r i c a, s p a ĭ m a, g r ó z a, tot ce ne speriă.

Costachi Negruzzi, Zoe, III: «Une orĭ un t r e m u r fioros o *apuca*, alte-orĭ radica frumoșiĭ seĭ ochĭ spre cer și suspinând îșĭ frângea mâĭnele...»

A. Pann, Prov. III, 67:

C'un cuvint, e o nălucă:
S'o vedĭ g r ó z ă te *apucă*...

De la Vrancea, Sultănica p. 229: «și tot răcnĭa d'o *apucaŭ* g r ó z e l e, maĭ ales când scrîșnĭa din dinți și învîrtĭa sabia...»

Balada «Doncilă»:

Dar un plâns m'aŭ *apucat*,
Că pe fetele din sat
Grea urgie aŭ picat...

Despre suferințe maĭ mărunte:

M'*apucă* d o r și s u s p i n...

(J. B. 31)

saŭ:

Intru'n casă, o aud,
Și m'*apucă* d o r u l crud...

(Alex., Poes. pop. ², 303)

Intr'un sens glumeț:

Alexandri, Florin și Florica, sc. 1: «de când nu maĭ am pe nime în capu meŭ ca să mĕ silĕscă la trébă, m'o *apucat* o s f â n t ă d e l e n e de mi se rup fălcile...»

Ca o necesitate fatală, cu voe saŭ fără voe, ne *apucă* s o m n u l.

Balada «Corbea»:

De când, maĭcă, am întrat,
Pic de vin n'am maĭ gustat,
S o m n nu m'a maĭ *apucat*...

(G. D. T., Poes. pop. 508)

Mânia fiind privită ca un fel de bólă, când vedem pe cine-va supĕrat, maĭ cu samă fără temeĭu, ḑicem cu ironiă: «l'a *apucat!*» saŭ: «érăşĭ îl *apucă!*» orĭ îl întrebâm în bățae de joc: «când te-*apucă*, mult te ține?»

După bóle, dureriĭ, suferințe saŭ alte neajunsurĭ, o mare sferă în care se întrebuințéză *apuc* «surprendre» sînt schimbările timpuluĭ; ast-fel se ḑice că: ne *apucă* ḑ i u a, ne *apucă* n ó p t e a etc., maĭ ales însă atunceĭ când ne temem de o asemenea a p u c a r e.

Balada «Chira Chiralina»:

Marfa ce-o avem
In curțĭ s'o băgâm,
Căcĭ ḑ i o a ne-*apucă*,
Potira ne'ncurcă...

(Burada, Dobrogea, p. 110)

Doĭna «Decât ruda şi vecinul»:

Fie nóptea cât de mare,
Că tot mică mi se pare:
Trece 'ngrab ca o nălucă,
Ḑ i o a'n brațe'ĭ te *apucă*...

(Alex., Poes. pop.[2]. 356)

Zilot, Cron. p. 33: «zăbovindu-se óre şĭ-ce şĭ *apucându*'ĭ ḑ i u a, ĭ-aŭ vĕḑut uniĭ-alțiĭ...»

Ibid., p. 111: «când se apropie de ḑio, începênd a cânta cocoşiĭ des şi jiganiile temêndu-se să nu le *apuce* l u m i n a ḑ i l e ĭ prin locurĭ primejdióse pentru dînsele, pe unde ele nóptea umblă de'şĭ agonisesc hrană, fug de se ascund în vizuinĭ...»

«Primăvara ómenii ḑic: haĭ la plug, că ne-a *apucat* cĭocîrlia tot în sat» (P. Mihăescu, Braila, c. Cécâru).

Doĭna «Drum la dél»:

Ostenit mereŭ de ducă,
Nóptea 'n codri mĕ *apucă*...

(Alex., Poes. pop. 2. 277)

Altă doĭnă:

Nóptea 'n drum o *apuca*,
Ea mergea, calea'șĭ perdea
Și 'ntr'un rĭŭ adînc cădea...

(Ibid. 49)

A. Odobescu, Dómna Chiajna, p. 97: «Or fi călătorĭ și i-o *apucat* nóptea pe drum...»

In Dolj, în loc de «ne *apucă* nóptea» se ḑice: «ne coprinde nóptea» (N. Guran, Craĭova).

Balada «Darie și potira»:

Căcĭ pe mine mĕ vor duce,
Séra ca să nu m'*apuce*,
Sus la locul de pĭerḑare,
Locul de spînḑurătóre...

(Marian, Bucov. I, 15)

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 253: «într'acĭa dzi pănă în sară călătorind, unde întunérecul îl *apucă* acolĭa popasul și masul îșĭ făcu...»

Nic. Muste, Letop. III p. 54: «*apucându*'l vremea acolo tăbărît, n'aŭ cutezat să ésă...»

Din *apuc* «surprendre» se desfășóră dela sine *apuc* «atteindre», ambele sensurĭ confundându-se une-orĭ, de pildă:

Nic. Costin, Letop. II p. 103: «când aŭ sosit boïeriĭ la Ţarigrad, n'aŭ *apucat* pe Vezirul acolo, fiind acum eşit şi purces la Odriĭu...»

Balada «Blăstemul»:

De mergea ce maĭ mergea,
Greŭ zăduf îl *apuca*,
Ostenéla l'ajunge a
Şi el, măre, se culca...

(G. D. T., Poes. pop. 438)

IV°. *Apuc* «atteindre».

Sinonim cu ajung, dar numaĭ în timp, anume la viitor saŭ la trecut, nicĭ o dată în spaţiŭ. Se construesce cu relativul «de», cu acusativul, cu «pînă», cu «din» saŭ «dela».

1°. Cu «de»:

Pravila Moldov. 1646, f. 15: «el va *apuca* mainte de toţŭ de va ţinĭa acelŭ locŭ...

Ibid. f. 92: «*apucâ* de le aflâ firĭa, şi de-aciĭa le scoate den minte...»

Miron Costin, Letop. I p. 240: «Schindir-paşa tot cu acea năvălă aŭ lovit la başca cea den jos, şi îndată aŭ întrat Enicerĭ în başcă; sărit'aŭ Leşiĭ de lângă şanţurĭ, şi aŭ *apucat* de aŭ scos o samă de pedestrime ce era în başcă, éră maĭ mulţĭ aŭ perit...»

Nic. Costin, Letop. II p. 13: «Leşiĭ *apucase* de pusese oaste de a lor prin cetăţĭ: la Némţ, la Sucéva...»

Ibid. p. 83: «Inchisăse pe Rugină Sulgerul şi pe Ştefan Luca Visternicul pentru baniĭ năpăştilor

în Visterie; ce Rugină *apucasă* de grabă de întorsăse oamenilor...»

Neculce, Letop. II p. 267 : «Decĭ el [Dediul Spătar] într'o noapte aŭ îmbătat pre Siimenĭ, pe străjării ce'l păzĭa, și s'aŭ slobozit cu o frănghie pe o feréstră din turn pănă gĭos, și aŭ *apucat* de aŭ incălecat pre cal și cu doĭ fecĭorĭ și aŭ fugit...»

Acelașĭ, p. 280: «[Constantin Vodă Duca] aŭ trimis noaptea un stég de Lipcanĭ să ĭa pe Turculeț din mănа oamenilor Caĭmacanilor să'l ducă la Iașĭ; ĭar pănă a merge Lipcanii, Turculeț aŭ *apucat* de aŭ scăpat...»

2°. Cu acusativul și cu «pînă»:

«Intre juraminte: să n'*apuc* Pascele! să n'*apuc* Crăcĭunul!» (G. Poppescu, Ialomița, c. Broscenĭnoŭ); ér ca blăstem: «să nu *apucĭ*...», «să nu *apuce*...»

Cu același sens: «să n'*apuc* pînă la...», după cum se ḑice: «se n'ajung pînă la...»

Dr. Polysu: «bolnavul n'*apucă* pînă mâĭne = der Kranke erlebt nicht die Nacht», ceea ce și maĭ bine se exprimă prin acusativ: «bolnavul n'*apucă* ḑiua de mâĭne».

Tot noțiunea de «atteindre» este atuncĭ când, vorbindu-se despre un om din trecut, de care nu mulțĭ îșĭ maĭ aduc a-minte, dar care ne fusese cunoscut întru cât-va, noĭ ḑicem: «l'am *apucat* încă».

Jipescu, Opincaru p. 58: «Tăĭca bĭetu — că voĭ

nu l-aţĭ *apucat* — ĭera Rumân dĕ 88 dĕ anĭ fără doĭ. . .»

Ibid. p. 132: «Nevoĭa duce pĕ Rumân maĭ mult cum nu vrea ĭel. Cum a fost şi i să'ntâmplă răposatuluĭ Barbu Pisăŭ — că par'că ştiĭ, or l'aĭ *apucat*? — ţăran dĕla munte, d'încolo. . .»

De asemenea se póte ḑice: am *apucat* un lucru, am *apucat* un obiceĭu, am *apucat* un port, când e vorba despre ce-va vechĭu, care nu se maĭ întrebuinţézĕ.

Miron Costin, Letop. I p. 28: «chivere, care am *apucat* şi eŭ şi la boĭerĭĭ ţărĭĭ noastre. . .»

Pravila Moldov. 1646, f. 59: «cine va îngropa pre mortŭ ce va fi otrăvit, şi nu va socoti toate lucrurile şi obyčéele ce s'aŭ *apucatŭ* într'acel locŭ de să fac, face prepusŭ cum să'l fie el otrâvitŭ. . .»

Proverb:

Fie-care cum *apucă*,
Ast-fel trebue s'o ducă. . .

(Pann, I, 72)

A. Pann, Prov. II, 12:

. . . . . pré mult e răzgăĭat:
El de vorbă nu se bate, ţine ce a *apucat*. . .

De la Vrancea, Sultănica p. 217: «. . .le spuneaŭ câte în lună şi în sóre: ba de Turcĭ, ba de Tătarĭ, ba de Calmucĭ, ba de căpcăunĭĭ cu doĕ gurĭ, ba de Muscalĭ, ba de Nemţĭĭ cu códă; mĕ rog, din câte omul *apucă* şi vede, aude şi nu uĭtă. . .»

Se ḑice maĭ ales: *apuc* din bătrânĭ etc., în graĭul actual maĭ adesea: *apuc* dela...

3°. Cu «din» şi «dela»:

Act moldovenesc din 1656 (A. I. R. III p. 233): «nič l'aŭ ţănut [acel sat] Stoĭan uşérĭul nič dănăoară, ce l'au *apucat* încă den părinţii lor c'au fost domnescu până la Ştefan-vodă Tomşé...»

Altul din 1657 (ibid. p. 238): «să caute acei oameni buni cu sufletele lor cum or şti cu dreptul de rândul acelui sat Mihalcĭul, a cui au fost, şi cum au *apucat* ei din moşii lor şi din parinţii lor...»

Cantemir, Chron. I p. 292 «pre malul Oltuluĭ să să fie văzând nişte temelĭĭ ca de cetate, cărora ţăranĭĭ de pre acolo lăcuitorĭ, din bătrânĭĭ lor *apucând*, le zic Curţile luĭ Ler-împărat...»

Acelaşĭ, Ist. Ieroglif. p. 25: «Povésté Vidrĭĭ noĭ Brebĭĭ din moşiĭ-strămoşiĭ noştri aşa am *apucat'o*, aşa o mărturisim şi aşa o întărim...»

Neculce, Letop. II p. 203, vorbind despre o tradiţiune istorică: «letopiseţul de acésta nu scrie nemică, éră oamenĭĭ aşa vorbesc că aŭ *apucat* unĭĭ dintru alţiĭ...»

De la Vrancea, Sultănica p. 9: «Părul lins, cu unde albăstruĭ, îl pórtă 'n tâmple; aşa a *apucat* dela mă-sa şi mă-sa dela mă-sa: obiceĭu adus de pe obârşia Ialomiţeĭ...»

Când însă *apuc* se construesce cu o locuţiune infinitivală, noţiunea de «atteindre» se plécă cătră

acea de «commencer», fără totuși ca trecerea să fie deplină.

De aci:

V°. A p u c «commencer».

Exprimă ce-va mijlociŭ între î n c e p și a j u n g, ast-fel că adesea e aprópe peste putință a deosebi nuanța cea hotărîtă.

A. Pann, Prov. II, 83:

Ca doă óă când s'alérgă
Și a se cĭocni *apucă*,
Un' din eĭ o să se spargă
Și trebue să se ducă...

Ibid. III, 79:

Vĕdĕnd dar Ovreĭul, stând, se socoti
Cu înșelăcĭune dulap a'nvîrti;
Apucă și dice unuĭ alt hamal:
Voĭnice...

Jipescu, Opincaru p. 27: «Uni dulăĭ, măgulitorĭ lingăriță domnești, nicĭ n'*apucă* să să crape bine dĕ ḑiuă și merg la Domn cu zîmbĭet prefăcut, cu trupu 'mlădiat către la pămînt, și'ĭ tócă la urechĭe Domnuluĭ câte ale tóte...»

Doĭna luĭ Petrénu:

N'*apucaĭ* să'mbuc o dată,
Cĭocoĭul îmĭ face plată
Și mĕ ĭe la schingĭuit
Că nimic nu ĭ-am cosit...

(Alex., Poes. pop. ². 259)

Moxa, 1620, p. 376: «domni numai unŭ anŭ și nu *apucâ* să facâ ce-va ca să se cunoascâ...»

Pravila Moldov. 1646, f. 1: «de va fi *apucat* celalalt să fie sămănat pământul . . .»

Ibid. f. 37: «cela ce să va svătui să ucigă pre vre un diregătoriu dela vr'un târgu, și de nu va fi *apucată* să facă moarte, să nu să cérte ca cela ce suduiaște domniia, iară numai să i să tae capulu . . .»

Miron Costin, Letop. I p. 257: «Aŭ căutat Radul vodă la boieri și le-aŭ zis: aŭ nu v'am spus că acest om de boierie nu este? Iară către dânsul aŭ zis: eŭ, măre, încă pe boierie n'am *apucat* a'ți zice; și așa aŭ zis Armașului: ieĭ gărbaciul! și aŭ pus de ĭ-aŭ dat 300 de toiege . . .»

Act moldovenesc din 1680 (A. I. R. I p. 140): «ne am învoit și ne am așăzat tot pre ačasta tocmală să ție dumnialui locul dela mine carele scrie mai sus, și eu să țiiu locul acesta pre lângă locul mieu, giumătate de locul Ciutei ce-i dispre femeia lui Antimiia; și eu n'am fost *apucat* a face zapis ca să hie de credință . . .»

Constantin Brâncovénu, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 177): «pentru că lui întâmplându-i-se moarte de grab, n'au fost *apucat* să lase și să dé danii și mile . . .»

Neculce, Letop. II p. 232: «[Antonie Rusăt] zidit'aŭ și la mănăstirea sfântul Sava zidul împregiur, ce n'aŭ *apucat* să'l istovéscă . . .»

Nic. Costin, Letop. II p. 34: «Doamna Ducăĭ Vodă venise la Focșeni ca să mérgă și ea la Dom-

neștĭ, ce n'aŭ *apucat* a trece, că étă și aŭ venit perirea...»

Nic. Muste, Letop. III p. 8: «și acolo la Leva aŭ bătut Nemțiĭ pre Turcĭ și ĭ-aŭ răsipit, că n'aŭ maĭ *apucat* să dea ajutor Vezirului...»

Zilot, Cron. p. 25: «n'aŭ *apucat* să'ĭ căpătuéscă pĕ toțĭ...»

Ibid. p. 49: «s'aŭ sfătuit cu ministrul fii-seŭ Grigorie Beizadé și aŭ luat sfat fórte — n'ar fi maĭ *apucat* să-l facă!...»

Caragea, Pravila 1818, p. 5: «Orĭ-ce lucru nu este al nimunuĭ, acela să face al celuĭ ce va *apuca* să 'l ĭa înainte...»

Costachi Negruzzi, «Alexandru Lăpușnénul», III: «Puținĭ care scăpară cu viață, *apucând* a sări peste ziduriĭ...»

Acelașĭ, «O alergare de caĭ», III: «m'am culcat, însă de abĭa *apucasem* a adormi, și un vis fantastic veni și'șĭ puse asupră'mĭ negrele sale aripĭ...»

A. Odobescu, Mihnea-Vodă p. 20: «abié *apucaseră* să ĭea în gură și s'amestece...»

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 185): «Par'că dracul vrăjesce, de n'*apuc* bine a scăpa din una și daŭ peste alta. Se vede că m'a născut mama într'un cĭas reŭ...»

Doĭnă oltenéscă:

Frundă verde mĕr cretesc,
Staŭ în drum să mĕ gândesc:
Ce s'*apuc*? ce să muncesc,
Pânea să'mĭ agonisesc?..

(Alex., Poes. pop. 2. 285)

Sub forma reflexivă, *apuc* «commencer» capĕtă nuanța de «s y prendre», pe care une-orĭ o are și sub forma activă, de ex. A. Pann, Prov. III. 60:

Dacă e așa, respunse bărbatul eĭ, bine dar,
Apucă de te gătesce, șterge'ți ăl cojoc murdar...,

unde însă póte să fie o disimilațiune sintactică pronominală în loc de: «t e *apucă* de t e *gătesce*».

VI°. M ĕ *a p u c* «s' y prendre».

In acest sens, alăturĭ cu noțiunile de a j u n g și de î n c e p, ba maĭ pe sus de ele, figuréză noțiunea de î n c e r c, care exprimă căutarea saŭ găsirea unuĭ mijloc de a face ce-va.

Fabula luĭ Donicĭ:

Racu, brósca și o știucă
Intr'o ḍi s'aŭ *apucat*
De pe mal în ĭaz s'aducă
Un sac cu grăŭ încărcat...

Proverb: «Când te *apucĭ* l a vr'o trébă, n'o lăsa fără ispravă» (Pann, II, 48).

«A se *apuca* d e s ă n ă t ó s a», une-orĭ sub forma activă: «a *apuca* s ă n ă t ó s a», însemnéză: «a fugi».

Dionisie Eclesiarh, Cron. (Papiŭ, Monum. II p. 177): «Mavrogheni prin cercetare vĕḍênd cum-că Nemțiĭ fără apestire vor să între în țéră, și ordiĭ de óste a maĭ face nu putea, că Turciĭ se spăimîntase de popara Nemților, s' a ŭ *apucat* d e s ă n ă t ó s a, măcar-că'ĭ era cam rușine, dar rușinea aŭ dat'o într'o parte și aŭ trecut Dunărea...»

Ibid. p. 179: «s' a ŭ *apucat* d e s ă n ă t ó s a l a f u g ă, ne maĭ stând de a se împotrivi cu răsboĭu. .»

Ibid. p. 213 (cfr. 206, 208): «vĕdênd nevoĭa, aŭ eşit din cetate pe supt cumpăt cum aŭ putut, şi aŭ *apucat* s ă n ă t ó s a de aŭ răsmat'o la cetatea Buda...»

Urechiă, Letop. I p. 120: «eĭ nefiind tocmiţĭ de răsboĭu, nemică de arme nu s'aŭ *apucat*, ce de fugă...»

Ibid. p. 153: «[Albu-Sultan] s'aŭ suit păn la Şerbanca, den sus de Ştefăneştĭ, şi s'aŭ *apucat* a prădare ţéra...»

Ibid. d. 95: «şi măcar că să află şi de alţii însemnate lucrurile ţărâi Moldovii, *apucatu*-m'am şi eu a scriere începătura şi adaosul, mai apoi şi scăderé care să vede că aŭ venit în zilele nóstre...»

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 315): «la acĭasta uleul cu ochii a clipi şi din grumazi a adii î n c e p u, dulăii coada între pičoare şi urechile pe spinare a'ş cĭuli se *apucară* ...»

Nic. Costin, Letop. II p. 24: «acéstă toată cheltuélă s'aŭ *apucat* Duca Vodă să o scoată tot din spinarea ţărĭĭ...»

Balada «Niţă şi Petru»:

> Turcul vesel s'*apuca*
> Galbenĭĭ a numĕra,
> Iar nevasta suspina...
>
> (Pompiliŭ, Sibiiu, 60)

A. Pann, III, 83:

> S'*apucară* să mănânce, vorbe vesele spuind,
> Şi cu înzimbite feţe unii la alţii privind...

Ibid. I, 66:

Dând bătătul socotéla, eĭ pe loc s'aŭ *apucat*
Și fiesce-care mâna în buzunar aŭ băgat...

Maĭ adesea se construesce cu genitivalul «de». Indreptarea legiĭ, 1652, p. 291: «De să va *apuca* neștine de vre o curătură striină părăsită, să fie mărăcinósă și plină de pădure, de ačasta de vréme ce să va afla că ĭaste a altuĭ lucrătoriu, atunce pentru truda ce va fi pusŭ acolo de o va fi curățitŭ, treĭ ani să se hrănéscă cu roada eĭ....»

A nu sci saŭ a nu avé de ce se *apuca* = manquer de ressources; a se *apuca* de ale sale = revenir à ses propres affaires.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 247: «având mare trebuință de banĭ ca să dee la Poartă pentru Domnie, fiindcă din țară eșĭa banĭĭ cu greŭ, și încă nu putea cuprinde cu banĭĭ ce eșĭa nevoile țăreĭ, și datoriea se înglotĭa, se mira de ce se va *apuca*...»

Nic. Costin, Letop. II p. 27: «unĭĭ s'aŭ făcut oamenĭ răĭ și tălharĭ, de mare nevoe ce le era asupră, că nu maĭ avea de ce se maĭ *apuca*...»

Ibid. p. 32: «Duca Vodă dela Trotuș aŭ trasla Domneștĭ la casele soacră-sa a Doamneĭ Dabijoaeĭ, și s'aŭ așezat acolo, și aștepta din zi în zi să mérgă la Iași să se *apuce* de ale luĭ...»

A se *apuca* de lucru în genere:

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 169: «Muscele dar, ca nisce lighioi spurcate, mojicóse și în samă ne-

băgate, lasă-le să înble, ĭară noĭ de lucrul început *apucându*-ne, la sfîrșit a'l duce nevoitori să fim...

A. Pann, Prov. I, 19:

Nu'mĭ venĭa să șed în casă,
Nicĭ de lucru să m'*apuc*...

Alexandri, Scara mâțeĭ, sc. 3: «Eĭ, de-acum, Mărinaș dragă, destulă vorbă, și mi te *apucă* de lucru...»

Balada «Movila luĭ Burcel»:

La Tătarĭ că mĕ duseĭ,
Un plug mare că prinseĭ,
Și c'un boŭ îl îngĭugaĭ
Și de lucru m'*apucaĭ*...

A se *apuca* de vre-o meseriă anume.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 285:

Acésta de nu le vine
Și vor să trăéscă bine,
Apuce-s' de băcălie,
Că'ĭ maĭ mare boĭerie...

Costachi Negruzzi, «Aprodul Purice»:

Plugarĭul cu hărniciă s'*apucase* de arat
Pămîntul ce era încă d'al seŭ sânge rourat...

Colinda «Plugul»:

Și curând s'a*apucat*
Câmpul neted de arat
In lungiș
Și'n curmediș;
S'a *apucat* într'o gĭoĭ
C'un plug cu doĭ-spre'ce boĭ...

(Alex., Poes. pop. 2. 387).

A se *apuca* de resboiu, de vrajbă, de dușmăniă etc...

Nic. Muste, Letop. III p. 58: «[Carol XII] se *apucasă* de răsboiŭ din casele de unde ședea el, să nu se dea Turcilor să'l ducă la Țarigrad ...»

Neculce, Letop. II, p. 321: «Șveziĭ aŭ purces să se suĭe în vărvul délului Cernăuților să se *apuce* de bătae, ce văzând că este mulțime de oaste, nu s'aŭ maĭ putut *apuca* de bătae...»

In Pravila Moldov. 1646, f. 37: «ačastâ vrajbâ ce s'au *apucatŭ* cu acel omŭ domnescŭ, nu s'au *apucatŭ* de cândŭ au fostŭ cu slujbâ domnéscâ, č'au fostŭ mai de multŭ învrăjbiț, derept acéĭa l'au suduit...» — construcțiunea: «vrajbâ ce s'au *apucat* cu...» este un cas de atracțiune sintactică în loc de: «vrajbâ de care s'au *apucat* cu...»

Tot așa în Indreptarea legiĭ, 1652, p. 39: «ačastâ vrajbâ ce s'au *apucat* cu acelŭ omŭ domnescŭ, nu s'au *apucatŭ* de cândŭ au fostŭ cu slujbâ domnéscâ, č'au fostŭ maĭ de mult învrăjbiți...»

A se *apuca* de vorbă.

A. Pann, Prov. II, 8:

Că eĭ dacă s'*apucară* de vorbă și de lung sfat,
De sluga lor își uitară că slujesce nemâncat...

Ca archaism juridic, este interesantă locuțiunea: «a se puté *apuca* de lege ca să jure», care ne întimpină fórte des în Condica Logofețieĭ de sub Constantin Brâncovénu (Mss. în Arch. Stat.) cu

sensul de «jusjurandum dare» saŭ «jurejurando stare».

Iată câte-va pasage:

p. 94: «am dat domniĭa mé Radului Ştirbéĭu légé ţărăi cum să jure el înpreună cu frate-său Constandin vel clucer şi cu văru-său Cernica biv vel armaş, de cătră boĭarinul domnii méle Şerban vel comis, că n'au luat nič un ban dela soacră-sa Ilinca vornicéasa pentru ačastă moşie Negrénii; deč jurând într'acestaş chip, el să'ş ţie moşiĭa, şi fiind ispravnic la jurământ sluga domnii méle Haivaz vel portar, şi după judecata domnii méle; ĭar Radul Ştirbéĭu el nič cum nu s'au putut *apuca* de légе ca să jure cu aceşti boĭari ce scriu mai sus...»

p. 203: «domniĭa mé vrând ca să descoapere lucrul, să nu se facă acestor oameni înpresurare de rumânie, domniĭa mé am judecat cum să jure Oltat şi nepotu-său Nistor cu 6 megiĭaş lângă dânşii, cum nu sântu rumâni mănăstirii, ce sântu oameni slobozi megiĭaş şi bârséni den ţara unguréscă; deč aceşti oameni nič cum nu s'au putut *apuca* de légе ca să jure, ce rămâind ei de judecată...»

p. 246: «domniĭa mé am judecat înpreună cu toţ boĭarii cei mari ai divanului domnii méle, cum să jure Mihail Săpunarĭul cu doi oameni lângă dânsul străini, anume Stancul Bujor i Radul sin, în sfânta beséreca cu mâinele pe sfânta evanghelie, cu sufletele lor, cum când au cumpărat Iane acéste vii n'au fost pren ştiré lor, nič pren ştiré rudeniilor

lui nič n'au ştiut până acum, deč jurând într'acestaş chip să aibă a întoarceré luĭ Ĭane banii înapoi şi să'ş ţie ei viile, ĭar neputând jura să'ş ţie Ĭane viile cu bună pace, precum le-au cumpărat, şi după judecata domnii méle; ĭar Mihail cu rudeniile lui nič de cum nu s'au putut *apuca* dă lége ca să jure, ce au rămas dă lége şi dă judecată...»

In «mĕ *apuc*» se apésă asupra omuluĭ însuşĭ ca instrument de a face ce-va: «*apuc* pe mine pentru a — »; înlăturându-se elementul reflexiv, avem în vedere maĭ ales ţinta instrumentalităţiĭ: «*apuc* drumul cutare» saŭ «*apuc* spre». Ambele nuanţe sînt atât de apropiate, încât lesne se pot confunda, bună-óră în următórea doĭnă:

Staŭ în codru şi gândesc,
Ce să fac ca să trăesc?
Să m'*apuc* de plugărie,
Orĭ s'*apuc* în haĭducie?..

VII°. *Apuc* «s'acheminer».

Prin francesul «s'acheminer» nu se traduce tocmaĭ bine acest sens al românuluĭ *apuc*, care în fond este transitiv, ca în «prendre» când îĭ urmézĕ «le chemin», «la direction», «la ligne» etc.

Poenar-Aaron-Hill: «Prendre le chemin des écoliers = a *apuca* drumul cel maĭ lung».

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 57: «Chiajna, în fruntea oştireĭ sale, *apucâ* drumul înapoĭ către Bucurescĭ...»

Basmul «Tinereţe fără bătrâneţe» (Ispirescu, Le-

gende p. 4): «și *apucând* c a l e a către resărit, s'a dus, s'a dus treĭ ḑile și treĭ nopți...»

A. Pann, Moș-Albu, I p. 66:

. . . din voĭ fie-care câte un d r u m *apucând*
Și în treĭ părți ale lumiĭ tot-d'o-dată toți plecând...

Balada «Voĭna»:

Eŭ trebue să mĕ duc,
C a l e lungă să *apuc*...

(Pompiliŭ, Sibiiŭ, 76)

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 229: «de Miniștriĭ Mărieĭ tale nu săntem mulțămiți, căcĭ n'*apucasă* d r u m bun...»

De aci, lăsând «drumul» saŭ «calea» în sub-înțelegere, simplul *apuc* însemnéză «p r e n d r e telle direction».

Construit cu s p r e:

Zilot, Cron. p. 99: «ĭar Vezirul cu Murahazi și Beĭzade Dumitrașcu Moruz abia scăpând, *apucară* spre Șumla...»

Pann, Prov. III, 108:

Spre Gĭurgĭu a *apucat*,
Și fugĭ! fugĭ! pogóră! urcĭ!...

Balada «Iordachi al Lupuluĭ»:

Și de drum să ne cătăm,
Spre Bugéc să *apucăm*,
Pe Hanul să'l ridicăm...

Construit cu «în», maĭ rar cu «la»

Doĭna oltenéscă:

In nóptea sânteĭ Mării

S'aŭ vorbit vr'o treĭ copiĭ
S'*apuce* 'n codru de teĭ
Să cerce de's voĭniceĭ...

(Alex., Pocs. pop. [2]. 259)

saŭ într'o doĭnă haĭducéscă :

Și s'*apuc* în codrul mare,
Pe când mugurul resare...

(Ibid. 312)

Balada «Holera» :

Și pe cal încăleca,
Drumul la vale-*apuca*,
Apuca 'n călătorie
Să facă negustorie...

Nic. Muste, Letop. III p. 16: «Ruptu-s'aŭ și podul pre Nistru de năvală; câțĭ aŭ *apucat* în cela capăt de pod, aceĭa aŭ hălăduit, fugind la Cameniță...»

I. Văcărescu, p. 48 :

Cu totul m'am prăpădit,
Mințile mi s'aŭ zmintit:
Es din casă să mĕ duc,
Nu sciŭ în cotro s'*apuc*...

I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 21): «nu maĭ sciea ce să facă și încotro să *apuce*...»; și maĭ jos (p. 22): «a dat [dracul] poroncă tuturor slugilor sale, ca să *apuce* care încotro a vedé cu ochiĭ, și pretutindene, pe mare și pe uscat, să vire vrajbă între ómenĭ...»

Balada «Mĭerla și sturdul»:

Eŭ de gura ta
Şi de-a maĭcă-ta,
Unde să mĕ duc?
Incotro s'*apuc*?..,
(Burada, Dobrogea p. 129)

Apuc «s'acheminer», fie cu acusativul, fie în construcţiune prepoziţională, e fórte des la ceĭ vechĭ în descrierĭ topografice.

O hotărnicĭă moldovenéscă din 1644 (A. I. R. I p. 87): «am început dila petrile-albe în stănca ca mare, şi pogori suptŭ piscul în dreptul locului în matca părăului ce vine despre hărcul, şi de acolo dreptu în groapa mălaĭului ce ĭaste în dreptul guri valii şi de acolo suptu margine în capu chičorului din mijloc lăngă mocirla într'o moviliţă care ĭaste suptu gropa-boului alături cu vale, şi acolo s'au făcut boor într'un ĝugastru lăngă cel vechĭu, şi *apucă* chičorul din mijloc la délŭ în pădure până ĭasă în fântăna lui Vărlan, şi din fântăna lui Vărlan în dreptul locului în fântăna Rogozăi, şi din fântăna Rogozăi în lacul-porcului, şi din lacul culmé délului Bănilă până într'un ştejar unde am aflat boorul vechĭu, şi de acolo tot culmé în ĝos păn' tr'un plop întru carele am aflat boorul vechĭu şi păn' în bălcul lui Balhic, şi *apucă* chičorul din mijloc şi pogoară în gura părăului-răchiţii, şi *apucă* părăul în ĝos păn în mitoh şi până în matca Almaşului în sus şi ĭasă în gura drumului...»

Grigorie Ghica 1753 (Cond. Mss. a Vieroşului 1780, în Arch. Stat. f. 221): «moşiĭa Căpăţăneni

despre Corbeni *apucă* d i n apa Argeşuluĭ spre apus pre viruga din sus de cireş pen pietri pre lângă sălaşul popei, şi *apucă* vălcéoa în sus . . .»

Act oltenesc din 1775 (Cond. Mss. a Govoreĭ No. 1, în Arch. Stat. p. 334): «am mersu dreptu în nucul costeliv, care ĭaste în matca Orgovii-seci, şi de aci dreptu în pĭiatra care ĭaste (sic) să hotăraşte 3 hotară, însă hotarul Siliştenilor i hotarul sfintei mănăstiri i hotarul Dedoviţa al dumnélui căpitan Mihai Ştiucă, şi din pĭiatră au *apucat* matca api î n j o s pă lângă drumul bătrân până în gura Orgovii-seci . . .»

Construit cu p e:

Doĭna «Lena»:

> *Apucaĭ* pe drum la vale
> Ş'agĭunseĭ pe Lena 'n cale . . .
>
> (Alex., Poes. pop. ², 257)

Balada «Inelul şi năframa»:

> El pe cal a'ncălecat
> Şi pe drum aŭ *apucat* . . .

Balada «Vulcan»:

> Făcea mă-sa cum dicea,
> În calic îl prefăcea,
> El pe uliţe-*apuca*
> Crişmele de le cerca . . .

Alexandri, Boieriĭ şi cĭocoĭ, act II sc. 17: «Dacă nu te-aş ĭubi, nu mĭ-ar pĕsa nicĭ de cum să te vĕd *apucând* pe cărărĭ unde nu trebue să calce picĭorul uneĭ fete . . .»

In descântece:

Și *apucaĭ* p e c a l e
P e c ă r a r e . . .

Apuc l u c r u l s p r e:

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 25): «mai multă sfadă și voroavă strâncĭunată s'ar fi scornit, și mai multă ocară s'ar fi lucrat, de n'ar fi fost Brébul l u c r u l cu un čas mai înainte s p r e descoperirea adevărului *apucat* . . . »

Apuc d ' a - l u n g:

Pann, Prov. II, 90:

Eŭ vrînd să caut comóră
Și'n deșert să nu muncesc,
Cumpĕraĭ o moșióră
Dorința să'mĭ izbândesc,
Și o *apucaĭ* d'a-l u n g u l . . .

In balada «Dolca», cĭobanul cătră cânele seŭ:

Inainte să *apucĭ*
Și la furĭ drept să mĕ ducĭ,
Pe urmele oilor,
Prin pajiștea florilor! . . .
Dolca vesel se scula,
Câmpul d e - a l u n g *apuca*,
Botul prin érbă vîrînd,
Urmele tot mirosind . . .

Apuc c â m p ĭĭ:

I. Créngă, Amintirĭ din copilăriă (Conv. lit. 1881 p. 10): «dac'aĭ sta să facĭ voe rea de tóte, ḑeŭ ar trebui dela o vreme s'*apucĭ* c â m p ĭ ĭ . . .»

Cu acelașĭ sens *apuc* î n l u m e:

Cântec din Ardél:

Cucul cântă, mîerla dice:
Nu'ți bé baniĭ, măĭ voĭnice,
Că ți'ĭ carul tot stricat,
Și plugul neferecat,
Și pămîntul nelucrat,
Ĭar tu'n l u m e-aĭ *apucat!*...

(Familia, 1884 p. 601)

Apuc p e u ș ă:

Pann, Prov. I, 20:

Sare îndată cu berea
Ș'*apucă* pe uș'afară...

Apuc a l t ă v o r b ă:

Hristachi Pitarul, Istoria luĭ Mavroieni (Bucĭumul 1863 p. 28):

Acum dar să maĭ lăsâm,
Ș'altă vorbă s'*apucâm*...

Apuc î n a i n t e:

Neculce, Letop. II p. 270: «mergând veste la Poartă că aŭ murit Cantemir Vodă, Brâncovanul Vodă Domnul muntenesc aŭ *apucat* î n a i n t e și aŭ isprăvit Domnia luĭ Constantin săn Duca Vodă celuĭ bătrân...»

Costachi Negruzzi, «Sobieski»: «aŭ trimis pe loc pe Căpitanul Turculeț c'o strajă de călărețĭ, care *apucând* î n a i n t e, aŭ scos toțĭ ómenĭĭ de prin sate...»

Jipescu, Opincaru p. 29: «Meseriĭașĭ streinĭ aŭ *apucat* î n ă i n t e la aĭ noștri, și uni câștigă și se rumenesc, alțĭ pĭerd și sĕ'ngălbinesc...»

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXVII p. 14: «nu aşteptâ pre judele gloateei să răspunză, ce *apucâ* înainte de zise lui: nu te téme . . .»

I. Ruset, Sgârcitul de Molière (Buc. 1836), p. 10: «de aceĭa *apucaĭ* înainte, ca să nu te maĭ încercĭ să mă înduplecĭ . . .»

I. Créngă, Capra cu treĭ ieḑĭ (Conv. lit. 1875 p. 339):

«—Pot să am nădejde în voĭ?

«—Să n'aĭ nicĭ o grijă, mămucă; *apucară* cu gura înainte ceĭ maĭ marĭ . . .»

Din *apuc* «prendre une direction» se desfăşóră dela sine'şĭ «mĕ *apuc*=s'engager», când direcţiunea se resfrânge maĭ cu dinadinsul asupra celuĭa ce o ĭea.

VIII°. M ĕ *apuc* «s'engager».

Neculce, Letop. II p. 258: «Cantemir Vodă n'aŭ ţinut parola, cum s'aŭ *apucat* când l'aŭ pus Domn: să omoare pre Iordachi Rusăt . . .»

Acelaşĭ, p. 363: «Maĭ cerşut'aŭ Turciĭ Azacul, şi s'aŭ *apucat* Moscaliĭ să'l dee cu tot venitul şi hotarul luĭ...»

Ibid. p. 233: «pe Stolnicul Constantin îl credea Duca Vodă, că'ĭ era cumnat şi se *apuca* că va întórce pe frate-săŭ dela Udriĭu înapoĭ, şi aşa aŭ amăgit şi eĭ pe Duca Vodă...»

Ibid. q. 214: «Constantin Stolnicul s'aŭ agĭuns cu o slugă a luĭ Grigorie Vodă pre anume Ionaşcu Cap-de-ghindă şi l'aŭ scos martor înaintea Divanuluĭ Impărătesc de aŭ mărturisit cumcă l'aŭ o-

morit stăpănu-său Grigorie Vodă fără de nicĭ o vină pre Constantin Postelnicul; decĭ Grigorie Vodă dacă aŭ văzut că mărturisește așa sluga luĭ, n'aŭ avut ce m'aĭ răspunde, că se *apucasă* p e c a p înaintea Divanuluĭ că'ĭ este năpaste...»

Nic. Muste, Letop. II p. 17: «...aŭ venit Domn țăriĭ Dimitrașco Cantacuzino, ce aŭ fost Capichihae luĭ Petriceĭco Vodă la Poartă, *apucându*-se el să strice cetățile țăriĭ, să nu între Leșiĭ într'însele...»

Act moldovenesc din 1703 (A. I. R. III p. 269): «Izvod de pre zapisul lui Toder Moțoc, cum s'au l e g a t să dé unchĭu-mieu lui Murguleț părcălabul pentru vitele carile zice unchĭu-mieu c'au perit pentru pribegiĭa tătăne-mieu, să se știe ce s'a u *apucat* Moțoc: că va da doi boi și doaă vaci...»

Dialog țerănesc din Moldova:

« — Ci maĭ faci cumătru Vasile? Tot răŭ?

— Tot, cumătre! Nu'ĭ mergi spri ghini di felĭu. Nu. A maĭ adus acù o babă, cari s'a *apucat* că l'a'ndrepta...» (C. Mironescu, Tutova, c. Ibănescĭ).

Doĭna «Cucul»:

Ba! în curte'ți n'oĭu întra,
Slugă nu m'oĭu *apuca*,
Ci maĭ bine m'oĭu ținè
Cu hrana ce mĭ-a plăcè...

(Marian, Bucov. II, 75)

De aci: «m ĕ *apuc* cu' cine-va p r e r e m a s, mĕ prind = paciscor, pactum ineo, pignore certo» (Lex. Bud.).

Un cântec din Moldova:

Iată mări cum eĭ beaŭ,
Remășag că s'*apucaŭ*:
Că celuĭ ce s'a 'mbăta
Frumos cap i s'a tăia...

(Caranfil, Valea Prutuluĭ, 34)

Costachi Negruzzi, Cărlaniĭ, sc. 4:

«Terinte: Te'nșelĭ, cumătre! Ba eŭ m'aș *apuca* că dacă coconașul ar îmbla, Domnica...

«Miron: Domnica? E, cerce D-luĭ, și'ĭ vidè: mi ți l'a lua cu prăjina. Dar Voĭchița... ha, ha, ha

«Terinte: Ha, ha, ha. Dacă ți'ĭ așa povestea, pun rămășag...»

IX. Particularităț ĭ:

1°. Este a-nevoe a clasà în vre-una din rubricele de maĭ sus pe *apuc* urmat de partitivul la, bună óră într'un cântec satiric din Ardél:

Doĕ rețe ș'un rățoĭu,
Să'mĭ *apuc* și eŭ la boĭ;
Doĕ rețe potcovite,
Să'mĭ *apuc* și eŭ la vite...

(Tribuna din Sibiĭu, 1885 p. 270).

unde «*apuc* la boĭ», «*apuc* la vite», adecă «*apuc* la avere», însemnéză: capĕt puțin ce-va.

In acelașĭ sens, dar cu o nuanță morală, deja la Miron Costin, Letop. I p. 269: «de atuncĭ ceĭ-alanțĭ boĭerĭ ce era închișĭ, și ceĭ ascunșĭ, maĭ aŭ *apucat* la suflete cu nădejde de viață...», unde în alte manuscripte (ed. Urechiă, t. I p. 527): «aŭ *apucat* la suflet» și «aŭ *apucat* la fire».

Tot aci vine locuțiunea poporană: «luĭ îĭ *apucă* mâna l a tóte», când cine-va se pricepe în multe lucrurĭ măcar câte puțin.

2°. Compusul a i n t e-*apuc* «prévenir» ne întimpină la Coresi, 1577, ps. LVIII:

Dumnezeulŭ mieu, meseréré lui a i n t e-*apucâ*-mâ...	Deus meus, misericordia ejus p r a e v e n i e t me...

și aprópe tot așa în Psaltirea Șcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom): «Dzeul mieu, meseréré lui a i n t e *apucă*-me...»

Ibid. ps. LXXVI:

. . . a i n t e-*apucarâ* strajâ...	. . . a n t i c i p a v e r u n t vigilias...

3°. *Apuc* pe cine-va cu făgăduințe, cu lingușire, cu vorbe:

Varlam, 1643, f. 213 a: «cu cuvente bune *apuca*-i, și daruri mari le da, și domnii le ĝuruiĭa, pentru ca să sâ lépede de Hristos...»

4°. Forma poetică *dapuc*, cu *d* ca în «dalb = alb», într'o colindă din Ialomița:

Maĭca de veste p r i n d e a,
Fiĭu 'n brațe că'șĭ l u a,
Cărăruĭa *dapuca*...

(G. D. T., Poes. pop. 26)

ARICIU

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. II P. 1648—1658).

[1]. Arìcĭu (plur. *aricĭ*), s. m.; t. de Zool.: hérisson. Mic mamifer insectivor, acoperit în loc de peri cu țepușe lungĭ și tarĭ. Lat. h e r i c i u s = ital. r i c c i o = span. e r i z o etc. (Cihac). Pe a-locurĭ se rostesce aspirat: *haricĭu* (Transilv., Făgăraș, c. Copăcel). La Macedo-românĭ *aricĭu* și *aritzu* (ἀριτζον).

Când îșĭ ascunde sub sine capul și picĭórele, *aricĭul* ne apare ca un mare ghem spinos, pe care nu poțĭ pune mâna și de care se feresc animalele. De aci:

Proverb: «*Aricĭul* cu meșteșug se prinde și vrabia cu meĭu» (Pann, II, 125).

Locuțiune proverbială: «s'a făcut g h e m c a *aricĭul*» (Negoescu, Dimbovița, c. Pietroșița).

Cu acelașĭ sens:

«s'a s g u l i t ca un *aricĭu*» (R. Simu, Transilv., c. Orlat);

«s'a s t â r c i t ca un *aricĭu*» saŭ «s'a s g â r c i t».

Descântec de «vătĕmătură»:

Nu rage ca buhaiĭ,
Nu necheza ca caiĭ,
Nu te s g â r c i ca *aricĭi*,
Nu te sbate ca chiticiĭ...

(Albina Carpaţilor 1879 p. 326; Marian, Descânt. p. 25).

Basmul «Picĭ, ramură» (Stăncescu, Basme p. 17): «Ĭa spune şi tu, măĭ cĭobănaş, o poveste. Ce staĭ s t â r c i t ca un *aricĭu*, acolo?...»

«Par'că'ĭ un *aricĭu*, se ḑice despre cel sfiicĭos, care vorbesce fără a se uĭta în ochiĭ omuluĭ» (S. Stănescu, Dîmboviţa, c. Bilcĭurescĭ).

Când *aricĭul* păşesce, încet şi mândru, nemic nu'l zugrăvesce maĭ bine ca ghicitórea poporană:

Merge paşa pe uliţe
Cu treĭ miĭ de suliţe...

(Revista populară, 1884 p. 45)

In Bucovina aceĭaşĭ ghicitóre:

Hanţul
Sbanţul
Cu o mie de suliţĭ.

(Sbiera, Poveştĭ p. 321)

Altă ghicitóre despre *aricĭu*:

Am un unchĭaş mare
C'o sută d'aracĭ în spinare...

(G. D. T., Poes. pop. 217)

sau: «am un moş bătrân şi urcă aracĭi la dél» (Ispirescu, Pilde p. 43).

Destul de apĕrat prin puternica'ĭ armură, *aricĭul* caută să se asigure şi maĭ bine în cuĭbul ce'şĭ sapă

printre buruieni sub pămînt, unde pare a fi atât de mulțumit cu al seŭ și numaĭ al seŭ, încât proverbul ḑice :

Te resfață într'al teŭ
Ca *aricĭu* 'n cuĭbul seŭ...

(Pann, I, 136)

Țepușele *aricĭuluĭ* se chiamă g h i m p ĭ, maĭ propriŭ însă a r i c e.

«Poporul crede că, dacă se împunge cine-va cu g h i m p i ĭ *aricĭuluĭ*, carnea cea rănită cóce de 9 orĭ pînă ce se vindecă» (N. Ghițescu, Teleorman, c. Pîrlita).

In basme, matahala numită Mama-pădurĭĭ se descrie în următorul mod: «ea avea numaĭ un ochĭu cât un talger, capul ca o căpiță, coḑile ca măturóiele, părul ca a r i c e l e, dinții ca secerele, degetele ca țepóiele, unghiile ca cósele, picĭórele ca rășchitóre...» (G. Teodorescu, Galați, Mavromolu).

Aricĭul scóte un glas, despre care se ḑice că p u f n e s c e (G. Chisencu, Dobrogea, c. Satu-noŭ; Dumbravă, Németi, c. Uscații) orĭ f o r c ă e s c e (T. Cĭobanu, Tutova, c. Fruntișeniĭ; Fălciŭ, c. Iepureniĭ) saŭ f o r c o t e s c e (Carare, Iașĭ, c. Cucuteniĭ). Tot așa se chiamă glasul vieḑureluĭ saŭ bursuculuĭ, cu care vechile texturĭ și poporul confundă uneorĭ pe *aricĭu:*

Glosar slavo-român circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 310: «**хирогрнл**, viezure, *arič*».

«*Aricĭul* și v ĭ e ḑ u r e l e sînt piez reŭ» (I. D. Spinénu, Severin),—o credință poporană, care din-

tru'ntâĭu trebuĭa să fi privit numaĭ pe v i e ḍ u r e, căcĭ despre *aricĭu* în specie se ḍice, din contră, că:

«*Aricĭul* la o casă e cu noroc» (I. Neculaŭ, Némţ, c. Serbeniĭ).

Româniĭ nicĭ o dată nu omóră pe *aricĭu*, nu numaĭ pentru că el stĕrpesce unele insecte şi prinde chĭar şórecĭ, dar maĭ cu samă fiind că jócă un mare rol în cosmogonia poporană. Deja la vechiĭ Grecĭ *aricĭul* era privit ca cel maĭ sciutor din tóte vietăţile: *πολλ'οἶδ ἀλώπηξ, ἀλλ'ἐχῖνος ἓν μέγα* (Gubernatis, Zoolog. mythology, II, 11; cfr. Hahn, Alban. Mährchen, II, 103), încât nu e de mirare dacă Românul îĭ atribue, cel puţin în parte, zidirea lumiĭ.

«*Aricĭul* a urḍit pămîntul împreună cu D-ḍeŭ» (M. Ştefănescu, Teleorman, c. Traĭan).

«D-ḍeŭ a trimes pe *aricĭu* d'a urḍit pămîntul» (P. Dobrea, Muscel, c. Dîrmănescĭ).

«*Aricĭul* se ḍice că ar fi urḍit pămîntul cu D-ḍeŭ» (I. Georgescu, Dolj, c. Bodăesciĭ).

«*Aricĭul* a fost întrebat de D-ḍeŭ la facerea lumiĭ, şi pentru aceea e pĕcat să se omóre» (C. Dermonescu, Prahova, c. Filipescĭ; G. Voĭculescu, c. Mălăescĭ).

«Pe *aricĭu* ómeniĭ nu'l omóră, căcĭ e de când cu urḍirea pămîntuluĭ» (I. Radescu, Dîmboviţa, c. Titu).

«Fiind că *aricĭul* a ajutat la urḍirea pămîntuluĭ, este un pĕcat a'l bate saŭ a'l omorî, ca şi pe om»

(P. Michăescu, Brăila, c. Cécâru; I. Bujoescu; c. Tătaru).

P. Ispirescu, Snóve p. 92: «Spun, măre, că Dumnedeŭ, după ce a urdit pământul cu *aricĭul*, avu potta să facă și ómenĭ...»

Despre chipul aceleĭ urdirĭ a pământuluĭ, legenda se desbină în maĭ multe varianturĭ.

«Poporul povestesce despre *aricĭu* că, atuncĭ când a făcut Dumnedeŭ pământul, el a umblat cu un ghem și a urdit pînă unde trebue să fie uscat și pînă unde trebue să fie apă» (I. Popescu, Buzeŭ, c. Mărăcinenĭ).

«Se dice că *aricĭul* dintru 'ntâĭu mergea în picĭóre. Când însă, la urdirea pământuluĭ, el a învĕțat pe Dumnedeŭ să facă vâĭ și munțĭ, ca să nu fie pământul neted, atuncĭ Dumnedeŭ ĭ-a dat *aricĭuluĭ* să se pótă face ghem, și la vale să se dea de-a-róta» (Mironescu, Némț, c. Frumósa).

«Când a făcut Dumnedeŭ pământul, nu se pricepea cum să'l așede ca să'ĭ facă loc, căcĭ pământul era mult grozav. Așa i-a dis albineĭ să se ducă la *aricĭu* ca să'l întrebe pe el: ce este de făcut? Când a sosit albina la *aricĭu*, ĭ-a dis: Bună diua, cumetre! *Aricĭul* a respus: Mulțumim d-tale, cumătră! Da ce vînt a bătut? — Am venit să'țĭ ceĭu un lucru. — Ce? — M'a trămis Dumnedeŭ să'mĭ spuĭ, cum să așede pământul, că e mult grozav și nu se pricepe cum să'l puie. — Da bine, cumătră, eŭ un bĭet ghĭem ce să sciŭ?... Albina și-a luat diua bună ș'a plecat. Remas singur, *aricĭul*

ḑicea: Veḑĭ! Par'că el nu scie să facă vâĭ adâncĭ și munțĭ înalțĭ!... Când a isprăvit *aricĭul* vorba, albina sbărrr dup'o flóre de lubene, unde se pitise ca s'audă ce va ḑice, și s'a dus drept la Dumneḑeŭ să'ĭ spuĭe...» (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

Jipescu, Opincaru p. 117: «*aricĭu* ĭera voinic, cu barba mare, când urḑĭa Dumneḑeŭ pămîntu, și chĭemându'l să-ĭ ţiĭe doo ghĭemurĭ, unu dĕ urḑĭélă ș'altu dĕ bătătură, *aricĭu* s'a 'nhiorat dĕ faţa Domnuluĭ, a scăpat un ghĭem din mână: din astă pricină pămîntu dîn lat și ş̦es cum ĭera să hiĭe, s'a scovîrdat și s'a prefăcut în măluștenurĭ, văĭ, văgăunĭ, colnice, piscurĭ, munțĭ, rîpĭ, mătcĭ, și Dumneḑeŭ s'a necăjit și l'a blestemat să rămâĭe ghĭem, ș'asa stă d'atuncĭ...»

O paralelă a legendeĭ cosmogonice de maĭ sus se găsesce și la Bulgarĭ (Dragomanov, Malorusskiĭa predaniĭa, Kiev 1876 p. 431); dar acolo personagele nu sînt Dumneḑeŭ, albina și *aricĭul*, ci Dumneḑeŭ, albina și d r a c u l. Dracul este acela dela care albina află pe furiș și apoĭ deștăinuesce luĭ Dumneḑeŭ meșteșugul de a așeḑa pămîntul. *Aricĭul* dară ţine la noĭ locul demonuluĭ dintr'un mit dualistic despre zidirea lumiĭ; un mit al căruĭ urmărire metodică ne-ar duce, póte, în Persia, urcându-ne pînă în epoca zoroastrismuluĭ. Remâne a se cerceta.

Din legenda despre bătrâneţea și priceperea *a-*

ricĭuluĭ s'aŭ născut la noĭ uniĭ idiotismĭ fórte caracteristicĭ.

«Ăsta'ĭ ca *aricĭul* de când a urdit Dumneḑeŭ pământul, — se ḑice de omul mic de stat, dar mare de vrîstă» (D. Georgescu, Ialomița, c. Coșerenĭ).

Alexandri, Concina, sc. 2: «sciĭ cu ce samenĭ de o óră de când te sbucĭumĭ ca un óre-care fost orator la tribună? Cu un *aricĭu* de 60 de anĭ, ce s'ar rostogoli și și-ar înfige ghimpiĭ seĭ în tóte încercările timpuluĭ de față . . .»

Basmul «Doĕ spre-ḑece fete de împĕrat» (Ispirescu, Legende p. 240): «Flăcăiandrul însă se furișâ și de astă dată de intrâ în cămara fetelor ca să asculte la sfatul lor. Pare-că'ĭ spusese *aricĭul* la ureche că are să se petrécă între ele ce-va pentru dînsul . . .»

Basmul «Copiiĭ văduvuluĭ» (ibid. p. 333): «A fost o dată un om. El avea o fată și un băiat. Și remâind văduv de muma copiilor, îl îndemnâ *aricĭul* să se însóre de a doua óră . . .»

In ultimele doĕ pasage, «spusese *aricĭul*» și «îndemnâ *aricĭul*» însemnéză întocmaĭ ca: spusese d r a c u l, îndemnâ d r a c u l.

Dintr'un alt punct de vedere, înțelepcĭunea *aricĭuluĭ* este lăudată chĭar de Sfinții Părinții.

Antim, Predice p. 119: «să facem cum face *aricĭul*, că după ce merge la vie, întâĭu se satură el de struguri, și apoĭ scutură vița de cad brobónele jos, și se tăvălesce pre dînsele de se înfig în ghimpiĭ luĭ, și duce și puilor . . .»

Totuşĭ Biserica numĕră pe *aricĭu* între vietăţile cele spurcate.

Pravila dela Govora 1640 f. 49: «cine va mănca lupŭ sau vulpe sau căine sau pisică sau *aricĭu* sau pâlşŭ sau nevăstuică sau véveriţă şi ş'altele altele căte săntŭ necurate...»

Şi'n medicina poporană, *aricĭul* ţine un loc destul de însemnat.

«Pielea de *aricĭu* se pune pe botul viţeilor ca să nu sugă» (P. Olténu, Haţeg).

«Décă se tund ghimpiĭ de pre *aricĭu* şi se daŭ la oĭ în sare, oile nu maĭ căpiază» (acelaşĭ).

Intre fermece este şi unul: «fapt cu sânge şi cu maţe de *aricĭu* (G. D. T., Poes. pop. 374).

Pe lîngă sensul seŭ propriŭ zoologic şi pe lîngă cel mitologic, *aricĭu* a dat nascere la o numerósă familiă de cuvinte, despre carĭ a se vedé la locurile cuvenite, precum: a r i c ĭ u ca bólă la om, a r i c ĭ u ca bólă la caĭ şi la vite, a r i c ĭ u ca bólă la plânte, de aci verbul a r i c e s c cu adjectivul a r i c i t, apoĭ a r i c ĭ u ca joc copilăresc şi ca danţ ţerănesc etc. etc.

[2]. **Aricĭu**, s. m.; t. de choréogr.: 1° jeu enfantin; 2° sorte de danse populaire, imitant les mouvements d'un hérisson.

A r i c ĭ u l fiind simţitor la zingănitul metaluluĭ, care'l pune în mişcare ca şi când ar danţa, copiiĭ ieaŭ un eleşte şi un vătraĭu saŭ o tingire, le lovesc cu sgomot şi cântă:

Aricĭu, aricĭu,
Pogonicĭu,
Du-te la móră
Și te'nsóră
Și ĭea fata luĭ Cicóră,
Cu cerceĭ
De ghioceĭ,
Cu salbă de noĕ leĭ,
Și ĭea zestre
Noĕ țeste
Ș'un ogar
După car...

(G. D. T., Proverbe p. 97),

unde d. Teodorescu explică fórte bine pe «Pogonicĭu» prin: «care mĕsóră pogónele». Să adaugâm însă că acest epitet face alusiune anume la rolul cel cosmogonic al aricĭuluĭ, care — după credința poporuluĭ — umbla cu ghemul la urdirea pământuluĭ de cătră Dumneḑeŭ.

In loc de «Cicóră» în unele variantuĭ se ḑice:

Și ĭea fata luĭ Necóră...

(I. Teodorescu, Ialomița, c. Petroĭu)

Din acest joc copilăresc de-a aricĭul (I. Maior, Tutova, c. Plopană) s'a născut între ceĭ marĭ petrecerea numită *aricĭu*, maĭ ales articulat *aricĭul*, cunoscută pe la țéră în România întrégă.

«Intre danțurĭ din popor este și *aricĭul*» (I. Stănescu, Teleorman, c. Odaĭa; G. Ioachim, Covurluĭu, c. Tulucescĭ; G. Alesandrescu, Vasluĭu, c. Tangujiĭ; preut C. D. Gheucă, Iașĭ, c. Galata).

Descrierea cea mai amănunțită a acestui danț țerănesc o avem din Oltenia:

«*Aricĭul* se jócă în doĕ feluri: 1°. Flăcâiĭ și fetele îl jócă în chip de horă. 2°. La nunți, *aricĭul* este un danț comic: dănțuitorii, după ce prind pe chef, fac pe unul dintr'înșiĭ a r i c ĭ u, care se întinde imitând întogmai mișcările aceluĭ animal, ĭar lăutarul cântă aria și cuvintele, toți ceĭ-lalți privind și făcênd haz...» (I. Popescu, Dolj, c. Băilescĭ).

Iată și aria oltenéscă a acestuĭ danț:

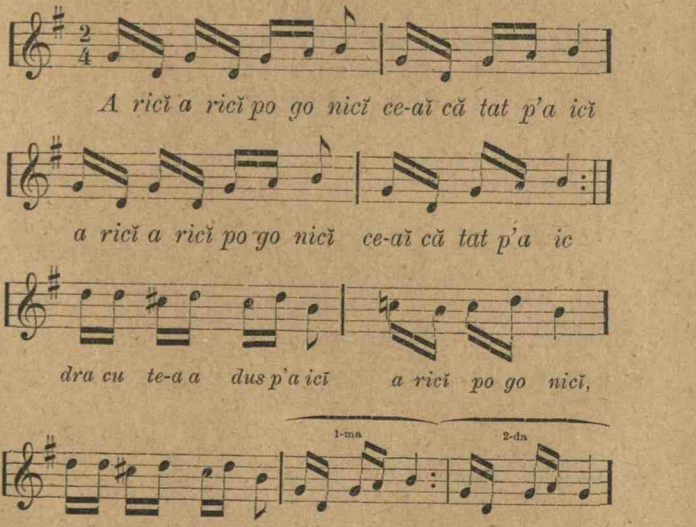

Cuvintele acesteĭ arie sînt:

Aricĭu, aricĭ pogonicĭ | bis
Ce-aĭ cătat pe-aicĭ? |

Dracul te-a adus pe-aicĭ, | bis
Aricĭu pogonicĭ! |

Frundă verde sălcióră, | bis
Aricĭu pogonicĭ! |

Plécă *aricĭul* la móră, | bis
Aricĭu pogoniciu! |

Apoĭ, cu acelaşĭ refren şi cu aceĭaşĭ repetiţiune, urméză:

Plécă astădĭ că se'nsóră
Şi ĭea fata luĭ Cicóră;
Frundă verde treĭ oglicĭ,
Cu plânticĭ de stîrc de bicĭu;
Frundă verde dedeţeĭ,
Cu cerceĭ de ghioceĭ, etc.

(P. D. Ciocâlteĭu, Dolj, c. Găliciuica)

Acest cântec învederéză pe deplin nascerea danţuluĭ poporan din jocul cel copilăresc.

In Moldova, o varianţă coreografică fórte interesantă a *aricĭuluĭ*, însoţită de aceĭaşĭ ariă, se chĭamă ş u b e t (T. Speranţă).

[3]. **Arìcĭu**, s. m.; t. de Méd.: 1°. herpès, une espèce de dartre; 2°. verrue, durillon. O bólă de pele, care dâ acesteĭa un aspect solḍos.

Lex. Budan. 31: «*aricĭu*, o sgrăbunţă primejdiósă».

La Macedo-românĭ *aricĭu* însemnéză neg saŭ ne-

gel, care prin formă, în adevĕr, se aséměnă cu un a r i c ĭ u.

De aci adjectivul a r i c i t «couvert de dartres» saŭ «couvert de verrues».

⁴. **Aricĭu**, s. m.; t. de Vétérin.: 1°. mules, arêtes, queue de rat (des chevaux et des bêtes à cornes). Un fel de bólă de picĭóre la caĭ şi la vite. Sinonim cu a r i c é l ă, cu acea deosebire însă că prin acésta se înţelege bóla în stare acută şi care se vindecă, pe când *aricĭu* e cronic, pĕrul ne maĭ crescênd pe picĭorul cel bolnav.

«*Aricĭul* la caĭ vine din sudóre. Când calul asudă tare, stând în loc, sudórea curge pe picĭóre pînă la copită, acolo se strînge şi, fiind fórte iute şi sărată, intră prin porĭ împregĭurul copiteĭ, apoĭ se umflă picĭorul la copită, pelea crapă şi dă sânge, carnea se cangrenéză. *Aricĭul* la vite cornute se face la iĭa picĭórelor şi la pântece, de'ntâĭu ca o nucă, apoĭ cresce ca un pumn legat de piele numaĭ printr'o grosime de un deget; se vindecă lesne. Când la vite cornute se face *aricĭu* la copită ca la caĭ, e maĭ primejdios «(G. Constantiniŭ, Némţ, c. Dómna).

«Când calul se rănesce la picĭóre, se ḑice că are *aricĭu*» (I. Demetriŭ, Vasluĭu, c. Mircescĭ).

«*Aricĭul* e o umflătură ce o fac boiĭ ce umblă mult la cărăuşiă. Se face la câte un picior» (M. Lupescu, Sucéva, c. Broşteni).

«*Aricĭu* la vite este un fel de sgaĭbă crescênd

jos lîngă copită ca un burete» (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Să se observe că și Germaniĭ aŭ în veterinăria lor cuvîntul «Igel» = a r i c ĭ u; ba și italienesce aceĭașĭ bólă la caĭ se chiamă «ricciolo», literalmente a r i c e l.

Un cal bolnav de *aricĭu* este a r i c i t; o vită — a r i c i t ă; ĭar ca verb, calul saŭ vita s e a r i c e s c e.

5. **Aricĭu**, s. m.; t. d'Agron.: sorte de maladie végétale; rouille, surtout de la vigne. O bólă a plântelor, numită încă t ă c ĭ u n e și b u r e t e.

«*Aricĭu* pe butucĭ de viiă = der Brand an Reben» (Sava Bărcianu).

De aci apoĭ verbul: a s e a r i c i și adjectivul a r i c i t, cînd o plântă capětă acéstă bólă saŭ — altfel ḑicênd — se b u r e ț e s c e.

G. Seulescu (Archiva Albineĭ, Suplem. la Gazetă No. 41, 1847): «Cĭorlanĭ, ciriteĭe, tufarĭ se ḑice cînd arboreiĭ mâncaț de vite agĭung a se a r e c i (cangrenà)».

6 **Aricĭu**, s. m.; t. de Botan.: Echinops, boulette. Nume de plântă, întrebuințat maĭ în speciă la Românĭi din Banat.

D. S. Mangiucă (Botanica românéscă, în Familia 1874, p. 586) constată existința și explică originea acesteĭ numirĭ:

«In 23 sept. 1874 fiind eŭ într'o comisiune am

bulatóriă de pădure în procesul urbarial al comuneĭ Gherlişte, şi ajungênd comisiunea la punctul maĭ înalt în pădure la livéda numită Polumb, vĕdŭĭ în livédă un loc plin de acéstă plântă. Decĭ întrebaĭ pe 6 locuitorĭ din Gherlişte, carĭ aşteptaŭ acolo, cum se chiamă acea plântă, la ce eĭ rĕspunseră: *Aricĭu*, de óră-ce este învĕlită ca un a r i c ĭ u şi dacă 'ĭ rupĭ códa nu sciĭ unde'ĭ este capul. De faţă aŭ fost d. At. M. Marienescu, Ión Popovicĭ, Ivaşcu parocul, apoĭ Pavel Lepa judele comunal din Gherlişte. La vre-o doĕ ḑile după acésta venind înapoĭ la Oraviţa, am căutat în vorbarĭul etimologic botanic: ce însemnéză grecesce echinops? şi spre mare surprindere a mea am aflat, că echin însémnă a r i c ĭ u şi ops prospect, formă. Drept aceea numirea românéscă de *aricĭu* a acesteĭ plânte trebue să fie fórte veche şi tradiţională, de óră-ce corespunde conceptuluĭ vechĭu grecesc, şi nu póte fi numire de întâmplare...»

Să se noteze că şi franţusesce acéstă plântă se chiamă «t ê t e h é r i s s o n n é e».

-ATEC

(ETYMOLOGICUM MAGNUM T. II, P. 2046—2049)

-àtec, -àtecă, suffixe servant à former des adjectifs, rarement des substantifs, dont le sens est généralement un peu péjoratif. Derivă din latinul -àticus, sufix compus din participialul -at- și deminutivalul -ic-, exprimênd o noțiune mai mult saŭ mai puțin pejorativă, astfel că «volaticus» este mai reŭ decât «volatilis» saŭ «volucer», «silvaticus» mai reŭ decât «silvestris», «fanaticus», «lunaticus» etc. Românesce *-atec* rare-orĭ se acață la tulpine nelatine, bună-óră: prostatec, posnatec, pălăvatec, spănatec. Mai tot-d'a-una cuvîntul e luat întreg din lătinesce, saŭ cel puțin sufixul *-atec* se asociază cu elemente latine nominale: selbatec, lunatec, umbratec, molatec, vînturatec, tomnatec, vĕratec, ĭernatec, bătrănatec, surdatec, roșiatec, nebunatec, fluturatec saŭ fluștiratec, muĭeratec, îndemănatec etc. Sufix

adjectival, numaĭ prin excepțiune *-atec* formézĕ une-orĭ substantivĭ, de ex. ĭ e r n a t e c, care presupune însă pe latinul neutru - à t i c u m : «hibernaticum = fr. hivernage» ; ĭar de aci, prin analogiă, dintr'o tulpină slavică : j e r a t e c. O formațiune de asemenea analogică este b u r a t e c în loc de «brótec = brotăcel», ca și când s'ar trage din «bură», pe când în realitate cuvîntul «brotac» este înrudit cu vechĭul grec *βάτραχος*.

Doĕ vorbe cu sufixul *-atec* merită o deosebită atențiune.

Moldovenesce s t r u l u b a t e c saŭ s t u r l u b a t e c, alăturĭ cu formele «strulubat» saŭ «sturlubat», însemnézĕ «écervelé». Cihac (II p. 377) îl trage din paleo-slavicul «strêla = săgétă», fără a'șĭ da ostenéla de a explica sufixul. Este invederat că acest sufix s'a acățat la s t u r l u b prin analogiă cu s e l b a t e c saŭ cu n e b u n a t e c, cuvinte avênd un înțeles apropiat de s t r u l u b a t e c. Dar tulpina vorbeĭ să fie óre «strêla = săgétă»? Maĭ întâĭu, sub raportul sensuluĭ, ce are a face s t u r l u b a t e c cu noțiunea de «săgétă»? Un «săgetatec» ar însemna pe cine-va ĭute, energic, mergênd drept la țintă, ĭar nicĭ decum pe un om neastîmpĕrat. Apoĭ, sub raportul morfologic, Românul nu póte asocia pe *-atec* cu vorba slavică «strêla», de óră-ce acéstă vorbă n'a trecut de loc în limba românéscă. În fine, sub raportul fonetic, din «strêla» ar trebui să fie «strălatec»; ce să facem dară cu

elementul constitutiv *-b-*, care figurézá în tóte variantele cuvîntuluĭ? S t u r l u b a t e c, cu metatesa luĭ *l* ca în «culbec» din vechĭul «cubelc», nu este decât t u l b u r a t e c. In latina vulgară aceĭașĭ noțiune se exprima prin «turbaticus» (Du Cange), acățându-se sufixul - a t i c u s la «turbo». Din amplificatul «turbulo», de unde al nostru «tulbur» și francesul «trouble», trebuĭa să resulte prin aceĭașĭ sufixațiune adjectivul «turbulaticus». Lîngă «turbo» există o formă maĭ energică «exturbo»; prin urmare, lîngă «turbulo» — «exturbulo», ĭar de aci — e x t u r b u l a t i c u s, românesce s t u l b u r a t e c. Varianturile s t r u l u b a t saŭ s t u r l u b a t în loc de s t u l b u r a t vin apoĭ din forma participială e x t u r b u l a t u s.

Este și maĭ interesantă vorba z ă n a t e c. Cihac (II p. 713) o traduce prin «lunatique» și o trage din grecul σεληνιακός, de unde orĭ-cine vede că s'ar fi putut nasce «selenéc», fie «seneléc», fie «seĭac», dar numaĭ z ă n a t e c — nu. In privința sensuluĭ z ă n a t e c nu este tocmaĭ «lunatec», de óră-ce chĭar în proverbul din Anton Pann (II, 142) citat de Cihac:

E nebună, lunatică,
Umblă ca o z ă n a t i c ă...

se stabilesce o deosebire de nuanță între «z ă n a t e c» — «nebun» — «lunatec», o nuanță pe care Pann o maĭ lămuresce prin următórele doŭ versurĭ:

De rea, câmpiĭ nu o 'ncap,
Iș ĭea pólele în cap...

Nuanța propriă luĭ z ă n a t e c reĭese și maĭ bine din cel-lalt pasagĭu din Anton Pann (Moș-Albu, II p. 38), citat trunchiat de cătră Cihac, dar care în întregime sună așa:

Dacă amîndoĭ sînt érășĭ z ă n a t e cĭ, năbădăĭoșĭ,
Se bat apoĭ ca nebunĭĭ și trăesc tot mânioșĭ...

De aci se vede că un z ă n a t e c n'are conscințĭ de ce face, ca și lunatecul, dar pe când acesta din urmă e liniștit, cel de 'ntâĭu ne apare, din contra, năbădăios, zurbagiŭ, bătăuș. Eĭ bine, acest z ă n a t e c este pe de 'ntregul, din punct în punct, latinul d i a n a t i c u s, nu teoreticesce restabilit, ci existinte într'un text fórte prețios, o predică a episcopuluĭ italian Maxim din secolul V, și anume: «Cum maturius vigilaveris et videris saucium vino rusticum, scire debes quoniam, sicut dicunt, aut D i a n a t i c u s aut aruspex est; insanum enim numen insanum solet habere pontificem: talis enim sacerdos parat se vino ad plagas Deae suae, ut dum est ebrius, poenam suam miser iste non sentiat. — Nam ut paulisper describamus habitum vatis hujusce, est ei adulterinis criniculis hirsutum caput, nuda habens pectora, pallio crura semicincta, et more gladiatorum paratus ad pugnam ferrum gestat in manibus, nisi quod gladiatore pejor est, quia ille adversus alterum dimicare cogitur, iste contra se pugnare compellitur» (Muratori, Anecd. Lat.

IV p. 99 — 100). Zănatec dară, adecă dianaticus, era la vechiĭ Romanĭ un individ care, pretinḑênd a serba pe ḑeiţa Diana, se schimonosĭa la faţă, se despuĭa la pele şi, îmbĕtându-se, învărtĭa în mână o armă şi se lovĭa pe sine însuşĭ. Păstrarea acestuĭ termen mitologic la Românĭ, şi póte numaĭ la Românĭ din tóte popórele neo-latine, este de o mare însemnătate.

-ĂESC

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. II P. 2208—2219)

-ăèsc (*-ăit, ăire*), suffixe servant à former des verbes pour exprimer une action diminutive et fréquentative à la fois. După cum sufixul -uesc în vorbe ca «legĭuesc» se deosebesce numaĭ prin elementul *-u-* de verbiĭ obicĭnuiţĭ în -esc, şi totuşĭ capĕtă prin acest *-u-* o funcţiune specială de a formà verbĭ denominativĭ, în acelaşĭ mod sufixul *-ăesc*, deosebindu-se érăşĭ de simplul -esc numaĭ prin elementul *-ă-*, are restrînsa specialitate de a formà verbĭ cu un sens deminutivo-frequentativ, maĭ ales dela nesce tulpine curat onomatopoetice. Ambele aceste sufixe verbale: -uesc şi *-ăesc*, sînt de o fórte mare însemnătate în morfologia specifică românéscă.

Vom înşira aci numaĭ o mică parte din verbiĭ în *-ăesc*, anume din ceĭ maĭ siguriĭ şi ceĭ maĭ respândiţĭ tot-o-dată:

bălălăesc saŭ bănănăesc «balancer, brimbaler».

b e h *ă e s c* «bêler».

b ă l b *ă e s c* «balbutier».

b ă z *ă e s c* «bourdonner».

b l e h *ă e s c* «japper, clabauder».

b o m b *ă e s c* saŭ b o m b ă n e s c «bourdonner, grogner».

b o n c *ă e s c* «beugler».

b o r f *ă e s c* «dévaliser, filouter».

c ă r *ă e s c*, c ă r c *ă e s c*, c h ĭ o r *ă e s c*, g h ĭ o r *ă e s c*, tóte însemnând «grouiller, gronder».

c h e l ă l *ă e s c* saŭ s c h i l ă l *ă e s c* «glapir».

c â r ţ *ă e s c* saŭ s c â r ţ *ă e s c* «grincer, crisser, craqueter».

c h i ţ *ă e s c* «crier comme une souris».

c o v i ţ *ă e s c* «crier comme un pourceau».

c ĭ o f *ă e s c* şi c l e f *ă e s c* «faire du bruit avec la bouche en mangeant».

c ĭ o r o v *ă e s c* «disputer pour des riens.

c l o n c *ă e s c* saŭ c l o n c ă n e s c «glousser».

c o t r o b *ă e s c* «fureter».

d ă n ă n *ă e s c* «trainer en chantant».

d ă r d *ă e s c* «tremblotter».

f ă l f *ă e s c* «voltiger, flotter».

f i ţ *ă e s c* «remuer la queue, dandiner».

f ă s *ă e s c* «ronfler».

f l e o r c *ă e s c* saŭ f l e o n c ă n e s c «habler, jaser».

f o r *ă e s c* saŭ s f o r *ă e s c* «ronfler, haleter».

g ă g *ă e s c* «caqueter, crier comme une oie».

m ă c *ă e s c* «crier comme un canard».

măcăcăesc «crier comme une chêvre, chevroter».

gălgăesc «glougotter».

găsăesc «siffler comme une oie».

găfăesc «haleter, panteler».

grohăesc saŭ grohănesc «grogner».

hămăesc «japper, clabauder».

horcăesc «râler, ronfler».

hupăesc «sautiller».

lehăesc «jaser, jaboter».

leopăesc «patauger, laper».

leorbăesc «bavarder, caqueter».

mormăesc «marmotter, marmonner».

mĭorlăesc «miauler».

mĭorcăesc «geindre, coasser».

moţăesc «tomber de sommeil».

ocăcăesc «coasser».

pălpăesc «flamber, crépiter».

pipăesc «tâtonner».

plescăesc «gargouiller, claquer des mains».

pospăesc «replâtrer».

răsgăesc «mignarder, dorloter».

rîcăesc «gratter la terre (en parlant des animaux)».

rîgăesc «roter, avoir des renvois».

ronţăesc «gruger, croquer».

sbărnăesc «tinter, résonner».

sgâlţăese «branler, secouer, remuer».

sîcăesc «taquiner».

ţocăesc «faire du bruit avec la bouche en baisant».

ţîrăesc «ruisseler».

tropăesc «trépigner».

troncăesc saŭ troncănesc «radoter, bavarder mal à propos».

visgăesc «fretiller».

vîjăesc «tinter, bruire, siffler (en parlant du vent)».

zornăesc «tinter, (du tambour)».

zuzăesc «bourdonner, gazouiller»...

Majoritatea acestor verbĭ şi a altora de aceĭaşĭ formaţiune sînt de tot onomatopoetice. Numaĭ Cihac a putut să susţină că pe bălbăesc, pe chiţăesc, pe cloncăesc, pe măcăesc, pe gălgăesc, pe găfăesc, pe hupăesc, pe mormăesc, pe ţocăesc, pe zuzăesc etc. etc., Românii aŭ luat dela Slavĭ saŭ dela Ungurĭ, deşi rădăcinele cele onomatopoetice ale unor asemenea se găsesc împrăştiate pe întréga suprafaţă a pămîntuluĭ pînă la Irochesĭ şi pînă la Hotentoţĭ. Bróscele luĭ Aristofan ocăcăĭaŭ întocmaĭ aşa ca şi bróscele din Dîmboviţa. Luat'aŭ óre şi Elenii pe al lor κοάξ-κοάξ tot din rusescul kvakatĭ? Varrone, când ḑicea că oiţele sale behăesc: «vox earum bee sonare videtur», va fi avênd în vedere, după Cihac, pe polonul beczeć!

Deja între exemplele de maĭ sus noĭ am vĕḑut că se ḑice de o potrivă: bombăesc şi bombănesc, grohăesc şi grohănesc, troncăesc şi troncănesc, fleorcăesc şi fleoncănesc, cloncăesc şi

cloncănesc. Sufixul -ănesc funcţionéză apoĭ întocmaĭ ca *-ăesc* în:

bodogănesc «grommeler»;
cĭondănesc «se disputer pour des riens»;
dăndănesc «brandiller, balancer»;
torocănesc «jaser, babiller»;
ţăcănesc «craquer, cliqueter»;
zingănesc «tinter, résonner»;
etc.

Intru cât *n* între vocale s'a perdut în «frîŭ = frenum», în «grâŭ = granum», în «brâŭ la plural «brâne» şi «brâe» etc., se póte conchide că sufixul nostru verbal *-ăesc* s'a desvoltat dintr'o formă maĭ veche -ănesc, care tocmaĭ de aceea s'a rărit apoĭ în graĭu, astfel că astădĭ un verb cu -ănesc ne maĭ întîmpină abia o dată la ḑece verbĭ cu *-ăesc*.

Pe de altă parte, cu acelaşĭ sens deminutivo-frequentativ, dar fără element onomatopoetic, ne întîmpină maĭ mulţĭ verbĭ cu sufixul -lesc, precum:

cĭuglesc «becqueter»;
cocolesc «mignoter, mignarder»;
gugulesc «idem»;
jumulesc «plumer, peler»;
mânzelesc «barbouiller, mâchurer»;
măzgălesc «idem»;
mozolesc «mâchonner, travailler lentement»;
scorbolesc «fouiller, farfouiller»;
scormolesc «idem»;
sgribulesc «trembloter de froid»;

svîrc o l e s c «tortiller»;

etc.

Căutând acum pentru *-ăesc* = -ă n e s c și pentru -(ă, e, o, u) l e s c paraleluri romanice, noĭ constatâm că:

a) luĭ t r o p *ăesc* îĭ corespunde francesul «trépigner» — vechĭu «trépiner», luĭ f i ț *ăesc* francesul «dandiner», luĭ g r o h *ăesc* «grogner» — vechĭu «groigner» — ital. «grugnire», luĭ p i p *ăesc* «tâtonner», luĭ s î c *ăesc* «taquiner» — ital. «taccognare», luĭ b ă z *ăesc* și luĭ z u z *ăesc* «bourdonner»; adică întrevedem la Neo-latiniĭ din Occident existința unuĭ sufix verbal cu *-n-* corespunḑător românuluĭ *-ăesc* = ă n e s c, dar remas acolo fără desvoltare.

b) cât se atinge de sufixul verbal deminutivo-frequentativ cu *-l-*, apoĭ el se află deja în latinitatea clasică: «cantillare», «sorbillare», «vacillare» etc., propaginându-se apoĭ cu belșug în graĭurile neo-latine: fr. «sautiller» — vechĭu «sauteler» — ital. «saltellare», «grommeler», «harceler», «chanceler», «babiller», «tortiller», «brandiller», «ruisseler», «gazouiller», etc.

Nu aducem exemple din italiana, provenṭala, spanióla și celelalte dialecte romanice occidentale, căcĭ ele se apropiă de graĭul nostru maĭ mult decât francesa, și prin urmare cuprind à-fortiori elementele linguistice cele comune nouĕ și Francesilor.

Cuvîntul românesc cel maĭ remarcabil cu su-

fixul *-ăesc* este m o l f *ă e s c*, nu numaĭ pentru că ni se presintă tot-o-dată sub forma m o r t o l e s c, adecă cu sufixul colateral -l e s c, dar pentru că póte fi urmărit pînă şĭ'n latinitatea rustică.

Forma m o r f o l e s c, uĭtată în dicţionare, este tot atât de poporană ca şi forma m o l f *ă e s c*. Vlăhuţă o întrebuinţéză figurat:

> Nevoĭaşiĭ noştri criticĭ, spadasiniĭ damblagiĭ
> Cariĭ neputênd să musce, m o r f o l e s c arta 'n gingiĭ...

M o r f o l e s c şi m o l f *ă e s c* se trag d'o potrivă, prin cele doŭ sufixurĭ sinonimice, dintr'un prototip m o r f, în m o l f *ă e s c* trecênd *r* de'naintea labialeĭ în *l* întocmaĭ ca în «tu*l*pină = t*r*upină». Laurian şi Massim (Gloss. 383) ne asigură că: «se aude fórte des cu *r* în loc de *l*, m o r f ă i r e, m o r f ă e s c, m o r f ă i t o r etc., avênd sensul de m o l f ă i r e cu adaos de a strica neteditatea veşmintelor, şeţênd, călcând pe ele şi strîngêndu-le în tot modul...» Ăcest «adaos de sens» este închipuit. Negreşit, s'ar puté ḑice «a m o r f o l i saŭ a m o l f *ă i* haĭne», atuncĭ când le cocoloşim fără a le rumpe, după analogia aceluĭa care m o r f o l e s c e saŭ m o l f *ă e s c e* bucate. Dar în privinţa haĭnelor cuvîntul românesc cel obicĭnuit este m o t o t o l e s c. Dacă Laurian şi Massim ţineaŭ atâta la pretinsul «adaos de sens», acésta a fost numaĭ şi numaĭ pentru ca prin noţiunea de «diformare» să pótă ajunge la etimologia dela grecul μορφή «formă». Eĭ nu s'aŭ sfiit, cu acest scop, chiar de a plăsmui

substantivii morfu și smorfu, aducênd drept specimene de întrebuințarea lor nesce frase ca: «morfulu fustelor nóstre e de plâns», «smorfulu prunculuĭ face să crape țițele mameĭ» etc. Laurian și Massim aŭ amestecat aci pe grecul μορφή «formă» cu italianul smorfia «grimasă», carĭ ambele aŭ putut să se furișeze la noĭ în limba cărturarilor din epoca fanariotică și din acea a Văcărescilor, dar poporane n'aŭ fost câtu-ĭ lumea. Cihac, ca și ceĭlalțĭ lexicografĭ aĭ noștri, cunósce numaĭ variantul molfăesc, pe care'l traduce (Dicț. II p. 202) prin: «murmurer, mâchonner, grignoter, pignocher». Sensul «murmurer» figuréză pe prima liniă. Dar molfăesc nu însemnéză nicĭ o dată «murmurer». Neapĕrat, prin analogiă cu molfăirea bucatelor, se póte ḑice metaforic: a molfăi cuvinte, franțuzesce «mâchonner ses paroles»; însă Românul are pentru acéstă figură o mulțime de termenĭ propriĭ: a mormăi, a buĭgui, a bombăni, a bălbăi, a bolborosi, a găngăni etc. După cum Laurian și Massim aŭ născocit un «adaos de sens» pentru ca să dea cuvîntuluĭ o paternitate gréco, tot așa Cihac a închipuit și el un alt «adaos de sens», cu ajutorul căruĭa să'l pótă slavisă. Înțelesul de «murmurer» îĭ trebuĭa cu orĭce pret, căcĭ rusesce molvitĭ însemnéză «parler». Printr'un adaos la ureche, din cal se face măgar; printr'un mititel «chiffonier» saŭ «murmurer», acățat la înțelesurile cele adevĕrate ale cuvîntuluĭ morfolesc saŭ molfăesc, îl faceți grecesc

saŭ rusesc; procedura este aceĭaşĭ. Se înţelege dela sine că «adaosurile de sens» sînt rele nu numaĭ când ne duc la Grecĭ şi la Ruşĭ, dar şi atuncĭ când ne împing cu de-a sila la Roma. Nu maĭ puţin vinovat decât Cihac este episcopul Bobb, când în dicţionarul seŭ din 1822 adaogă la *molfăesc* sensul de «a muĭà», prin care'l identifică cu latinul *mollefacio*.

De unde dară vine *morfolesc* saŭ *molfăesc*? Nicĭ cu grecul *μορφή*, nicĭ cu rusul molvitĭ, nicĭ cu latinul mollefacio, nu se potrivesce. Am spus că lexicografiĭ noştri cunosc numaĭ variantul *molfăesc*, pe care 'l explică în următorul mod. Lexicon Budan: «langsam essen, lente vel tarde edo»; Sava Barcianu: «langsam kauen, knaupeln»; Costinescu: «a mânca fără dinţĭ, a mânca încet fără poftă»; Pontbriant: «grignoter, ronger, pignocher, manger lentement»; Polysu: «naschen, knaupeln, langsam essen»; Poĭenar şi Aaron: «pignocher, a cĭuguli, a *molfăĭ*, a mânca fără poftă, luând bucăţele fórte micĭ în gură». Aşa dară sensul primar al cuvîntuluĭ este *mănânc*; sensul secundar: mănânc a-lene saŭ a-nevoe; orce alt sens e figurat.

Alăturĭ cu al nostru *morfolesc* şi *molfăesc* ne întimpină în vechea francesă treĭ varianturĭ: «morfer, morfier, morfiailler», tóte cu sensul primar de *mănânc*, din carĭ la Littré nu s'a strecurat decât: «Morfer. Terme hors d'u-

sage. Manger goulûment», cu o citațiune din Charles de Sorel, Histoire de Francion, Paris 1622.

Afară de un pasagiŭ din Rabelais cu «morfiailler», Godefroy (Dict. de l'ancienne langue française, V, 408) citézĕ altele de prin diferiții scriitorĭ din secolul XVI, și tot-o-dată substantivul «morfe = mâncare», bună-óră:

> Tout se faict pour la morfe; on a beau estre accort,
> Sans cela tout n'est rien, le plus vif semble mort...

Godefroy a scăpat din vedere numaĭ pe medievalul «morfée = îmbucătură» într'un act al mănăstirĭ de Pipriac: «Morphea panis et pintaphus vini = une bouchée de pain et une pinte de vin» (Du Cange, Gloss. Lat. ed. Carpent., IV p. 550).

Cel maĭ vechĭu mare dicționar al limbeĭ francese, publicat de Randle Cotgrave în London la 1611, este fórte important prin amăruntele pe carĭ ni le dă asupra sensuluĭ luĭ «morfiailler» și al derivatelor sale, anume:

«Morfiailler, a mânca cu lăcomiă, a mânca saŭ a bé cu grabă, cu gura ne'ndemânatecă a mesteca și a înghiți (with the mouth illfavouredly in chawing, or in swallowing)»;

«Morfiaillie, mâncare lacomă, ne'ndemânatecă saŭ nemestecată (ill-favoured or hastly devouring)»;

«Morfiailleres, bucate mâncate lacom și n e ' n d e m â n a t e c (ill-favouredly taken in).»

Prin n e ' n d e m â n a r e a mâncării, «ill-favouredness», asupra căriia Cotgrave insistă atâta, francesul «morfiailler» se identifică cu românul m o r f o l e s c nu numaĭ în sensul primar, dar și în cel secundar. Ambele sensurĭ se păstrézĕ și maĭ bine pînă astădĭ în unele dialecte francese. Iată, de exemplu, ce ḑice Godefroy din dialectul dela Hainaut în Belgia: «morfelier, m â c h e r u n e c h o s e à d e m i en la mordant de tous les sens.» De asemenea în dialectul dela Franche-Comté «mourfiller» însemnézĕ a mânca des, dar câte puțin: «manger peu, mais souvent», tocmaĭ funcțiunea cea deminutiv-frequentativă o românuluĭ m o r f o l e s c, care pînă și prin sufixul *-l-* se întâlnesce cu francesul «morfélier, mourfiller, morfiailler».

Dacă Littré ar fi cunoscut vechimea, respândirea curat poporană și nuanțele luĭ «morfe» cu derivatele sale în limba francesă, ba tocmaĭ în dialectele cele nordice ca Hainaut saŭ Franche-Comté, el nu l'ar fi crediut împrumutat din Italia, de unde împrumuturile francese s'aŭ făcut tóte maĭ târdiŭ și prin canalul literar. Italienii, în adevĕr, aŭ și eĭ din vechime verbul «morfire» și substantivul «morfia», dar în nesce condițiunĭ maĭ puțin caracteristice decât acelea pe carĭ le-am vĕḑut în varianturile francese.

In dialectul venețian «morfir» însemnézĕ a

mânca, iar «morfia» gură (Boerio, ed. 1867 p. 426). Ambele cuvinte sînt şi maĭ familiare în Toscana. Din limba literară ele aŭ perit de-mult, conservându-se însă în vechile texturĭ. Ast-fel la Mattio Franzesi, Rime burlesque (Firenze 1555, II, 194), noĭ citim:

Mercore stemmo in Viterbo a morfire,
E dopo pranzo alquanto dormire...,

ĭar celebrul istoric şi poet florentin Benedetto Varchi (L'Hercolano, Vinetia 1580, p. 52) ḑice: «chiamano i Firentini Berlingaiuoli e Berlingatori coloro, i quali si dilettano d'empire la morfia, cioè la bocca, papando e leccando...»

Italienĭ dară aŭ reţinut în varianturile lor numaĭ sensul primar «mănânc», perḑênd pe cel secundar «a-lene», care a remas la Românĭ şi la Francesĭ. Dacă n'ar fi cunoscute decât tipul italian şi tipul românesc, identificarea lor ar remâné o simplă ipotesă nedovedită. Numaĭ varianturile franceze, maĭ ales acelea din Cotgrave şi din dialectele nordice, aşéḑă o temeliă seriósă şi aduc o demonstraţiune sciinţifică. Când o vorbă, sub aceĭaşĭ formă şi cu acelaşĭ sens, ba încă cu cel primar şi cu cel secundar tot-o-dată, trăesce în gura poporuluĭ, cu totul afară din sfera literară, în Dacia şi 'n Galia, chiar dacă n'ar fi lăsat o urmă adâncă şi 'n Italia, acésta ne-ar ajunge pe deplin pentru a constata că se trage dintr'un prototip latin rustic. Ce-va maĭ mult; noĭ putem afirma că prototipul a fost anume din dialectul umbric, care con-

serva pe *f* după *r*, pe când dialectul latin propriŭ ḍis îl schimba în *b*, de exemplu: latinul «verbum»=umbricul «verf»; dar acésta ne-ar duce pré departe, și—fiind-că latinul *b* și umbricul *f* corespund ario-europeuluĭ *dh*— cine scie dacă nu ne-am urca pe nesimțite la radicala sanscrită m a r d h «humidum esse, humectari», care în dialectul vedic exprimă tocmaĭ noțiunea de un act lenevos: «lässig werden» (Grassmann, Wtb. z. Rigveda p. 1060).

In prima jumătate a secoluluĭ XVII, atât la Italienĭ «morfire» și «morfia», precum și la Francesĭ «morfer, morfiailler, morfe» etc. aŭ despărut din limba literară și din stratul cel burges. Atâta așteptaŭ pungașiĭ pentru ca să introducă aceste vorbe în «argot» saŭ «gergo». Astfel în gergul italian m o r f a însemnéză «fóme», m o r f i a «gură», m o r f e z z o «mănânc» (Fr. Michel, Dict. d'argot p. 279, 431); ĭar în argotul frances: m o r f e «mâncare», m o r f a n t e «farfurĭă» și m o r f i e r «a mânca». Chiar în Franța însă pungașiĭ aŭ uĭtat saŭ aŭ nesocotit sensul cel secundar al cuvîntuluĭ, lăsând numaĭ pe cel primar. Furtișagul nu e vechĭu. Epoca luĭ se póte urmări. Intr'o carte fórte curiósă, întitulată: «Le jargon ou langage de l'argot réformé, tiré et recueilli des plus fameux argotiers de ce temps», publicată la 1634 (Nisard, Hist. d. livres populaires, II p. 404), noĭ citim: «Manger, c'était b r i f e r ou g o u f f i e r, à présent c'est m o r f i e r». Prin urmare, pe când scriea Rabelais și

chiar Charles de Sorel, hoţiĭ nu întrebuinţaŭ încă acéstă vorbă.

Diez (Etymol. Wtb.[2] II p. 46), cunoscênd numaĭ forma italiană şi pe una singură din cele francese, le trage din olandesul medieval m o r f e n «a mânca cu lăcomiă», pe care 'l găsesce şi 'n medio-germanul m u r p f e n. Faţă cu formele francese dialectale şi cu cele doĕ forme române, este învederat că Olandesiĭ din vécul de mijloc împrumutaseră acest cuvînt curat romanic dela Francesiĭ din Belgia, şi l'aŭ dat atuncĭ şi Germanilor, dar uniĭ şi alţiĭ l'aŭ perdut în urmă. Să amintim în trécĕt, că dacă vorba ar fi fost germană din baştină, ea neapĕrat trebuĭa să sune la Olandesĭ «morpen», nicĭ odată «morfen», căcĭ se scie că, după legile fonetice, un *f* saŭ *pf* german propriŭ dis nu póte să corespundă unuĭ *f* olandes.

TRECEREA LUI „BI“ IN „GHI“

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. III P. 2228—2242)

Tóte dialectele române cunosc, maĭ mult saŭ maĭ puţin, trecerea labialelor în guturale de 'naintea luĭ *i*, fie când labiala este iniţială ca în: ghine din bine, ghie din vie, kicĭor din picĭor, hire din fire, nie (nγie) din mie, — fie labială medială ca în: alghină din albină, cokil din copil, trandahir din trandafir, dornire din dormire, — fie labiala urmată de finalul *i* scăḍut la *ĭ* ca în: cerghĭ din cerbĭ, lukĭ din lupĭ, dornĭ din dormĭ, — fie, în sfîrşit, vocala *i* trecută în *ĭ* şi apoĭ despărută ca în: kétră = kĭétră, herb = hĭerb etc., carĭ în vechile texturĭ se scriŭ: пиатрѫ saŭ chiar пиꙗтрѫ, фиербꙋ. Trecerea cea maĭ importantă este a celor doĕ labiale explosive, *b* şi *p*, fiind cea maĭ rĕspândită în graĭu prin numĕrul cuvintelor în carĭ ne întimpină şi cea maĭ variată tot-o-dată prin complicaţiunĭ fonetice ulterióre: *bi-ghi-bghi-bgi, pi-ki-pki-pci* (bine = ghine = bghine = bgine; pi-

cĭor = kicĭor = pkicĭor = pcicĭor = cicĭor). Ajunge dară a supune unuĭ studiŭ critic pe *ghi* din *bi*, de care nu putem despărți pe *ki* din *pi*, pentru ca prin însăși acésta să se limpedéscă cestiunea celor-lalte labiale guturalisate, carĭ sînt de o importanță secundară.

Despre acest fenomen, întru cât îmĭ pot aduce a-minte, aŭ scris maĭ pe larg Miklosich, Lambrior, Onciul și Șăineanu, din carĭ primiĭ treĭ n'aŭ cunoscut în privința'ĭ prețiosisimul text al luĭ Cantemir, ĭar câte-patru nu puteaŭ să cunóscă adevĕrata mĕsură de circulațiune în totalitatea dialectelor românescĭ a formelor cele guturalisate. Lipsindu-le ast-fel punctul istoric de plecare, și maĭ ales statistica fenomenuluĭ, nu e de mirare că conclusiunile lor sînt cu desăvîrșire subiective.

Miklosich (Lautl. d. rum. Spr. Cons. II p. 14 sqq.; cfr. Schuchardt, Litteraturbl. f. german. u. rom. Phil. 1892 No. 9) în deșert caută pentru guturalisarea labialelor române paraleluri neo-latine occidentale. E cu totul alt-ceva când Neapolitaniĭ saŭ Sicilianiĭ dic «chianta» pentru «pianta» saŭ «ghianco» pentru «bianco», căcĭ neapolitano-sicilianul *ghi* și *ki* nicĭ o-dată nu represintă pe primitivul *bi* și *pi* ca la Românĭ, ci tot-d'a-una pe *bl* și *pl*: ghianco = blanco, chianta = plantam, chiaga = plagam, chiano = planum, chiantu = planctum, chieno = plenum, chiu = plus, chiummo = plumbum etc. Guturalisarea grupurilor consonantice *bl* și *pl*, ba și *fl*, este romanică occidentală, fie italiană,

fie chĭar spanióla, dar tocmaĭ Româniĭ n'o aŭ de loc; pe când guturalisarea grupurilor consono-vocalice *pi*, *bi*, *fi*, pe care o aŭ Româniĭ, e tocmaĭ ce-va cu totul necunoscut dialectelor romanice occidentale. Apoĭ Miklosich se înșélă (cfr. Rumun. Untersuch. II, 7) când atribue Românilor rostirea «dĭine» pentru «ghine» saŭ «tĭicĭor» pentru «kicĭor», după cum se rostesce numaĭ acolo unde elementul românesc este amestecat cu Ungurĭi, pe când Moldovenĭi, Muntenĭi și Macedo-românĭi rostesc fórte lămurit *ghi* și *ki*, nu *dĭi*, nicĭ *tĭi*.

Lambrior (Romania 1877 p. 446) nu se sfiesce a ne asigura, că Românĭi n'aŭ pe *ghi*=*bi* și pe *ki*=*pi* decât de pe la finele secoluluĭ trecut: «ils «n'ont pu commencer que dans la seconde moitié «du XVIIIe siècle». Cu alte cuvinte, numaĭ după 1750 toțĭ Macedo-românĭi și toțĭ Moldovenĭi aŭ început de o-dată a ḑice *ghine* și *kicĭor!* Apoĭ Lambrior sciea că acest fonetism nu este numaĭ moldovenesc și macedo-românesc: «Ce phénomène «s'observe dans t o u t l e d o m a i n e r o u m a i n, «mais il n'est pas partout également développé; «en Moldavie, en Bessarabie et en Boukovine, c'est «l ' é t a t n o r m a l du parler populaire et même «de la conversation familière; on le trouve spo«radiquement e n V a l a c h i e e t e n T r a n«s y l v a n i e et il est constant dans le dialecte «macédo-roumain...» Și tóte astea abia de un secol!

D. Onciul (Conv. lit. 1885 p. 594) îșĭ pune întrebarea, dacă nu cum-va o samă de colonĭi ma-

cedo-române, un «adaos de populaţiă română din peninsula balcanică», va fi altoit Daco-românilor guturalisarea labialelor; şi acéstă ipotesă surîde de asemenea d-luĭ Şăineanu (Ist. filologieĭ p. 70—72), ambiĭ crezînd că fenomenul e specific trans-danubian şi necunoscînd faptul statistic că pînă şi între Macedo-românĭ sînt uniĭ carĭ nu guturaliséză labialele, anume sub-dialectul macedo-român din Meglen (Weigand, Vlacho-Meglen p. 16), unde se ḑice: bine, corbĭ, picĭor, lupĭ, ĭar nu: ghine, corghĭ, kicĭor, lukĭ.

Din puctul de vedere curat fisiologic, trecerea luĭ *bi* în *ghi* saŭ a luĭ *pi* in *ki*, palatalisate apoĭ în *gi* şi *ci*, putea să se 'ntâmple în orĭ-ce limbă. Aşa, bună-óră, o aŭ în extremul Orient Tibetaniĭ, la carĭ «*pia* se pronunţă *cĭa* (tcha), *bia—gĭa* (dja)» (Abel-Rémusat, Recherches sur les langues tartares p. 340). Alt-ceva însă este o posibilitate abstractă, şi alt-ceva realisarea concretă. In Europa întrégă, întru cât am putut cerceta, afară de Peninsula Balcanică nu se găsesce nicăiri *ghi=bi* şi *ki=pi*. Nu fisiologia dară, adecă nu elementul antropologic trebuĭ să ne preocupe, ci urmărirea causeĭ locale etnice.

Cantemir (Descr. Mold., ed. Papiŭ p. 151) ḑice: «Mulieres quoque moldavae peculiarem a viris pro«nunciationem habent. Mutant enim syllabas *bi* et «*vi* in *gi*, ut: bine (bene) =gine, vie (vinea)=gie; «*pi* in *ki*: pizma (invidia)=kizma, piatra (petra)= «kiatra. *Mi* initiale in *ng* literam, vix aliis pronun-

«ciabilem, ut: mie (mihi) = ngie etc. Qui semel e «viris etiam ei pronunciationi asvetus fuerit, vix «ac ne vix quidem ab ea liberari potest, et ceu «sorex suo ore semper prodit se nimis diu in ma- «tris sinu moratum fuisse, qua de re etiam tales «vulgo ficior de baba, filii vetulae, per contemtum «dicuntur.»

Cantemir dară constată, că atât *ghi* = *bi* și *ki* = *pi*, precum și *ni* = *mi*, era la Românĭ un fonetism străin graĭuluĭ bărbătesc, caracterisând în specie graĭul femeiesc, așa că bărbațiĭ carĭ rostĭaŭ ast-fel eraŭ porecliți cu despreț: «fecĭorĭ de babă». Și aserțiunea luĭ Cantemir se întărește pe deplin prin faptul positiv, necontroversabil, că nu se află nicĭ un vechĭu text românesc, fie din orĭ-ce provinciă și fie de o proveniență orĭ-cât de rustică, în care să ne întimpine *ghi* pentru *bi* saŭ *ki* pentru *pi*, ba nicĭ *ni* pentru *mi*. Sînt texturĭ cu rotacismul *r* din *n*, sînt texturĭ cu duplul *z* (ʒ și ꙅ) saŭ cu *r* și *rr*, sînt texturĭ cu *hi* pentru *fi*, sînt texturĭ cu χ și ρχ, dar texturĭ cu *ghi*, *ki* saŭ *ni* pentru *bi*, *pi* și *mi* — nu există, căcĭ letopisețele, zapisele, cărțile bisericescĭ, pisaniile de pe morminte etc. aŭ fost scrise tóte de bărbațĭ, nu de femeĭ, nicĭ de «fecĭorĭ de babă».

Una din pré-puținele excepțiunĭ este actul moldovenesc din 1644 (Arch. ist. I, 1 p. 87), în care sînt descrise hotarele uneĭ moșiĭ: «și de acolo suptŭ margine în capu k i c ĭ o r u l u ĭ din mijloc lângă mocirla într'o moviliță, cari ĭaste suptŭ

gropa boului alături cu vale, și acolo s'au făcut bour într'un gîugastru lângă cel vechîu, și apucă k i c ĭ o r u l din mijloc la délŭ în pădure...» Să se observe însă că în acest text k i c ĭ o r nu este un cuvînt comun, ci s'a stereotipat ca termen topic, încât trebuĭa scris întocmaĭ, chĭar dacă l'ar fi scris însuș Cantemir.

Datele statistice, culese prin învĕțătorĭ și prin preoțiĭ de prin sate, probéză pe de o parte marea respândire teritorială a acestuĭ fonetism, ĭar pe de alta: o r i g i n e a l u ĭ c e a f e m e é s c ă p r e t u t i n d e n e a

In districtul Brăileĭ peste tot (comunele Cazas, Naziru, Slujitorĭ-Albotescĭ, Lacul-Rediĭ, Cotu-lung, Ruseți, Tichilescĭ, Sutescĭ, Filipescĭ, Viziru etc.) se ḑice: ghine, kicĭor. In unele locurĭ fenomenul maĭ conservă caracterul seŭ femeesc, ĭar bărbațiĭ, printr'o reacțiune, prefac vice-versa pe *ki* în *pi*. Așa învĕțătorul I. Păișescu din comuna Stăncuța ne scrie: «La noĭ *ghi* pentru *bi* se rostesce maĭ cu samă de femeĭ când ocăresc copiiĭ: să'l mănânce corghiĭ! Apoĭ *ki* se amestecă cu *pi* ḑicându-se nu numaĭ kept pentru pept, dar și înpide pentru închide, pin pentru chĭn, pirie pentru chirie.» In comuna Latinul bărbațiĭ aŭ învins pe *ki*, încât toțĭ ḑic picĭor, dar femeile la rîndul lor aŭ învins pe *bi*, încât toțĭ ḑic ghine, nu bine.

In districtul Ialomița dela un capĕt pînă la cellalt (comunele Dudeștĭ, Perieții, Coșereni, Ograda, Borănescĭ, Reviga, Grindu, Cosumbescĭ, Larga, Pioa-

Petriĭ, Poiana, Broștenĭ, Cĭochina, Copuzu, Gârboviĭ, Slobozia, Pribegiĭ, Iazu, Petroĭu etc.) se ḑice ghine, kicĭor. O mustră de graĭul ţĕrănese de acolo, comunicată de învĕţătorul Th. Theodorescu din comuna Lupșénu: «Da *ghi*ne, Mariĭo! tu staĭ și eŭ «nu maĭ pocĭu dă fóme. Du-te și fă ce-va dă mân-«care; hĭerbe niște carne d'aĭa dă óie cu varḑă; «da s'o hĭer*ghĭ ghi*ne că-i cam bătrână. — A cum-«părat arândașu nostru niște caĭ negri ca cor*ghi*. «— Când am trecut lacu, nĭ-a venit apa pîn'la «*ke*pt, ș'o scoĭcă nĭ-a sgâriet *ke*lea dâla *ki*cĭoru «stâng. As-nópte a întrat lu*chi*'n zăvadă . . .» Nicĭ aicĭ totușĭ lupta între rostirea bărbătéscă și între cea femeéscă nu s'a isprăvit încă de tot. In unele comune (Socaricĭu, Ţăndăreĭ etc.) circuléză de o potrivă la plural: lupĭ și lukĭ, popĭ și pokĭ, dar tot-o-dată reacțiunea bărbătéscă a înlocuit pe *ki* prin *pi* în rapiŭ (rakiŭ) saŭ pirie (kirie). In comuna Cécu se aude de o potrivă kicior și picĭor, kept și pept etc., dar se ḑice numaĭ bine, nu ghine. In comuna Malu, după cum îmĭ scrie învĕţătorul Ion Cancĭu: «cicĭor ḑ i c n u m a ĭ f e m e-«i l e, când îșĭ mângâe copilul, ĭar ómenĭĭ marĭ «nu întrebuințéză decât forma kicĭor», adică femeile, după ce altoiră bărbaţilor pe *ki*, s'aŭ diferențiat ele înseșĭ apoĭ maĭ departe palatalisându'l în *ci*.

In districtul Teleorman rostirea bărbătéscă a învins aprópe pretutindenea pe cea femeéscă, dar lăsând urme de luptă. Sînt unele comune în carĭ

aŭ biruit femeile. Așa învĕțătorul Cr. Voiculescu din Viișóra ne scrie: «Pe la noĭ se ḑice: este «*ghi*ne se te ducĭ cu *ghi*oliĭ, cor*ghi* sînt negri, tu «sor*ghi* cĭorbă, lu*kii* mănâncă un *ki*cĭor de cal, «po*kii* cerșesc, *ke*ptenele meŭ este rar».

In districtul Rîmnic-sărat (comunele Sgârciții, Bălăcénu, Obilescĭ, Corbu, Jirlâŭ, Dedulescĭ, Buda, Tâmboescĭ, Vișanĭ etc.) guturalisarea labialelor e maĭ generală decât chĭar în districtele Buzeŭ și Prahova. In adevĕr, în Buzeŭ sînt multe comune (Săgéta, Petrósa, Gherasenĭ, Lipia, Stâlpu, Fundenĭ, Zernescii-Călnâŭ, Tăbărescĭ, Boldescĭ, Pogónele, Cilibia, Sărulescĭ, Găvănescĭ etc.), în carĭ pe lîngă formele *ghi* și *ki* se aude tot-o-dată *bi* și *pi*. In Prahova de asemenea; ba chiar pe a-locuria (Scăienĭ, Mălăiescĭ etc.) nu se află de loc *ghi* pentru *bi*, ci numaĭ *ki* pentru *pi*.

In districtul Muscel formele *ghi* și *ki* sînt fórte respândite (comunele Cetățenĭ, Rădescĭ, Valea-mare, Nămăescĭ, Țițescĭ, Poienarĭ, Voinescĭ, Bălilescĭ, Cotescĭ etc.), dar în acelașĭ timp se aud și formele *bi* și *pi*, ĭar în unele locurĭ (comunele Băjescĭ, Mățâŭ, Vălenĭ etc.) există numaĭ *ki*, nu și *ghi*; apoĭ la plural nu se ḑice maĭ nicĭ o dată cerghĭ, lukĭ, ci cerbĭ, lupĭ. In acest district, ca și 'n nordul Moldoveĭ și în partea rĕsăriténă a Transilvanieĭ, lupta între elementul bărbătesc și între cel femeiesc se manifestă maĭ cu deosebire prin forme de compromis, prin acel «syllexis» despre care eŭ am vorbit cel de'ntâiŭ altă dată

(Cuv. d. bătr. II p. 218, 240) și am găsit apoĭ o confirmațiune la Weigand (Olympo-Walachen p. 44). Circulând în același timp femeescul *ghi-ki* lîngă bărbătescul *bi-pi* și ambele fiind de o potrivă tarĭ, din amestecul lor, ca un fel de împăcare, s'a născut *bghi* și *pki*. Învățătorul G. Țuțuianu din comuna Valea-mare: «P'aicea se ro-«stesce *ghi* în loc de *bi* în multe cuvinte, așa se «ḍice ghine în loc de bine, cerghĭ în loc do cerbĭ, «corghĭ în loc de corbĭ, dar maĭ ales se aude și «*b* înaintea luĭ *g*, carĭ contopindu-se sună amîn-«doĕ slab, precum: bghine, cerbghĭ, corbghĭ, «orbghĭ, neghĭobghĭ etc. Tot asemenea se întâmplă «și cu *ki* în loc de *pi*, așa se ḍice kicĭor în loc «de picĭor, kimniță în loc de pivniță, kept în loc «de pept, okincĭ în loc de opincĭ, dar maĭ ales se «pune *p* înaintea luĭ *k*, spre ex.: pkicĭor, pkimniță, «opkincĭ etc. La plural: popkĭ, lupkĭ, vulpkĭ.»

In districtul Dîmbovița *ghi* pentru *bi* se aude numaĭ la cĭobanĭ (comuna Pietroșița), dar *ki* pentru *pi* se aude adesea și din gura țĕranilor. De asemenea numaĭ *ki* pentru *pi* se găsesce în districtul Romanațĭ. Învățătorul Marin Stănescu din comuna Leul ne scrie: «Poporul din acéstă localitate ḍice «kept, kepten, dar nu lukĭ saŭ pokĭ, ci lupĭ și «popĭ». Tot așa în districtul Dolj (comunele Cetatea, Vela, Cĭupercenĭ, Țințărenĭ, Băilescĭ, Risipițĭ, Dobridor, Poĭana, Coțoleniĭ-din-față, Maglavit, Gubancea, Plosca, Pelescĭ, Brésta, Adunațiĭ-de-Geormane, Plenița, Séca-de-câmp etc.). Alăturĭ cu *ki*

circuléză însă forma cu *pi* și cea silectică *pki*: pkĭatră, pkept, pkeptene.

Din districtul Vâlcea, preotul Istănescu din Recea ne scrie; «Aicĭ păstorii de oĭ ḑic ghine în loc «de bine, cerghĭ pentru cerbĭ etc. In glume ḑic și «săteniĭ kept pentru pept, kicĭor pentru picĭor». Adecă — după vorba luĭ Cantemir — bărbaţiĭ îșĭ bat joc de «fecĭorĭ de babă», a cărora rostire femeéscă a fost învinsă prin cea bărbătéscă.

Formele cele de compromis *bghi* și *pki*, adesea palatalisate apoĭ în *bgi* și *pci*, carĭ resultă, după cum am spus, din neputinţa formeĭ femeieschĭ de a goni cu totul pe cea bărbătéscă, sînt respândite maĭ cu deosebire în districtele Sucéva și Némţ (comunele Fărcaşa, Tătărușĭ, Broșteni, Borca, Botescĭ, Bodeștiĭ-Precisteĭ, Șaru-Dorneĭ, Dorna-Gura-Negriĭ etc.), unde se aude: bghine și bgine, corbghĭ și corbgĭ, cerbghĭ și cerbgĭ, pkicĭor și pcicĭor, opkincă și opcincă, pkĭatră și pcĭatră, pkept și pcept, ĭar în unele vorbe labiala se perde: corgĭ, cergĭ, cicĭor, cĭatră, cept; de asemenea lupcĭ și popcĭ. Cât se atinge de lupkĭ, popkĭ, copkil, stupkină, apoĭ așa se rostesce în Moldova întrégă.

Acelașĭ fenomen ne întimpină și'n Transilvania, nu numaĭ în regiunea Năsăuduluĭ cea învecinată cu Moldova, dar și în părţile Făgarașuluĭ (comunele Voĭla, Vistea, Lisa etc.), unde se ḑice: bghine, albghină, corbghĭ, cerbghĭ, pkept, pkicur, pkele, pkerd, popkĭ etc. Tot așa și în Maramurăș, în Selagĭu, în așa numita ţéră a Oașuluĭ, unde totușĭ

guturalele tind a se palatalisa : bginc, pcicĭor (preut E. Bran, Selagĭu, com. Bârseul-de-jos). In regiunea Sibiĭuluĭ (com. Sina, Orlat, Vestem etc.) se aud numaĭ formele nesilectice și nepalatalisate *ki* și *ghi*, ca și 'ntr'o mare parte din regiunea Făgărașuluĭ (com. Vaĭdarecea, Ohaba, Mărginenĭ, Copăcel etc.). Pretutindenea însă, cel puțin într'un mod sporadic, se aud și formele cele bărbătescĭ *bi* și *pi*.

In multe localitățĭ, după cum am vĕḍut'o deja maĭ sus, femeiescul *ghi* pentru *bi* n'a putut să se împună, dar s'a împus totușĭ femeiescul *ki* pentru *pi*. Față cu acest fenomen, se nasce o întrebare firéscă: de ce óre *ki* a fost maĭ tare decât *ghi*? Respunsul se cuprinde și se dă pe față dela sine în următorul șir de fapte decisive.

Intr'o mare parte din districtul Dolj (comunele Drănicu, Gogoș, Comoștenĭ, Bulzescĭ, Galicĭuĭca, Vela, Ișalnița, Murgaș, Șimnic, Căprenĭ, Bodăescĭ, Calopĕr etc.) nu se aude de loc *ghi* pentru *bi*, nicĭ *pi* pentru *ki*, afară de un singur cuvînt: kept, une-orĭ pkept.

In comuna Ploiescĭoriĭ din Prahova labiala se guturaliséză numaĭ în treĭ cuvinte: kept, kipotă și keptene, ĭar în comuna Mălăiescĭ numaĭ în doĕ: kept și keptene.

In comuna Bălțațiĭ din Teleorman numaĭ în singurul kept.

De asemenea în comuna Micloșanĭ din Muscel.

Dialectul istriano-român nu cunósce de loc gu-

turalisarea labialelor, afară numaĭ și numaĭ în doŭ vorbe: kĭept și cĭaptere = kĭaptene (Miklosich, Rumun. Untersuch. I, 23—4).

Aceĭașĭ guturalisare este cu desăvîrșire necunoscută sub-dialectuluĭ macedo-român din Meglen, afară ĭarășĭ de cele doŭ vorbe: kĭept și kĭaptene (Weigand, op. cit.)

Nemic maĭ femeiesc ca noțiunile de «pept» și de «peptene», și tocmaĭ mulțumită lor, în lupta cea seculară între fonetismul bărbătesc și între cel femeiesc, *ki* s'a arĕtat aprópe pretutindenea maĭ forte decât *ghi*, ĭar vorbele isolate kiept și kieptene aŭ isbutit a se furișa pînă și la Istrianoromânĭ.

De aci resultă că:

1. Guturalisarea labialelor există în tóte dialectele române: cel daco-român, cel macedo-român și chĭar cel istriano-român:

2. Ea este fórte veche, de óră-ce să urcă maĭ sus de formarea acestor dialecte, a cărora despărțire nicĭ într'un cas nu póte fi maĭ nouă de secolul X;

3. In tóte aceste dialecte ea ni se înfățișéza ca un element de tot femeiesc, persistând în cele doŭ cuvinte kept și keptene chĭar acolo unde nu s'a putut încuĭba în restul graĭuluĭ;

4. Orĭ-unde s'a introdus la noĭ și s'a propagat acest element de tot femeiesc, el a întimpinat o crâncenă resistință din partea elementuluĭ celuĭ bărbătesc a conservărĭĭ labialelor.

Dar cum óre să se explice o asemenea restrăbunéscă desbinare linguistică între cele doĕ sexurĭ în sînul uneĭ singure naţiunĭ?

Pretutindenea unde o naţionalitate s'a născut prin cucerire, elementul cuceritor cel bărbătesc vorbĭa la început o limbă cu totul alta decât elementul cucerit cel femeiesc. Dintre copiiĭ născuţĭ din căsătoriile cele bilinguice, băieţiĭ se deslipĭaŭ maĭ curând «a matris sinu» după expresiunea luĭ Cantemir, susträgêndu-se astfel înrîuririĭ mumelor, pe când fetele, remânênd tot-d'a-una sub acéstă înrîurire, conservaŭ cu stăruinţă tradiţiunea graĭuluĭ femeiesc, pe care vécurile o puteaŭ şterge numaĭ treptat-treptat, aşa că la urma urmelor — după ce se plăsmuise deja din amestec o singură limbă pentru bărbaţĭ şi pentru femeĭ — trebuĭa totuşĭ să maĭ trécă mult timp pînă să dispară orĭce deosebire fonetică.

O divergînţă între graĭul bărbătesc şi graĭul femeiesc se constată pînă astădĭ pe o scară fórte întinsă la Caraibĭ, a cărora naţionalitate se născuse sînt acum câţĭ-va secolĭ prin cucerire, bărbaţiĭ din tribul Galibilor căsătorindu-se cu femeile din tribul Arruacilor; şi Adam Lucien (Revue de Linguistique, XII, 275—304) observă: «La science «saisit sur le vif, dans le double parler ca«raïbe ramené à ses origines, le phénomène in«structif de la formation d'une langue par l'effet «d'une conquête qui, d'une partie des hommes de «la nation conquérante et d'une partie des fem-

«mes de la nation vaincue, fait une nation nou-«velle».

Dintr'o causă analogă la Eschimoşii din Grœnlandia numaĭ femeile schimbă pe *k* în *ng* şi pe *t* în *n* (Sayce, Introd. to the Science of language, I, 205).

Tóte naţionalităţile latine extra-italice s'aŭ zămislit din amestecul bărbaţilor romanĭ cu femeile barbare. Despre Spanioliĭ, naţionalitatea extra-italică cea maĭ veche, noĭ avem în acéstă privinţă un text special categoric la Tit-Liviŭ (XLIII, 3): «Et alia n o v i g e n e r i s h o m i n u m e x H i s-«p a n i a legatio venit. Ex militibus romanis et «ex hispanis mulieribus, cum quibus connubium «non esset, natos se memorantes, supra quatuor «millia hominum...»

La Românĭ — pe carĭ Tit-Liviŭ ĭ-ar fi numit «novum genus hominum ex militibus romanis et dacicis mulieribus» — la Românĭ elementul cuceritor, adecă cel bărbătesc, fiind Latiniĭ, ĭar elementul cucerit saŭ femeiesc fiind Daciĭ, fenomenul linguistic *ghi* = *bi*, *ki* = *pi*, *ni* = *mi*, întru cât el este femeiesc, nu póte să fie decât o remâşiţă dacică, nicĭ decum latină.

Şi aci ni se presintă o dilemmă:

1. saŭ că în limba dacică labialele se guturalisaŭ de 'naintea luĭ *i*;

2. saŭ că în fonetismul latin grupurile *bi*, *pi*, *mi* se rostĭaŭ altfel decât aceleaşĭ grupurĭ în fonetismul dacic, adecă se rostĭaŭ în aşa fel încât

pentru auḑul Dacilor ele cuprindeaŭ un element diferenţial gutural.

Prima ipotesă trebue înlăturată cu desăvîrşire, de vreme ce în nomenclatura personală, în cea locală şi în cea botanică a Dacilor ne întîmpină fórte des labiale neguturalisate de 'naintea lui *i*, bună-óră:

Bere*bi*stes, nu Bere*gi*stes;
*Bi*cilis, nu *Gi*cilis;
*Pie*porus, nu *Kie*porus;
Cle*pi*dava, nu Cle*ki*dava;
Ti*bi*scum, nu Ti*gi*scum;
apoĭ Ca*pi*dava, *Pi*roboridava, *Pi*num, caro*pi*thla, rhathi*bi*da etc.

Traciĭ de peste Dunăre, despre carĭ noĭ scim că eĭ numĭaŭ tesaurul «pitu-», nu «kitu-» (Schol. Apollonii Rhodii I, 933: *Θρᾷκες τὸν θησαυρὸν πιτύην λέγουσιν*), de asemenea nu guturalisaŭ labialele, după cum nu le guturalisézā nicĭ posteritatea lor actuală Albanesiĭ.

Remâne dară în picĭóre numaĭ ipotesa a doua, şi anume: Daciĭ rostĭaŭ pe latinul *bi*, *pi*, *mi* ca *ghi*, *ki*, *ni*, un pseudo-fonetism cam aşa după cum Creoliĭ prefac sonurile francese, spanióle şi portugese (Schuchardt, Kreol. Studien, passim), saŭ după cum Alsacienĭĭ, chĭar când aŭ învĕţat în şcólă franţusesce, totuşĭ pronunţă:

Mon béti *V*rançois
Toi *f*ouloir que *che* t'apprenne
*G*omment au*d*refois

Che falsais à la Prussienne
Ou pien à la Tyrolienne...
(Nisard, Hist. d. livres popul. I, 73).

Fonetismul latin nu era tocmaĭ uşor pentru o ureche ne-romană. Aşa vechiĭ Grecĭ aveaŭ pe *ti* (τι), şi totuşĭ pe latinul *ti* îl rostĭaŭ *tzi*: «optzimus = optimus». Aşa Celţiĭ aveaŭ pe *v*, dar pe latinul *v* îl amestecaŭ cu *f*: «vulgor = fulgur», «figil = vigilia» (Sittl, Verschiedenheiten d. lat. Spr. p. 51 sq.).

Intr'un singur punct, sub raportul guturalisăriĭ labialelor, fonetismul dacic se întâlnĭa întru cât-va cu cel latin. Se scie că Romaniĭ confundaŭ pe *f* cu *h*: faedus — haedus, fordeum — hordeum, folus — holus, fariolus — hariolus etc. (Corssen, Ausspr.[2] I, 159 sqq.). Iată de ce *hi* pentru *fi* era „nu numaĭ dacic, dar şi óre-cum latin, încât a putut să se introducă fără resistinţă în graĭul românesc: el figuréză adesea în vechea nóstră literatură şi nu se atribue de cătră Cantemir «fecĭorilor de babă». In fond însă acest fonetism nu este la Românĭ latin, ci dacic, după cum fonetismul analog la Spanioli în «hierro = ferrum», «hacer = facere» etc., nu este latin, ci iberic (cfr. Ascoli, Due lettere p. 29). Concordanţa latino-dacică într'o parte, ca şi concordanţa latino-iberică în cea-laltă, a fost o simplă înlesnire de propagandă fonetică.

Aplicarea Dacilor, saŭ maĭ bine ţicênd a Tracilor în genere, de a guturalisa pe labialele latine de 'naintea luĭ *i* póte ea singură să deslege o enigmă

din Hesychius. Acest culegĕtor de glose din secolul IV aduce pluralul: «ser*ghi*» în loc de latinul «cer*vi*» saŭ «cer*bi*» : «σεργοί — ἔλαφοί», întocmaĭ ca la Românĭ în «cerghĭ», moldovenesce «şerghĭ». El nu ne spune de unde a luat'o, dar nefiind nicĭ grecéscă, nicĭ italică, este învederat că acéstă glosă nu póte să fie decât tracică. Tot de proveninţă tracică, directă saŭ indirectă, ni se pare a fi guturalisarea labialelor de 'naintea luĭ *i* în dialectul neogrecesc aşa numit tzaconic, pe care însă aci noĭ ne mărginim a'l menţiona numaĭ.

B A

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. III P. 2242—2251)

Ba, adv. et conj.; 1°. non, pas, point; 2°. mais, d'autant plus. In ambele sensuri *ba* exprimă o opoziţiune, dar în primul sens opoziţiunea este negativă, în sensul al doilea restrictivă, ĭar o restricţiune este o afirmaţiune tot-o-dată. Din acest punct de plecare tóte accepţiunile luĭ *ba* se pot reduce la patru: 1°. « — Te ducĭ? — *ba*» este o negaţiune simplă. 2°. «Te ducĭ acuma? — *ba* mĕ voiŭ duce maĭ târdiŭ» este o restricţiune, în care se négă ducerea «acum», dar se afirmă ducerea «maĭ târdiŭ». 3°. «Te ducĭ? — *ba* nu», este o negaţiune dublă. 4°. Contrariul: «nu te ducĭ? — *ba* da» este o dublă afirmaţiune, care însă, cuprinḑênd în sine un element de opoziţiune, e maĭ puţin categorică decât simplul d a.

I. Negativul *ba* e tot-d'a-una maĭ energic decât sinonimul n u. Când e vorba de o alternativă, el se légă de afirmaţiunea ce'ĭ precede prin conjunc-

ţiunea a ŭ în graĭul vechĭu, prin o r ĭ în cel de astădĭ, rare-orĭ prin s a ŭ.

Biblia Şerban-vodă, 1688, Genes. XXXVII, 32:

. . . cunoaşte de ĭaste haina feĉorului tău au *ba*...	. . . agnosce si tunica filii tui est, an n o n...

Ibid. Numeri XIII, 21:

. . . de sântŭ într'ănsulŭ copaci aŭ ba. .	. . . si sunt in ea arbores an n o n...

grecesce în ambele locurĭ: ἢ οὔ.

Şĭapte taine, 1644, p. 15: «va fi lucrul cu prepusŭ, oare botedzaţi sămtŭ au *ba*...»

Pravila Moldov. 1646, f. 87: «stă pre sama gĭudeţului să gĭudece acel lucru şi acĭa vină de carĭa să téme muĭarĭa, poate să fie de chizeşie au *ba*...»

Cantemir, Divanul lumiĭ, 1698, f. 27 b: «au putĭa-viĭ ačasta tăgădui? sau putĭa-viĭ că ačasta nu ĭaste aşĭa să dzici *ba*?...», unde în contextul grecesc luĭ *ba* îĭ corespunde «οὔχι».

Acelaşĭ, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 140: «Şi cum cu singură numai tăcérĭa spre robie şi suppunere véčnică ne vom lăsa? *Ba*, fraţilor, odată cu capul lucrul acesta neizbândit să nu lăsăm...»

Costachi Negruzzi, «Sobieski şi Românĭ»:

« — Incă o dată vĕ întreb, vĕ închinaţĭ orĭ *ba*?

«— *Ba*...»

Alexandri, Boierĭ şi cĭocoĭ, act. III, sc. I: «Mojicul

nu póte să ḑică *ba*, când poruncesce guvernul...»

Basmul «Porcul fermecat» (Ispirescu, Legende p. 50): «de unde o să scie tata, daca noĭ am întrat aŭ *ba*...»

In basmurĭ, când e vorba de ce-va peste mĕsură frumos, fie om, fie femee, fie lucru, este stereotipă locuțiunea: «La sóre te poțĭ uĭta, dar la dînsul saŭ la dînsa *ba*».

Balada «Cucul și turturica»:

Pentru dumnéta
Eŭ n'aș ḑice *ba*,
Dar ḑic și ḑic *ba*
Pentru maĭcă-ta...

Doĭnă din Ardél:

Strigă mórtea la feréstră:
Spoveditu-te-aĭ, nevéstă?
— Ce-aĭ tu, mórte, a 'ntreba
Spoveditu-m'am orĭ *ba*?...
(S. Lĭuba, c. Maĭdan).

Doĭnă din Banat:

Pin' eram la maĭca fată,
Câțĭ voĭnicĭ mĕ întâlnĭaŭ,
Imĭ zimbĭaŭ și mĕ 'ntrebaŭ:
Maĭ sugĭ tu țiță orĭ *ba?*
Dómne, albă ți-ĭ fața!
De când m'am înstrăinat,
Câțĭ voinicĭ mĕ întâlnesc,
Cu toțiĭ mĕ jeluesc,
Cătră min' așa grăesc:
Carĭ tu petre, ḑeŭ, orĭ *ba?*
Dómne, négră ți-ĭ fața!...
(J. B. Trans. 177).

II°. *Ba* ca o restricţiune, prin care ce-va se mărginesce într'o sferă determinată.

Gavril Protul, Viaţa luĭ Nifon, 1652, ed. Erbicénu, p. 58: «boĭariĭ nu se putĭa voi pre cine vor pune domnŭ, că uniĭ zicĭa să fie cesta, ĭar alţiĭ *ba* c e l a, şi era gălčavă...»

Biblia Şerban-vodă, 1688, Genes. XIX, 2:

. . . abateţi-vă la casa slugiĭ voastre şi odihniţŭ şi spălaţŭ pičoarele voastre, şi mânecândŭ veţŭ mérge la calé voastră; şi ziseră: *ba* î n u l i ţ ă vomŭ odihni...

. . . declinate in domum pueri vestri, et divertite, et lavamini pedes vestros, et mane surgentes abibitis in viam vestram. Et dixerunt: N e q u a q u a m, sed in platea divertemus...

în contextul grec: *οὐχὶ*.

A. Odobescu, Scrierĭ I, 162:

«— Dar ce, măre, să maĭ fie şi asta? strigaŭ uniĭ din drumeţĭ, ne'ncercaţì la sama cailor. Or că strechĭa a dat într'înşiĭ?

«— *Ba* a ş a 's bahmeţiĭ dela noĭ; — rĕspunse cu mândriă un bătrân lipcan tătar din Bugĭac...»

Laurian-Massim: «Ast om nu pré vede. *Ba* e orb cum se cade. — Furiĭ te pradă. *Ba* te şi omóră. — Nu'ţĭ respunde datoria. *Ba* te şi bate...»

Acelaşĭ sens are repetatul *ba*: «*ba* aşa, *ba* altfel», fórte obicĭnuit în graĭul poporan şi prin care în lucrul nu se mărginesce într'o singură sferă eme, în maĭ multe sfere posibile, tóte însă determ

I. Créngă, Scrierile I p. 109: «aveaĭ muștereĭ de nu eraĭ bucuros: *ba* să'ĭ ducĭ la Pétră, *ba* la Fălticenĭ, *ba* pe la ĭarmaróce, *ba* la mănăstirea Némțuluĭ, *ba* la Secu, *ba* la Rîșca, *ba* în tóte părțile pe la hramurĭ...»

Ibid. p. 139: «slujind cu credință *ba* la unul, *ba* la altul, pînă la vrîsta de treĭ-ḑecĭ și maĭ bine de anĭ...»

Jipescu, Opincaru, p. 115: «pĕ dracu l'aŭ zărit ómeni ca o nălucă, *ba* ca o mogândéță, *ba* că era cu córne, *ba* că ședea în casă pustiie cu spahiile, cu muma păduri, cu joĭmărița...»

Th. Speranția, «Iți̯c gândesce»:

Ba că'ĭ trécă, *ba* că'ĭ mérgă,
Ba că'ĭ asta, *ba* cutare,
Ba chiar Iți̯c o să fie
Un bancher, un lucru mare...

Basmul «Aleodor împĕrat» (Ispirescu, Legende p. 43): «Aleodor voi să se codéscă óre-cum, *ba* că trebile împĕrățieĭ nu'l ĭértă să facă o călătorie așa de lungă, *ba* că n'are călăuz, *ba* că una, *ba* că alta...»

Basmul «Înșiră-te mărgăritar» (ibid. p. 64):

« — Iată, stăpână, ce făcușĭ d-ta!

« — Cum se póte una ca asta? ĭĭ rĕspunse dómna.

«Și pângara de cĭóră începù a se cĭorovoi cu dómna sa: *ba* c'o fi, *ba* că n'o fi...»

III°. *Ba* servind a maĭ întări o negațiune: *ba* n u, *ba* n i c ĭ — *ba ba*...

Costachi Negruzzi, «Gelosia»:

Sciĭ pentru ce? — *Ba* n u. — Ah! trebuĭ să ți-o spun,
Destul e de când chin în sufletu'mĭ adun!...

Acelașĭ, «Cărlanii», sc. 4:

«Miron: Ha! am înțeles. Îți temĭ nevasta?
«Terinte: Eŭ? *Ba* n i c ĭ gândesc...»

Basmul «Treĭ frați împărați» (Ispirescu, Legende p. 270):

« — Poți tu să citescĭ ce ḑice aicĭ?
« — *Ba* n i c ĭ bóbă...»

Țichindél, Fabule 1814, p. 228: «Dară ce se adună cu Hristos? banĭ? *ba*, *ba*, că el nicĭ au adunat, nicĭ au avut banĭ...»

Balada «Cucul și turturica»:

Ba, cucule, *ba*,
Nu te-oĭu asculta...

A. Pann, Povestea vorbeĭ I, p. 83:

Și altul are cap, da,
Dar ca-al meŭ *ba-ba-ba!*

Basmul «Cĭobănașul cel isteț» (Ispirescu, Legende, p. 246): «Maĭ vĕḑuse el caĭ bunĭ, înșelați și înfrînați frumos; maĭ vĕḑuse și fiĭ tinerĭ de boierĭ îmbrăcați cu haĭne scumpe; auḑise că uniĭ dintr'înșiĭ sînt limbuțĭ, desmerdați, luătorĭ în rîs și întumurați de nu le ajunge cine-va cu strămurarea la nas; dar ca și aceștiĭa, *ba*, *ba*, *ba*!...»

IV°. *Ba* întărind o afirmațiune, maĭ cu samă în *ba* î n c ă saŭ *ba* ș i saŭ *ba* c h ĭ a r «et même,

mais encore», și în *ba* s ă ḍ i c ĭ saŭ *ba* c ă s ă ḍ i c ĭ «bien plus» etc. In genere însă, tocmaĭ din causa caracteruluĭ seŭ fundamêntal restrictiv, *ba* dă afirmațiuniĭ pe care o însoțesce o nuanță ironică: *ba* t o c m a ĭ, *ba* c u m n u, etc.

Costachi Negruzzi, «Aŭ maĭ pățit'o și alțiĭ»: «se deprinde a bé cafea turcéscă și a fuma dintr'un cĭubuc lung, *ba* î n c ă află multă poesiă în forma șliculuĭ și a haĭnelor lungĭ...»

Ținchindél, Fabule 1814, p. 339: «pentru acéĭa nu mĕ muncéște cugetul, *ba* î n c ă din protivă mă bucur...»

Ibid. p. 18: «au văzut strâgoae prefăcându-se în găinĭ și strigonĭ în pricolicĭ, apoĭ așa se duc noapte și mâncă inimele oamenilor celor adormițĭ, *ba* î n c ă să auzim ce povestéște și baba Socolana...»

I. Créngă, Scrierile I p. 4: «nunta se făcu, și baba îșĭ luâ cămeșa de sócră, *ba* î n c ă netăiată la gură...»

Doĭnă din Ardél:

Când eram la mama fată
Mĕ culcam destul pe vatră,
Pe vatră și pe cuptorĭu,
Ba ș i jos a-uneorĭ...

(J. B., Trans. p 443)

Cu ș i saŭ î n c ă sub-înțeles:

Frunḍă verde sălcióră,
Trage-o cătană să móră,
Ș'așa trage de cu milă

Că móre 'n țéră străină;
Ba móre fără lumină...

(Ibid. p. 320)

«In locuțiuni particulare *ba* s ă ț i c ĭ, *ba* s ă m a ĭ ț i c ĭ, cine-va adaoge la cele spuse, afirmând că acestea's și mai pe sus de ce spune. Ex.: Ce om învĕțat! *Ba* să țicĭ, frate. — Reŭ mai este domnul! *Ba* că să țicĭ, țĕŭ!» (L. M.). In aceste locuțiuni se sub-înțelege: «și mai mult». Tot așa, cu sensul de «à-fortiori», în doĭna din Ardél:

Eŭ pe dél, mândra pe vale,
Fricĭ mi-ĭ să nu mĕ 'nșale;
Inșela-va pe dracul...
Ba pe badea săracul!

(J. B., Trans. p. 95)

In idiotismul *ba* c ă c h ĭ a r, fórte respândit mai ales în Moldova, *ba* dă afirmativuluĭ «chĭar» o accepțiune ironică: «à d'autres!»

Costachi Negruzzi, Cărlaniĭ, sc. 4: «Miron: Par' că'ĭ numaĭ Vochița în tot satul.

«Terinte: Vochița, femeea mea! *ba* c ă c h ĭ a r...»

Alexandri, Chir Zuliaridi, sc. I:

«Afrodita: Dumnéluĭ care se culcă o dată cu găinile și se trezesce o dată cu cucoșiĭ!

«Mândica: *Ba* c ă c h ĭ a r!... Maĭ dinióră s'o trezit și dumnéluĭ...»

Acelașĭ, Iorgu dela Sadagura, act. I sc. 4:

«Gahița: Du-te de vedĭ paveoa cea nouă.

«Damian: *Ba* c ă c h ĭ a r! hodoronc-tronc...»

Cu acelașĭ sens se aude în Muntenia exclama-

țiunea: *ba* ce! scurtată din: *ba* c e s e p o t r i v e s c e.

«Ți-e frică de mine. — *Ba* c e!» (L. M.).

E de asemenea ironic afirmativul *ba* în construcțiune cu subjonctivul:

«De când am tăiat copiluluĭ bine nasul, *ba* să maĭ facă ce maĭ făcea, de atuncĭ *ba* să maĭ dea pe la mine». (L. M.).

Aceĭașĭ accepțiune ironică în legătură cu afirmațiunea ne întîmpină în «*ba* a ĭ a ' ĭ v o r b ă».

Basmul «Numaĭ cu vitele se scóte sărăcia» (Ispirescu, Legende p. 209):

« — Da unde să maĭ mĕ daŭ? respunse sărăcia.

« — Eșĭ afară, dacă n'aĭ loc, și te dụ în oțelele «pusceĭ vr'unuĭ vînător, că acolo ți-e locul.

« — *Ba* aĭa'ĭ vorbă! maĭ pune'ți poĭta în cuĭu!...»

De asemenea afirmațiunea «*ba* d e ŭ» e numaĭ pe jumătate seriósă, une-orĭ de tot glumétă, maĭ ales când se pune în formă interogativă.

Doĭnă din Ardél:

Cât de mare'ĭ pămîntul,
Ce'ĭ maĭ reŭ ca uritul?
Ba d ĕ ŭ, maĭ rea'ĭ dragostea,
Care uscă pajiștea...

(J. B., Trans. p. 9)

Alta:

Suflă vîntu 'n paie ude,
Eŭ strig, mândra nu m'aude.
— *Ba* d e ŭ, bade, aud bine,
Dar nu pot veni la tine!

(Ibid. 56).

Filimon, Cïocoiï vechï și nouï p. 111:

« — Heï! dacă e așa, lasă-mĕ pe mine; o să te fac să mănâncï un miel fript hoțesce.

« — *Ba* ḍ ĕ ŭ! și ce fel frig hoțiï mieiï?...»

Alexandri, «Iorgu dela Sadagura», act. I sc. I:

«Damian: Nu veḍï că cucóna Gahița 'ï damă de moda nouă, care cu cât îmbătrânesce, se socóte maï tînără? . . . Ce dracu 'ï vorbescï tot de lécurï?»

«Gângu: *Ba* ḍ e ŭ?... Iaca dracul!...»

In Bucovina, póte întru cât-va și pe aiurï, sînt familiarï idiotismiï:

c a m a ï *ba* «pas du tout»;

n i c ï m a ï *ba* «impossible!»;

ba c a m d a «tout de même».

Basmul «Hargatul năsdrăvan» (Sbiera, Poveștï p. 243): «Preutul sări îndata-mare, și unde nu mi'l înhață pe lupul de morariu cu un par de pe cuptoriu, și mi'l frécă așa de tare încât abĭa aŭ scăpat numaï cu un pic de suflet din mânile morților, și de-acù înainte c a m a ï *ba* să se iubéscă el cu cumătră-sa...»

Basmul «Sfînta Vinere» (ibid. p. 309): «După acésta, bĭéta fată n i c ï m a ï *ba* să zoléscă ea spre ḍiua de Vineri...»

Basmul «Ceï treï tălharï» (ibid. p. 269): «Óspeții luï Petrea se cam pricepură ce făcu el, și de aceea ḍise unul din eï cătră celalalt:

« — N i c ï m a ï *ba*!

« — *Ba* c a m d a! Tot om păpa-o...»

La Macedo-românĭ *ba* se întrebuinţézĕ, deşi mult maĭ rar decât la Daco-românĭ (Dr. Obedenaru, Texte p. 133); cuvîntul însă, orĭ-cum ar fi, nu e de loc romanic, şi n'are a face nicĭ cu italianul o i b o, nicĭ cu francesul p a s, cu care îl alăturà deja Lexiconul Budan; tot aşa n'are a face cu latinul v a h şi cu francesul h a h, de unde îl trag Laurian şi Massim. El este din punct în punct slavicul *ba*, conjucţiune şi adverb, cunoscut Rutenilor, Bohemilor şi Polonilor (Cihac, II, 3). La Poloní şi la Bohemĭ, maĭ cu deosebire, el funcţionézà întocmaĭ ca la noĭ. Iatà câte-va exemple polone după Linde: b a bez mala nie prawda = *ba* puţin lipsesce ca să fie adevĕrat; b a latwo to mówić, ale trudno czynić = *ba* e uşor s'o spuĭ, dar e greŭ s'o facĭ; nie wie, b a i wiedzieć nie chce = nu scie, *ba* nicĭ nu vrea să scie; nowy smutek, b a nie nowy = întristare nouă, *ba* nu nouă; b a toć się nie godzi = *ba* asta nu se cuvine; b a prawie! = *ba* ţĭ-aĭ găsit! Exemplele boheme se pot vedé la Jungmann, care compară pe slavicul b a cu latinul v a h, cu grecul $\beta\tilde{\alpha}$ şi cu sanscritul b a, tóte pré depărtate prin sens: aşa sanscritul b ā, maĭ corect v ā, nu însemnézà alt ce-va decât «saŭ».

Pe lîngă simplul b a, Poloniĭ maĭ aŭ pe compusul b a i: «b a i bardzo!» «b a i prawie!» întrebuinţat ironic cu sensul de «ce spuĭ!» saŭ «ce are a face!» Acest b a i a trecut şi el la Românĭ, în specie la Moldovenĭ, devenind negativul b à ĭ u,

dissilabic, care funcţionéză ca un fel de verb cu înţeles de «nu pot» saŭ «nu vreŭ».

Basmul din Bucovina «Délul roşu» (Sbiera, Poveştĭ p. 201):

« — Haĭ, întră de grabă în lăuntru! ĭĭ ḑise dracul.

« — B a ĭ u ! n u v r e ŭ, ca să nu mĕ vadă...»

Basmul tot de acolo «Cucoşelul şi mîţa» (ibid. p. 295): «Dar baba n'aŭ vrut, ci ĭ-aŭ ḑis b a ĭ u!»

Costachi Negruzzi, Cârlanii, sc. 12:

«Lionescu: Ia stăĭ puţinel, dragă Vochiţo!

«Vochiţa: «B a ĭ u, b a ĭ u, nu se póte...»

Acest b a ĭ u se aude pe a-locurĭ şi la Muntenĭ sub forma b a ĭ e ŭ, pe care Dr. Polysu a luat'o drept compositiune din *ba* şi e ŭ: «*ba* eŭ = ich nicht».

BABA-NOVAC

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. III P. 2256—2262)

Babà-Novac, n. pr. m.; 1° héros légendaire de l'épopée populaire roumaine, serbe et bulgare; 2° personnage historique, général roumain sous Michel le Brave. Baladele poporane române aŭ amestecat la un loc, ca și când ar fi o singură individualitate, pe haĭducul *Baba-Novac* și pe generalul *Baba-Novac*, între carĭ, în adevĕr, este nu numaĭ identitatea de numĭ, dar și alte puncturĭ de asemĕnare: amîndoĭ Serbĭ, amîndoĭ dușmanĭ aĭ păgânilor; dar unul personagĭu curat legendar, care în orĭ-ce cas va fi trăit cu mult înainte de anul 1500, ĭar cel-alalt un personagĭu de tot istoric, brațul drept al luĭ Mihaĭu cel Vitéz în luptele contra Turcilor, contra Polonilor și contra Ungurilor, prins și ars de viŭ de cătră aceștĭ din urmă la 1601.

Balada «Novac și corbul»:

Fost'a, cică, un Novac,
Un Novac, *Baba-Novac*,

Un vitéz d'aĭ luĭ M i h a ĭ u
Ce săríа pe șépte caĭ
De striga C r a ĭ o v a vaĭ!
El un fecĭoraș avea
Și tot ast-fel íĭ dicea:
Fecĭoraș Gruĭuțul meŭ,
Ascultă de ce'țĭ dic eŭ! . . .

Lăsâm la o parte pe *Baba-Novac* cel istoric, despre care se póte citi maĭ ales la contimporanul seŭ Spontoni (Historia della Transilvania, Venezia, 1638), și ne vom opri o clipă asupra luĭ *Baba-Novac* celuĭ legendar, care numaĭ el aparține pe deplin literatureĭ poporane la Românĭ și la Serbĭ, pînă la un punct și la Bulgarĭ (Miladinovtzi, Bâlgarski narodni piesni, p. 209—11), tot-d'a-una în însoțire cu fiĭul seŭ Grue. Nicĭ o baladă românéscă despre *Baba-Novac* nu este o traducere și nicĭ măcar o imitațiune a vre-uneĭ balade slavice transdanubiane, deși aceleași sînt caracterele celor doĭ eroĭ și motivele epice, adecă un fond comun pe care Serbiĭ, Româniĭ și Bulgariĭ l'aŭ utilisat pe treĭ câĭ neatârnate una de alta. Să luăm, bună-óră, următorul fragment din balada română:

In munțiĭ Catrinuluĭ,
In pădurea Pinuluĭ
Odihnía *Baba-Novac*
La umbra unuĭ copac,
Și prin vis el tot vedea
Pe fecĭorul seŭ Gruĭa.
Iat'un corb că se ivía
Și pe créngă se punea

Chĭar d'asupra capuluĭ,
Capuluĭ Novaculuĭ.
Corbuleţul uşurel
Avea'n cĭocu-ĭ un inel,
Care jos cădea din el
Chĭar în barba luĭ Novac,
Luĭ Novac *Baba-Novac*.
Adormitul se trezĭa,
Şi inelul cât vedea,
Scotea haĭne novăcescĭ
De punea călugărescĭ,
Scotea cuca de Novac
Şi punea un comanac...

şi apoĭ purcedea la scăparea luĭ Grue. Să alăturăm acuma şi un cântec bulgăresc din Macedonia, în care motivul şi caracterul sînt aceleaşĭ, dar cu totul alt fel este modul utilisărĭĭ: «Inflorește de timpuriŭ flórea trandafiruluĭ! Sub trandafir se aşterne un covor, pe covor este pusă o perină albă, pe perina albă şéde moş Novac, bea şi mănâncă, mielul rumen e fript, vinul galben e turnat. Iată însă că sosesc treĭ porumbeĭ, se lasă din sborul lor pe trandafir, cade jos flórea trandafiruluĭ, iar eĭ vorbesc aşa: Ascultă, ascultă moş Novace! Tu bine mănâncĭ şi bine beĭ, mielul rumen e fript, vinul galben e turnat, pe când piere scumpul teŭ fiŭ, scumpul teŭ fiŭ de 'mpreună cu cea de 'ntâiŭ a luĭ ĭubită, de 'mpreună cu băieţelul lor...» (Verković, Pesme Makedonski Bugara, t. I p. 205). Caracterul luĭ *Baba-Novac* — căcĭ fie-care eroŭ din epopeea poporană presintă o figură ti-

pică a-parte — se zugrăvesce cu o deosebită plasticitate în următórea baladă serbă: «Novac și Radivoe béŭ vin la recóre lîngă fluviul Bosna la cnezul Bogoslav, ĭar după ce bĕuseră în voe, étă că acesta începe a grăi așa: Spune'mĭ drept, fărtate moș Novace, spune'mĭ pe față, de ce óre teaĭ apucat tu, frate, tocmaĭ la bătrânețe, când nu se maĭ cade, a'ți frânge gâtul, a rĕtăci pe déluri, a duce traĭul mișelesc de hoț? Bătrânul Novac îĭ rĕspunde: ascultă-mĕ, fărtate cneje Bogoslave, să'ți povestesc cu dreptate cruda mea nevoe, de vreme ce mĕ'ntrebĭ. Precum sciĭ și'ți aducĭ aminte, când Irena zidĭa orașul Semendria, atuncĭ m'a pus și pe mine la muncă de ĭ-am argățît treĭ anĭ, cărând lemne și petre tot cu căruța mea și tot cu boiĭ meĭ, ĭar la sfîrșitul celor treĭ anĭ nu aveam nicĭ un ban în pungă, măcar ca să'mĭ pocĭu cumpĕra nesce opincĭ. Acésta n'ar fi fost nemica, dar maĭ este ce-va, frate. După ce isprăvise cetatea, ea începu a maĭ zidi și turnurĭ, cu porțĭ și cu ferestre tot aurite, aruncând bir asupra ómenilor câte treĭ litre de aur de fie-care casă, ceea-ce face, frate, câte treĭ sute de galbenĭ! Cine avea banĭ, îĭ da; cine da, rĕmânea; numaĭ eŭ, sărmanul, neavênd ce să'ĭ daŭ, mi-am luat tărnăcopul cu care argățisem, și luând tărnăcopul mĕ duseĭ în haĭduciă, căcĭ nu maĭ era chip a maĭ rĕmâné în țéra afurisiteĭ Irene. Și fugiĭ spre Drinul cel rece, apoĭ spre Bosna cea petrósă, și când mĕ apropiaĭ de muntele Romania, ĭată că întâlnĭĭ acolo în cale

nuntaşĭ Turcĭ, ducênd o fată Turcóĭcă. Toţĭ nuntaşiĭ trecură în linişte, numaĭ Turculeţul mire, care călăria pe un mare cal cam murg, nevrênd să mĕ lase în pace, scóse un biciu întreit, ferecat la treĭ capete, şi mĕ lovi peste spate De treĭ orĭ ĭ-am spus chĭar ca la un frate: mĕ rog ţie, Turculeţule mire, să aĭbĭ norcc şi vitejiă, bucuriă şi fericire, dar plécă înainte, cată-ţĭ de drum, căcĭ dóră mĕ veḑĭ bine că sînt om sărac. Turculeţul însă nu vru să mĕ asculte, ci mĕ bătea din ce în ce maĭ tare, pînă ce a început să mĕ cam dóră, şi atuncĭ furia mĕ cuprinse, apucaĭ târnăcopul de pe umĕr, loviĭ pe Turculeţul ce mi se gurguţa călare, şi'l potriviĭ atât de bine, încât căḑu jos la pămînt. Apoĭ mĕ repeḑiĭ la dînsul, îl maĭ loviĭ de vr'o doĕ-treĭ orĭ pînă ce'l despărţiĭ de suflet, băgaĭ mânile în buzunarele sale, scoseĭ treĭ pungĭ pline, le aşeḑaĭ la mine în sîn, iĭ descinseĭ sabia dela brâŭ, luĭ ĭ-o descinseĭ şi mie mĭ-o încinseĭ, iĭ puseĭ la cap târnăcopul meŭ, ca să aĭbă Turciĭ cu ce să'l îngrópe, încălecaĭ pe murgul seŭ, şi plecaĭ drept spre muntele Romania; ĭar nuntaşiĭ Turcĭ se uĭtaŭ la mine şi nu voĭaŭ să mĕ iea la gónă, orĭ că nu voĭaŭ, orĭ că nu cuteḑaŭ. De atuncĭ, frate, sînt étă patruḑecĭ de anĭ de când petrec pe muntele Romania maĭ bine decum petreceam a-casă; staŭ aicĭ de pândesc calea din dél în vale, aştept pe tinerii Turcĭ ce vin dela Saraievo, le răpesc argint şi aur, catifea şi mândrul postav, cu care mĕ îmbrac apoĭ pe mine şi pe tovarăşiĭ meĭ; sciŭ când să atac,

sciŭ când să fug, sciŭ când să mĕ bat, şi nu mĕ tem de nimenĭ, afară numaĭ de Dumneḑeŭ...» (Karadžić, Spske narodne pjesme, ed. 1846, III p. 1—4.)

La Românĭ, ca şi la Serbĭ şi la Bulgarĭ, *Baba-Novac* este un tip de haĭduc-patriarc, un haĭduc pater-familias:

La grădina cu cerdac
Luĭ Hagi-*Baba-Novac*
Care pórtă comanac,
Lungă mésă e întinsă
Şi de óspeţĭ mulţĭ cuprinsă.
Dar la mésă cine ṣede?
Pe 'mprejur cine se vede?
Ṣede bătrânul Novac
Ce trăesce-acum d'un véc,
Cu cinci-ḑeci de finişorĭ,
Tinereĭ mândri bujorĭ,
Şi cinci-ḑeci de finişóre,
Tinerele garofióre.
Toţĭ cu bine petrecea,
Pe Novac îl fericĭa...

Vechĭu de ḑile, dar de o putere gigantică; lung-răbdător, dar gróznic la mâniă; drept, dar răsbunător.

O particularitate interesantă este că numele de Babà, turcesce «tată», se dă luĭ Novac numaĭ la Românĭ, şi nu la toţĭ Românĭĭ. In baladele serbe îĭ ţine locul epitetul Starina, care e sinonim cu Babà, de vreme ce însemnéză «bătrân». In

baladele bulgare ne întimpină D e b e l-N o v a k, adecă «Novac cel gros». Acésta dovedesce că redacțiunile actuale ale baladelor române despre *Baba-Novac*, și 'n specie cele publicate de Alexandri, sînt tóte posterióre epoceĭ luĭ Mihaiŭ-Vitézul, căcĭ numaĭ atuncĭ s'a putut face o fusiune între legendarul haĭduc și între *Baba-Novac* cel istoric. Pînă la acea epocă trebuĭa să fi fost în epopeea nóstră poporană numaĭ N o v a c fără B a b à. S'ar puté bănui că pe B a b à l'a adaos dela sine Alexandri, dacă n'am găsi acest epitet și în excelenta colecțiune bucovinénă a luĭ S. F. Marian (t. I p. 142):

La grădină, la cerdac
Luĭ H a g i *Baba-Novac*...

Fără B a b à totușĭ sînt varianturile de peste Carpațĭ, cele maĭ multe din Banat, ceea ce lesne se explică prin vecinătate cu Serbiĭ. Dr. At. Marienescu a cules peste 30 de balade cu N o v a c, în carĭ tóte lipsesce B a b à. Una se începe așa:

Plecat'a Dómne! plecat
Un fecĭor de împĕrat
Și de viță de vitéz,
Cel N o v a c ca porcăraș
In cel codru 'ntunecat
Și de nime neumblat,
Porcĭĭ dinapoĭ mînând,
Codru 'ntreg cutrierând.
N'a umblat o ḑi saŭ doĕ
Ci-a umblat el, ḑĕŭ, și noĕ

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREȘTI

Dile mândre tot de véră,
Și a noua di 'n de-séră
Cel N o v a c mult s'a mirat
Că în codri el a dat
De un lac cu lapte dulce,
Ce tot cresce și nu curge,
Unde șoimiĭ se adapă,
Unde dinele se scaldă
In tot anul de treĭ orĭ
Când aŭ ele sĕrbătorĭ!...

(Col. I. Tr. 1882 p. 354).

Chiar în unele varianturĭ din Țéra-Românéscă ne întimpină numaĭ N o v a c, bună-óră în acele din Brăila:

In vremile de de-mult
N'aŭ fost pușcă nicĭ săbiĭ
Pe N o v a c a 'l prăpădi.
Sus la munte, la cerdac,
La cerdacul luĭ N o v a c,
La mésă de os de pesce
Bea N o v a c și libovesce,
Numaĭ Gruia 'ĭ supĕrat,
Nebĕut și nemâncat...

(Șeḍĕtórea 1892, p. 197).

In Oltenia, de asemenea, se conservă în graĭu simplul n o v a c cu înțeles de «uriaș», un înțeles pe care cuvîntul nu'l are în limbile slavice, unde el însemnéză «tînĕr», «νεανίας», tocmaĭ antitesă cu B a b ă și cu serbul S t a r i n a. In districtul Romanațĭ circuléză pînă astăḍĭ legende despre un

gigant numit N o v a c, care cu un plug avênd înjugați doĭ bivolĭ albĭ a tras o brazdă chĭar prin Olt, «maĭ adăugênd că Oltul face și acum valurĭ pe unde a trecut acéstă brazdă» (A. Odobescu, Scrierĭ, II p. 420).

BACÂU

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. III P. 2288—2294)

Bacâŭ, n. pr. m. loc.; ville en Moldavie, chef-lieu du district de même nom. Capitala districtuluĭ cu acelaşĭ nume în regiunea nord-vestică a Moldoveĭ. Se rostesce tot-d'a-una cu primul *a* clar: *Bacâŭ*, în documente scrise în limbĭ străine: Бакокъ, Bakow, Bacov, Bacovia, Bacovium etc. Deja la 1341 exista în Serbia un sat cu acest nume: Баково (Daničić, Rĭečnik iz knĭiževnih starina, I p. 22); de asemenea în Ungaria sînt o mulţime de localităţĭ numite B a k ó, B a k a, B á k, B a k o v (Hornyanszky, Geogr. Lex. d. Ung.), dintre carĭ «claustrum de valle B a k o w a» se citézĕ deja la 1411 (Fejér, Cod. Diplom. Hung. X, 5 p. 207); cu tóte acestea vorba nu e de loc slavică, ba nicĭ neapĕrat unguréscă, dar tot-o-dată n'are a face nicĭ cu ḑeul B a c c h u s, cu care o înrudĭaŭ la noĭ latinomanĭ de altă dată. Silaba b a c se găsesce în orĭ-ce limbă, şi întru cât semnificaţiunea *Bacâuluĭ* nu e cunoscută, o etimologiă sigură e peste

putință. Singura ipotesă plausibilă se póte rădema pe următorul fapt istoric. La 1400 *Bacâul* era deja un oraș însemnat. Nemic nu arată și nu e probabil că el se va fi întemeĭat în scurtul interval de jumătate de secol după descălecarea Moldoveĭ în 1350. Inainte de venirea Românilor din Maramurăș, aci stăpâniaŭ Cumaniĭ, pe când în partea orientală a Moldoveĭ se întinseseră Ruteniĭ. *Bacâul* dară ar puté să fi avut ca oraș o origină cumanică, și atunci numele luĭ s'ar explica prin dialecte turce. A se compara în acest cas orașul B a k ù de lîngă Marea-Caspică.

Prin *Bacâŭ* se înțelege nu numaĭ orașul, dar și districtul întreg, bună-óră la Ion Neculce, Letop. II p. 246: «aŭ vândut un sat la *Bacâŭ* anume Fântânelele...»

Crisov dela Ștefan Vodă Tomșa din 1614 (Condica Doljescilor No. II p. 186 în Arch. Stat. din Buc.): «câmpiia luĭ Dragoș voevod la *Bacâu*» — o câmpiă despre care a se vedé crisovul luĭ Alexandru cel Bun din 1419 (Arch. ist. I, 1 p. 111).

La 1646 episcopul italian Marco Bandini (ap. Kemény, Das Bisthum zu Bakov, în Kurz's Magazin, II p. 14) descriea *Bacâul* și regiunea luĭ în următorul mod: «Orașul *Bacâŭ* a fost într'o vreme reședința Domnilor Moldoveĭ, maĭ ales atunci când trăia Margareta, fiica voevoduluĭ unguresc Ștefan din Transilvania și soția luĭ Alexandru-vodă (mórtă la 1410). Pe atunci se înălța în partea sudică a orașuluĭ un palat domnesc, care acum zace în ce-

nușă. Posițiunea orașuluĭ e cea maĭ desfĕtată, scăldat la resărit de rîul Bistrița, care se revĕrsă cu violență din munțiĭ Ardéluluĭ, la méḑă-ḑi privind o întinsă câmpiă acoperită cu dese sate românescĭ, despre crivĕț pînă la Carpațĭ avênd vestita vale a Bistrițeĭ, numită astfel după rîŭ, și 'n fine despre apus, la o depărtare de o legă, munțĭ și déluriĭ, întrerupte prin vâĭ, cale de treĭ ḑile pînă la Transilvania. Aerul e cel maĭ sănătos; păduriĭ frumóse prin natură și prin artă, stejărișe, fére sĕlbatece și pasĕriĭ mulțime, rîuriĭ pline de pescĭ delicioșĭ necunoscuțĭ în Italia, apoĭ belșug de vite, de grâne, de póme, unt și mĭere...»

Despre Dómna Margareta, prima nevéstă a luĭ Alexandru cel Bun și aceĭa sub care *Bacâul* ajunsese pe la 1400 la apogeul înfloririĭ, se vorbesce la cuvîntul B a ĭ a.

Un alt moment important în istoria *Bacâuluĭ* a fost episcopatul catolic de acolo, «episcopia cé unguréscă din tărg din *Bacâŭ*» după cum îl numesc Duca-vodă și Antonie Ruset (Fóia pentru minte, 1845 p. 25, 37), un episcopat fundat la 1401 de cătră papa Bonifaciŭ IX și despre care pe la finea secoluluĭ XVII Miron Costin (Arch. ist. I, 1 p. 169) ne spune: «Biscopul de *Bacâŭ* are titlul: al bisericelor catolice din tótă țéra Moldoveĭ. Autoritatea luĭ se întinde și asupra Bugĭaculuĭ, unde locuesc nu puținĭ catolicĭ, anume în Cetatea-albă, în Teghinea și în cele șépte sate hă-

nescĭ...» Lista episcopilor catolicĭ dela *Bacâŭ* se póte vedé la Benkö, Milcovia, II, 24–35.

In secolul XV *Bacâul* maĭ avea încă o altă însemnătate, cea maĭ mare din punctul nostru de vedere, fiind-că, după cum vom vedé maĭ jos, ea a lăsat pînă astădĭ o urmă în graĭu. Pînă la anexarea cătră Moldova în 1475 a districtuluĭ Putneĭ (Letop. I p. 128), *Bacâul* era oraș de hotar despre Muntenia și chĭar despre Ardél. Aci trebuĭa să se vămuéscă mărfurile. In tractatul comercial cu Polonia din 1407 Alexandru cel Bun ḑice (Arch. ist. I, 1 p. 131): «Exportațiunea postavurilor la Ungurĭ și la Muntenĭ este slobodă, anume pentru exportațiunea muntenéscă se va plăti în Sucéva dela 1 grivnă 3 groșĭ, și la fruntariă la *Bacâŭ* dela 1 grivnă 2 groșĭ, și apoĭ la întórcere din Valachia cu marfă de acolo, fie piper, fie lână, fie orĭ-și-ce, se va plăti în *Bacâŭ* dela 12 cântare $^1/_2$ rublă de argint...»; și maĭ jos: «importațiunea cereĭ muntenescĭ și brașovenescĭ e liberă, plătindu-se vamă dela o pétră de céră în *Bacâŭ* 1 groș...» Tot astfel sună tractatul comercial cu Polonia din 1434 dela Ștefan-vodă (Kalużniacki, Dokumenta moldawskie, Lwów, 1874 p. 25) și dela Petru-vodă din 1456 (ibid. p. 37). Despre depositul mărfurilor străine în *Bacâŭ* vorbesce un crisov al luĭ Stefan cel Mare din 1460 (Arch. ist. I, 2 p. 7): «orĭ-care negutitor va veni fie de orĭ-unde și-și va depune mărfurile în *Bacâŭ*, să dea călugărilor (dela Tazlâŭ) vama cea mare de grivnă, ĭar de

mărfurile trecétóre să se ĭea după lege vămă de car...», adecă o vămuire m a r e după valóre și o vămuire m i c ă după greutate. Un alt crisov dela Ștefan cel Mare din 1459 (Arch. ist. I, 1 p. 114) ne arată în *Bacâŭ* o autoritate judiciară, compusă din judecătorĭ (sudtzi) avênd la dispositiunea lor «globnicĭ» și «slugi», agenți pentru executarea sentințelor.

Din acea epocă s'a născut și a rĕmas în graĭul românesc o locuțiune proverbială fórte interesantă, pe care Cihac (II, 477) o scrie: «a'șĭ găsi b ă c ă u l», o traduce prin: «trouver son diable» și o trage din cuvîntul unguresc b a k ó «bourreau». Tot așa d. Șăinénu (Dicț. germ. 30): «a'șĭ găsi b ă c ă u l = seinen Meister finden, ung. b a k ó, călâŭ», precum și d. Mândrescu (Elem. ungurescĭ p. 134). Acéstă locuțiune, care nu însemnéză nicĭ odată «a perit» saŭ «a murit», ci numaĭ «a pățit'o», «șĭ-a găsit cine-va omul care să'l pună la loc și să'l învețe minte, a căḑut cine-va într'o nevoe din care învéță minte» (Laurian-Massim, Gloss. p. 38), n'are a face de loc cu nicĭ un fel de «calâŭ». Apoĭ nu se rostesce «băcâul», ci tot-d'a-una «bacâul», cu *a* clar. Este o locuțiune de aceĭașĭ natură ca și: «orbul cu întrebarea a nimerit B r ă i l a» (Pann, Povestea vorbeĭ II p. 4), a nimerit'o adecă măcar-că e orb și măcar-că «Brăila» e departe, ceea ce Cihac ar fi trebuit să scrie cu inițiala mică «a nimerit b r ă i l a», ș'apoĭ să'ĭ caute originea bunăóră în germanul «Brille = ochilarĭ», tocmaĭ ceea

ce caută un orb! «Şĭ-a găsit *Bacâul*», nu «băcâul», vrea să ḑică pur şi simplu: a mers pînă ce a dat de hotar, a ajuns la vamă, a fost oprit şi scotocit, n'a putut să maĭ mérgă înainte. Născut în secolul XV, când pe călĕtorĭ şi maĭ ales pe negustorĭ îĭ îngroziaŭ cele doĕ vămĭ, «mĭ-am găsit *Bacâul*» este un adevĕrat monument istoric.

Chĭar după ce *Bacâul* încetase de de-mult a fi oraş de margine cu cele doĕ vămĭ, totuşĭ apropierea acesteĭ regiunĭ de hotar şi posiţiunea'ĭ cea fórte muntósă, care înlesnĭa hoţiile de tot felul, făcea ca districtul întreg în curs de maĭ mult timp să fie organisat curat milităresce, cu sate scutite de dărĭ şi însărcinate a ţiné s t r a j ă.

Iată în acéstă privinţă un act inedit din 1633 (Doc. Rom. I No. 88 în Arch. Stat. din Buc.): «Io Alexandru Iliĭaş voevoda etc., scriem domniĭa mé tuturor slugilor domniei méle, căţi veţi înbla cu slujbele domniei méle la ţinutul *Bacăului*, dămu-vă ştire, décă veţi vedé carté domniei méle, ĭară voi să aveţi a lăsa foarte în pace de toate angheriile satul Burleşti, numai să aibă ei a'şi plăti cisla lor căt vor hi scrişi la catastiv în vistérĭul domniei méle, nici iliş să nu dé nici sulgĭu nici unt nici cară nici lup, nici o angherie căte sint pre alţi mişei a domniei méle, pentru căci domniĭa mé ĭ-am lăsat să ţie strajă pre apa Taslăului celui mare, cum ţin şi alte străji, şi de toate să li se ţie în samă de căte se ţin şi altor străji, şi nime întru nimic să nu-i învăluĭască preste carté dom-

niei méle, inak ne bădet. Sam gospodin vedél. Io Alexandru Iliïaș voevoda. (L. S.). u Ias lét 7141 mart 15. — Poïannă».

Bine scris și întrebuințat aprópe-aprópe în sensul seŭ cel adevĕrat, acest prețios idiotism ne împiedică la Costachi Negruzzi, în Scrisórea XXVIII: «Cahin-caha am trecut prin Roman, am găsit *Bacăul*, și am înaintat spre Tîrgu-Ocneï...» Norocul luĭ Negruzzi că la *Bacâă* nu maĭ eraŭ vameșiĭ de altă dată, ba nicĭ măcar străjeriĭ luĭ Alexandru-vodă Iliaș, căcĭ atuncĭ el n'ar fi ḑis: «am găsit», ci: «mĭ-am găsit *Bacâul*».

«A'șĭ găsi *Bacâul*» este ceea ce în folkloristică se numesce «blazon populaire»: porecle satirice saŭ ironice ce se daŭ de cătră popor diferitelor localităț și a cărora origine se perde une-orĭ în vechimea cea maĭ depărtată. Un alt blazon al *Bacâuluĭ*, care n'a isbutit a se respândi și a deveni proverbial, se cuprinde într'o colindă «a pluguluĭ» din Moldova (Ghibănescu în Analele literare 1888 p. 44):

Uniĭ sîntem dela *Bacâă*,
Unde mămăliga e un leŭ,
Cea de făcăleț
Un sorocovĕț,
Cea de pe căldare
Doĕ-ḑecĭ de parale!...

BALȘ

(ETYMOLOGICUM MAGNUM T. III P. 2392—2395 ȘI ADDENDA)

Balș s. Bàlșe s. Bàlșa (plur. *Balși* și *Bălșești*), 1°. n. pr. pers. m.; 2°. une ancienne famille noble moldave. Vom vorbi de'ntâiu despre némul boieresc al *Bălșescilor*. Se rostesce nu numaĭ monosilabic *Balș*, dar și dissilabic *Balșe* saŭ *Balșa*; bunăóră:

Intr'un act din 1615: «Ghiorghie *Balșe* (Калше) vtorii logofet» (Arch. ist. I, 1 p. 158).

Intr'un crisov dela Grigorie Ghica din 1737 (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc. t. II f. 55 b): «vornicul Ion *Balșe*»; de asemenea într'un zapis din 1667 (ibid. f. 78 b): «Măricuța fata Lupului *Balșe* sulger».

Nicolae Costin, Letop. II p. 10: «a trimis Petriceĭco Vodă pe Neculai Răcoviți logofătul și pe Ionașco *Balșia* (Калша) vornicul...»

După o tradițiune, care circula în secolul XVII, *Bălșeștii* ajunseră la boieriă mare pe la 1564.

Ion Neculce, Letop. II p. 202: «Dela a doua domnie a luĭ Alexandru vodă Lăpuşnénul aŭ început Domniĭ a se aşăza maĭ cu temeĭu ìn scaun în Ĭaşĭ; şi când aŭ purces dela Poartă cu a doua domnie, zic să'l fie învăţat Turciĭ să taĭe boĭeriĭ să'ĭ slăbéscă, şi pe cuvântul Veziruluĭ aŭ tăiat atâta mulţime de boĭerĭ, şi aŭ trimis şi aŭ ales din curtenĭ de ţară pre Racoviţeştĭ şi pre Sturzeştĭ şi pre *Bălşeştĭ* şi pre alţiĭ mulţĭ...»

Ca «curtenĭ de ţară», adecă boierime districtuală, *Bălşesciĭ* ne întimpină deja sub Ştefan cel Mare, care la 1490 întăresce unuĭa din eĭ satul Drăguşaniĭ: «потврꙿждили слꙋзѣ нашемꙋ Балшии».

Genealogia regulată a *Bălşescilor* nu se 'ncepe decât dela 1598, când trăia marele vornic Cristea *Balş*, din aĭ căruĭa doĭ fiĭ, Lupul şi Gheorghie, s'aŭ tras cele doĕ ramure cunoscute luĭ Cantemir (Descriptio Mold. ed. Papiŭ p. 115): «*Balszestii*, duplices».

Din prima ramură era vornicul Ionaşco *Balş*, pe a căruĭa fétă o ţinea unul din fiiĭ luĭ Brâncovén.

Ion Neculce, Letop. II p. 315: «ĭară în anul 7214 (1706) făcut'aŭ nuntă Brăncovanul Vodă cu un fecĭor a luĭ anume Dinul în târg în Bucureştĭ de aŭ luat o fată de aice din ţară dela noĭ din Moldova a luĭ Ioan *Balş* Vornicul, şi aŭ dus'o acolo la Bucureştĭ...»

După genealogia autentică, pe care ne-a împărtăşit'o d. Mihail *Balş*, toţĭ *Bălşesciĭ* de astădĭ se trag din ramura a doua, şi anume din însoţirea luĭ

Vasile *Balș* cu Maria féta păharniculuĭ Stefan Hasdeŭ, nepóta luĭ Petriceĭcu-vodă (cfr. Arch. ist. I, 1 p. 52).

Iată acéstă parte a genealogieĭ:

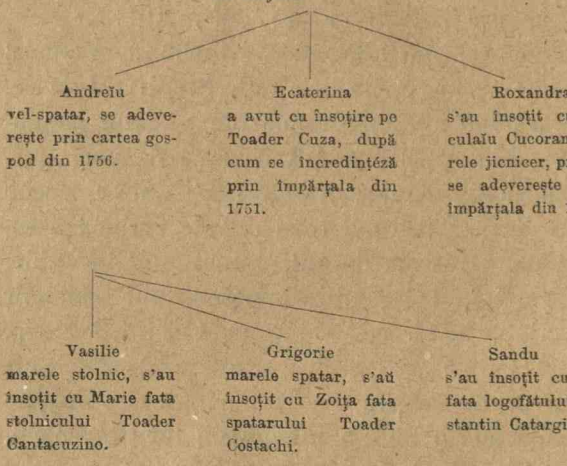

Némul *Bălșescilor* este, negreșit, unul din cele maĭ vechĭ și maĭ istorice în Moldova, fără a avé nevoe de a'șĭ căuta un fantastic légĕn nicĭ în vechea familiă contală ungurésca «Balassa de Gyarmath», nicĭ în ilustra familiă provențală «de Baulx», din care o ramură se stabilise în secolul XIV pe teritoriul iliric și este cunoscută în istoria serbă sub formele Балша și Баошa. Cu

tóte sbuciumările unora (cfr. Kanitz, Neue freie Presse 1888 No. 8583) a trage pe *Bălşescĭ* din «de B a u l x», acésta este tot aşa de arbitrar ca şi când ĭ-ar aduce cine-va din oraşul portuges B a l s a!

Istoricul serb Miĭatović, într'un studiŭ publicat englesesce (The eastern and western Review, 1893 January p. 96), ne spune că în archivul particular al *Bălşescilor* se află următórele treĭ acte: 1°. un chrisov moldovenesc din 1493, în care se dice că eĭ sînt «principĭ veniţĭ din Serbia»; 2°. doŭ scrisorĭ din 1490, prin carĭ împĕratul Frederic III recomandă Domnuluĭ Moldoveĭ şi Domnuluĭ Ţereĭ-Românescĭ pe «principiĭ serbescĭ Teodor şi Ivan *Balşa*». Putem asigura pe d. Miĭatović că aceste treĭ acte sînt cu totul imaginare. De aceĭaşĭ natură este împregĭurarea că B a l ş i ĭ din Serbia purtaŭ în marca lor nobilitară o stea, şi că tot o stea ne întimpină pe pecetea *Bălşescilor*, dar — numaĭ dela anul 1800 încóce.

Balş, cu formele colaterale *Balşe* şi *Balşa*, este un nume curat românesc, derivat din vechĭul nume fórte respândit B a l ă saŭ B a l e prin acelaşĭ sufix onomastic -ş a ca şi în numile propriĭ «Lupşa» din «Lup», «Popşa» din «Popă», «Capşa» din «Cap», «Comşa» din «Coman» etc. Intre Moţiĭ din Ardél există pînă astăḑĭ numele de familiă *Balşa* (Frâncu-Candrea, Munţiĭ apusenĭ p. 117), care n'are a face cu *Bălşescii* din Moldova. Tot aşa n'are a face cu dînşiĭ satul *Balş* din Romanaţĭ.

Zapis oltenesc din 1636 (Doc. Rom. I No. 316

în Arch. Stat. din Buc.): «Radul căpitan din Fărcaș și Stan clucer din *Balși*...»

Altul din 1645 (Doc. Rom. II No. 5 p. 23 b, în Arch. Stat. din Buc.): «Dumitru postelnicul ot *Balși* i Preda postelnic ot Milești...»

Șerban-vodă, 1689 (Cond. Mss. a mănăstirii Hurez în Arch. Stat. din Buc. 1754, f. 427): «precum au fost avut și mumă-sa Nidélĭa pără de față cu Vartolomeĭu sluj. la conacul domniei méle la pod la *Balși*...»

O altă formă colaterală a aceluĭași nume este B a l o ș.

La 1433, între boierii luĭ Alexandru cel Bun era și marele păharnic B a l o ș (Ulĭanitzki, Матеріалы для исторіи p. 35).

O hotarnică din 1689 pe mai multe moșii din Fălciĭu (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. din Buc., t. II f. 240 b): «Loghin fičor Cărstei nepot lui B a l o ș și cu nepotu-său Iordache fičor lui Gheorghie și cu nepotu-său Ion fičor Uléchii, cum au vândut parte moșului lor lui B a l o ș gĭumătate de sat...»

O altă formă vèche B a l a ș i n se cuprinde în numele satuluĭ B a l a ș i n e ș t i, menționat într'un crisov moldovenesc din 1442 (Arch. ist. I, 1 p. 74).

B A N

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. III P. 2403—2415)

Ban (plur. *Banĭ*), s. m.; 1°. d'abord prince ou souverain de la Petite-Valachie, plus tard vice-roi de la même province, enfin le premier des boyards de la Valachie; 2°. dignitaire moldave, intermédiaire entre le grand-porte-épée et le grand-échanson. Se ḑicea generalmente v e l *Ban*, slavonesce **велики Банъ** adecă «mare *Ban*», și așa deja în documentele cele maĭ vechĭ.

In Moldova boĭeria *Ban* saŭ v e l-*Ban* se introduse abia pe la începutul secoluluĭ trecut saŭ cu puțin înainte.

Gheorgachi Logofĕt, 1762, Letop. III p. 292: «... vel Postelnic, vel Spătar, vel *Ban*. Insă acéstă boĭerie a B ă n i e ĭ în vechile vremĭ n'aŭ fost, și nu de mult s'aŭ adaos și acéstă boĭerie, făcându-se și venit un ban de drobul de sare dela ocnă. După vel *Ban*, vel Paharnic, vel Vist, vel Stolnic și vel Comis. Și fiește-care boĭerie se păzĭa și se cinstĭa la rănduĭala sa..»

Introducerea cea statornică a boĭerieĭ de v e l-*Ban* în Moldova datéză din anul 1705, cu a doua venire la Domniă a luĭ Antioh Cantemir, despre care Ion Neculcea, Letop. II, 313, ḑice aşa: «pre Lupul Bogdan ĭar l'aŭ pus Hatman, pre Maxut vel Postelnic, pre Ilié Cantacuzino vel Spatar, pre Savin Zmucilă v e l *Ban*; şi de atuncea se aşăză acéstă boĭerie cu temeĭu în Moldova de este aşezată la rănd, că maĭ înainte vreme, deşi era la vre-un Domn, une-orĭ şedea maĭ sus, ĭar alte orĭ maĭ gĭos: dupre cum le fusăse alte boĭerĭĭ, aşa şedé şi cu B ă n i e a la divan; ĭar de aci înainte i s'aŭ aşezat rănd după Spătarul cel mare, şi i s'aŭ făcut şi venit boĭerieĭ câte un ban de drobul de sare dela Ocnă...»

Era o imitaţiune nominală fórte scăḑută a trepteĭ de m a r e *Ban* din Muntenia, unde acéstă boieriă a fost în adevĕr «mare» şi n'a încetat nicĭ odată de a sta în fruntea tuturor celor-lalte.

Cantemir, Hron. II p. 372: «pănă astăzĭ *Banii* în ţara Muntenéscă, măcar că supt ascultaré şi voĭa Domnuluĭ sânt, însă după privileghiile — poate fi — carile d'inceput aŭ fost având, şi la boĭerie sânt maĭ de frunte, şi altă putere au peste Olt, n u n u m a ĭ a g ĭ u d e c a, c e ş i c u m o a r t e a p r e v i n o v a ţ ĭ a c ă z n i, şi tot acel vechĭu titlu de *Ban* îşĭ ţân...»

Inlăturându-se innovaţiunea din Moldova, istoria B ă n i e ĭ ne înfăţişéză patru perióde:

1°. Pînă pe la 1300 *Banul* Severinului era singurul suveran al Olteniei;

2°. De pe la 1300 pînă la 1600, de 'ntâiu *Ban* al Severinului, apoi *Ban* al Craiovei (Ist. crit. ². I p. 81 § 21), une-ori *Ban* al Mehedinţului ca în actul latinesc dela Vlad-vodă din 1511: «Radulo Bano de Mehedince» (Marienburg, Kleine Siebenb. Gesch. Pesth 1806 p. 224), câte o-dată *Ban* al Jiiului ca într'un crisov din 1533 (Condica Mss. a mănăstirii Govora 1753, în Arch. Stat din Buc. p. 111; cfr. Venelin, p. 164), *Banul* scădu la a doua tréptă după Domnul Ţerei-Românesci, dar era mai tot-d'a-una din dinastia Basarabilor, rudă fórte de aprópe al Domnului, care 'l numia şi'l lăsa să fie stăpân peste cele cinci judeţe ale Olteniei, avênd o curte a sa princiară deosebită la Craiova, o judecată, o armată etc.;

3°. De pe la 1600 pînă pe la 1700 *Ban* al Craiovei = un fel de vice-rege al Olteniei, numit de către Domn dintre ómenii cei mai de frunte, mai ades dintr'o veche familiă boierésca, rar din străini, exercitând în marginea celor cinci judeţe o autoritate administrativă şi judiciară aprópe suverană;

4°. De pe la 1700 încóce pînă la stîngerea vechii organisaţiuni ierarchice, *Ban* al Craiovei = primul boier al Ţerei-Românesci, une-ori Fanariot, figurând în fruntea sfatului domnesc, reşedênd tot-d'a-una în Bucuresci şi bucurându-se de o au-

toritate curat nominală asupra Olteniei, unde administrau de fapt «ispravnicii» de județe sub supremația unui «caĭmacam al Craĭoveĭ».

Cu tótă scăderea treptată a importanței politice, *Banul* remase pînă la urma urmelor un personagiu atât de mare, încât chiar în ultima perióda dede nascere la locuțiunea proverbială: «voĭa la dumnéta ca la *Banul* Ghica» cu sensul de: poți să faci tot ce'ți place.

O colindă muntenéscă, în care se închipuesce vorbind un «Lixandru-vodă»:

Slujésce'mĭ, slujésce
Pîn' la Sân-văsiĭ
Să 'mpart boĭeriĭ,
Că te-oĭu ridica
Ban la Craĭova,
Și tu că'ĭ b ă n i
De te'ĭ ferici...

(G. D. T., Poes. pop. 48)

unde e fórte interesant verbul b ă n e s c corespundĕtor luĭ «domnesc».

Balada «Radu Calomfirescu»:

Banii S u v e r i n u l u ĭ,
Caĭmacaniĭ Oltului
Și boĭeriĭ tîrgului
Staŭ la drépta Domnului
Cam în fața cortului;
Iar la stânga Domnului,
Domnului și *Banului*
Șed Buzesciĭ
Și Căplesciĭ...

(Ibid. 478)

Sînt casurĭ când aŭ fost tot-o-dată doĭ *Banĭ* de Craiova, de şi nu se scie cam ce fel anume să fi fost între dînşiĭ despărţirea de atribuţiunĭ. Aşa sub Vlad-vodă Ţepeş, la 1486, eraŭ *Banĭ* «jupan Dimitru Ghizdavăţ» şi «jupan Détco» (Col. l. Tr. 1876 p. 469). Aşa érăşĭ la 1602 sub Simeon-vodă Movilă Oltenia era administrată în acelaşĭ timp de «Voda logofăt» şi de «Sidor», amîndoĭ de o potrivă *Banĭ* de Craĭova: «Кани кралювски» (Cuv. d. bătr. I. p. 125). Este probabil că acéstă reduplicare a B ă n i e ĭ se făcea numaĭ în timpurĭ grele, atuncĭ când unul din *Banĭ* trebuĭa să fie concentrat asupra administraţiuniĭ ostăşescĭ a Olteniеĭ, pe când cel-alalt remânea cu administraţiunea civilă, adecă cam în acelaşĭ mod cum se rînduĭaŭ în Moldova câte doĭ părcălabĭ la districtele cele importante din punctul de vedere milităresc.

Un specimen de «carte de judecată» dela un *Ban* de Craĭova;

«† Jupan Dragomir v e l *Ban* cralevskiĭ. Scriim carté noastră sfintei mănăstiri Tismenei şi părintelui Stefan igumenul, ca să aibă a ţiné pre Radul de Tismana rumănŭ să fie sfintei mănăstiri şi cu toţ fecĭorii lui, pentru că acest rumăn Radul ce scrie mai sus au fost de moşie al sfintei mănăstiri, ĭar Vintilă post den Glogova şi Ghiné post den Cătun ei au zis că ĭaste rumăn al lor den Bae; de-acia s'au părăt acești boĭari ce scrie mai sus cu părinţii den mănăstire înnainté H r i z e i *Banul*, Dumnezeu 'l pomenéscă, de faţă, şi

s'au adevărat că ĭaste rumăn sfintei mănăstire; ĭar de-acia l'au tot ţinut mănăstiré cu pace; ĭar acum ĭar s'au sculat aceşti boĭari ce scriu mai sus de-au venit înnainté noastră cu pără de faţă cu părintele Stefan igumenul, zicând că ĭaste rumănul lor, ĭar noi am căutat şi am judecat pre lége deréptâ şi am adevărat cum ĭaste rumăn sfintei mănăstire şi dat a fi rumăn şi de Hriza *Banul*; noi încă am dat să fie rumăn Radul şi fecorii lui şi tot némul lui sfintei mănăstiri în vécŭ neclătit, ş'au rămas Vintilâ post şi Ghiné post de lége şi de judecată, ş'au zis şi ei înnainté noastră cum să nu mai scornéscă pără, ce să fie rumănŭ Radul sfintei mănăstiri, cum scrie maĭ sus; ĭar cine va mai scorni pără de acum înnainte să nu se créze. Ačasta scriim, inak de nést po našemu rečeniĭu. Pis u Tismanâ ĭun 12 lét 7151 (1643). (L. S.)» (Doc. Rom. II No. 11 în Arch. Stat. din Buc.).

Nevésta saŭ văduva unuĭ *Ban* se ţicea Bănésă.

Un zapis din 1656 (Doc. Rom. I No. 125 în Arch. Stat. din Buc.): «scris'am eu Iléna Bănésa Buzasca împreună cu fiĭu-mieu Matei acesta al mieu zapis ca să fie de mare crediînţă la măna Vladului spătar ot Oteteliş, cum să se ştie că au botezat fiĭu-mieu Mateĭ un cocon al dumnĭalui de ş'au pus numele lui Matei, deci căndu au fost la tunsóre hărăzit'au coconului partĭa noastră de moşăe den Cĭupercéni den vadul Diĭului, moşăĭa

noastră den moș den strămoș al nostru dela *Banul* Vladul...»

Un zapis din 1699 (Doc. Rom. I No. 190 în Arch. Stat. din Buc.): «Adecă eu jupănésa Mariïa Bănésa, care au fostu a răposatului Barbului biv vel *Ban* Milescul...»

De aci maï multe localităţï în România numite Bănésa, precum și satul din Teleorman Storobănésa, maï bine Stara-Bănésă «Bănésa cea bătrână».

Ierarchia curţiï princiare la Românï era modelată întrégă după tipicul bulgar din epoca Asenilor, adecă după ierarchia bizantină slavisată: logofĕt = λογοθέτης, vornic = ДВОРЬНИКЪ, spatar = σπαθάριος, stolnic = СТОЛЬНИКЪ etc. Numaï *Ban* se sustrage acesteï ierarchiï, fiind o demnitate supra-ierarchică cu mult maï veche.

Intre aniï 1350—1450 titlul de *Ban* al Severinuluï figura câte o-dată în titulatura Domnilor Ţereï-Românescï; bună-óră:

In crisovul din 1360 dela Vladislav Basaraba, păstrat în archivul municipal din Braşov (Marienburg, p. 189): «Weyvoda Transalpinus et Banus de Zeurino», ĭar pe pecete: «WEYVODA TRANSALPINUS BAN DE ZEVRINO DUX DE FVGRVS», adecă «*Banul* de Severin» maï pe sus de «Duce de Făgăraș».

In doŭ acte din 1390 și 1391 Mircea cel Mare se întituléză: «Woyuoda Transalpinus, Ffogoras et Omlas Dux, Severini Comes», ĭar pe pe-

cete: «WAIWODA TRANSALPIN B A N DE CZWRINIO» (Docum. Hurmuzache p. 322, 334), unde este interesantă traducerea luĭ *Ban* prin «Comes» (cfr. ibid. p. 374).

Pe un alt sigil al mareluĭ Mircea din 1411: «B A N I SEVERINIENSIS» (ibid. 473).

Tot dînsul, într'un crisov slavic din 1406 (Venelin, Vlacho-bolgarskiĭa gramaty p. 22), îşĭ dă titlul: «stăpân al B ă n i e ĭ de Severin (**Сѣверинскомꙋ Банствꙋ Господинъ**).»

La 18 Iuliŭ 1387 istoria ne arétă pe un mare demnitar unguresc Stefan Losonczy întitulându-se «Banus Sewrinensis», fiind-că administra regiunea Mehadieĭ şi a Almaşuluĭ din Temeşiana actuală (Kemény în Kurz's Magaz. II, 304); şi 'n acelaşĭ an la 27 Iuliŭ, aprópe tot atuncĭ, Mircea cel Mare hărăzĭa saŭ întărĭa mănăstiriĭ Tisména maĭ multe proprietăţĭ în Oltenia propriŭ ḑisă (Arch. ist. III p. 191), adecă era «Banus Sewrinensis» în tótă puterea cuvîntuluĭ. Noĭ am explicat deja altă dată (Ist. critică I § 11) că întregimea stăpâniriĭ *Banuluĭ* de Severin înainte de 1400, şi chĭar ce-va maĭ încóce, era Oltenia şi porţiunea orientală a Temeşianeĭ cam pînă la rîul Caraş. Rare-orĭ însă, bunăóră în ultimul pătrar al secoluluĭ XIII şi 'n primul pătrar al secoluluĭ XIV, apoĭ în al treilea pătrar din secolul XIV şi 'n primul pătrar al secoluluĭ XV, afară de intervalurĭ de tot scurte, Basarabiĭ reuşĭaŭ a cuprinde întregul acest teritoriŭ. Cele maĭ de multe orĭ regiunea Mehadieĭ şi maĭ

ales al Almaşuluĭ remânea sub stăpânirea Ungurilor, carĭ îndată rînduiaŭ acolo pe un «Banus Sewrinensis» din partea lor, pe când altmintrelea ḑiceaŭ în diplomele lor că «honos Banatus Sewrinensis vacat».

Primul «Banus Sewrinensis» de acest fel al Ungurilor, întru cât se póte constata prin documente, a fost un «Leukus» la 1233; şi aprópe la acelaşĭ timp se referă următorul pasagiŭ din cronica orientală a luĭ Fazel-ullah-Raşid (D'Ohsson, Hist. d. Mongols, I p. XXXV): «In primă-véra anuluĭ 1240 principiĭ mongolĭ trecură munţiĭ Galiţieĭ pentru a întra în ţéra Bulgarilor şi a Ungurilor. Ordà, carele mergea spre drépta, după ce a trecut ţéra Oltuluĭ, îĭ ese înainte B a z a r a n b a m cu o armată, dar e bătut...» Adecă: dintr'o parte spre apus era *Banul* de Severin cel unguresc Leukus, ĭar de altă parte spre resărit era Românul B a s a r a b a-*ban*.

Negreşit, nu atuncĭ pe la 1230 în ajunul năvăliriĭ mongole, ci cu mult maĭ de 'nainte se vor fi înfiinţat «*Banii* de Severin», şi anume ceĭ românescĭ, de óră-ce ceĭ ungurescĭ n'aŭ fost nicĭ odată decât un fel de reacţiune contra Basarabilor, un titlu aşa ḑicênd de contrabandă. Nu este o socotélă încărcată de a crede că B ă n i a cea oltenéscă trebuĭa să fi existat deja cel puţin de vr'un secol, cam de pe la 1100—1150.

Intre 1189—1378 principele Bosnieĭ îşĭ dedea titlul de *Ban* şi de m a r e *Ban*: БАНЪ ВЕЛИКИ. Pe la 1253

ne întimpină un *Ban* la Ragusa (Daničić, Rječnik I p. 25). In Slavonia, Croația și Dalmația *Banii* apar pe la 1150; în Serbia, așa numiții *Banî* de Macîva, «Bani Machovienses», pe la 1270 (Fejér, Cod. Diplom. passim). Temeșiana n'a fost nicî o dată B ă n i ă, ci numaî din causa legăturei sale cu Oltenia, căriî îi aparținuse în parte din timp în timp, și-a căpětat numele cel modern de B a n a t, pentru prima óră abia în secolul XVI sub forma de «Banat de Lugoș și de Caransebeș».

In Ardél, de asemenea, n'aŭ fost *Banî*; Românii de acolo cunosceaŭ însă pe ceî unguresc pe de o parte, bună-óră la 1275 «Alexander B a n u s Comes Scibiniensis et de Doboka» (Fejér, Cod. dipl. V, 2, 298), ĭar pe de altă parte cunosceaŭ pe *Banii* Basarabĭ din Oltenia, ast-fel că suvenirea *Banilor*, ca și când ar fi existat chĭar în Ardél, s'a păstrat în poesia poporană, de exemplu:

Eŭ sînt Nița *Banului*
Din țara A r d é l u l u ĭ...
(Pompiliŭ, Balade p. 61).

«*Banul* din Ardél» e cunoscut și'n poesia poporană epică a Serbilor:

... b a n a Hrdelĭića,
Herdelĭskoga b a n a...
(Bogišić, Narodne pĭesme p. 93)

La Serbĭ însă titlul de *Ban* se putea aplica într'un mod onorific la orĭ-ce principe saŭ om puternic, ĭar în Ragusa și'n Muntenegru el se întrebuințéză pînă astădĭ cu sensul de «seigneur» saŭ «monsieur» (Karadžić, Lex. ad voc.).

Bulgarii n'aŭ avut pe *Banĭ*, dar aŭ cunoscut pe ceĭ din Oltenia şi pe ceĭ din Serbia, încât în poesia epică bulgară *Ban* e aprópe sinonim cu C r a ĭ u, bună-óră:

Sé sobrale, sé nabrale
Do tri B a n a, do tri K r a l ĭ a,
Vo grad Solun na Solunski
Na Solunski sedum kuli..,

(Miladinovtzi p. 246)

saŭ:

Sednala ĭe Kralĭovitza,
K r a l ĭ o v i t z a B a n o v i t z a
Na visoki-te palati...

(ibid. 258)

adecă: «s'aŭ adunat, s'aŭ nemerit vr'o treĭ *Banĭ*, vr'o treĭ C r a ĭ, la oraşul Tesalonica, la cele şépte turnurĭ de acolo»; şi: «şedea Crăésa, C r ă é s a B ă n é s a, în cele nalte palaturĭ...»

Dan Basarab, fratele mareluĭ Mircea, trăesce pînă astădĭ în poesia poporană bulgară, maĭ ales în colinde, sub numele de «Dan-*Ban*, Dan-V o d ă»:

Dane B a n e, Dan Voivodo...

(Sbornik, V, 12, etc.).

Din cele de maĭ sus resultă că înfiinţarea B ă n i i l o r peste tot se urcă istoricesce cel puţin la secolul XII, între 1100—1200.

Schafarik, şi alţiĭ după dînsul, pretind a găsi pe *Ban* la Croaţi deja în secolul X în *βοάνος* şi *βοεάνος* din Constantin Porfirogenet; dar elementul vocalic în aceste doŭ forme indică învederat pe slavicul

воѥ în **воѥ-вати** «pugnare», **кои** «miles», **воѥвода** «belli dux», de unde **воꙗнь** = *βοάνος*, *βοεάνος* este o formaţiune serbéscă tot aşa de corectă ca **боꙗнь** «bellator» dela **бои** «pugna». O observaţiune analógă o făcuse deja Diefenbach (Kuhn's Zeitsch. XI, 287: «*βοεάνος*, *βοάνος*, deutet eher auf sl. v o j a n vgl. ngr. *βοεβόδος*».) Să maĭ adăogâm pe bohemul v o ĭ a n «ostaş» (Jungmann, v. Wogan). Constantin Porfirogenet dară nu vorbesce de loc despre *Ban*, deşi de altmintrelea *Banul* putea să fi petruns deja la Serbĭ de pe atunce.

La Bizantinĭ, prima menţiune despre *Ban* la Serbĭ ne întimpină abia în secolul XIII la Cinnam (Matzenauer, Cizí slova p. 104) sub forma *μπάνος*, singură care corespunde luĭ **бань**.

De unde óre vine cuvîntul?

Pentru a'l latinisa cu orĭ-ce preţ, Laurian şi Massim (Gloss. 58) pe de o parte explică pe *βοεάνος* din Constantin Porfirogenet prin b o u a n «avut în turme de b o ĭ», ĭar pe de altă parte se acaţă de glossa lexicografuluĭ alexandrin Hesychius din secolul IV: «*β ά ν ν α ς*, *βασιλεύς παρὰ Ιταλιώταις*, *ὁ δὲ μέγιστος ἄρχων*». Eĭ uită că: 1. dintr'un latin b o v a n u s trebuĭa să se facă la Românĭ b o u â n, nicĭ o dată b o u a n; 2. *βοεάνος* din Porfirogenet, după cum am constatat'o maĭ sus, este v o ĭ a n, ĭar nu *Ban*; 3. «*παρὰ Ιταλιώταις*» la Hesychius însemnéză pe Greciĭ din Italia sudică, nicĭ decum pe Latinĭ; 4. între epoca romană şi între prima apariţiune istorică a *Banuluĭ* este o multi-seculară

întrerumpere, care nu póte fi nesocotită pentru simplul hatâr al uneĭ etimologiĭ de tot arbitrare.

Ban—latin nu este şi nu póte fi. E adevĕrat însă că Serbiĭ l'aŭ primit dela Românĭ, dar pe o cale cu totul alta.

Cuvintele curat persiane, ca «cĭoban» bună-óră, străbăteaŭ în vécul de mijloc în regiunea dunăréna maĭ cu samă prin mijlocirea celor doĕ marĭ popóre turanice năvălitóre, Pecenegiĭ şi Cumaniĭ, carĭ veniaŭ în Carpaţĭ după o lungă şedere la cóstele Persieĭ. Un vocabular cumanic din secolul XIV, ajuns din fericire pînă la noĭ, este plin de persianisme (Kuun, Codex Cumanicus, passim). Eĭ bine, nemic nu póte fi maĭ persian ca *Ban*: b ā n (= zendicul v a n) «possessor, dominus, vir magnus, illustris» (Vullers, I, 184). Dela Persianĭ b ā n a trecut la toţĭ veciniĭ lor, Turanĭ şi ne-Turanĭ. Aşa la Armenĭ compusul m a r z - b ā n era titlul capuluĭ oştiriĭ (De Lagarde, Abhandl. p. 64). Alaniĭ din Caucas, când aŭ înaintat în Europa împinşĭ de Hunĭ, unul din principiĭ lor se chiăma «Sangi b a n u s» (Jornand.).

Continuitatea teritorială dela Oltenia prin Serbia pînă la Adriatică este învederată. Pe acest spaţiŭ geograficesce ne'ntrerupt, pecenegul saŭ cumanicul *Ban* «Domn» nu putea să călătorésca decât plecând din România, prima staţiune balcanică a Pecenegilor şi a Cumanilor, ast-fel că după mine nu este nicĭ o îndoélă că Olteniĭ avuseseră pe *Banĭ* înainte de a'ĭ fi căpĕtat Serbiĭ. Ce-va maĭ mult;

gonită prin invasiunea maghiară, ramura românéscă cea aşeḍată de vécurĭ în Pannonia, după cum am arĕtat'o aĭurĭ, se revĕrsase în parte în secoliĭ X—XI tocmaĭ asupra Bosnieĭ şi Dalmaţieĭ, adecă acolo unde ne întimpină cele maĭ vechĭ B ă n i ĭ ale Serbilor. De aci resultă că în acea epocă — o epocă în care o mare parte a Românieĭ era cuprinsă de Pecenegĭ, ast-fel că contimporanul Suidas ḍice: «*Δάκες, οἱ νῦν Πατζνακίται λεγόμενοι* — în acea epocă Oltenia avea deja *Banĭ*, titlul pe care prin Româniĭ ceĭ din Pannonia ea l'a transmis Serbilor.

Pe lîngă titlul *Ban*, Româniĭ aŭ avut din aceĭaşĭ vechime numele personal B a n cu derivatele B ă n i l ă, B ă n i c ă, B ă n â ŭ, B a n c ĭ u, B ă n c i l ă, B a n ş etc., despre carĭ se vorbesce deosebit.

BASARABĂ

(ETYMOLOGICUM MAGNUM, T. III)

Basarabă, articulat *Basaraba* (plur. *Băsărăbeșcĭ*, modern *Basarabĭ)*; n. pr. pers. m.; 1°. nom ancien général de la caste nobiliaire dans la Petite-Valachie; 2° nom spécial de l'ancienne dinastie princière.

Basarabă este cuvîntul cel maĭ important din întréga limbă istorică a Românilor.

Dacă ne va fi dat a lămuri cu deplinătate:
cine aŭ fost *Basarabiĭ?*
de unde?
de când?
o întinsă lumină se va respândi asupra periódeĭ celeĭ maĭ lungĭ și tot-o-dată celeĭ maĭ întunecóse din trecutul naționalității române.

I. *BASARABII* N'AŬ FOST O FAMILIĂ, CI O CASTĂ.

Cantemir ḑicea că pe timpul seŭ nu maĭ existaŭ de-mult *Basarabiĭ* (Gesch. d. osm. Reichs, 608).

Cantemir greşesce.

In adevĕr contimpuranul seŭ Constantin Brancovénul nu era *Basarabă* în linia bărbătéscă, măcar-că, după expresiunea cronicaruluĭ: «şĭ-aŭ pus nume de domnie Constantin *Basarabă*-vodă» (Nic. Costin), măcar-că pe medalia sa gravéză cu litere marĭ: CONSTANTINVS BASSARABA, măcar că înjurătura trivială muntenéscă cu «*Basaraba* tateĭ» saŭ «*Basaraba* mameĭ» pare a se referi la dînsul, şi măcar-că sub acest nume se memoréză el pînă astăḑĭ în jocul copilăresc Halea-malea din Moldova:

— De-a halea-malea
Incotro ţi-ĭ calea?
— Deschide porţĭ!
— A cuĭ porţĭ?
— A luĭ *Basarabă*.
— Ce'ĭ daĭ vamă?
— Un căţel
Ş'un purcel
Şi pe N. de-un picior...

(Th. Stamati, Alixandria 109);

în unele varianturĭ chĭar cu numele de botez: «Costea *Basarabă*» (G. D. Teodorescu, Poesiĭ populare p. 197). Tot aşa de puţin *Basarabă* era celalalt contimpuran al luĭ Cantemir, Şerban Cantacuzin, măcar-că îşĭ da numele de: ІѠАНЪ ШЇРБАНЪ

КАНТАКОЗИНО БАСАРАБЪ. Şi mai puţin *Basarabă* este astăḑĭ o ramură a Bibescilor, măcăr-că 'şĭ croesce o fantastică genealogiă tocmaĭ dela Radu-Negru în ridicula carte a conteluĭ Amédée de Foras: «Notice historique et généalogique sur les Princes Bassaraba»! Prin urmare, se póte ḑice că pe timpul luĭ Cantemir nu maĭ existaŭ urmaşĭ recunoscuţĭ din acea ramură a *Basarabilor* care, începênd dela Mircea cel Mare şi dela frate-seŭ Dan, îşĭ monopolizase, fie ca «Dănescĭ», fie ca «Drăculescĭ», tronul Muntenieĭ; dar a ḑice că nu maĭ există némul Băsărăbescilor e fals, fiindcă acel ném cuprindea nu o singură, ci o mulţime de ramurĭ, unele rĕmase în fiinţă pînă astăḑĭ.

In secolul XVI numaĭ dintre *Basarabĭ* se numĭaŭ Marĭĭ Banĭ aĭ Craioveĭ, căcĭ numaĭ *Basarabiĭ* aveaŭ dreptul ereditar la Băniă, ca uniĭ ce eraŭ Banoveţĭ, Banĭ ereditarĭ, Banĭ «de moşie», după cum ne-o spune lămurit pe la 1530 biografuł contimpuran al patriarculuĭ Nifon (ed. Erbicénu p. 60): «un némŭ carele era maĭ alesu şi maĭ temătorĭu de Dumnezeŭ, căruĭa era numele de moşie Banoveţi, adecă *Băsărăbeştiĭ*». Aşa dară Buzescĭĭ, bună-óră, pogorîtorĭ din Marele Ban Vlad de pe la 1535, eraŭ *Basarabĭ;* de asemenea *Basarabĭ* sînt Creţulescĭĭ, pogorîtorĭ din Marele Ban Dobromir de pe la 1565. Chiar Mihnea Turcitul, când numise pé la 1587 Mare Ban al Craioveĭ pe Grecul Iane (Venelin p. 225), putea să pretexteze nu fără temeĭu că numesce pe unul din Băsă-

r ă b e s c ĭ, căcĭ acel Iane îşĭ măritase pe soru-sa după Petraşcu cel Bun şi era unchĭu al fiilor acestuia (cfr. Walther în Papiŭ, Tesaur, I p. 9: «matris frater gente Graecus, qui et ipse antea dicto Bahni officio functus erat»), decĭ nu un om străin némuluĭ B a n o v e ţ i l o r. Cel de 'ntâiŭ nepotul de soră al aceluĭ Iane, Mihaiŭ Vitézul, făcênd Marĭ Banĭ pe Grecul Manta şi pe Serbul George Raţ, îndrăznise a nesocoti pe deplin datina de a da Bănia Craioveĭ tot-d'a-una pe mâna *Basarabilor*. In acest chip, orĭ-ce familiă de astădĭ va puté dovedi prin acte autentice, ca Buzesciĭ saŭ Creţulesciĭ, cumcă străbunul eĭ fusese Mare Ban al Craioveĭ înainte de anul 1600, este o familiă din «némul B ă s ă r ă b e s c».

Alte ramure de *Basarabĭ* eraŭ aşeţate de vécurĭ în Transilvania, anume în ţéra Haţeguluĭ. La 1398 un «*Bassarabe*» este acolo chinez la Rîuşor (Fejér, Cod. Dipl. Hung. X, 8 p. 447; cfr. ib. XI p. 504). In colecţiunile documentale ale luĭ Kemény, păstrate în Biblioteca Universităţiĭ din Cluj, eŭ am găsit sub anŭl 1592 la marginea haţegană a Banatuluĭ pe nobilul «Franciscus *Bazaraba* de Karansebes» (Kemény, Cod. Dipl. MSS. literalium instrumentor. t. VI p. 111—118), ĭar la 1686, chiar pe timpul luĭ Cantemir, în oraşul Hunyad trăia nobilul «Stephanus *Bazzarabai*» (Kemény, Regestra MSS. archivorum, t. II p. 263). Tot acolo un sat pînă astădĭ se chiamă *Basarabésa* (Windisch, Geogr. d. Siebenb. 138), — şi forma femeéscă *Basa-*

rabéscă, analógă cu «bănésă», «vornicésă» etc., este fórte remarcabilă prin aceea că presupune numele *Basarabă* a fi ca o demnitate saŭ un rang, pe când femininul dela numĭ propriĭ de familiă se formézĕ obicĭnuit prin -óiă: Bălşóe, Sturdóe, etc. După datele oficiale adunate de cavalerul de Puşcariu (Familiele române p. 49 — 50), pînă astădĭ există doŭ familiĭ nobile române *Basaraba* în Haţeg, una in comuna Pescéna, cea-laltă în comuna Cornescĭ.

In fine, nu mult înainte de Cantemir, la 1649, în oştirea căzăcéscă, printr'o mulţime de Românĭ carĭ îşĭ făceaŭ acolo tot-d'a-una ca un fel de scólă militară şi une-orĭ ajungeaŭ polcovnicĭ saŭ hatmanĭ, serviaŭ cincĭ *Basarabĭ*, fie din Muntenia, fie din Haţeg (Реестра всего войска запорожскаго, ed. Bodianski, Moscva 1875 p. 73, 142, 148, 187, 208), şi anume: Sava *Basarab* în regimentul de Kaniew şi Marcu *Basaraba* în regimentul de Kalniça; apoĭ Vasile *Basaraboĭ* în regimentul de Umanĭ şi Ion *Basarabéĭ* în acelaşĭ regiment, a cărora formă nominală cu -oĭ şi -éĭ nu este decât maghiarisatul *Bazzarabai* de maĭ sus, cu finalul *-i* nobilitar; în sfîrşit, Teodor *Basarabenco* în regimentul de Kiev. Se scie că Rutenii acăţaŭ pe atuncĭ sufixul deminutival *-enco* la numele unuĭ tînĕr care trăia pe lîngă tată-seŭ saŭ o rudă maĭ mare, aşa că *Basarabenco* presupune pe un bătrân *Basarabă* venit la Căzacĭ o dată cu tînĕrul.

In scurt, crengile «némuluĭ Băsărăbesc» eraŭ

fórte întinse în afară din dinastia propriŭ ḑisă: nu era o familiă, ci o colectivitate de familiĭ cu tradiţiunĭ comune, un fel de castă care 'şĭ avea cuĭbul în Oltenia şi în Haţeg, nu maĭ departe, adecă cuprindea Dacia luĭ Traian în sensul cel restrîns al cuvîntuluĭ, acea Dacia unde se petrecuse lupta între Traian şi Decebal şi unde s'aŭ păstrat monumente din epoca cuceririĭ romane. Din acest cuĭb oltenesc şi circum-oltenesc, unii *Basarabĭ* în cursul timpuluĭ emigraŭ în diferite direcţiunĭ, dar tulpina lor rĕmânea curat oltenéscă. Intr'un alt loc (Ist. crit., I, 83 sqq.), eŭ am dovedit că dinastia Muşătescilor din Moldova a fost şi ea o ramură a *Basarabilor;* un fapt pe care astăḑĭ nu'l maĭ contestă nimenea. Póte să fi fost tot *Basarabĭ* şi Aseniĭ; dar acésta nu ne intereséză de o cam dată.

Dacă *Basarabiĭ* ar fi fost numaĭ o familiă, ĭar nu o întrégă clasă predomnitóre, atuncĭ Oltenia şi Ţéra-Românéscă n'ar fi căpĕtat numele «ţereĭ *Basarabilor*», pe care l'a purtat deja în secolul XIII. Sub anul 1259, vorbind despre o invasiune a Mongolilor spre Carpaţĭ, cronicarul polon contimpuran ḑice: «MCDLIX. Thartari subiugatis B e s s a r e b e n i s» (Sommersberg, Siles. rer. script. II, 82; cfr. Ossolinski, Vincent Kadlubek ed. Linde, 622). In «Istoria critică» (ed. 2 p. 62 sqq.) sînt grupate maĭ multe texturĭ din secoliĭ XIV şi XV, în carĭ Ţéra-Românéscă e numită «a *Basarabilor*» saŭ B a s a r a b i ă: tzarul serbesc Stefan Duşan (1330—1356), papa Gregoriŭ XI (1370—1378), împĕra-

tul Sigismund (1366—1437), regele Vladislav Iagello (1350—1434), annalistul Dlugosz (1415—1480), annalistul Miechowski (1450—1523), annalistul Thurocz (1450—1490) etc. Astăḑĭ se maĭ pot adăuga alte fântâne de prin documente publicate maĭ încóce (Ulĭanitzki, Матеріалы для исторіи, Moscva, 1887). Aşa la 1429 marele duce litvan Vitold, vorbind despre certele dintre Munteni şi Moldoveni, ḑice: «differencias pro quibus inter Bessarabitas et Moldwanos oriuntur quesciones», ĭar la 1430 ambasadoriĭ poloni vorbesc despre: «woywoda Dan Bessarabie, adunatis sibi exercitibus gencium Bessarabicorum...» Insuşĭ Mircea cel Mare, la 1403, în doŭ acte de alianţă cu regele Vladislav îşĭ dă titlul de: «mare voevod şi domn autocrat a tótă ţéra basarabéscă». E nu maĭ puţin caracteristic că Domniĭ Moldoveĭ, cu Alexandru cel Bun şi Stefan cel Mare în frunte, numĭaŭ şi eĭ Ţéra-Românéscă Basarabiă, saŭ şi maĭ bine o numiaŭ cu pluralul: *Basarabĭ*, ca şi când ar fi fost *Basarabĭ* toţĭ locuitoriĭ.

O causă fórte curiósă a concurs a face ca numĕrul cel mare al *Basarabilor* să fie aşa ḑicênd învăluit începênd chĭar din secolul XIV. Se pare că era un obiceĭu, ca în fie-care familiă din acest ném numaĭ unul din fraţĭ saŭ veri să pórte numele *Basarabă*, şi încă să'l pórte în locul numeluĭ seŭ de botez. Acest obiceĭu se învederéză maĭ întâiŭ la *Basarabiĭ* din Haţeg, carĭ apar în istoriă în secolul XIV şi — după cum am vĕḑut maĭ sus

— există acolo pînă astăḑĭ. In secoliĭ XIV şi XV eĭ stăpânĭaŭ, între altele, în însuşire de «chinezĭ» satul Rîuşor. Actul din 1398 numesce treĭ fraţĭ: «honestos viros Janustinum et fratres suos Bassarabe et Custe Knesios de Riusor», şi maĭ jos: «saepedicti Knesi Janustinus, Bessarabe et Custa» (Fejér, Cod. dipl. Hung. X, 8, 447—8): numaĭ fratele al doilea pórtă numele de *Basarabă*, fără nicĭ o indicaţiune a numeluĭ de botez. Actul din 1435 constată că chineziĭ de atuncĭ din Rîuşor, Costa, Stanciul şi Volcul popă, aŭ trădat Ungaria trecênd în Moldova, şi transmite chineziatul în partea «Nobilium Michaelis et Bazarad ac Joannis filiorum quondam Joannis de dicta Ryusor» (Fejér, XI, 504). Toţĭ ceĭ menţionaţĭ, treĭ fugiţĭ şi treĭ remaşĭ, eraŭ din aceĭaşĭ familiă chinezială a *Basarabilor* din Rîuşor, fraţĭ şi verĭ; totuşĭ numaĭ unul din şése se numesce *Basarabă*, şi érăşĭ un frate al doilea, al căruĭa nume de botez ne remâne necunoscut. Fără îndoélă, avem de 'naintea nóstră un obiceĭu; un obiceĭu pe care întru cât-va îl putem urmări în aceĭaşĭ epocă şi la *Basarabiĭ* din Ţéra-Românéscă.

După mórtea primuluĭ Dan-vodă la 1386, apucând tronul fratele seŭ Mircea cel Mare, se pregătise pentru viitor o crâncenă luptă între cele doŭ crengĭ domnescĭ; o luptă care s'a trăgĕnat pînă departe în secolul XVI. O crénguă numită «Drăculescĭ» după numele luĭ Vlad Dracul, fiiŭ al luĭ Mircea şi tată al luĭ Ţepeş, se credea în drept

a domni prin faptele adevĕrat eroice ale membrilor seĭ; posteritatea însă a luĭ Dan saŭ «Dănescĭ», de câte orĭ isbutĭaŭ pe o clipă a apuca Domnia, pretindeaŭ că dînșiĭ singurĭ se pot numi *Basarabĭ*. Primiĭ doĭ «Dănescĭ», Dan I și fiĭul seŭ Vladislav, se mulțumĭaŭ cu numile lor de botez (Arch. ist. I, 1 p. 19, 73, 142). Dar ĭată că fiĭul acestuĭ Vladislav nu se maĭ scie ce nume de botez va fi avut, căcĭ el se întituléză: «tînĕrul *Basaraba* voevoda fiĭul bunuluĭ *Basaraba* voevoda», ca și când *Basarabĭ* ar fi fost numaĭ el și tatăl seŭ (Venelin p. 111, 121). La 1476 domnesce fiĭul luĭ Dan II, dându'șĭ numele tot așa: «*Basaraba* voevoda» (ibid. p. 118). Cel maĭ celebru dintre «Dănescĭ» a fost artistul Négoe. Și el de asemenea, din dată ce ajunge Domn la 1512, nu vrea să maĭ scie de numele seŭ de botez «Négoe», ci începe a se scrie pretutindenea: «*Basaraba* voevoda fiĭul pré-bunuluĭ *Basaraba* voevoda» (ib. 137 etc.). Fenomenul este cam acelașĭ ca și la *Basarabiĭ* din Hațeg; ba este chĭar acelașĭ, daca vom judeca după crisovul luĭ Dan II din 1428, în care «sînt numițĭ, ca fiĭ aĭ domnitoruluĭ, Dancĭul și *Basaraba*» (Odobescu, Scrierĭ I, 393), adecă este *Basarabă* numaĭ fiĭul al doilea, întocmaĭ ca în Hațeg.

In Țéra-Românéscă urmările acestuĭ fenomen aŭ fost mult maĭ însemnate decum puteaŭ ele să fie în Hațeg. Din dată ce stăpânul țereĭ monopolisă numele *Basarabă*, boierĭĭ din «némul B ă s ă r ă b e s c» eraŭ silițĭ a lua alte porecle, din ca-

usa cărora cu timpul li se uĭta originea și putea să se pară că *Basarabiĭ* ceĭ fórte mulțĭ de altă dată s'aŭ stins aprópe cu totul. Era și maĭ reŭ când veniaŭ la putere «Drăculescĭi» : atuncĭ oricine și-ar fi ḑis *Basarabă* era expus a fi privit ca din ramura cea vrăjmașă a «Dănescilor». Ast-fel s'a întâmplat că în secolul XVII căutaĭ pe adevěrațiĭ *Basarabĭ* și nu'ĭ maĭ găsiaĭ, căcĭ *Basarabiĭ* — după cum observă fórte bine patriarcul constantinopolitan Dositeiŭ în prefața la Biblia din 1688 : «cândŭ era boĭari, pentru zavistiĭa stăpânitorilor celor tirani să chema cu altŭ nume».

Obiceĭul de a reserva numele de *Basarabă* unuĭa dintre frațĭ saŭ verĭ în fie-care din cele multe familiĭ de *Basarabĭ*, obiceĭu surprins de noĭ în Hațeg și în Țéra-Românéscă de o potrivă, a avut drept efect treptata împuținare aparentă a *Basarabilor ;* dar acest obiceĭu fusese el-însuși la început efectul uneĭ cause. Și care causă? Nu putea să fi fost alta decât tocmaĭ acea mulțime a *Basarabilor*, care făcea ca toțĭ locuitoriĭ din Țéra-Românéscă să ajungă a fi priviți de cătră străinĭ ca «Bassarabeni», «Bassarabitae», «Bassarabici», ba la Moldoveni chĭar ca *Basarabĭ*. Fiind pré-mulțĭ, *Basarabiĭ* aŭ căutat un mijloc de a nu se confunda cu poporul, și acel mijloc l'aŭ găsit în obiceĭul de maĭ sus, care era un fel de m a j o r a t saŭ maĭ bine de m i n o r a t nominal: ♂ concentrare nu de avere, ci de poreclă.

Aci este locul de a vindeca un text, pe care reŭ l'aŭ îmbolnăvit uniĭ istoricĭ aĭ noștri, deși în

fond el este tot ce póte fi mai sănătos. Vestitul împĕrat serbesc Ştefan Duşan, vorbind despre coaliţiunea tuturor popórelor învecinate carĭ năvăliseră asupra tatăluĭ seŭ Ştefan Milutin la 1330, numesce între duşmanĭ: «Алеѯендра цара Блъгаромъ и Касарабѫ Иванка таста Алеѯендра цара сумегъ жиѫщихъ Чрънихъ Татарь и господство сашко и прочїихъ сѫшнимъ господа», adecă: «Alexandru ţarul Bulgarilor, şi Ivanco *Basaraba* socrul ţaruluĭ Alexandru al învecinaţilor Negri-Tătarĭ, şi domnia Săséscă şi alţĭ domnĭ cu dînşiĭ». In paleografia cirilică lesne confundându-se grupul сл cu grupul ш, fiind-că în acesta din urmă *і* este legat cu *а* printr'o liniuţă care'l aséměnă cu cirilicul *s*, in loc de «господство сашко» editorul Novaković (Zakonik, 1870 p. XXIII) citise «господство шшко», ca şi când ar fi vorba despre I a ş i ĭ din Moldova saŭ cine mai scie despre ce, pe când sînt în joc numaĭ S a ş i ĭ din Transilvania, «dominium Saxonum», сашки fiind în vechea serbéscă un adjectiv dela сась, de ex.: «сашкимъ пѫтемъ = viă Saxonum» (Daničić, Rječnik, III, 81). Acéstă alianţă a Saşilor cu Bulgarii contra Serbilor merită a fi urmărită în fántânele istorice săsescĭ; în orĭ-ce cas, ea este un fapt. Mergem mai departe. Pe «Ivanco *Basarabă*» istoriciĭ l'aŭ prefăcut în Domn al Ţereĭ Românescĭ, pe când el era numaĭ socrul Domnuluĭ: «таст Алеѯендра цара», ĭar acel Domn nu era Alexandru din Bulgaria, menţionat deja deosebit în acelaşĭ text, ci era celebrul Alexandru *Ba-*

sarabă, pe care Ștefan Dușan îl numesce aci: «țar al Negrilor Tătarĭ», înțelegênd prin acésta «Nigra Cumania», după cum numĭaŭ atuncĭ Ungurĭĭ România (Ist. crit. I, 99). Se scie că tocmaĭ la 1330 Alexandru *Basarabă* era în luptă contra regeluĭ unguresc Carol-Robert; și ĭată de ce în ajutorul aliaților seĭ Bulgarĭ nu putea să mérgă peste Dunăre el-însuși, ci le-a trimis pe socrul seŭ.

Când d. Xenopol dice (Ist. Rom. II, 77): «Ivancu «Basarab, 1310—1320, este urmașul și probabil «fĭiul luĭ Radu Negru saŭ Tugomir Basarab. Des«pre acest Ivancu se spune în legile sîrbescĭ ale «luĭ Ștefan Dușan că el ca Domn al Valachieĭ, ar «fi ajutat țaruluĭ bulgar Mihail (1323—1331) în «lupta acestuĭa contra imperiuluĭ bizantin. Ivancu «Basarab, urmând exemplulUĭ dat de tatăl seŭ Radu «Negru, mărită pe fata luĭ după Alexandru, ne«potul și urmașul în tronul bulgăresc a luĭ Mihail «etc. etc.» — în tóte acestea ne surprinde aritmetica autoruluĭ, în puterea căreĭa un Domn mort la 1320 merge totușĭ la resboĭu între anĭĭ 1323—1331, după ce de demult murise, dar nu ne surprinde de loc mulțimea de greșelĭ, maĭ multe greșelĭ decât cuvinte, împletite asupra unuĭ text slavic, pe care d. Xenopol nu l'a vĕḑut nicĭ o dată, și care nu e altul decât cel de maĭ sus. Este însă fórte de mirare că acelașĭ text, așa de lămurit, așa de limpede, n'a fost înțeles de profesorul rus Brun (Ж. Мин. Нар. Просв. t. 200, 1878, sect. 2 p. 237) și de Bohemul Jireček (Gesch. d. Bulg. 290, 293, 298).

Așa dară într'o căsătoriă a sa înainte de 1330 Alexandru *Basarabă*, puternicul Domn al Țereĭ Românescĭ, ținea pe féta unuĭ Ivancu *Basarabă*, membru și el al némuluĭ *Băsărăbescilor*, B a n o v e ț și el, din aceĭașĭ castă și el, dar nu rudă cu principele, ceea ce ar fi împedecat căsătoria, ci numaĭ un boier mare, pe care ginerele seŭ l'a trimis în capul oștiriĭ contra Serbilor.

Acuma dară, după ce noĭ scim cine aŭ fost *Basarabiĭ*: nu o dinastiă, nu o familiă, și o numerósă grupă de familiĭ, constituind o castă în tótă puterea cuvîntuluĭ, maĭ ales înainte de secoliĭ XV și XVI, să ne întrebâm: de unde vine numele *Basarabă?*

II. *BASARABĂ* ESTE O COMPOSIȚIUNE DIN TITLUL BAN ȘI DIN NUMELE DE FAMILIĂ S A R A B Ă.

In prima ediție a «Istorieĭ critice», începĕtor atuncĭ în studiĭ linguistice, eŭ credeam (t. I p. 166) că: «*Basarab* este de aceĭașĭ origine cu elenicul *βασιλεύς* principe» și am căutat a mĕ urca pînă la radicala sanscrită bhas «briller»; dar: 1°. radicala cea indo-europeă nu e bhas, ci bha; 2°. *bh*, după legĭ fonetice cunoscute, trebue să trécă la Grecĭ în *φ*, nu în *β*; 3°. forma cea organică a cuvîntuluĭ românesc este nu *Basarab*, ci *Basarabă*; 4°. în orĭ-ce ce cas finalul *b* nu se explică de loc prin grecul *βασιλεύς*. Deja în a 2-a ediție a «Istorieĭ critice» eŭ renunțaĭ cu totul la acea etimologiă, și o maĭ citez astădĭ numaĭ dóră ca o fasă

fórte trecĕtóre în cronologia cercetărilor mele asupra luĭ *Basarabă*.

In cronice, în unele texturĭ maĭ nouĕ, rare-orĭ în acte oficiale, ne întimpină trisilabicul *Basarab* în loc de tetrasilabicul *Basarabă*. Acésta se póte privi în parte ca o scurtare poporană prin analogiă cu cele-lalte numĭ bărbătescĭ: aşa eŭ-însumĭ scrieam altă dată *Basarab*, ĭar d. Odobescu, chĭar atuncĭ când traduce un text slavic dela Négoevodă, unde de doĕ orĭ e pus fórte clar nominativul **Басарабъ**, îl preface de doĕ orĭ în *Basarab* (Rev. Rom. I, 816—817). Maĭ obicĭnuit însă acest *asarab* în loc de *Basarabă* este din partea editorilor de cronice şi de vechĭ texturĭ o lectură greşită şi o greşită transcriere a graficeĭ cirilice, în care finalul *bă* se scrie de-asupra rîndulueĭ cu un singur **ъ**, dar prin consóna cea supra-scrisă se sub-întelege tot-d'a-una şi vocala ce o însoţesce, adecă nu «Basara*b*», ci «Basara*bă*. Apoĭ nu o dată în texturĭ se citesce *Băsărabă* saŭ *Băsărab*, cu ceĭ doĭ *a* netonicĭ trecuţĭ în *ă*, prin analogiă cu fonetica normală a limbeĭ românescĭ, şi tot-o-dată prin înriurirea pluralueĭ celuĭ poporan *Băsărăbescĭ*, unde toţĭ *a* scad la *ă*. Forma însă *Băsărabă* este fórte rară în texturile cele vechĭ şi aprópe fără exemplu în cele oficiale, maĭ ales pînă la anul 1600, unde scrierea cea tradiţională nu e alt-fel decât articulatul **Басарабъ** saŭ nearticulatul **Басарабъ** şi **Басарабъ**. Ast-fel în colecţiunea de crisóve slavice muntenescĭ a luĭ Venelin:

1472: Касарабл cu genitivul Касарабе, nu cu genitivul Касарабы, după cum cere gramatica slavică;

1476: Касарабл;

1480: Касарабъ cu genitivul Касарабе;

1514: Касарабл cu acelaşĭ genetiv fórte interesant, căcĭ nu e slavic, ci este genitivul românesc nearticulat, care nu póte să provină decât dela un nominativ cu — *ă*, nicĭ o dată cu — *ŭ*: babă — (uneĭ) babe, róbă—(uneĭ) róbe, bubă — (uneĭ) bube, tată — tate(ĭ), popă — pope(ĭ).

Forma cea organică este dară *Basarabă*, şi în acéstă formă totul arată că ea s'a compus din doŏ cuvinte:

de 'ntâĭu, lungimea Ba—sa—ra—bă e neobicĭnuită în numĭ propriĭ carĭ nu sînt formate prin sufixele onomastice—énu saŭ—escu şi carĭ totd'a-una sînt monosilabice, dissilabice, cel mult trisilabice, afară numaĭ de străinul «Cantacuzino», scurtat şi acela la Moldovenĭ în «Canta»;

al doilea, patru *a*, din carĭ primiĭ treĭ sînt pururea clarĭ în vechile monumente: *Ba—sa—ra—*, nu se pot explica decât prin fusiunea a doŏ cuvinte deosebite fie-care cu tonicul *a*, ceea ce a făcut ca asimilarea vocalică bilaterală să mânţină clar pe *a* cel dela mijloc, prin urmare: bà—sa—rà—.

Resultă dar că iniţialul *Ba* aparţine în compositiune unuĭ alt cuvînt decât finalul *ràbă*, me-

dialul —*sa* — putênd să aparţină unuĭa saŭ altuĭa din cele doĕ cuvinte în compositiune.

Ajunşĭ aci, lucrul se limpedesce dela sine.

Fiind vorba despre némul cel b ă n e s c din Oltenia saŭ despre acea castă nobilitară a B a n o v e ţ i l o r din care se alegeaŭ B a n i ĭ, compusul *Basarabă* este B a n-S a r a b ă; şi acésta se întăresce pe deplin prin sintaxă şi prin fonetică în acelaşĭ timp.

Românesce titlurile se pun înainte de nume saŭ se pun după nume, nu însă arbitrar, nu de o potrivă, nu fără nicĭ o deosebire, ci urmând uneĭ regule statornice. După nume se pun titluri individuale: Ion-vodă, Ştefan l o g o f ĕ t, Petru - s t o l n i c etc.; înainte de nume se pun titluri car aparţin uneĭ clase de indivizĭ: j u p â n u l Ştefan-logofĕt, b o ĭ e r u l Petru-stolnic, c u c o n u l cutare. În *Basarabă*=Ban Sarabă titlul figuréză fórte corect înainte de nume, căcĭ acest titlu distingea pe toţĭ membriĭ casteĭ nobilitare din care se alegea capul ţereĭ, pe toţĭ B a n o v e ţ i ĭ. Ast-fel într'un crisov dela Vlad Ţepeş din 1491 figuréză patru boĭerĭ purtând toţĭ de o potrivă titlul de «Ban», deşi nicĭ unul din eĭ nu era «Marele Ban»: banul Détco, banul Dédĭu, banul Dĭcu şi banul Dragomir (Venelin, 130). Eraŭ patru B a n o v e ţ í, adecă patru *Basarabĭ*.

Ca titlu de bréslă, nu de persónă, graĭul cerea dară ca B a n să se pună de 'naintea numeluĭ: «Ban Sarabă». Ţinêndu apoĭ a se aglutină ambele

elemente, de vreme ce B a n era inseparabil de S a r a b ă, o lege fonetică imperiósă în limba română împunea mai departe dispariţiunea luĭ *n* de 'naintea luĭ *s* din B a n-S a r a b ă. Trebuĭa să devină *Basarabă* după cum din «mensa» s'a făcut «masă», din «densus» — «des», «pensare» — «păsare», «pinso» — «pisez», «mansum» — «mas» etc., căcĭ *n* de 'naintea luĭ *s* n'a dispărut numaĭ în flexiunea verbală cu tematicul *d* şi *g*: tind—tins, plâng — plâns, ung — uns. Fenomenul a fost în parte cunoscut deja în latina şi ne întimpină şi în alte dialecte romanice; la noĭ însă el forméză o normă.

Aşa dară, din punctul de vedere sintactic, ca şi din punctul de vedere fonetic, *Basarabă* este B a n S a r a b ă; şi decĭ, înainte de a se fi putut introduce la Românĭ titlul B a n, adecă înainte de secolul X, marea castă oltenéscă, din care a isvorît dinastia *Basarabilor*, se numĭa: S a r a b ă.

Aglutinarea luĭ B a n cu S a r a b ă pentru a forma *Basarabă* trebuĭa să fi fost completă deja în secolul XIII; cel puţin străiniĭ nu maĭ deosebĭaŭ de pe atuncĭ în compoziţiune elementul cel titular «Ban», de vreme ce cronicarul Fazel-Ullah-Raşid, descriind sub anul 1240 năvălirea Mongolilor asupra «ţereĭ Oltuluĭ», numesce pe capul acesteĭa din urmă «Bazaranbam» (D'Ohsson, Hist. d. Mong. II, 627—8), adecă «Basarabă-ban», maĭ adaugênd o dată titlul în códa numeluĭ, după usul oriental. Cu tóte acestea, primitivul S a r a b ă, dacă nu în memoria poporuluĭ, încaĭ în tradiţiunea

propriă a *Basarabilor* cată să fi rĕmas multă vreme cunoscut ca numele cel primitiv al castei. In adevĕr, în secolul XIV nu se accenta *Basaràbă*, ci *Bàsarabă*, unde accentul pe *Ba* arată că în acéstă silabă se simţia încă titlul B a n. Pe mormîntul luĭ Alexandru *Basarabă* din 1364, descoperit de către d. Tocilescu în interiorul bisericeĭ mănăstiriĭ Câmpulung, se citesce:

мц҃а ноемвріа ѕі днь прѣстависѧ ве
ликїи и самодрьжавныи гдрь іѡ ни
кола алеѯандрь воевода снь ве
ликаго. басарабѫ воеводѫ вьлѣ
ѕ ѡ ог ін г вѣчнаа емꙋ памѧт

(+ luna Noembre 16 ḑile a reposat marele şi autocratul Domn Io. Nicolae Alexandru voevoda, fiiul mareluĭ *Bàsarabâ* voevodă, în anul 6873 indiction 3, fie-ĭ eternă memoria).

In acéstă înscripţiune Бáсарабѫ e preţios nu numaĭ prin iniţialul *Bà* = B a n, dar şi prin finalul cel nearticulat: *Basarabâ* = B a n - S a r a b ă.

Inainte de a păşi maĭ departe, o parentesă. Asemĕnarea fonetică între elementul — s a r a b ă din numele *Basarabă* şi între S ă r b fiind fórte mare, uniĭ din cronicariĭ noştri s'aŭ apucat de timpuriŭ a face pe *Basarabĭ* de origine serbéscă. In cronica pe care, orĭ-câte ar spune d. V. A. Urechia

(Tocilescu, Revista an. II vol. I, fasc. 1; cfr. Sîrcu în Ж. Мин. Нар. Просв. t. 239 secț. 2, p. 345), eŭ persist a o atribui luĭ Nicolae Milescu, se ḑice despre boierimea românéscă: «Unii sînt din Sărbi, alții din Greci, alții din Albănași, alții din Francĭ, alții dintr'alte limbĭ, că și Domnii încă maĭ mulți din străinĭ aŭ stătut, cum și *Basarabii* s e t r a g d i n n é m s ă r b e s c» (cfr. Istoria critică, ed. 2, t. 1 p. 81). In cronica luĭ Zilot Românul (ed. Hasd. p. 113): «Acest ném al Cantacozinilor rudindu-se de aprópe cu némul *Basarabescilor*, care aŭ stătut și stă cel maĭ slăvit ném aicĭ în țéră, și pentru căcĭ se trage despre tată din sângele împĕraților S e r v i e ĭ, ĭar despre mumă din sângele împĕraților Ţarigraduluĭ, și pentru căcĭ cel d'întâiŭ Domn al țereĭ, de când avem istorie, aŭ stătut *Basarab*, și pentru căcĭ eĭ cu vrednicia lor stătură destoĭnicĭ a înfrîna pe Turc pe acele vremĭ când el dedese gróză în tot pămîntul și căḑeaŭ supt dînsul împărățiile și crăiile, precum pică pómele când se coc, abia mișcând pomul la rădăcină; ĭar maĭ vîrtos Mircea-vodă cel Bătrîn și Laiotă-vodă, amîndoĭ *Basarabescĭ*...» In așa numita Cronică Cantacuzinéscă, la Cantemir și în genealogia Domnilor Românescĭ cea publicată de Pray (Dissert., 140) noĭ vedem urmele aceleĭași confusiunĭ între *Basarabĭ* și S e r b ĭ; o confusiune care, cu totul necunoscută cronicelor serbescĭ și fântânelor slavice în genere, este datorită în fond numaĭ numeluĭ celuĭ primitiv:

S a r a b ă.

Dar ce este acest S a r a b ă? De unde vine? De când se începe?

Am vedut că e vorba nu de o familiă, ci de o castă întrégă, de un fel de bréslă, o colectivitate tradiţională, formată prin secolí şi ale căriía rădăcinĭ sînt înfipte în istoriă cu mult maĭ adânc decât se pare la prima vedere.

Sînt acum vr'o 20 de anĭ, pe la 1874, într'o notiţă pe care o dedeĭ d-luĭ F. Damé (Annuaire générale de la Roumanie 1879, p. 41), eŭ ţiceam: «La caste nobiliaire, du sein de laquelle on tirait par élection les princes et les pontifes, s'appelait chez les Daces B a s s a r a b i, nom tronqué en Z a r a b i dans Jornandès». Astăţĭ nu voiŭ avé decât a modifica pasagiul în următorul chip: «s'appelait chez les Daces S a r a b i, nom amplifié chez les Roumains en B a s a r a b i».

Să vedem.

III. S A R A B I ESTE NUMELE CASTEĬ NOBILITARE LA DACĬ.

La Iornande, după tóte ediţiunile cele vechĭ, dintre carĭ vom pomeni pe cea de 'ntâĭu din 1515 a luĭ Conrad Peutinger, apoĭ a luĭ Bonaventura Vulcanius (1597), a dominicanuluĭ Jean Garet (1679) şi a luĭ Muratori (1723), se citesce următorul pasagĭu:

«... ut refert Dio, qui historias eorum (Getarum) annalesque graeco stilo composuit, qui dixit pri-

mum Zarabos Tereos, deinde vocitatos Pileatos hos, qui inter eos generosi exstabant: ex quibus eis et reges, et sacerdotes ordinabantur...»

In nouele ediţiunĭ, dintre carĭ avem de 'naintea nóstră pe a luĭ Closs (1866) şi pe a luĭ Holder (1882), afară de a luĭ Mommsen (1882), în loc de «Zarabos Tereos» ne întimpină: «Tarabostes eos». In codicii manuscripţĭ, aşa cum ĭ-a colaţionat Mommsen, se găsesce:

Cel Ottobonian: «tarabostereos»;

Cel Berlines: «thorabostes eos»;

Cel Laurenţian: «strabostes eos»;

Cel Breslavian: «zarabostereos».

Puţin ne pasă în casul de faţă, dacă pasagĭul de maĭ sus Iornande l'a luat d'a-dreptul din Dione Crisostom saŭ numaĭ prin mijlocirea luĭ Cassiodor. Nu este de loc important, pe de altă parte, de a se sci, care din codicii manuscripţĭ e maĭ vechĭu şi care e maĭ noŭ, de óră-ce o copiă maĭ veche după acelaşĭ original póte să fie maĭ puţin corectă decât o copiă maĭ nouă. Singurul lucru de căpeteniă, tocmaĭ acela pe care neminea nu l'a băgat pînă acum în samă, este concordanţa pasagĭuluĭ în cestiune cu un alt pasagĭu tot din Iornande, şi anume:

«Elegit namque (Diceneus) ex eis tunc nobilissimos prudentioresque viros, quos theologiam instruens, numina quaedam et sacella venerare suasit fecitque sacerdotes, nomen illis Pileatorum contradens, ut reor, quia opertis capitibus

tiaris, quos pileos alio nomine nuncupamus, litabant; reliquam vero gentem Capillatos dicere jussit . . .»

Se scie că Iornande, ca și prototipul seŭ Cassiodor, confundă pe Dacĭ cu Goțiĭ; în pasagele însă de maĭ sus este învederat că se povestesce numaĭ despre Dacĭ, căcĭ în cel al doilea e vorba în specie de marele legislator dacic Deceneŭ, amic al regeluĭ dacic Berebista din epoca luĭ Cesar, ambiĭ bine cunoscuțĭ din Strabone (VII, c. 3 § 5, 11; XVI, c. 2 § 39); ș' apoĭ, direct saŭ indirect, relațiunea e luată din Dione Crisostom, scriitor din epoca luĭ Traĭan și autor al uneĭ opere perdute despre Dacĭ, nu despre Goțĭ.

In pasagĭul al doilea este fórte interesantă mențiunea tiarelor ca acoperimînt de cap la nobiliĭ Dacĭ. «Tiara» nu este un cuvînt grecesc, ba Greciĭ nu scieaŭ nicĭ măcar la ce gen să'l pună, dicênd «ἡ τιάρα» și ὁ τιάραξ». Pentru copistiĭ ceĭ latinĭ aĭ luĭ Iornande, acéstă vorbă era atât de neobicĭnuită, încât în manuscriptele consultate de Mommsen fie-care o scrie altfel: «tyaris», «thyaris», «thiaris» și «tiaris». Tiara era o căciulă curat tracică, pe care Servius în scoliele la Virgiliŭ (Aen. 247) o explică prin «pileum phrygium». Ea se întrebuința și la vechiĭ Persĭ, dar De Lagarde (Abhandl. 206) n'a putut să 'ĭ găséscă vre-o etimologiă eranică.

La Dacĭ dară exista o clasă nobilitară și sacerdotală, care nu umbla cu capul gol ca poporul,

ci purta pe cap tiare, de unde lătinesce eĭ se numĭaŭ «pileati», ĭar în limba dacică se ḑiceaŭ «Zarabi Terei» saŭ «Tarabi Terei». Care din aceste doŭ lecturĭ este óre cea maĭ corectă?

Să presupunem că la Dacĭ s a r a b a însemna «cap»; o presupunere provisorĭă, pe care maĭ jos o vom verifica pe calea positivă. Nobilĭĭ dacĭ umblaŭ cu capul acoperit cu tiara, adecă eraŭ c a p e t e t i a r a t e: «capita tiaris operta» la Iornande în pasagĭul al doilea, întocmaĭ aşa şi la Dione Crisostom (Or. LXXII): «*πίλους ἐπὶ ταῖς κεφαλαῖς ἔχοντας*». Intru cât S a r a b i ar însemna «capete», a doua parte a numeluĭ: T e r e i, cată neapĕrat să cuprindă o noţiune privitóre la t i a r ă: un adjectiv «tiareus = couvert d'une tiare» este din punct în punct tot aşa de tracic ca şi adjectivul recunoscut tracic «bassareus, *βασσαρεύς* = couvert d'une pelisse de renard» din cuvîntul tracic *βασσάρα* «pelisse de renard» (De Lagarde, op. cit. 278). Este un raport fonetic şi morfologic perfect :

tiareus : tiara : : bassareus : bassara.

Pentru a demonstra că textul luĭ Iornande nu póte fi citit şi înţeles alt-fel decât aşa cum l'am citit şi înţeles noĭ, să luăm ipotesa contrariă, întemeĭată pe lectura «Tarabostes eos», şi lesne se va vedé că ea duce la absurd.

In acéstă ipotesă «Tarabosti» se explică (Tocilescu, Dacia înainte de Romanĭ p. 657) prin «neopersianul tārbus, căcĭulă ascuţită, pileus», şi decĭ

se referă la «Pileati». Insă «eos» care urmézá după «Tarabostes», în antitesă cu «hos» care precede pe «Pileatos», vědesce că «Tarabostes» în acéstă ipotesă nu póte fi clasa cea nobilitară care purta căcĭule, ci numaĭ restul poporuluĭ dacic, ceĭ pletoşĭ, «Capillati» din pasagĭul al doilea, cătră carĭ nu se potrivesce de loc «căcĭula», căcĭ tocmaĭ eĭ umblaŭ cu capul gol. Pe lîngă acéstă absurditate logică, vine apoĭ absurditatea etimologică de a atribui Dacilor un cuvînt neo-persian, fără a dovedi că el a existat la Tracĭ saŭ măcar la vechiĭ Persĭ.

Am puté să nu maĭ vorbim despre etimologia cea gotică a luĭ «Tarabosti» din «tharbôstai, was zwar egentes, necessarii, vielleicht aber auch sacrifici, sacrificantes heissen kann» (Grimm, Gesch. d. d. Spr. 820). Astădĭ neminea nu maĭ amestecă pe Dacĭ cu Goţiĭ, una la mână; ş'apoĭ al doilea, «tharbôstai» însemnând «săracĭ», este absurd ca să fie un nume tocmaĭ pentru casta cea domnitóre.

Numaĭ prin lectura «tereos = tiareos» dispare acel «eos» care încurcă orĭ-ce ipotesă contrariă. Dar culmea demonstraţiunĭĭ este că numaĭ prin lectura «Sarabos» noĭ ajungem la un cuvînt curat dacic, asupra căruĭa ne vom opri acuma o clipă.

Maĭ sus noĭ ne-am mărginit a bănui că în limba dacică s a r a b a însemna «cap», după cum se admit presupunerĭ provisorie chiar în matematice, cu condiţiunea însă, neapĕrat, ca să le verifice şi să le confirme apoĭ consecinţele. In casul de faţă

consecinţele aŭ justificat bănuéla, şi am avé dreptul din parte-ne de a ne mulţumi cu atâta. Din fericire, avem material îndestulător ca să mergem maĭ departe.

Pentru noţiunea de «cap», cuvîntul indo-europeŭ primitiv cel maĭ comun era ç a r a (Pauli, Benennung d. Körpertheile, Stettin 1867 p. 8), scăḍut în sanscrita la ç i r a şi din care d'a-dreptul s'aŭ desvoltat:

cu *k*:	cu *s*:
gr. κάρα, κάρη, κάρ;	zend. çara;
lat. vulg. cara, de unde cara la Sarḍĭ, Proveṇţalĭ, Spanioliĭ şi Portugesĭ, vechĭu frances chiere (Körting, Rom. Wtb. 171).	armén sar;
	pers. sar, ser.

Se află o mărturiă textuală din epoca luĭ Cesar çumcă Traciĭ, ĭar prin urmare şi Daciĭ, aveaŭ pentru «cap» acelaşĭ nume, dar cu *s* ca Eraniĭ, nu cu *k* ca Greco-italiĭ, anume la Strabone (XI, 14): «*Φασί δὲ καὶ Θρᾳκῶν τινας, τοὺς προσαγορευομένους Σαραπάρας, οἷον κεφαλοτόμους...*», în traducere: «nesce Tracĭ porecliţĭ S a r a-pare, adecă c a p-tăiătorĭ...» (cfr. Lassen în Zeitschr. d. d. morgenl. Gesellsch., X, 367).

La Dacĭ în specie s a r a «cap» ni se înfăţişézĕ în nomenclatura topică la oraşul «Sarmizegethusa», capitala Dacilor, «caput Daciæ», după cum Tit-Liviŭ numesce Roma «caput Italiæ» saŭ Larissa «caput

Thessaliæ», ast-fel că acest nume trebuĭ descompus în Sar-mizegethusa. Apoĭ peste acelaşĭ s a r noĭ dâm la «Sargetia», rîuleţ ce curgea lîngă Sarmizegethusa şi care tocmaĭ prin acésta căpĕta importanţa de a fi şi el «caput», descompunêndu-se în Sar-getia. In restul Dacieĭ s a r a se găsesce tot în compositiune, întru cât îmĭ aduc a-minte, numaĭ la finea unor numĭ locale: Germi-sara şi Deu-sara, peste Dunăre Sapri-sara, unde Germi-, Deu- şi Sapri- trebuĭ să fie elemente adjectivale.

Alăturĭ cu ç a r a se constată în limba indo-europeă primitivă o formă amplificată ç a r a b h a, cu un *bh* care se scie că trece la Grecĭ în *φ*, la Eranĭ şi Latinĭ în *b*. Aşa sînt:

la Grecĭ: *κορυφή* «cap» cu nasalisatul *κόρυμβος*;

la Latinĭ: c e r e b r u m «crier», adecă c e r e b-r u m «aparţinênd capuluĭ», nicĭ decum c e r e-b r u m «purtător de cap», ceea ce n'are nicĭ un sens, de vreme ce nu crierul pórtă capul, ci vice-versa;

vechea formă persică la Isidor: «s a r a b a r a e quædam capitum tegmina nuncupantur qualia videmus in capite magorum picta» (De Lagarde, Abhandl. 206), adecă s a r a b a-r a «căcĭulă», literalmente ĭarăşĭ «aparţinênd capuluĭ», cu acelaşĭ sufix adjectival -ro- ca şi în latinul c e r e b-r u m;

în fine, zendicul ç ā r a v ā r a «căcĭulă», «Kopfbedeckung» (Justi, Handb. 294), urmează şi el a fi îndreptat în ç ā r a b ā r a.

Aşa dară Traciĭ, pe lîngă s a r a trebuĭ să fi avut

și eĭ pe amplificatul s a r a b a, și tocmaĭ pe acesta noĭ îl vedem la Dacĭ ca nume al casteĭ celeĭ nobilitare în prețiosul pasagiŭ din Dione Crisostom.

Prin urmare, din tóte punturile de vedere, cea maĭ corectă lectură a primuluĭ pasagĭu din Iornande remâne aceea din ediținea luĭ Peutinger: «Zarabos Tereos = Sarabos tiareos», și maĭ bine: «Sarabas tiareos». Intregul pasagĭu va suna astfel: «ut refert Dio, qui historias eorum annalesque græco stilo composuit, qui dixit primum S a r a b a s t i a r e o s, deinde vocitatos Pileatos hos, qui inter eos generosi exstabant: ex quibus eis et reges et sacerdotes ordinabantur...»

In acest pasagiŭ «primum» se rapórtă la cuvîntul original dacic: «Sarabas», ĭar «deinde» la traducerea luĭ, fie grécă, fie latină: «*πιλοφόροι*» la Dione Crisostom, «pileati» la Iornande. Sensul dară este: «Dione, care a scris grecesce istoria Dacilor, ne spune că la dînșiĭ se numĭa S a r a b i t i a r e i, pe lătinesce p i l e a t i, clasa cea de sus, din care se alegeaŭ regĭ și sacerdoțĭ».

S a r a b a însemnând «cap», este învederat că și fără epitetul t i a r e u s acest cuvînt caracterisa deja în deajuns casta cea nobilitară, ast-fel că maĭ adesea saŭ chĭar tot-d'a-una el urmă să se întrebuințeze singur în gura poporuluĭ de câte orĭ era vorba de «pileati» saŭ «*πιλοφόροι*», și de aceea t i a r e u s trebuĭa dela sineșĭ să dispară, devenind de prisos.

IV. O URMĂ A DACICULUĬ SARABA IN GRAIUL ROMÂNESC DE ASTĂDĬ.

Noĭ am vĕḑut că la Dacĭ s a r a b a era nu numaĭ un titlu, dar circula tot-o-dată cu sensul comun de «cap». Ca titlu, forma cea dacică, orĭ-care să fi fost, lesne putea să se conserve intactă la Românĭ, după cum se conservă intact un nume propriŭ prin tradiţiunea familiară, deşi tendinţele fonetice ale poporuluĭ supun în restul graĭuluĭ aceleaşĭ sonurĭ la diferite modificărĭ succesive. In compusul *Basarabă* = Ban-S a r a b ă dacicul s a r a b a ajunge pînă la noĭ cu vocalismul ne'ntunecat şi cu *b* între vocale. Este adevĕrat că în aceĭaşĭ posiţiune, după silaba tonică -ra-, *b* s'a păstrat în «scărăbuş», deminutiv din «scărăbu = scarabeus, *scarabus». Orĭ-cum însă, conservaţiunea aceluĭ *-b-* şi a vocalismuluĭ era cu mult maĭ anevoe pentru dacicul s a r a b a cu sensul comun de «cap». Aci trebuĭaŭ să'şĭ reĭa deplina lor putere tendinţele cele fonetice ale graĭuluĭ. Precum din «strabus» s'a făcut românesce «strâmbu», italienesce «strambo», deja în epoca latină, tot aşa s a r a b a ar fi căutat de pe atuncĭ a da o formă nasalisată s ă r â m b ă. Eĭ bine, acest s ă r â m b ă trăesce la noĭ pînă astădĭ în gura poporuluĭ, şi trăesce ĭarăşĭ numaĭ într'o compositiune: n ă s ă r â m b ă = n e - s ă r â m b ă, lucru fără minte, fără cap, *ἀκέφαλον*, *ἀκόρυφον*, «minus-caput».

Miklosich (Slav. El. im Rumun. 46) trage pe

românul нъсърѫмбъ din slavicul срамъ «pudor», ca şi când ar însemna «impudentia». Cihac (II, 215) îşĭ apropriază acéstă etimologiă, traducênd pe «năsărâmbă» prin «impudence». Vom vedé maĭ jos, dacă acésta se potrivesce din punctul de vedere al sensuluĭ; nu merge însă de loc sub raportul morfologic şi sub cel fonetic, căcĭ:

1°. Românii puteaŭ să adaoge negaţiunea numaĭ la un cuvînt slavic trecut în limba română, pe când nu este nicĭ o urmă la noĭ de slavicul «sramŭ», ĭar prin urmare nu se putea forma o negaţiune pentru ce-va neexistinte;

2°. E peste putinţă a presupune că Românii aŭ împrumutat dela Slavĭ cuvîntul cu negaţiunea cu tot, adecă «nesram», fiind-că acéstă formă substantivală negativă nu se află la Slavĭ, şi este cu totul excepţională la dînşiĭ chiar forma adjectivală «nesramĭnĭ = impudicus»;

3°. Slavicul «sramŭ» ar fi rĕmas la Românĭ «sram», după cum «hramŭ» a rĕmas «hram», «gramada — grămadă», «păstramă — παστραμᾶς», «dram — δράμι», «cramă — krama», «năframă — maqrama» etc.;

4°. Chĭar trecerea masculinuluĭ «sram» în femininul «sărâmbă» ar fi ce-va anormal, de vreme ce limba română femininéză numaĭ pe neutriĭ slavicĭ, de ex. «baltă = blato», nu însă pe masculinĭ.

Dar derivaţiunea luĭ năsărâmbă din slavicul «sramŭ» este nu maĭ puţin greşită din punctul de vedere al sensuluĭ.

Lexiconul Budan din 1825, singurul pe care 'l cunoscuse Miklosich, vede de asemenea în năsărâmbă o negaţiune, însă anume din latinul «siremps»: «Siremps prorsus obsoletum apud Latinos, denotabat omnimodam rei similitudinem, et hinc negatio apud Valachos Nesîrîmbă.»

Adjectivul latin «siremps» era un termen exclusiv juridic, contras din «si-rem-ipse» şi însemnând: «parfaitement égal, absolument semblable»; decĭ forma negativă nu'ĭ putea d'a un alt sens decât numaĭ dóră acela de «tout-à-fait différent», de unde nu ajungem la năsărâmbă, chiar dacă trecerea latinuluĭ -pse în românul -bă n'ar fi o imposibilitate tot aşa de mare.

Cum óre se traduce năsărâmbă în cele-lalte vocabulare?

La Budai-Delénu, care observă fórte bine că acest cuvînt este numaĭ ţerănesc: «năsărâmbă, der Possen» (Lex. MSS. circa 1820 în Muz. ist. din Buc.), adecă «farce, bouffonnerie, arlequinade».

La Sava Barcianu (Wtb. 1868 p. 153) «năsărâmbă» se explică prin «neghiobiă».

La Laurian-Massim (Gloss. 406) «năsărâmbă» este: «stultéţă, nebuniă, inepţiă».

Prin urmare, năsărâmbă» nu e de loc «impudence» a luĭ Cihac.

Ne 'ncreḑĕtor în vocabulare, eŭ am făcut o anchetă în graĭul poporan, şi ĭată resultatul:

«Năsărâmbă însemnéză: prost prostovan, meteleŭ» (avocat P. Călcĭunarĭu, Banat, Orşova).

«N ă s ă r â m b se întrebuințéză cu înțelesul de: prost, hăbăuc, tîmpit la minte, fără socotă» (Dr. I. Roșiu, Banat, Biserica-albă).

«In graiul poporuluĭ, a face n ă s ă r â m b ă însémnă a face un lucru nepotrivit, slab, prost» (preot D. Popovicĭ, Banat, Lugoș).

«N ă s ă r â m b ă însemnéză în Transilvania, de ex. în comitatul Alba-Iulia și pe la Brașov: om prostănac, într'o ureche; ĭar cu sensul rușinos se ḑice numaĭ în privința caluluĭ, ca și când s'ar ḑice: prostia caluluĭ» (N. Mănărăḑianu).

Cumcă n ă s ă r â m b ă n'are în fond alt sens decât acela de nerod saŭ neghiob, probă este că poporul îl amalgaméză une-orĭ cu «nătâng», prefăcêndu'l în n ă s ă r *â n g ă*, și cu «nătăreŭ» prefăcêndu'l în *n ă t* ă r â m b ă.

«N ă t ă r â m b și n ă t ă r â m b ă se aude în Banat și pe Lipova. N ă t ă r â m b este un om care face o prostiă, n ă t ă r â m b ă o muĭere care nu îngrijesce de afacerile sale. Se maĭ ḑice și ca substantiv, de ex.: acest om a făcut o n ă t ă r â m b ă, s'a îmbătat și și-a bătut muĭerea» (I. Tuducescu, Banat, Lipova).

«N ă s ă r â n g ă, la plural n ă s ă r â n g u rĭ însemnéză ce-va reŭ, de ex.: acest argat numaĭ n ă s ă r â n g u rĭ îmĭ face orĭ-unde îl mâĭu» (I. Pop Reteganul, Transilvania).

«Cuvintele n ă s ă r â m b ă și n ă t ă r â m b ă se întrebuințéză în înțelesul de a face d'ale nefăcute, adecă un non-sens, un lucru reŭ, gâlcévă, potcă,

ce-va nebunesc. Apoĭ năsărâmbă maĭ însemnéză a face o faţă urîtă cuĭ-va, a încreţi fruntea» (avocat P. Rotariu, Timişóra).

Afară de substantivul năsărâmbă şi adjectivul năsărâmb, Lexiconul Budan ne maĭ dă adjectivul năsărâmbos. Ambele forme adjectivale sînt însă învederat posterióre şi spóradice, ca şi formele analogice nătărâmb şi năsărânga. Forma cea primitivă, singură răspândită în popor, este cea substantivală, maĭ ales în locuţiunea: a face o năsărâmbă. Cuvîntul se descompune dela sine-şĭ în ne-sărâmbă = «necap», o composiţiune prin care s'a tradus literalmente în Dacia latinul rustic minus-caput, conservat pînă astădĭ în Occident. Acest minus-caput «ne-cap» era tocmaĭ ceea ce însemnéză substantivul nesărâmbă, adecă o pagubă saŭ o neplăcere făcută prin lipsă de judecată, de unde spaniolul menoscabo «dommage, détriment, atteinte», apoĭ portugesul menoscabo «mépris, dépréciation», în fine provenţalul mescap şi francesul méchef «fâcheuse aventure», nuanţa logică cea maĭ apropiată de românul ne-sărâmbă, astfel că, bună-óră, în vechea francesă versul luĭ Gringoire în «Les folles entreprises»:

Tu m'as fait meschief
En me cuydant faire tres grant service...

se traduce perfect românesce: vrênd să'mĭ facĭ un pré-mare bine, mĭ-aĭ făcut o năsărâmbă.

Așa dară dacicul s a r a b a, «cap» și tot-o-dată numele membrilor casteĭ nobilitare, s'a păstrat la Românĭ în ambele sale înțelesurĭ: ca vorbă comună în n e - s ă r â m b ă «minus-caput» și ca nume în *Basarabă* = B a n - S a r a b ă.

După ce am constatat modul de desfășurare a *Basarabilor* din S a r a b i - aĭ luĭ Dione Crisostom, să ne oprim acuma cu tot dinadisul asupra unor fase din istoria lor între secoliĭ II și XI.

V. CAPUL NEGRU ESTE EMBLEMA ERALDICĂ A BASARABILOR.

Se scie că în vécul de mijloc o mare parte din mărcĭ nobilitare eraŭ ceea ce se numesce în eraldică «armes parlantes», «figurae paronomasticae», adecă pe pecete saŭ pe stég figuraŭ lucrurĭ al cărora nume, peste tot saŭ măcar întru cât-va, aducea a-minte de numele familieĭ nobile respective. Așa, bună-óră, dinastia regală a Plantageneților avea în marca sa o drobiță, modestă plantă numită latinesce «genista» și din care se fac măturĭ. Aceste f i g u r e p a r o n o m a s t i c e nu eraŭ o invențiune a feudalității, căcĭ ele ne întimpină și la selbatecĭ: nu este în fond alt-ceva decât așa numitul «totem» al Pieilor-Roșiĭ din America, o asociațiune de ideĭ proprĭă minții omenescĭ în genere. In acest mod, marca *Basarabilor*, din causa elementuluĭ fonetic *arab*, — trebuĭa să fi fost un cap negru, adecă un cap de A r a p. Orĭ-cine cunósce

istoria blazonuluĭ medieval, póte să afirme à-priori pe acest t r e b u ĭ, chĭar dacă n'ar exista nicĭ un document în sprijinul afirmațiuniĭ.

Olandesul Levinus Hulsius a publicat la 1597 o marcă a Țerei-Românescĭ cu treĭ c a p e t e n e g r e, și tot-o-dată o marcă a Moldoveĭ cu doŭ c a p e t e n e g r e puse în vîrfurĭ a doŭ ramurĭ încrucișate, ĭar ramurile, «les ramaux», se scie că însemnéză în limbagiul eraldic derivațiune, adecă marca Moldoveĭ derivând din aceĭa a Țereĭ-Românescĭ (Ist. crit. ² I, 95).

Iată cele doŭ mărcĭ:

Hulsius se ocupase în specie cu țerile românescĭ, scriind chĭar o carte intitulată «Descriptio Transylvaniae, Moldaviae et Valachiae» (Engel, Gesch. d. Wal. 69). Acele mărcĭ dară el le-a luat de unde-va dintr'o fântână consultată. Orĭ-care să fi fost însă acea fântână, în casul de față o întăresc doŭ fapte positive:

1°. Preceptele blazonuluĭ, după carĭ numele *Basarabă* urmă să aĭbă ca «armes parlantes» un c a p n e g r u;

2°. Impregĭurarea că dinastia Mușătescilor din

Moldova era în adevĕr o ramură, o derivaţiune din *Basarabĭ*.

In Cosmografia luĭ Sebastian Münster (1541), în «Illyricum» al luĭ Du Cange (1746) şi pe aiurĭ cele doĕ c a p e t e n e g r e, pe carĭ Hulsius le pune în marca Moldoveĭ, sînt atribuite Bosnieĭ:

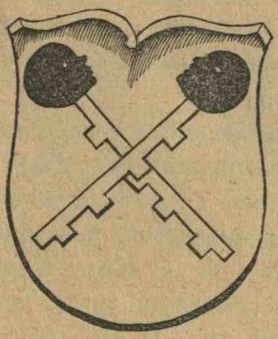

Să fie óre printr'o confusiune între B a n şi B a n, fiind-că în vechea Bosniă principiĭ purtaŭ titlul de B a n ca şi în Oltenia?

Saŭ nu cum-va printr'o confusiune de o altă natură între iniţialul B o s- din «Bosnia» şi iniţialul B a s- din *Basarabă*?

Saŭ póte va fi fost în adevĕr aşa óre-când marca Bosnieĭ?

Ar trebui studiată sigilografia specială a acesteĭ ţerĭ. Să nu se uĭte în orĭ-ce cas că, din tóte regiunile serbescĭ, Bosnia este aceea unde s'a conservat maĭ mult timp un element românesc fórte puternic, immigrat din Pannonia cam în secolul

X, după cum noĭ am arĕtat'o într'un alt studiŭ (Strat şi sub-strat, p. 28), şi cuprinḑênd nu numaĭ cĭobanĭ, dar şi căpetenĭĭ, bună-óră acel «cnez Markul», adecă «Marco» cu articlul românesc *-l*, de care se plângeaŭ la 1401 Ragusanĭĭ că a apucat cu forţa şi nu lasă din mână oraşul dalmatin Almissa (Putzić, Споменици сръбски, t. I, p. 35). La 1373 un district întreg al Bosnieĭ se numĭa «România-mare», «Major Vlachia» (Miklosich, Wander. d. Rum. 5).

Dar să ne'ntórcem la marca *Basarabilor*.

In Biblioteca imperială din Viena se află într'o traducere germană anterióră secoluluĭ XVIII o colecţiune de blazonurĭ făcută de unul numit Rubčić, care îşĭ dă titlul de eraldist (Wappenherold) al împĕratuluĭ serbesc Stefan Duşan (Ianko Schaffarik în Гласник, t. 9, 1857 p. 348). Dacă acéstă indicaţiune cronologică ar fi adevĕrată, atuncĭ noĭ am avé a face cu un monument eraldic tocmaĭ de pe la 1340. In acea colecţiune, marca Ţereĭ-Românescĭ este din punct în punct ca la Hulsius.

Tóte acestea, neapĕrat, sînt deja ce-va ; dar în cestiunĭ de o asemenea natură se cere cu orĭ-ce preţ un isvor fórte autorisat, când e vorba maĭ ales nu de o marcă particulară, ci de blazonul uneĭ ţerĭ. Prima confirmaţiune oficială ne oferă numismatica maghiară.

La 1368 Vladislav *Basarabă* recunoscuse suzeranitatea Ungarieĭ asupra Ţereĭ-Românescĭ (Fejér, IX. 4, p. 148, 210). Din aceĭaşĭ epocă există mo-

nete dela regele Ludovic, de diverse mărimĭ, purtând pe o parte c a p n e g r u :

Pe alte monete dela regele Ludovic, asupra cărora mĭ-a atras atenţiunea amicul meŭ d. D. A. Sturdza, acelaşĭ c a p - n e g r u nu ocupă scutul întreg, ci se află numaĭ la o parte saŭ de-desubtul efigieĭ regescĭ, ceea ce represintă şi maĭ expresiv triumful cel jubilat al Ungarieĭ asupra luĭ Vladislav *Basarabă* :

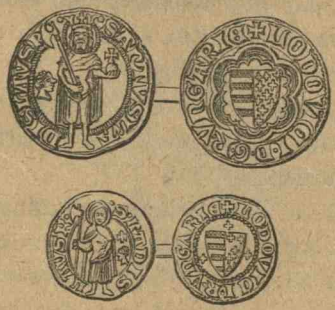

Acest cap negru nu póte fi marca Sicilieĭ, care va fi avut a face cu familia Anjou a regeluĭ Ludovic, dar în orĭ-ce cas nu avea a face de loc cu Ungaria; cu atât maĭ vîrtos un cap figurând alăturea cu efigia regéscă, saŭ chiar ocupând scutul întreg, nu póte fi marca vre-unuĭ fabricant de monetă. Singura explicaţiune seriósă remâne dară «subjectio Valachiae», după cum presupuneaŭ deja în secolul trecut archeologiĭ unguri: «hoc esse Mauri caput, eoque subjectionem Valachiae notari autumant» (Schönvisner, Notitia Hung. rei num. p. 206).

Numismatica maghiară ne dă o mărturiă oficială preţiósă, dar numaĭ externă, nu internă, adecă nu din partea *Basarabilor*, şi de aceea ea tot încă nu ne mulţumesce pe deplin.

Confirmaţiunea, pe care o dorim noĭ, ne vine pe o altă cale, graţiă uneĭ descoperirĭ făcute de d. D. A. Sturdza.

Maĭ întâiŭ, o observaţiune preliminară.

Orĭ-cine a avut în mână crisóve muntenescĭ, n'a putut să nu fie isbit de împregĭurarea că sigiliile lor presintă nu o singură marcă a ţereĭ, ci doŭ

mărcĭ diferite: una cu vulturul, cea-laltă cu sfinții Constantin și Elena, întrebuințate când una, când cea-laltă, când ambele în compositiune.

Față cu acéstă duplicitate, lucrul cel maĭ natural este de a admite că o marcă era a Statuluĭ, cea-laltă a dinastieĭ. A Statuluĭ fiind vulturul, care singurul figuréză pe sigiliile cele marĭ atîrnate, pe sama dinastieĭ remân sfinții Constantin și Elena. Dar sfinții Constantin și Elena ce aŭ eĭ a face cu dinastia *Basarabilor*? Să se bage de samă că este tocmaĭ o dinastiă, care pînă la a doua jumătate a secoluluĭ XVII n'a avut în curs de cincĭ secolĭ nicĭ un membru cu numele «Constantin», ast-fel că nu sfântul Constantin ar fi fost dispus s'o patroneze.

Acuma vine descoperirea d-luĭ Sturdza: un act dela Vlad Dracul și doŭ acte dela fratele seŭ Alexandru, ambiĭ fiĭ aĭ luĭ Mircea cel Mare. Actele sînt anterióre anuluĭ 1444, ĭar cele dela Alexandru sînt anume din 1431.

Pecetea luĭ Vlad Dracul este:

d'a-una noţiunile maĭ rare saŭ maĭ puţin cunoscute prin noţiunĭ maĭ familiare: boul e maĭ familiar decât zîmbrul, corbul e maĭ familiar decât vulturul, sfinţiĭ ceĭ sĕrbătoriţĭ mereŭ sînt maĭ familiarĭ decât A r a p iĭ.

Evoluţiunea mărciĭ *Basarabilor* cată dară să se fi operat cam în următorul mod:

de'ntâiŭ un singur cap negru ca pe monetele regeluĭ Ludovic, ceea ce era suficient pentru «armes parlantes»;

apoĭ doŭ capete negre unul lîngă altul, adecă ce-va ca în marca Muşătescilor;

apoĭ treĭ capete negre ca la Hulsius şi la Rubčić;

apoĭ capul al treilea transformat intr'o ramură înflorită între cele-laite doŭ capete, tóte perdênd tipul negritén, ca pe sigiliele din 1403—1431;

apoĭ sub capete adăugându-se o parte din corp, ĭar ramura cea înflorită prefăcêndu-se în copăcel, ca pe sigiliul luĭ Ţepeş;

apoĭ corpul lungindu-se etc. etc. pînă la figurele sfinţilor Constantin şi Elena.

In orĭ-ce problemă din archeologia figurată lipsa uneĭ verigĭ dela mijloc împedecă nu numaĭ de a lega ambele capete ale lanţuluĭ, dar chiar de a recunósce că acele capete aparţin unuĭ singur lanţ. Intr'un asemenea cas fie-care capĕt se studiéză în deosebĭ ca ce-va străin unul altuĭa, găsindu-se pentru fie-care în parte multe analogiĭ, carĭ totuşĭ perd orĭ-ce valóre din dată ce, prin aflarea verigeĭ celeĭ dela mijloc, se reconstitue totalitatea lanţuluĭ.

Doĕ figurĭ în felul sfinţilor Constantin şi Elena de pe sigiliile românescĭ se vĕd pe monete şi la Bizantinĭ, şi la Serbĭ, şi la Ungurĭ, şi cine maĭ scie pe unde; în acelaşi mod în Portugalia, în Sicilia, în Polonia şi pe aĭurĭ se nemeresc pe mărcĭ capete-negre; astfel dintr'o parte şi din cea-laltă se puteaŭ face cu multă erudiţiune nesce apropierĭ fórte ingenióse, a cărora lipsă de temeiŭ se îndeveréză însă pe dată ce regăsirea verigeĭ celeĭ dela mijloc restabilesce la Românĭ în specie strînsa filiaţiune între capetele cele negre şi între cele doĕ figurĭ. Acéstă filiaţiune ar fi remas ascunsă fără descoperirea d-luĭ Sturdza, o descoperire în aşteptarea căriĭa sfinţiĭ Constantin şi Elena eraŭ o nestrăbătută enigmă în marca *Basarabilor*.

Post-scriptum. Cele de maĭ sus eraŭ tipărite, când d. Dim. Sturdza, în şedinţa Academieĭ Române din 12 Novembre 1893, a comunicat o carte care — dice d-sa — «din câmpul îndoelilor l'a făcut să între în acel al realităţiĭ» întru cât privesce capetele de Arapĭ din Levinus Hulsius. Este anume descrierea Conciliuluĭ dela Constanţa, făcută de către Ulric de Reichental la 1417, nu numaĭ ca martur ocular, dar încă după o însărcinare expresă din partea municipalităţiĭ de acolo, în archivul căriĭa s'a şi depus atuncĭ manuscriptul original. După 1450, adecă după descoperirea tiparuluĭ, opera luĭ Reichental fu tipărită la Augsburg; dar acea ediţiune devenise în scurt timp atât de rară, încât la 1536 a retipărit'o tot la Augsburg Enric Steiner, in-folio sub

titlul: «Das Concilium so zu Constantz gehalten ist worden». Acéstă a doua ediţiune, devenită şi ea fórte rară şi fórte scumpă, este aceĭa pe care d. Sturdza a dăruit'o Academieĭ Române. În cartea luĭ Reichental numile propriĭ sînt maĭ-maĭ tóte desfigurate, cel puţin în textul cel tipărit; adevĕrat importantă însă nu este nomenclatura personală, ci partea cea figurativă, în care nu încăpeaŭ nicĭ erorĭ de pronunciaţiune, nicĭ acelea de tipar. Intre maĭ multe steme, copiate de cătră Reichental la 1417 de pe stégurile celor veniţĭ la Constanţa, se află şi doĕ steme princiare pe carĭ le aduseră cu sine representanţiĭ oficialĭ aĭ Românieĭ: «die Walachie». Ambele sînt sub o coróná ducală şi 'n ambele ne întimpină de o potrivă c a p e t e d e A r a p ĭ, cu deosebirea numaĭ că pe una sînt treĭ capete negre întórse spre stânga, pe cea-laltă doĕ figurĭ aprópe întocmaĭ ca cele publicate de Boliac (Daco-romane No. XXII), care nu arétă de unde le-a luat, şi anume: «doĭ Arapĭ întregĭ, goĭ, fără legătură, întorşĭ cu spatele unul cătră altul, braţul stâng al fie-căruĭa fiind rădicat în sus, ast-fel că ambele se unesc încrucişându-se în nivelul capetelor, ĭară braţele drepte sînt lăsate în jos şi picĭórele aŭ aerul de a danţa» (v. Etymologicum magnum t. 2 p. 1460). În acest mod cercetarea nóstră despre blazonul *Basarabilor* primesce o nouă strălucită confirmaţiune, printr'un document autentic din epoca luĭ Mircea cel Mare şi a luĭ Alexandru cel Bun, dovedindu-se tot-o-dată că atât numĕrul capetelor

precum și proporțiunile corpuluĭ eraŭ supuse la variațiunĭ chiar în sînul dinastieĭ, ĭar cu atât maĭ vîrtos în totalitatea casteĭ *Basarabilor*.

VI. SARABIĬ AU FOST CUNOSCUȚĬ VECINILOR SUB PORECLA DE ARABĬ.

«Arab» este un element eraldic al numeluĭ *Basarabă*, dar maĭ ales al formeĭ celeĭ vechĭ Sarabă, de care se deosebesce printr'o singură consónă. Inainte dară de a deveni *Basarabĭ*, adecă înainte de a'și fi aglutinat titlul de «Ban», Sarabiĭ cată să fi avut deja pe pecetea și pe stégul lor capete negre saŭ un cap negru. Numele și emblema trebuĭaŭ de o potrivă să le dea în ochiĭ tuturor vecinilor un aspect de Arapĭ, și tocmaĭ acésta o constatase cel d'întâiŭ d. Bezsonov în poesia poporană epică serbă și bulgară, unde fórte adesea Româniĭ sînt numiți Arapĭ (Rybnikov, Народныя былины p. CCCXXX sq.)

Nu voesc a reveni aci asupra celor desvoltate pe larg în «Istoria critică»; voĭu semnala însă ce-va noŭ.

Căzacĭĭ ceĭ rutenĭ din Ucraina nu puteaŭ să aĭbă a face cu *Basarabiĭ* dela Olt; dar începênd din secolul XVI eĭ aŭ fost mereŭ în contact cu acea parte a Moldoveĭ, căriia din timpul stăpâniriĭ muntenescĭ acolo în secoliĭ XIV și XV, de pe când Mircea cel Mare și Vlad Dracul eraŭ Domnĭ pînă la gurele Dunăriĭ, îĭ remăsese numele de «Basa-

rabiă», după cum o spune deja Miron Costin în poema sa polonă: «Gĭurgĭul și Brăila sînt eterne suveniriĭ ale acelor domnĭ muntenescĭ *Basarabĭ*, carĭ stăpâniseră o parte a Bulgarieĭ și peste țermul Mărĭĭ unde s'a lățit numele B a s a r a b i e ĭ» (Arch. ist. I, 162).

Dd. Antonowicz și Dragomanov aŭ publicat în ₫ece variante o baladă poporană ruténă de pe la finea secoluluĭ XVI, întitulată «Alexe Popovicĭ și furtuna pe Marea-négră» (Историческія пѣсни Малорусскаго народа, I, 176—208), unde este vorba anume despre acea B a s a r a b i ă dela Nistru.

Primul variant se începe așa:

«Acolo pe Marea-négră, pe o pétră albă ședе un șoĭm «luminos și suspină cu jéle, privind îngrijit la Marea-négră. «Nu va fi bine pe Marea-négră, căcĭ furtuna cea rea se «rădică, împrăștiând în treĭ părțĭ luntrile cele voĭnicescĭ «ale Cazacilor: o parte din ele spre țéra B i l a r a p é s c ă «(u Bilarapsĭku zemlĭu), a doua parte în gîrla Dunărĭĭ, a «treĭa parte în mijlocul Mărĭĭ-negre . . .»

Variantul al optulea:

«Acolo pe Marea cea vînătă, pe o pétră albă, ședе lu«minosul șoĭm cu ochiĭ strălucitorĭ; el își plécă în jos «capul și suspină cu jale, privind la sfântul cer, căcĭ în«tunericul a acoperit jumătatea sóreluĭ, jumătatea luneĭ, și «se începe furtuna pe Marea cea vînătă, se rădică valurĭ «din fundul mărĭĭ și împrăștiă în treĭ părțĭ luntrile căză«cescĭ: duc o parte din ele în Dunărea cea liniștită, împing «a doua parte spre țéra A r a b é s c ă (v Arabsĭku zemlĭu), «innécă a treĭa parte în mijlocul Mărĭĭ . . .»

Variantul al șéselea:

«Acolo pe Marea-négră, pe o pétră albă séde luminosul «șoĭmuleț, trist și jelitor, privind departe la luciul Mării- «negre, căcĭ nu va fi bine pe Marea-négră: se rădică din «fundu'ĭ valurĭ dușmănescĭ și împrăștiă în treĭ părțĭ lun- «trile căzăcescĭ, asvârlind o parte din ele în gîrla Dunării, «împingênd pe a doua parte spre țéra O r a b é s c ă (u «zemlĭu Orabsĭku), ér pe a treĭa parte, nesciind ce să'ĭ «maĭ facă, o înnécă în mijlocul Mării...»

Variantul al șéptelea se începe ca cel al optulea, cu deosebirea numaĭ că în loc de «țéra Arabéscă» este «țéra Orabéscă» (u zemlĭu Orabsĭkuĭu) ca și'n variantul al șéselea.

Variantul al treilea:

«Pe Marea-négră, pe o pétră albă suspină cu jéle lu- «minosul șoĭm; e trist și privesce îngrijit la Marea-négră, «căcĭ nu va fi bine pe Marea-négră; s'aŭ întunecat pe cer «tóte stelele, aŭ acoperit norĭĭ jumătatea luneĭ, și din jos «suflă vîntul cu furiă împrăștiând în treĭ părțĭ luntrile «căzăcescĭ: a dus o parte spre țéra A g a r é s c ă (v zem- «lĭu Agarsku), a doua parte a înghițit'o gîrla Dunării, a «treĭa parte — unde să fie? — se'nnecă în Marea-négră...»

In fine, în variantul al patrulea «țéra agaréscă» este amplificată în «țéra Agaranéscă» (v Agara- nĭsku zemlĭu).

Precum vedețĭ, naufragiul se întâmplă pe Marea-négră, aprópe de gurele Dunării, față cu țermiĭ B a s a r a b i e ĭ.

Din «Basarabiă», prin o schimbare fonetică ne

simțită, balada de mai sus, după primul seŭ variant, a făcut «Bilarapiă», ceĭa-ce însemnéză «Albaarabiă»; din acéstă «Bilarapiă», omițêndu-se inițialul *bil*, considerat ca un simplu epitet de a l b, a remas în variantul VIII numaĭ «Arabiă», de unde apoĭ în variantul VI și VII a eșit o formă maĭ coruptă «Orabia»; în sfîrșit, numele «Arabilor» amintind imaginațiuniĭ poporane, prin asociațiunea de ideĭ, pe al «Agarilor» saŭ «Agarenilor», ambele aceste numĭ aplicându-se d'o potrivă la păgânĭ și maĭ ales la mahometanĭ, ĭată că în loc de «Arabia» saŭ «Orabia» ne întîmpină în variantele III și IV «Agaria» și «Agarania».

Este o procedură identică cu aceĭa prin care, într'o epocă maĭ veche, Serbiĭ și Bulgariĭ a r a b i z a ŭ pe *Basarabiĭ* dela Olt; o procedură însă pe care balada ruténă, grațiă numeróselor sale variante, ne permite, ca să ḑic așa, a o pipăi de astă-dată cu degetul, urmărind pas la pas tóte fasele succesiveĭ sale transformațiunĭ. Dacă o scurtă cunoscință cu B a s a r a b i a cea dela gurele Dunăriĭ aŭ permis Rutenilor a o preface în A r a b i ă și apoĭ chĭar în A g a r i ă, cu cât maĭ vîrtos Serbiĭ și Bulgariĭ, puși în contact cu *Basarabiĭ* și maĭ întâĭu ca S a r a b i ĭ dela Olt în curs de maĭ mulți secolĭ, trebuĭaŭ neapĕrat să urḑéscă asupra acestor A r a b ĭ din Dacia o vastă țesĕtură de complicațiunĭ! Bezsonov ne-a indicat abia câte-va puncturĭ; restul urméză să'l studieze alțiĭ.

Ceea ce s'a întâmplat Rutenilor, ceea ce s'a

întâmplat Serbilor și Bulgarilor, nu putea să nu se întâmple și mai de'nainte tuturor némurilor învecinate cu *Basarabii*, adecă tóte trebuiaŭ de asemenea să'i arabiseze mai mult saŭ mai puțin; și întru cât începutul Sarabilor se înfundă în epoca dacică, de pe atunci deja ar puté să ne fi remas în istoriă vre-o urmă de acest fenomen.

Sarabii lui Dione Crisostom, ca și *Basarabii* posteriori, își aveaŭ cuibul lor în munții Hațegului și ai Oltenieĭ, căci aci, în gîurul Drobeteĭ și al Sarmizegetuseĭ, fusese centrul Statuluĭ lui Decebal, ĭar prin urmare și al casteĭ celeĭ nobilitare. Hațegul și Oltenia sînt tocmaĭ regiunea pe care, sub raportul idrografic, o represintă rîul Jiĭu, isvorînd din Hațeg și străbătênd apoĭ pe lîngă Vulcan pentru a șerpui în lung prin întréga Olteniă. Eĭ bine, în geografia luĭ Ptolemeŭ Jiĭul n'are alt nume decât: *κατ' Ἀράβων ποταμός*, literal «de Arabibus fluvius», adecă: «rîul care se pogóră din țéra Arabilor», pe când Dunărea este *Δανούβιος ποταμός*, Oltul — *Ἀλούτας ποταμός*, Temeșul — *Τίβισκος ποταμός* etc.

Iată secțiunea corespondinte din atlantele luĭ Ptolemeŭ, luată după prețiosul manuscript din secolul XII, cel maĭ vechĭu din cele cunoscute pînă acum, descoperit de Sevastianoff la Vatopedi în Atos (Géogr. de Ptolémée, 1867, p. LXXVIII):

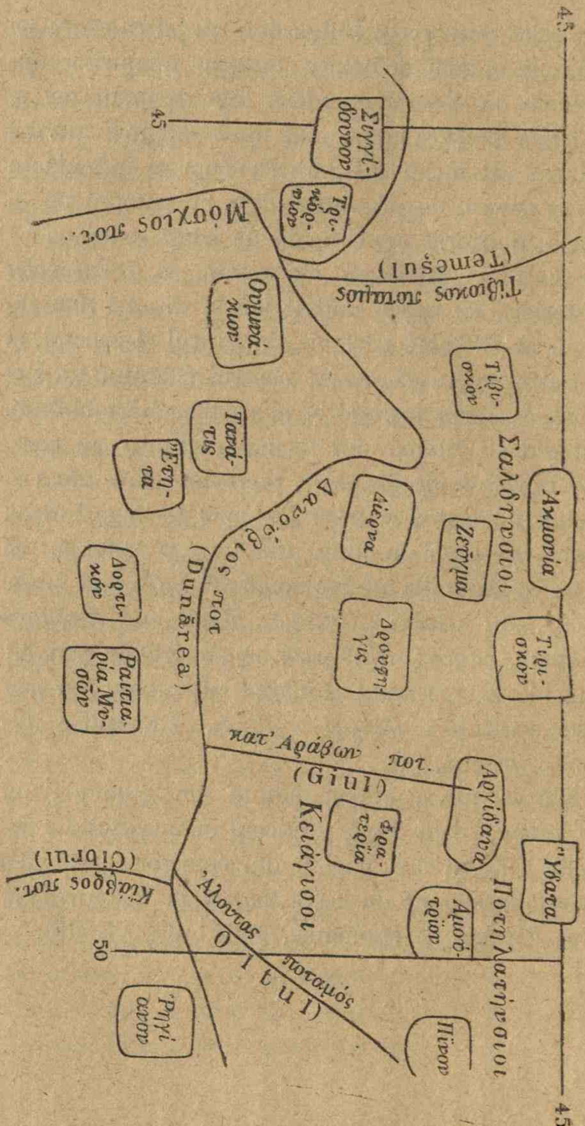
45
45
45
50
Ἀκμονία
Τιρισκόν
Ὕδατα
Τίβισκόν
Σαλδηνσιοι
Ζεῦγμα
Ἀργίδανα
Ποτηλατήνσιοι
Ἀμούτρϊον
Πίνον
Τίβισκος ποταμός
(Temeşul)
Σιγγίδουνον
Τρικόρνιον
Δίερνα
Δρουφηγις
Φρατερία
Κειάγισοι
Δανούβιος ποτ
(Dunărea)
κατ' Ἀράβων ποτ.
(Giul)
Ἀλούτας ποταμός
(Oltul)
Μόσχιος ποτ.
Ουμινάκιον
Τανάτις
Ἔτητα
Δορτικόν
Ραιτιαρία Μυσῶν
Κίαβρος ποτ.
(Cibrul)
Ῥηγίανον

Fiind-că editorii lui Ptolemeŭ tipăresc tot-d'auna: *κατὰ Ῥαβῶνος ποταμοῦ*, cată să facem următórele observaţiuni paleografice asupra manuscriptului: 1°. De câte ori prepositiunea *κατὰ* nu se unesce prin elipsă cu vorba ce'i urmézĕ, manuscriptul îi dă regulat accentul, pe când în casul de faţă accentul lipsesce pe chartă ca şi'n text (p. XXXIII), ceea ce dovedesce că nu póte fi «*κατὰ Ῥαβ-*», ci este «*κατ' Ἀραβ-*». 2°. Atât în text precum şi pe chartă se vede *-βων* fără obicĭnuita abreviaţiune suprascrisă pentru finalul *-ος*, astfel că este arbitrar de a citi *-βωνος*. 3°. In text acest *-βων* nu e accentat de loc, ĭar pe chartă accentul este dubios, căcĭ copistul trage de 'ntâĭu o liniuţă din vîrful luĭ *β* spre a forma un *ὀξύς* pe *α* din *ρα*, şi după aceea se resgândesce şi se întórce spre *ω* accentându'l cu un lung *βαρύς*, o nedumerire care probézĕ că în original lipsĭa accentul. Lectura dară cea maĭ corectă este: *κατ' Ἀράβων ποταμός*, unde noĭ completâm pe *ποτ* prin nominativul *ποταμός*, după cum tot la nominativ sînt puse şi cele-lalte rîurĭ.

Ptolemeŭ scriea pe la 170, peste vr'o 50 de anĭ după Dione Crisostom. Dione Crisostom fusese el-însuşĭ în Dacia, unde cunoscuse casta cea nobilitară a S a r a b i l o r. Ptolemeŭ, trăind departe în Alexandria, putea să culégă numaĭ nesce informaţiunĭ indirecte, extra-dacice, dar tocmaĭ de aceea noĭ îĭ datorim cunoscinţa celeĭ maĭ vechĭ transformaţiunĭ a S a r a b i l o r în A r a b ĭ. Gura Jiĭuluĭ fiind pe charta luĭ Ptolemeŭ faţă cu Misiĭ din

orașul Ratiaria : *Ῥαιτιαρία Μυσῶν*, este probabil că fântâna luĭ Ptolemeŭ îșĭ luase pe *Ἄραβες* din Oltenia dela Misĭ, carĭ, ocupând regiunea Slavilor meridionalĭ de astădĭ, vor fi numit astfel pe S a r a b ĭ cu maĭ mulțĭ secolĭ înainte de Serbĭ și de Bulgarĭ. In orĭ-ce cas, numaĭ prin S a r a b i din Dione Crisostom se póte înțelege «*κατ' Ἀράβων ποταμούς*» din Ptolemeŭ, și acésta este punctul cel esențial, dela care putem trece d'a-dreptul la una din cestiunile cele maĭ interesante în istoria *Basarabilor*.

VII. IMPĔRAȚIĬ FILIP ȘI LICINIŬ AŬ FOST DACĬ DIN CASTA S A R A B I L O R.

Despre împĕratul roman Filip dintre 244—249, acela sub care Roma îșĭ serbase jubileul de 1000 de anĭ și care a fost cel întâĭu împĕrat creștin, fântânele istorice sînt fórte puține. Toțĭ se unesc a'ĭ da porecla de «Arabs», A r a b u l; dar de ce «Arab»? ce fel de «Arab» și de unde?

Bizantinul Zonara né spune că Filip era din regiunea Bostreĭ în Palestina, unde a și fundat orașul Filipopole. Cedren însă ḑice că acea Bostră, de unde era Filip, se afla nu în Asia, ci în Europa, adecă Filipopole din Tracia. Cedren trăia în secolul XI, Zonara și maĭ târḑiŭ cu un secol. Despre fundarea Filipopoleĭ de cătră împĕratul Filip maĭ vorbesc Cassiodor din secolul V și Iornande din secolul VI, amîndoĭ însă o pun în Europa:

«Philippus urbem nominis sui in Thracia construxit»; ba Iornande (Summa temporum, 283) maĭ adaoge şi numele cel curat tracic al acestuĭ oraş: «Pulpudeva». Toţĭ însă de o potrivă uĭtă că oraşul cel pretins fundat atuncea, fie Filipopole din Tracia, fie Bostra din Asia, existaseră cu mult maĭ de'nainte.

Fântâna cea maĭ importantă, întru cât e scrisă numaĭ cu un secol după mórtea luĭ Filip, este Aurelius Victor. In capitolul 28 din cartea sa «De Caesaribus» el ḑice: «M. Julius Philippus A r a b s T r a c h o n i t e s, sumpto in consortium Philippo filio, rebus ad Orientem compositis, conditoque apud Arabiam Philippopoli oppido, Romam venit.» Decĭ oraşul cel fundat era în Asia, dar nu Bostra, ci o altă localitate, pe care se pare că a şi descoperit'o d. Waddington în ruinele satuluĭ Şehebe din Hauran (Sur l'emplacement de Philippopolis d'Arabie, în Revue numismatique, X, 56 sqq.). Deşi satul Şehebe nu se află tocmaĭ în regiunea numită la ceĭ vechĭ «Trachonitis», *Τραχωνῖτις, Τραχωνῖται Ἄραβες* la Ptolemeŭ, totuşĭ archeologul trances crede pe deplin confirmată prin acéstă descoperire originea luĭ Filip anume din acea provinciă, adecă crede că aşa trebuĭ să fie înţeles textul luĭ Aurelius Victor: «Arabs Trachonites».

Maĭ întâiŭ, «Trachonites» saŭ «trachonites» — majusculul T aparţine editorilor modernĭ, ĭar nu paleografieĭ — póte să nu însemneze alt-ceva de-

cât «hoț» saŭ «fecĭor de hoț», «ném de haĭduc»; și acésta în doĕ felurĭ:

1°. Locuitorĭĭ Trachoniteĭ eraŭ vestițĭ departe prin hoțiile lor, după cum nĭ-o spune Strabone (XVI, c. II § 20), și prin urmare numele lor putea să fi devenit un simplu epitet pentru orĭ-ce bandit;

2° Din grecul τραχών se formase în latinitatea vulgară t r a c h o n e s cu sensul de ascunzĕturĭ sub pămînt și chĭar cu acela de balaurĭ. Vilhelm de Tyr, vorbind despre regiunea Trachoniteĭ, ḑice: «Videtur nobis a traconibus dicta; tracones enim dicuntur occulti et subterranei meatus, quibus ea regio abundat...» Intr'un glosar din evul mediŭ: «Traco idem est quod via subterranea, vel ubi habitant dracones fantastici...» (ap. Du Cange, ed. Carpent. VI, 625).

Decĭ, prin «Trachonites» Aurelius Victor nu trebuĭa neapĕrat să aĭbă în vedere ț́éra Trachonită, ci putea să înțelégă originea cea hoț́éscă a luĭ Filip; saŭ maĭ bine, profitând de porecla «Arabs» el putea sĕĭ acațe un epitet în legătură cu hoțiĭ din Arabia propriŭ ḑisă. Noĭ ḑicem de o cam dată «putea», fără a afirma că așa a și fost. Pentru afirmațiune se cere o probă; și o asemenea probă cine óre póte să ne-o dea maĭ cu temeĭu decât însușĭ Aurelius Victor?

Noĭ am vĕḑut maĭ sus că pasagĭul din Iornande n'a fost înțeles numaĭ și numaĭ fiind-că nu se pusese în alăturare cu un alt pasagĭu corespunḑĕtor

tot din Iornande. Pasagiul din Aurelius Victor, de asemenea, nu póte fi înțeles decât alăturându-se cu un alt pasagiu corespunḑător tot din Aurelius Victor, și anume capitolul 28 din cartea sa «De vita et moribus», unde despre originea împĕratuluĭ Filip se ḑice: «Is Philippus humillimo ortus loco fuit, patre nobilissimo latronum ductore...»

Iată dară în loc de: «Trachonites» — «latronum ductoris filius», «fiĭul unuĭ căpitan de hoțĭ.»

In acest pasagiu ne maĭ întimpină un «nobilissimus» fórte caracteristic. Cum putea óre să fie «nobilissimus» un bandit? Ș'apoĭ fiĭul unuĭ «nobilissimus» cum óre să fi fost «humillimo ortus loco»? Este învederat că pasagiul întreg trebuĭ să fie tradus: «Acest Filip a fost născut în obscuritate, fiind-că tatăl seŭ, deși de un ném ilustru, totuși se făcuse căpitan de hoțĭ». Și atunci «nobilissimus» din pasagiul al doilea ne va da o cheiă pentru «Arabs» din pasagiul întâiŭ, dacă în adevĕr «Arabs», după cum ne vom încredința în dată, nu este alt-ceva decât numele «Saraba» al casteĭ celeĭ aristocratice din Dacia, «virorum nobilissimorum» din Dione Crisostom.

Pînă acĭ noĭ am stabilit numaĭ posibilitatea ca Filip să nu fi fost de loc «Arab» în sensul geografic al cuvîntuluĭ; dar o pură posibilitate. De aci înainte urmézĕ argumentațiunea cumcă el a fost în realitate Dac.

Rolul acestuĭ împĕrat în privința Dacieĭ n'a fost

încă destul de studiat. Usurpând tronul imperial după măcelul luĭ Gordian III în rĕsboĭul contra Persieĭ, Filip nu'şĭ maĭ bate capul cu Asia, cedéză Perşilor Mesopotamia, le-ar fi cedat la nevoe şi Arabia, se 'ntórce în Europa, serbéză în Roma jubileul cel mare şi apoĭ... apoĭ s'ar păré că nu se maĭ gândesce decât numaĭ la Dacia. După ce perduse cu nepĕsare o mare provinciă asiatică, el ţine ca Dacia să nu fie nicĭ măcar turburată de barbarĭ. La cea de 'ntâiŭ ocasiune Filip lasă în Roma pe fiĭul seŭ numit de asemenea Filip, înaintéză cu o armată în Dacia, se luptă cu o invasiune germanică, maĭ ales cu Carpiĭ, învinge şi liniştesce provincia. Acésta nĭ-o spune Zosima (I, 20), dar şi maĭ cu autoritate monetele cu legenda «Victoria Carpica» şi cu titlurile «Carpicus Maximus» şi «Germanicus Maximus», urmate la 248 de un triumf. Nu e încă tot. La 247 Filip înfiinţéză în Dacia o monetăriă propriă, ceea ce este o mare graţiă imperială şi dovedesce tot-o-dată o stare comercială înflorită a provincieĭ. Pe aceste «monete dacice» figuréză Dacia ca o femeiă între o aquilă şi un leŭ, cu numerele Legiunilor V şi XIII, ţinênd într'o mână sabia dacică cea încovoiată întocmaĭ ca pe bas-relieturile Columneĭ Traiane, ĭar în cea-laltă un stég. Sabia cea dacică nu se vede decât numaĭ pe aceste monete ale luĭ Filip. Pe unele exemplare Dacia pórtă tiara saŭ bonetul cel frigian, simbol de libertate. Pe altele, noĭ citim : «Dacia Felix». Locuitoriĭ Dacieĭ îşĭ creaseră chiar o

eră propriă dela împĕrăţirea luĭ Filip, numĕrând anul 247 ca cel întâiŭ, şi acéstă eră a durat acolo cât-va timp şi sub urmaşiĭ luĭ Filip: Deciŭ, Valerian, Emilian şi Galien (Katancsich, Istri geographia, II, 347). Eră un fel de renascere a Dacieĭ, operată sub Filip în scurtul interval de vr'o treĭ anĭ.

Ce îndemn să fi avut un A r a b din Asia de a face tóte acestea pentru Dacia? Intrebarea e cu atât maĭ legitimă, cu cât pentru restul Imperiuluĭ Roman Filip n'a făcut nemic, saŭ nu va fi făcut decât acel oraş din Hauran despre care vorbesce d. Waddington, deşi însuşĭ d. Waddington ne face a bănui că oraşul în cestiune, negreşit sub un alt nume, existase acolo deja sub împĕratul Marc-Aureliŭ (161—180): «sur les dix inscriptions que j'ai copiées à Chéhebé, il y en a une d'une époque incertaine, une d u règne de M a r c A u r è l e...» (loco cit. p. 62). Incă o dată, de unde o asemenea dragoste exclusivă a luĭ Filip pentru Dacia? Fiind-că acel A r a b nu era din Asia, ci era un S a r a b a, un «nobilissimus» din Dacia, din provincia luĭ Traĭan; şi despre acésta, ca ultimul argument decisiv, vom da acum un text, care a scăpat cu totul din vedere d-luĭ Waddington şi celor-lalţĭ istoricĭ aĭ împĕratuluĭ Filip.

Dintre împĕraţiĭ pe carĭ ĭ-aŭ luat Roma din Dacia, cel maĭ celebru a fost Liciniŭ, cumnatul luĭ Constantin cel Mare şi înverşunatul duşman al creştinilor. Fântânele sînt unanime asupra originiĭ sale: «Licinius imperator est factus, D a c i a o r i u n-

d u s» (Eutrop.); «ἀπὸ Δακίας ὁρμώμενος» (Socrates Scholasticus). Și se mai adaoge că era un barbar, un om crescut și născut departe de orașe: «agraribus plane ac rusticantibus, quia ab eo genere ortus altusque erat, satis utilis» (Aur. Victor). Despre Liciniŭ dară este necontroversabil că a fost «natione Dacus», ca să vorbim în stilul inscripțiunilor. Eĭ bine, acest D a c Liciniŭ ḑicea că se trage din némul luĭ Filip A r a b u l; ĭar prin urmare una din doŭ: saŭ Liciniŭ a fost Arab din Asia, ceea ce'ĭ peste putință, saŭ Filip a fost S a r a b a din Dacia, după cum am vĕḑut că 'l arétă și faptele sale.

Julius Capitolinus trăia sub Constantin cel Mare, căruĭa ĭ-a și închinat scrierile sale. In viéța luĭ Gordian III (c. XXXIV) la sfîrșit, tocmaĭ în pasagĭul unde se adreséză cătră Constantin cel Mare, Capitolinus vorbesce despre o inscripțiune în care se menționa că Gordian fusese învins de Filipĭ, adecă de împĕrațiĭ Filip Arabul și fiĭul seŭ Filip II; apoĭ adaoge că se ḑice cum-că Liciniŭ, când ajunse împĕrat, a distrus acea inscripțiune, fiind-că el, Liciniŭ, «pretindea a se trage din némul celor doĭ Filipĭ»: «Quem titulum evertisse L i c i n i u s dicitur eo tempore quo est nactus imperium, quum se vellet videri a P h i l i p p i s o r i g i n e m t r a h e r e».

Acest text este nec-plus-ultra categoric. Tótă lumea sciea că Liciniŭ era Dac, ba încă barbar din Dacia; dar toți trebuĭaŭ să scie nu maĭ puțin că

el îşĭ urcă originea némuluĭ la Filip Arabul, pe care însuşĭ Julius Capitolinus îl numesce «Philippus Arabs»; şi trebuia s'o scie maĭ ales Constantin cel Mare, când îĭ deduse pe soru-sa în căsătoriă. Inrudirea însă între Liciniŭ şi între Filip nu putea să fi fost în fapt decât identitatea de castă: amîndoĭ Sarabĭ. Elementul cel maĭ resistinte contra dominaţiuniĭ romane în Dacia, Sarabiĭ, flórea Dacilor de altă dată, par a se fi ţinut tot-d'a-una retraşĭ, departe de cultura cea curat latină a oraşelor: de aci tatăl luĭ Filip ne este descris ca un hoţ de codru, ĭar Liciniŭ ca un ţerănoĭu. Ném barbar pentru urbanitatea romană, Sarabiĭ se destingeaŭ totuşĭ prin trăsura caracteristică de a fi toţĭ fórte mândri: «superbus», ḑice Capitolinus despre Filip. Asupra acesteĭ trăsurĭ caracteristice noĭ vom reveni maĭ jos.

Originea dacică a împĕratuluĭ Filip şi sensul porecleĭ sale «Arabs» fiind lămurite, nu ne va fi greŭ acuma de a explica greşéla acelora carĭ îl aduceaŭ din «Bostra», o greşélă fórte instructivă prin aceea ca pînă şi ea, bine înţelésă, servesce a confirma adevĕrul. Ca Dac, Filip era un «Traĭanensis», era din «Provincia Traiana», şi o alusiune la acésta cată să fi fost în vre-o fântână cunoscută încă Bizantinilor înainte de Cedren şi de Zonara. Din dată însă ce porecla «Arabs» era luată în sensul geografic, Bizantiniĭ trebuĭaŭ vrênd-nevrênd să caute anume în Arabia vre-un oraş cu numele luĭ Traian, şi n'aŭ putut să găséscă acolo decât numaĭ unul

singur, căcĭ numaĭ unul singur există :«Nova Traiana Bostra», care pe monetele sale pórtă legenda : *NEA TPAIANH BOΣTPA* (Mionnet, Descr. d. médailles, V, 579 sq ; Eckhel, III, 500 sq.). Fără acest «*TPAIANH*» nimenuĭ n'ar fi venit în cap să aducă pe Filip din Bostra, ci l'ar fi lăsat simplu cu porecla sa de «Arabs». Orĭ-ce poreclă însă să fi avut, stăruința luĭ Filip de a rădica Dacia și prețiosul text al luĭ Capitolinus demonstréză că el era Dac.

Confusiunea între doĕ regiunĭ t r a i a n e n s e ca «Dacia» și «Bostra» ne amintesce ce-va absolut de aceĭașĭ natură la Ammian Marcellin. Dacia era «provincia luĭ Traian» ; Spania era «patria luĭ Traian» ; de aci unul și acelașĭ «Traianensis», Paulus notarius, personagiŭ important sub împĕratul Constanțiŭ, este numit la Ammian Marcellin în cartea XIV: «ortus in Hispania», ĭar în cartea XV: «natus in Dacia». Un alt qui-pro-quo cam de acelașĭ fel ne întimpină în privința împĕratuluĭ Carus, despre care nu se sciea dacă a fost de origine din Pannonia saŭ din Africa, fiind-că se confundaseră termeniĭ «Pannonius» și «Poenus» (Vopisc., Car. IV).

D. Waddington susține că tatăl împĕratuluĭ Filip, «nobilissimus latronum ductor» al luĭ Aurelius Victor, — o expresiune care, fie dis în parentesĭ, ne amintesce cuvintele luĭ Vopiscus despre împĕratul Proculus: «domi nobilis, sed majoribus latrocinantibus» (IV Tyr., XII), — d. Waddington

susține că acel tată se numĭa «Marinus« și că a fost apoteosat în Filipopole cel din Hauran. Lucrul e cu putință, cu atât maĭ mult că tocmaĭ acolo nu se sciea că el fusese bandit. Noĭ lăsâm dară în picióre tot ce spune d. Waddington despre monete și inscripțiunĭ cu *ΘΕΩ ΜΑΡΙΝΩ*, deși argumentațiunea 'ĭ e departe de a fi suggestivă. Marin saŭ ne-Marin, tatăl luĭ Filip a fost un S a r a b a din Dacia, după cum un S a r a b a din Dacia a fost și tatăl cel necunoscut al luĭ Liciniŭ, ambiĭ din regiunea cea caracterisată de către Ptolemeŭ prin «*κατ' Ἀραβῶν ποταμός*».

VIII. ALȚĬ SARABĬ ÎMPĔRAȚĬ ROMANĬ.

Dominațiunea romană în urma cuceririĭ Dacieĭ nu exterminase acolo nicĭ poporul de jos, pe ceĭ «pĕroșĭ», «capillatos», nicĭ casta cea aristocatică a «căcĭulaților», «S a r a b a s», ba nicĭ chĭar în sînul acesteĭ caste dinastia cea regéscă a luĭ Decebal. Filip, un S a r a b a ordinar, adecă ne-dinastic, apucă sceptrul imperial la 244. Peste 17 anĭ, la 261, pe fostul tron al cuceritoruluĭ Dacieĭ se urcă un alt Dac, dar nu S a r a b ă ordinar, ci tocmaĭ din dinastia luĭ Decebal, anume Regillian: «gentis Daciae, Decibali ipsius, ut fertur, affinis» (Treb Pollio, XXX Tyr. IX). Acésta învederéză pe deplin puternica persistință a S a r a b i l o r în Dacia un secol și jumătate după mórtea luĭ Traian. Ce-va

mai mult; peste vr'o ḑece anĭ după Regillian împĕratul Aurelian retrage din Dacia administraţiunea romană şi legiunile, lăsând pe ceĭ-lalţĭ locuiţorĭ în voĭa furtunelor; dar elementul cel nedomolit al Sarabilor rĕmâne nestrămutat acolo, şi, după ce Roma perde cu totul Dacia, doĭ dintr'înşiĭ maĭ isbutesc a deveni împĕraţĭ Romanĭ: la 307 Liciniŭ, despre care s'a vorbit deja, ĭar la 305 Galeriŭ.

Se repetă mereŭ că împĕratul Galeriŭ a fost născut în Dacia cea nouă saŭ a luĭ Aurelian nu departe de Sardica, adecă aprópe de Sofia, în Bulgaria actuală, fiind-că Eutropius (IX, 22) ḑice: «Maximianus Galerius in Dacia haud longe a Sardica natus». In privinţa luĭ Galeriŭ, o fântână mult maĭ sigură decât Eutropius este Lactantius, contimporan cu acest principe, nu posterior ca cela-lalt, şi carele ne spune fórte lămurit că Galeriŭ era din Dacia cea veche saŭ a luĭ Traian, de unde mumă-sa fugise cu dînsul trecênd Dunărea de'naintea uneĭ invasiunĭ a Carpilor, şi prin urmare putea să fie crescut în Sardica saŭ pe aprópe, dar nu fusese născut acolo. Lactantius maĭ adaogă că Galeriŭ nu era Latin, ci barbar din Dacia cea veche, şi anume indigen, adecă dac, de vreme ce fugĭa de'naintea năvălitorilor străinĭ. Iată chĭar textul: «Inerat huic bestiae naturalis barbaries et feritas a Romano sanguine aliena. Non mirum, cum mater ejus Transdanuviana infestantibus Carpis in Daciam novam transiecto amne confugerat» (De mort. persecutor. IX). De aci se explică ami-

cia sa cu Liciniŭ: «veteris contubernii amicum et a prima militia familiarem», pe care dînsul l'a ajutat a se urca pe tron, ast-fel că în acelaşĭ timp Roma avea doĭ Dacĭ împĕraţĭ.

Despre Liciniŭ noĭ scim că a fost S a r a b ă, de óră-ce pretindea a fi din némul luĭ Filip Arabul. Fost'a óre tot S a r a b ă şi Galeriŭ?

A-priori se póte rĕspunde că da, căcĭ este de creḑut că în secolul IV, faţă cu agera sistemă romană de desnaţionalisare în curs de doĭ secolĭ trecuţĭ, din întregul popor dacic de altă dată numaĭ dóră elementul cel ne'nduplecat al S a r a b i l o r, cu tradiţiunile sale de veche mărire, a putut să păstreze acea atitudine autoctonă pe care Romanii o numĭaŭ «barbaries». Poporul de jos, «pletoşiĭ», «capillati», afară de ceĭ adăpostiţĭ în creeriĭ munţilor sub îndatinata căpeteniă a S a r a b i l o r, cată să fi devenit de de-mult o singură apă cu coloniĭ romanĭ. Dacă dară Galeriŭ ar fi fost dintre aceştiĭa, Lactantius nu putea să'l numéscă barbar «a Romano sanguine alienus».

A-posteriori, Galeriŭ era fórte mândru de originea sa. Pe când alţiĭ îl porecliaŭ «cĭoban», «armentarius», după cum ḑiceaŭ luĭ Filip «haĭduc» şi luĭ Liciniŭ «bădăran», însuşĭ Galeriŭ pretindea a fi dintr'un ném ḑeesc: «diis oriundus» după Lactantius, saŭ un ném de balaur: «matre compressa dracone» după Aurelius Victor.

Consideraţiunile de maĭ sus ar fi ele singure destul de ponderóse pentru a ne îndemna să cre-

2°. De vreme ce Sarabiĭ înainte de secolul V și *Basarabiĭ* după secolul XII constituiaŭ ne'ntrerupt o castă nobilitară, decĭ: tot o castă nobilitară aŭ fost eĭ și între secoliĭ V și XIII;

3°. De vreme ce Sarabiĭ înainte de secolul V aŭ fost dat Dacilor pe ceĭ maĭ marĭ regĭ cu Decebal în frunte și deteră apoĭ Romeĭ cincĭ împĕrațĭ: pe doĭ Filipĭ, pe Regilian, pe Galeriŭ și pe Liciniŭ, toțĭ de o energiă mărturisită chĭar de cătră dușmaniĭ lor, și de vreme ce după secolul XII *Basarabiĭ* aŭ dat Românilor un lung șir de eroĭ ca Alexandru, ca Mircea, ca Vlad Dracul, ca Țepeș etc.; decĭ: acelașĭ rol conducĕtor în capul némuluĭ românesc contra furtunelor din afară avuseseră eĭ și între secoliĭ V și XIII.

In acest mod, pentru intervalul dintre secoliĭ V și XIII ne lipsesc texturĭ, ne lipsesc documente, ne lipsesc numĭ propriĭ, ne lipsesc amărunte, dar perspectiva istorică nu ne maĭ lipsesce de astă dată: în Oltenia și în Hațeg, luptându-se contra năvălitorilor și revĕrsându-se din când în când asupra regiunilor de prin pregĭur, trăia pe atunci poporul românesc avênd Domnĭ din casta Sarabilor, ascuns în munțĭ ca o comóră depusă de Traian și păzită de urmașiĭ luĭ Decebal.

Iată cine, iată de când, iată de unde sînt *Basarabiĭ*.

INDEX

Pagina.

I. Dicționare și Dicționare 5
II. Genealogia popórelor balcanice 21
III. Ajung 73
IV. Albina 99
V. Aleg 113
VI. Amnar 126
VII. Antina 137
VIII. Apuc 145
IX. Aricĭu 188
X. -atec 202
XI. -ăesc 207
XII. Trecerea luĭ *bi* în *ghi* 221
XIII. Ba 238
XIV. Baba-Novac 250
XV. Bacâŭ 259
XVI. Balș 266
XVII. Ban 271
XVIII. Basarabă 285

VERIFICAT
1987

BIBLIOTECA
CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI

BIBLIOTECA CENTRALA
* Bucureşti *

CĂRȚI APĂRUTE ÎN EDITURA LIBRĂRIEI

E. GRAEVE & Comp.

Bacalbașa A. Moș Teacă (Ediția V) 2.50
Caragiali. Păcat . . . . . 1.—
Cholera, mijlocul cel mai nou și sigur de vindecare . . . . . —.50
Delavrancea. Intre Vis și Viață 3.50
— — legat în legătură de amator . . . . 6.—
— — — legat în piele de vițel peste tot roșu 7.—
Din Dorna A. Sapho, piesă . . . . . 1.—
Eminescu M. Der Abendstern (Luceafărul) traducție germană de *E. de Herz* . . . . . 1.—
Gherea. Știință și Literatură, Vol. I . . . . . 5.—
Glaise. Leitfaden der Rum. Sprache (Ediția XI) . . . . . 2.—
Grigorovitza Dor Em. I-a Carte de citire . . . . . carton. 1.70
— — II-a — — . . . . . carton. 2.25
— — — Chrestomație Germană . . . . . broșat. 3.50
— — — . . . . . carton. 3.70
— — Dicționar școlar Român-German și German-Român . . . . . broșat. 3.—
— — — . . . . . carton. 3.20
Hartmann Chr. C. Liedersammlung Caetul I 1.20
— — — Caetul II 1.50
— — — Caetul III . . . . . 2.—
— — — Caetul IV . . . . . 2.—
Hasdeu B. P. Din Etymologicum Magnum 3.50
Manual de conversațiune, în limba Română, Franceză Rusă și Turcă 2.—
Massaloup I. V. Harta României, Ediția III, 1893 în foaie volantă 4.—
— — întinsă pe pînză în formă de portofoliu 7.50
— — întinsă pe pînză în formă de portofoliu și pentru perete . . . . . 7.—
— — întinsă pe pînză cu bețe pentru perete . 8.—
Richard A. de. Les Tremblements de Terre en Roumanie . . . . . 1.—
Simionescu Staur Căpitan. Legea recrutării. Ediție nouă . . . . . 1.—
Urechia Dr. Anatomia unei conferințe . . . . . 1.—
— Șarlatanismul în medicină . . . . . 1.—
— Igiena . . . . . 3.—
Vlahuța Al. Din Goana Vieții (Ediția III) 3.50
— — în legătură elegantă 5.50
— Curentul Eminescu . . . . . 1.—
— Dan (Roman) 3.50
Xenopol Nic. Bradi și Putregaiu (Ediția III) . . . . . 3.—

IN PREPARAȚIE:

Gherea. Știință și Literatură Volumul II.
Bacalbașa A. Madame Teacă.

VERIFICAT 1987

LITO-TIPOGRAFIA CAROL GÖBL, STR. DÓMNEI 16, BUCUREȘCI.

PREȚUL 3,50.